

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

**SİYASAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
REVUE DE SCIENCE POLITIQUE

VOLUME • CİLT: 11 / ISSUE • SAYI: 2 SEPTEMBER • EYLÜL 2023
ONLINE ISSN: 2147-6926

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi
Marmara University Journal of Political Science
Université de Marmara Revue de Science Politique

Volume • Cilt: 11 / Issue • Sayı: 2 September • Mart 2023

6 Aylık Hakemli Bilimsel Dergi • Biannual Peer-Reviewed Scientific Journal

Elektronik ISSN: 2147-6926

Marmara Üniversitesi Rektörlüğü Adına İmtiyaz Sahibi • Owner: Prof. Dr. Mustafa KURT (Rektör • Rector)

Derginin Sahibi • Owner of the Journal: M.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Adına, On behalf of Marmara University Faculty of Political Science Prof. Dr. Nail YILMAZ (Dekan • Dean)

Baş Editör • Editor-in-Chief: Prof.Dr. Ali ARI

Alan Editörü • Managing Editor: Dr. Öğr.Üyesi Elif TOPAL DEMİROĞLU, Doç. Dr. Hakan MEHMETÇİK

Editör Yardımcıları • Assistant Editors: Haşim ÖZPOLAT, Feride Saliha TAŞPINAR, Gökhan KATITAŞ

Editör Kurulu • Editorial Board

Prof. Ahmet İÇDUYGU (Koç University)
Prof. Andrew COOPER (University of Waterloo/ Canada)
Prof. Ayhan KAYA (İstanbul Bilgi University)
Prof. Christoph KNILL (Ludwig-Maximilians Universität / Germany)
Prof. Ergun ÖZBUDUN
Prof. Ernest WOLF-GAZO (American University in Cairo / Egypt)
Prof. Faruk SÖNMEZOĞLU (İstanbul University)
Assoc. Prof. Gregory SIMONS (Uppsala University / Sweden)
Prof. İlhan TEKELİ (Middle East Technical University)
Prof. İltur TURAN (İstanbul Bilgi University)
Prof. James M. CONNELLY (University of Hull / UK)
Prof. Şule KUT (Okan University)
Prof. Yeşeren ELİÇİN (Galatasaray University)
Prof. Ziya ÖNİŞ (Koç University)

Dizgi

Hakan TEMELOĞLU, Gizem ARICI

Marmara Üniversitesi Yayınevi • Marmara University Press

Adres • Address: Marmara Üniversitesi Göztepe Kampüsü 34722 Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: +90 (216) 777 14 00 **Faks • Fax:** +90 (216) 777 14 01

E-posta • E-mail: yayinevi@marmara.edu.tr

İletişim Bilgileri • Contact

Adres • Address: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Göztepe Kampüsü 34722 / Kadıköy, İstanbul

Tel • Phone: (0216) 777 42 00 **Faks • Fax:** (0216) 777 42 01

E-posta • E-mail: ipsus@marmara.edu.tr

MARMARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLİMLER DERGİSİ, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası, açık erişimli, hakemli bir dergidir. Dergi siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler ve yerel yönetimler alanında Türkçe, İngilizce ve Fransızca dilinde yazılmış özgün araştırma ve derleme makaleleri kabul etmektedir. Dergide yayınlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Yayın Kurulu tarafından benimsendiği anlamına gelmez. Yayın Kurulu, yazının özüne dokunmaksızın gerekli yazım ve cümle değişikliklerini yapma hakkını saklı tutar. Siyasal Bilimler Dergisi **EBSCO**, **Ulrich's Directory** ve **TÜBİTAK ULAKBİM** Sosyal ve Beşerî Bilimler Veri Tabanı'nda taranmaktadır.

MARMARA UNIVERSITY JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE, having published by Marmara University Faculty of Political Science, since 2013, is an international, open-access, peer-reviewed journal published biannually. The journal publishes original research and review articles written in Turkish, English and French on the fields of political science, public administration, international relations and local governments. The views, opinions, findings, and conclusions or recommendations expressed in these papers and articles are strictly those of the author(s). They do not necessarily reflect the views of the JPS or Editorial Board or the Publishers. The editors of JPS have the right to edit or to alter all contributions without changing content. Journal of Political Science is currently indexed by **EBSCO**, **Ulrich's Directory** and **Turkish Index of Social Sciences and Humanities** (TR Dizin ULAKBİM).

Takdim

Siyasal Bilimler Dergisi'nin 2023'deki ikinci sayısını sizlerle buluşturmanın mutluluğu içindeyiz. Dergimizin bu sayısında siyasal bilimlerin farklı alanlarında akademik tartışmaya katkı sağlayacak 10 makale yer alıyor. Dergimizin ilk makalesinde Karadut, güncel bir tartışma olan Popülizmi, Demokrasi ve Faşizm tartışmaları ekseninde inceliyor ve ortaya çıkabilecek tehditlere karşı demokrasiyi korumak adına militan demokrasi teorisini yeniden tartışmaya açıyor. Küçük-solak, bu sayının ikinci makalesinde "teknolojik soğuk savaş" olarak nitelendirdiği dijital teknolojiler alanında ABD-Çin rekabetini ele alıyor. Her iki devletin de bu rekabette öne geçmek adına istedikleri zaman serbest piyasanın değer ve kurallarını aşındırdıklarının altını çizer yazar, bu ülkelerin dijital merkantalist politikalarla siber dünyada standartların belirlenmesinde asli rolü elde etmek için yürüttükleri mücadeleyi inceliyor. Çin-ABD rekabetini uluslararası düzen açısından inceleyen bu sayının üçüncü makalesinde Donduran ise bu rekabetin üzerinde şekillendiği zemine, liberal uluslararası düzene dikkatimizi çekiyor. Liberal uluslararası düzenin Çin-ABD rekabetinin gerçekleştiği ortamdan daha fazlası olduğunu savunan yazar bu düzenin, söz konusu rakip devletleri rekabet içerisinden dönüştürme, bu rekabeti işbirliğine yönlendirme kapasitesine sahip olduğunu iddia etmektedir. Nihayetinde Çin ve Amerika arasındaki rekabetin sonunda kazananın Liberal uluslararası düzen olabileceği sonucuna ulaşmaktadır. Aknur, bu sayının dördüncü makalesinde Covid-19 salgınının otoriterleşmekte olan ülkeler üzerindeki etkisini Macaristan örneği üzerinden incelemektedir. 17 yıldır demokratik gerilemenin yaşandığı Macaristanda Başbakan Viktor Orban'ın Covid-19 önlemlerini gerekçe göstererek yargı bağımsızlığı, azınlık hakları, ifade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğünü ihlal eden kısıtlamalar getirdiğini ortaya koymaktadır. Asadov, Türkiye'nin Güney Kafkasya politikalarını ele aldığı bu sayının beşinci makalesinde Gürcistan ve Azerbaycan ile kurulacak ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerin bu bölgenin güvenliğine katkı sağlayacağını öne sürmektedir. Bu amaçla çalışmanın ilk iki bölümünde Ermenistan-Azerbaycan savaşı sonrası Türkiyenin ve Gürcistanın bölgedeki politikalarının nasıl yönlendirdikleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde Şusa Deklarasyonu kapsamında Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında inşa edilmeye çalışılan işbirliğinin Güney Kafkasyanın barış ve güvenliği için arttettiği önem üzerinde durulmaktadır. Erdem, yerel diplomasiye odaklandığı çalışmasında kardeş şehir ilişkilerinin nasıl oluştuğunu incelemekte ve Türkiye'deki 486 belediyenin kardeş kent seçimleri ve bu belediyelerin kurmuş olduğu 2051 adet kardeş kent ilişkisi üzerinden bir ilişkilendirme haritası çıkarmaktadır. Bu çalışmaya göre Türkiyede belediyelerin kardeş kent eşleşmelerinde nüfus denkliliğine önem verdiği, farklı nüfus büyüklüğüne sahip olan kent eşleşmelerinde ise coğrafi yakınlık ve bilgi-deneyim paylaşımlarını öncellediği görülmektedir. Atlı ve Özbelli, Türkiyenin dış politikasına odaklanan makalelerinde "Doğu ve Batı" arasındaki tercihlerinin nedenlerini inceliyorlar. Türkiyenin Avrupa ve Amerika ile olan ilişkilerinde yaşanan gerilimler ve başta Rusya olmak üzere Asya-Pasifik bölgesindeki ülkelerle işbirliğini artırması bir dış politika değişikliğinin gerçekleştiği görüşünü gündeme getirmektedir. Türkiye'nin dış politikada yüzünü Batı'dan Asyaya çevirdiği ve ideolojik olarak Batı yerine Doğu'yu seçtiği iddiasına dayanan eksen kayması tezi ile Avrupa ve Amerika olan ilişkilerde bir denge unsuru olarak Asya güç merkezlerine yöneldiği tezi bu dönüşümü açıklayan iki ana görüş olarak ortaya çıkmıştır. Atlı

ve Özbelli, Türkiyenin bu dış politika değişikliğinin uluslararası alanda bir özerklik arayışının sonucu olduğunu; iki tarafa da aşırı bağımlılıktan kaçınmaya odaklandığını ve bu hareket tarzının pragmatik bir tercih olarak yorumlanmasının daha doğru olacağını savunuyorlar. Dinçel, Suudi Arabistan ve İran'ın Batı Balkanlardaki faaliyetlerini stratejik istihbarat kavramı etrafında incelediği makalesinde bu iki ülkenin de uzun vadeli politik planlamalarında din faktörüne ağırlık verdiklerini belirtiyor. Bu bölgede yaşayan müslüman topluluklar üzerindeki etkilerini artırabilmek için Suudi Arabistanın Selefiligi, İranın ise Şiiliği ideolojik bir motif olarak kullandıklarını, dernekler ve vakıflar aracılığıyla etkilerini artırmaya çalıştıklarını iddia eden yazar, bu iki ülkenin stratejik istihbarat araçlarının nasıl kullandıklarını karşılaştırmalı olarak ele alıyor. Korkmaz ve Erençin, teorik bir çalışmayla katkı sundukları bu sayıda adem-i merkezîyetçilik meselesini J. T. Smith ve Prens Sabahaddin'in fikirleri etrafından ele alıyorlar. Prens Sabahaddin Osmanlı İmparatorluğunun yaşadığı idari dönüşüm sürecinde savunduğu Anglo-Sakson geleneğine dayanan adem-i merkezîyetçilik düşüncesi ve J.T. Smith'in bu geleneği sanayileşme ve kapitalizmin getirdiği merkezileşmeye karşı korumak adına ortaya koyduğu düşünceler, bu iki yazar arasında herhangi etkileşime rastlanmamış olsa da, benzerlik göstermektedir. Bu çalışma söz konusu iki yazarın düşüncelerini karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Bu sayının son makalesinde Kalır, Antik Yunan'da eleutheria kavramının kökenini ve egemenlik tanımını açıklamakla kalmayıp aynı zamanda bu kavramın toplumsal ve siyasi etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. İlk bölümde eleutheria kelimesinin semantik analizi, etimolojik kökeni ve kavramsal yorumları ele alınmakta, ikinci bölümde eleutheria'nın Antik Yunan'daki özgürlük anlayışı ve vatandaşlıkla ilişkisi, ayrıca kölelik ve işin bu kavramla nasıl bağlantılı olduğu incelenmiştir. Son bölüm ise yazar kölelerin Atina'daki konumları ve özgürlük kavramının bu konumu nasıl etkilediği sorusuna yanıt aramaktadır.

Eylül 2023 sayısında yer alan çalışmaların sosyal bilimler alanını farklı açılardan zenginleştireceğini temenni ediyor ve Siyasal Bilimler Dergisi olarak bu sayıya katkıda bulunan tüm yazar ve hakemlere teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla

Ali Arı
Haşim Özpolat
Feride Saliha Taşpınar
Gökhan Katıtaş
Elif Topal Demiroğlu
Hakan Mehmetçik

İçindekiler / Contents

Demokrasi ve Popülizm Uyuşmazlığı Bakımından Militan Demokrasi Kavramı Militant Democracy Concept Regarding the Discord between Democracy and Populism İsmail Cem KARADUT	262
Teknolojik Soğuk Savaş: ABD-Çin Rekabetinin Dijital Merkantilizm Üzerinden Analizi Technological Cold War: Analysing the Sino-American Rivalry from a Perspective of Digital Mercantilism Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK	284
Order, Disorder, Reorder: Can the Liberal International Order Survive the Sino-American Competition? Düzen, Düzensizlik, Yeniden Düzen: Liberal Uluslararası Düzen Çin-Amerikan Rekabetini Atlatabilir mi? Can DONDURAN	309
The Impact of Covid-19 on the Move towards Authoritarianism: The Case of Hungary Covid-19'un Otoriterliğe Yöneliş Üzerindeki Etkisi: Macaristan Örneği Müge AKNUR	328
Şuşa Deklarasyonu: Türkiye'nin Güney Kafkasya Güvenlik Çerçevesinde Azerbaycan ve Gürcistan ile İşbirliğinin Önemi: Mevcut Beklentiler ve Zorluklar Declaration of Shusha: The importance of Turkey's cooperation with Azerbaijan and Georgia in the security framework of South Caucasus: Current Expectations and Challenges Murad ASADOV	346
A Research on City-to-City Pairing Trends of International Sister Cities in Turkey Uluslararası Düzeyde Kardeş Kentlerin Eşleşme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma Nisa ERDEM	371
Türkiye between the East and the West: Political Preference or Pragmatism? Doğu ile Batı Arasında Türkiye: Siyasi Tercih mi, Pragmatizm mi? Altay ATLI, Batuhan ÖZBELLİ	394
Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri Activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans within the Scope of Strategic Intelligence Yusuf DİNÇEL	412

J. T. Smith ve Prens Sabahaddin'de Adem-i Merkeziyet Düşüncesi Decentralization Thought in J. T. Smith and Prince Sabahaddin Ömer KORKMAZ, Arif ERENÇİN	430
Köleliği Var Eden Bir Özgürlük Tanımı Olarak <i>Eleutheria</i> Eleutheria as a Revelation that Echoes Dominancy Haktan KALIR	454

Demokrasi ve Popülizm Uyuşmazlığı Bakımından Militan Demokrasi Kavramı*

Militant Democracy Concept Regarding the Discord between Democracy and Populism

İsmail Cem KARADUT**

Öz

Meşruiyet kaynağını halktan alan ve klasik Lincoln formülünde özetlendiği üzere “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” olan demokrasi, kuşkusuz en istenir ve ‘popüler’ yönetim biçimidir. Keza halkı öne çıkaran popülizm ise, demokratik yolları ve araçları kullanmakla birlikte, anti-demokratikliği kabul edilen bir siyaset tarzı, bir ideoloji ya da siyasal bir stratejidir. Popülizmin ne olduğu ya da nasıl tanımlanması gerektiği hakkında çokça tartışma ve yaklaşım varken, onun ne olmadığı konusunda böylesi bir tartışma bulunmamaktadır zira popülizm kendisini halkın tek ve gerçek temsilcisi görmesi nedeniyle demokrasinin en önemli varlık koşullarından olan çoğulculuğa açıkça karşıdır. Temsili siyaseti fazlasıyla karmaşık ve akıl bulandırıcı, kendisini basit ve dolaysız gören popülizm(ler) yine de “gönülsüz bir biçimde siyasaldır” ve demokratik düzen(ler)in getirdiği olanaklardan faydalanmaktadır. Bu çalışmada, ilkin demokrasi ve popülizm arasındaki sorunlu ilişki, ikinci olarak faşizm ve popülizm arasındaki soykütüksel bağ(lantı)lar ele alınmıştır. Üçüncü olarak ise, 1930’ların faşizmine karşı bir önlem olarak ortaya atılan militan demokrasinin “islah edilmiş faşizm” ve “yozlaşmış demokrasi” şeklinde de ‘teşhis’ edilen güncel popülizme karşı bir kuramsal ve kılgsal bir tedbir olarak düşünülüp düşünülemeyeceği ilgili literatürün taranması yöntemiyle ve güçlü demokrasi, anti-popülizm ve sağ popülizme karşı sol popülizm gibi kavramsallaştırmalar da dikkate alınarak tartışılmıştır. Sonuç olarak, popülizmin nasıl kavrandığı ve tanımlandığı onun demokrasi karşısındaki duruşuyla beraber demokratik kurallar içerisinde ona karşı kullanılan demokratik araçları ve mücadeleyi de biçimlendirmektedir. Ek olarak, bu iki kavram arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri belirleyen diğer bir faktör, içinde bulunulan tarihsel çağdaki siyasal toplu durumdur. Denilebilir ki, 21. yüzyılın dünyası, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan, demokrasiye ve demokratik rejimlere yönelik duyulan iyimserliğe sahip değildir; bu yüzden demokrasiyi anti demokratik ve aşırılık yanlısı hareketlere karşı, demokratik sınırlar dahilinde ve yine demokrasi adına koruma hassasiyeti artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Popülizm, Militan Demokrasi

* Bu çalışma; 24-25 Eylül 2022 tarihinde, Siyasal İlimler Türk Derneği’nin İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde düzenlediği, I. Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi’nde sunulan, “Demokrasiden Kurtulmak ile Demokrasiyi Kurtarmak Arasında: Popülizm ve Militan Demokrasi” adlı özet bildirinin, gözden geçirilerek, genişletilerek ve güncellenerek makale biçimine getirilmiş halidir.

** Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye, E-Posta: ismail.karadut@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0049-5317

Abstract

Having been summarized in the classical Lincoln formula as “government of the people, by the people and for the people”, democracy is undoubtedly the most wished and ‘popular’ form of government that derives its legitimacy from the people. Populism is an anti-democratic political style, political ideology or strategy, although it promotes the people by resorting to democratic means and apparatuses. There is not much argument on what-populism-is-not while there are debates and approaches on what-populism-is and how it should be defined since it sees itself as the real and sole representative of the people which is against pluralism, a sine qua non requirement for democracy. Grasping representative politics as too complicated and confusing, seeing itself as simple and direct, populisms are, however, “half-heartedly political” and benefiting from the democratic regime(s) facilities. In this study, firstly the problematic relation between democracy and populism, secondly the genealogical connections between fascism and populism are examined. Thirdly, militant democracy, as a caution against fascism in the 1930s, is argued from the perspective that whether it could be devised as an institutional and theoretical caution against contemporary populism ‘diagnosed’ as “tamed fascism” and “corrupted democracy” by reviewing the relevant literature as well as taking the conceptualizations like strong democracy, anti-populism, left populism against right wing populism into account. Finally, how populism is conceived and defined shapes its position in the face democracy as well as the democratic tools and the struggle against it within democratic rules. In addition, another factor determining the relations and interactions between these two concepts is political conjuncture of the historical era. It can be said that the 21st century’s world does not possess the same optimism about democracy and democratic regimes that emerged after the second half of 20th century, that is why the sensitiveness to protecting democracy within the borders of and in the name of democracy against anti-democratic and extremist movements has increased.

Keywords: Democracy, Populism, Militant Democracy

1. Giriş

Kendisi bir hukukçu olsa da siyaset bilimi ve sosyoloji gibi alanlara ilgisi olan ve Max Weber ile de bir dönem Münih’te çalışan Karl Loewenstein (Müller, 2012a, s. 1119) 1937 yılında yazdığı makalesinde faşizmin artık birkaç ülkeye özgü bir hadise olmadığını, Fransız Devrimi sonrası Avrupada yükselen liberalizm gibi, bütün dünyayı saran evrensel bir uğrağa/momente dönüştüğünü söyler. Hatta Avrupa ve dünyanın diğer yerlerinde faşist yönetimlerin anayasal yönetimlerden daha fazla yer kapladığını da belirtir (Loewenstein, 1937a, s. 417). Gerçekten de, 19. yüzyılla birlikte, kitlelerin yönetimine katıldığı ve halkın iradesine dayanan devlet aygıtı liberal özellikler göstermeye başlamış ve sonrasında demokratikleşme (daha çok kitleleşme) yoluna girmiştir.¹¹ Söz konusu bu kitleleşme sürecinde yönetime ilişkin dışlayıcı (*exclusive*) haklarını halka bırakan egemen sınıflar, öncesinde sahip oldukları ayrıcalıklarının – temel haklar olarak ve herkes için – değişmesi normal kanunlara göre daha zor olan anayasalarda tanımla(t)mışlardır denilebilir. Faşizmin yükselmesi süreci de iki savaş arası dönemde ortaya çıkmış ve söz konusu liberal ‘kazanım’lar kaybedilmiş, anayasal demokrasiler dünyanın en yıkıcı savaşını tetikleyen totaliter diktatörlüklere dönüşmüştür. Ortak düşman faşizm ‘halledildikten’ sonra liberal

1 B. Arditi’nin dikkat çektiği üzere; Macpherson’a göre 19. Yüzyılda oy hakkının genişletilmesi liberal devletlerin demokratikleşmesiyle, sonrasında piyasa toplumu ve temsili hükümet gibi liberal değerlerin yönetimin ayrılmaz parçası olarak düşünülmesi ise demokrasinin liberalleşmesiyle sonuçlanmıştır ki liberal demokrasi teriminin doğuşu böyle olmuştur (Arditi, 2010, s. 83-84).

demokrasiler ve sosyalist halk demokrasileri tabir-i caizse dünyayı bölüşmüş, bir bütün olarak demokrasi yeniden yükselişe geçmiştir. Yine hemen hemen aynı tarihsel kesitte, yani II. Dünya Savaşı sonrasında 1950’li yıllarda savaştan görece uzak kalmış Latin Amerika’da demokrasinin zaaflarından ya da onun ‘işleyen/işlemeyen’ kısımlarından şikayetçi olan bildiğimiz anlamda popülizm ortaya çıkmıştır. Gerçekten de tarihsel olarak bakıldığında, faşizmin de popülizmin de (ki örneğin F. Finchelstein’a göre (2019) popülizm, post-faşizmdir) demokrasilerin yumuşak karnı olan liberal haklar ve hürriyetlerden yararlandığı söylenebilir. 1937’de Loewenstein demokrasiyi faşizmden korumak üzere “militan demokrasi” kavramını ortaya atarken, 30 yıl sonra 1967’de London School of Economics’te toplanan akademisyenler, sonradan bu toplantıyı kitaplaştıran G. Ionescu ve E. Gellner’in de belirttiği gibi dünyada kol gezen “popülizm hayaleti”ni tanımlamak ya da ‘teşhis’ etmek için bir araya gelmiştir. Ionescu ve Gellner’in (1969, s. 1) söz konusu kitabın başlangıcında yazdıkları bu bağlamda ilginç ve açıklayıcıdır:

“Dünyada bir hayalet dolaşiyor. – popülizm. On yıl önce mesele, bağımsızlığına yeni kavuşan ulusların kaçının komünist olacağı idi. Bugünse, o dönem mantıklı olsa da, bu soru(n) demode olmuştur. Yeni devletlerin yöneticileri bir ideoloji benimsedikçe onun popülist bir karakter gösterme eğilimi daha fazladır. Popülizm yeni devletlerle sınırlı bir manzara da değildir. Komünist dünyada da güçlü akımlar popülist istikamette hareket ediyor görünmektedir. En son gelişmiş liberal toplumları kapsayan endişe verici ve üzücü bir yeniden değerlendirmede de yine popülist temalar göze çarpmaktadır.”

Aradan geçen 50 yıldan sonra bile popülizmin demode olmadığı aşikârdır; aynısı demokrasi için de geçerlidir. Çünkü popülizm de demokrasi de tartışmalı, tartışmalı oldukları kadar da birbirleriyle uzlaşmaz fakat ilişkili kavramlardır. Hatta bu iki kavramın birbirleriyle uzlaşmaz olup olmadığı, birbirlerini dışlayıp dışlamadığı bile tartışmalıdır zira kimileri için popülizm demokrasinin açıklarını kapatması noktasında bir uyarıcı rolü de oynamaktadır. Çalışmanın ilk kısmında, söz konusu bu tartışma ve uzlaşmazlık demokrasi ve popülizm ilişkisi üzerinden ele alınacak, ikinci bölümde ise popülizmin faşizm ile olan bağ(lantı)ları, faşizmin ana hatları göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir. Üçüncü kısımda, popülizmin faşizan eğilimlerine ile demokrasilerin kendi içinden beliren tehditlere yönelik ortaya atılan militan/mücadeleci demokrasi kavramı, günümüzdeki tartışmalarla birlikte eleştirel bir şekilde ele alınacaktır.

2. Demokrasi ve Popülizm: Sorunlu Bir İlişki ve Kavram Çifti

Demokrasinin ve popülizmin, siyaset kuramının ve biliminin en tartışmaları kavramlarından olduğu söylenebilir. Gerçi hemen her kilit siyasal kavram tartışmalıdır zira doğaları ya da özleri bunu gerektirmektedir (çünkü birlikte var olma ve yaşamayla ilgilidir) ve kavramların anlamları ve kapsamaları üzerine söz konusu bu tartışmalar doğaldır (Taggart, 2004, s. 137). Yine de demokrasinin tartışmalı kavramlar arasında da en tartışmalısı olduğu söylenebilir zira herkes halkın gücüne dayanan anlamında demokrat olmayı, demokrat olarak anılmayı istemekte ve bu yüzden herkes kendine göre bir demokrasi tanımı yapmakta ve bu sayede herkes demokrat

olmaktadır. Bu durumun, kavramın içerisinde bulunan ve hem teoride hem de pratikte onu meşrulaştıran (ve de ‘paylaşılamayan’) ilkeler/değerler dolayısıyla ortaya çıktığı söylenebilir ki bu da bizi demokrasiyi tanımlama tartışmalarına götürmektedir.

Demokrasiyi tanımlamak, *minimalist* ve *maksimalist* yaklaşımların ve tanımların olduğu (ortasının ise *demokratik minimum* olarak konduğu) önemli bir iştir. Minimalist tanımlar olması gereken en temel ve biçimsel öğeleri (hakiki bir siyasal rekabeti temin edecek serbest ve adil seçimler, temel haklar ve hürriyetler gibi) öne çıkararak basit ve daha az tartışmasız öneriler sunarken, maksimalist yaklaşımlar daha ideal(ist) elementlerin bulunduğu sofistike tanımlamalarda bulunmaktadır. Örneğin; demokrasi, A. Przeworski'nin ortaya koyduğu üzere, “partilerin seçimleri kaybettiği siyasal sistemler” olarak epey minimalist fakat gayet tanımlayıcı (*definitive*) bir tarife sahipken aynı zamanda J. R. Pennock'un kelimeleriyle, “ortak problem ve çıkarların serbestçe ve tamamıyla tartışılmasını içerisine alan; özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin olası en yüksek seviyede garanti altına alındığı ve insanın yeteneklerini sonuna değin geliştirebildiği, halk tarafından yönetim” olarak gayet ideal(ist) ve maksimalist tanımlara da sahiptir. Demokrasinin minimal tanımlarından en bilinenlerinden birisi J. Schumpeter'in yaptığı tanımdır. Schumpeter'e göre demokrasi, halkın kendisini yönetecek elitin rekabetçi bir seçim ortamında ortaya çıkmasını garanti altına alan bir siyasal mekanizmadan ibarettir. Böylelikle halkın rolü de bir hükümeti ya da ulusal bir yürütme organını ortaya koymaya indirgenmiştir. Bunun aksine, hakiki demokrasi şiarıyla demokrasinin doğrudanlığını ön plana çıkaran ve maksimalist bir tanım yapan sosyalist düşünceyse, yöneten-yönetilen ayrımının olmadığı, genel çıkarın ayrıca siyasal bir alanda temsil edilmediği ve kamusal görevlilerin her an geri çağrılabilirdiği bir tasavvurdan yanadır. Nihayetinde demokrasi sadece karar almanın bir fonksiyonu olarak oldukça basit bir biçimde tanımlanırken, aynı zamanda R. Dahl'ın da belirttiği gibi, etkili oyun, eşit katılımın ve denetim olanaklarının bulunduğu, serbest, adil ve yenilenen seçimlerle birlikte ifade hürriyeti ve alternatif bilgi kaynaklarına erişimin olduğu örgütsel özerklik ve kapsayıcı yurttaşlığı da içerisine alan yönetim biçimi olarak da detaylıca tariflenebilir (Karadut, 2015, s. 8-10).

Tanımlar ve tarifler bu kadar çeşitliken demokrasinin çekirdeğindeki meselelerin katılım, özgürlük ve eşitlik ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu meseleler her çağda tekrar ve tekrar gündeme gelmiş, onlara verilen yanıtlar ilgili çağa göre değişmiştir. Örneğin; Atina demokrasisi kitleleri yönetimden dışlamanın özel bir biçimi iken, bugün günümüz modern toplumlarında, düzenlerinde katılım sorununa verilen yanıt belli bir yaşa erişmiş her bireye seçme ve seçilme hakkı vermek, bu sayede yurttaşları yönetime katarak onlara yöneticilerini denetleme imkânı sağlamaktır. Bunun gerçekleşmesinin koşuluysa özgürlüktür. Herhangi bir ülkede ve siyasal düzende yurttaşların/ seçmenlerin yöneticileri/yönetimi etkin bir şekilde denetleyebileceklerine ilişkin güvence anayasal özgürlükler ve insan haklarıdır. Bu yüzden, fikir hürriyeti, basın ve toplantı hürriyeti gibi temel konular anayasalarda düzenlenmiş ve bunlar devletlerin ve hükümetlerin faaliyetleri için sınırlayıcı bir çerçeve oluşturmuştur. Denilebilir ki, özgürlük ve insan haklarının bir arada olması demokrasinin ve demokratik rejimlerin en önemli liberal özelliklerinden birisidir. Üçüncü temel mesele olan eşitlik ise, katılım ve özgürlüklerden herkes gibi ve herkes kadar yararlanma anlamına gelmektedir; siyasal hayata katılmada herhangi bir ayrıma uğramama, ona eşit derece (bir yurttaş

bir oy) dahil olabilmektir (Aleskerov, Ersel ve Sabuncu, 1999, s. 38-41). Bahsedilen bu meseleler daha somut ortaya konursa karşımıza; serbest ve adil seçimler, açık ve sorumlu hükümet, sivil ve siyasal haklarla birlikte demokratik bir toplum yapısı çıkmaktadır (Beetham ve Doyle, 1998, s. 32). Yine de B. Barber söz konusu bu liberal unsurların demokrasiyi esaslı kılmaya yetmediğini, liberal demokrasinin insan doğası, bilgi ve siyaset noktasında ilerici olsa da, birey ve bireysel çıkar öncülünün demokratik olmadığını belirtmektedir. Ona göre, liberal demokratik değerler bireysel ve özel amaçların aracı olduğundan bu değerlere dayalı demokrasiler ‘güçlü’ değildir (Barber, 1995, s. 32). Liberal demokrasiye daha sert bir eleştiri radikal demokrasi yaklaşımından gelmektedir. Liberal demokrasinin oydaşım/konsensus fikri ile çoğulculuk anlayışını karşısına alan radikal demokrasi ilkin siyaset ve siyasal ayrımı yapmaktadır. Radikal demokrasi anlayışına göre; siyaset, insanların bir araya gelmelerinden ortaya çıkan kural, kurum ve uygulamaların; siyasetten anlamca daha geniş olan siyasal ise birbirleri ile uyuşması mümkün olmayan zıtlıkların, antagonizmaların alanıdır. Nasıl ki ideolojide “sağ-sol”, ekonomide “kârlı-kârsız”, etikte “doğru-yanlış” gibi zıtlıklar varsa, siyasal alandaki zıtlık/antagonizmayla “dost-düşman”dır. Radikal siyasetin üstüne düşen görev, bu antagonizmayı “biz-onlar” agonizmasına dönüştürmek, siyasete ve siyasala bir oydaşım değil ‘sağlıklı’ bir çatışma zemini sağlamaktır. Radikal demokrasideki çoğulculuk kavramı farka dayanmaktadır. Her toplumsal kimlik kendini farklılaştırdığı bir “kurucu dışarı” kavramına dayanır. Kendi farklılığını öne çıkaran grupların diğer farklı gruplar üzerinde hakimiyet kurmaya çalışmaması çoğulculuğun devamı için gereklidir (Mouffe, 2010, s. 16 ve 28 & Mouffe, 2002, s. 32). Sonuç olarak, minimalist tanımlar bir yönetimin demokrasi olup olmadığına ilişkin kesin yanıtlar sağlarken, maksimalist tanımlar bir yönetimin demokratikliğini derecelendirmeyi mümkün kılmaktadır. Denilebilir ki, minimalist tanımlar demokrasileri demokrasi/demokratik olmayan düzenlerden ya da siyasal sistemlerden ayırırken, maksimalist tanımlar demokrasileri birbirleriyle karşılaştırmayı sağlamaktadır. Mamafih; konu popülist yönetimlere geldiğinde, minimalist tanımlar ya da demokrasinin minimalist kavranışı/açıklanışı onu popülizmden ayırmaya yetiyor görünmemektedir zira popülist yönetimleri demokratik olanlardan ayıran özellikler bilhassa maksimalist tanımlarda bulunan değerlerle olanaklıdır.

Popülizm yine demokrasi gibi pek çok zaman diliminde farklı anlamlara gelmiş ve hayli farklı tanımlara sahip bir kavramdır, olgudur. 19. yüzyıl Amerika Birleşik Devletleri Halk Partisi’nden (*the People’s Party of the United States*) Rusya’daki *Narodnik* (Halk) hareketine, 1920’lerin Şili’inde olanlarından ve ‘30’ların Brezilya’sındaki popülistlerine, popülizm kavranması ve ‘yakalanması’ zor bir içeriğe sahiptir. Bununla birlikte; ‘bildiğimiz anlamda popülizm’in II. Dünya Savaşı sonrasında ve Güney Amerika’da (daha özelinde Arjantin’de Peron yönetiminde) tipik özellikleriyle ortaya çıktığı belirtilebilir. Elbette böylesi kesin bir tarih vermek, 1945 öncesi var olan/olmuş olguların tanımlanması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorun, “erken popülizm”, “pre-popülizm”, “proto-popülizm” ya da “proto-popülizm öncülleri” gibi kavramsallaştırmalarla çözülmeye çalışıldığı söylenebilir. Örneğin, M. L. Conniff 1920’lerin sonlarında Brezilya’daki hareketlerden “proto-popülizm” olarak bahsederken, P. W. Drake yine aynı zaman kesitinde Şili’de beliren hareketlerde popülist unsurlar bulmakta ve onları popülizmin habercileri olarak teşhis etmektedir. F. Finchelstein ise, 1945 öncesi hiçbir rejimi ve hareketi

yeterince popülist bulmamakta, yeteri kadar popülist olmayan örnekler için proto-popülizmi ve pre-popülizmi kullanmayı tercih etmektedir (Sor, 2023, s. 246-247). Gerçekten de, Finchelstein popülizmin ortaya çıkışı ile ilgili olarak gayet açıktır. Ona göre, popülizm 1945'ten sonra ilk kez bir protesto hareketi ideolojisinden (ya da pre-popülizmden) bir iktidar rejimine dönüşmüş, J. Peron ise iktidara gelen ilk popülist lider olmuştur. Popülizm, yazara göre, 1945 sonrasında liberalizme ve sol siyasal hareketlere karşı post-faşist bir yanıt olarak kurulmuştur ve faşizm ise orijinini 1919 Kuzey İtalyası'nda ve B. Mussolini'de bulmaktadır (Finchelstein, 2019, s. 32-33; 49 ve 59). Her ne kadar önemli kavramlar tarih sahnesinde belirledikleri biçimleriyle kalmasalar da onların ortaya çıktıkları tarihsel ve maddi koşulların bilinmesi adına belli tarihler, mekanlar ve kişilerden bahsetmek faydalıdır. Aşağıdaki tablo; demokrasi, faşizm ve popülizm için bunu yapmaktadır:

Tablo 1: Demokrasi, Faşizm ve Popülizm: Bir Künye Denemesi

	Doğum Yeri	Tarihi	Öne Çıkan Figür
Demokrasi	Atina	M.Ö. 508-509	Kleisthenes
Faşizm	Roma	1919	Mussolini
Popülizm	Buenos Aires	1946	Peron

Kaynak: Karadut, 2022, s. 175.

Yukarıdaki tablo kısaca tartışılırsa, öncelikle popülizmin demokrasiyi ve faşizmi bir arada tartışmaya açan bir 'imkân' ya da olasılık olduğu not edilebilir. Sonrasındaysa, elbette günümüzde demokrasinin Atina'daki uygulamanın aksine temsili bir biçimde yürüdüğü, popülizmin de Perondan itibaren değiştiği kabul edilebilir fakat kavramların nereden geldiğini bilmenin, onların nereye gideceğini kestirme şansı vermenin yanında onları karşılaştırmayı da kolaylaştıracağı ifade edilebilir (Karadut, 2022, ss. 175-176). Yine de tablodan görüleceği üzere, uzun bir tarihsel kesit söz konusudur ve kavramlar tarihsel süreçte değişmekte ve kimi durumlarda daha sorunlu hale gelmektedir. B. Moffitt'in vurguladığı üzere, tanım/lama noktasında popülizm de en az demokrasi kadar 'sorunlu'dur, tartışmalıdır (2016, s. 20). Popülist yönetimlerin, siyaset tarzlarının ya da popülist ideolojilerin demokratik yönetimlerden, siyaset tarzlarından ve ideolojilerden ayrılması, ayırt edilmesi mümkün olsa da onlardan tamamen ayrı düşünülmesi olanaksızdır. P. Taggart'ın güzel bir şekilde belirttiği üzere, "temsili siyaseti tam olarak anlayabilmemiz için bir parça da popülizmi kavramak" gerekmektedir (Taggart, 2004, s. 11). Keza Müller de "popülizmi sahici bir şekilde anlamının demokrasiyi de daha derin bir şekilde anlamamıza yardım edeceğini" düşünmektedir (Müller, 2018b, s. 25). Bunun en önemli sebebi, demokrasinin ve popülizmin ana eksenlerinde bulunan "halk" kavramıdır. En bilindik formülü ile demokrasi "halkın, halk tarafından ve halk için yönetimi"dir ve mümkün olduğunca istenen şey halk üzerindeki egemenlikle ile halkın egemenliği arasındaki bağlantının kopmaması, halkın irade ve denetimini yitirmemesidir (Sartori, 2014, s. 50). Popülizm de, demokrasinin yaptığı gibi, halkı 'yüceltir'; yalnız demokrasiler, demokratik yönetimler bunu demokratik meşruiyet için yaparken, popülizm halk kavramını "istediği ölçüde esnek ve bükülgen" olduğu için seçer zira halk popülistlere göre

kazanıldığı takdirde önüne çıkan her şeyi alt edebilecek bir kitledir. Ayrıca popülizmde halk bir bütün olarak kavranır, bu sebeple de çoğulculuk teorik ve pratikte imkânsızlaşır (Taggart, 2004, s. 115-117).

E. Laclau'ya göre, popülizmin verdiği ilk 'kuramsal karar' halkı toplumsal yapıyla ilişkin bir olgu olarak değil, politik bir kategori olarak değerlendirme/anlama kararıdır. Laclau'nun "popülist akıl" dediği (ve "politik akıl" ile bir tuttuğu) halkı inşa etme mantığına göre, halkın politik bir kategori olarak özgünlüğü *populus*'un evrenselliğinin/tümelliğinin *pleblerin* tikelliği/kısmılığı ile 'kirletilmiş' olmasından gelmektedir. Popülizm, ancak bir özne oluşturan bir dizi siyasal-söylemsel pratikle mümkün olur ki bu da toplumsal alanı iki kampa ayıran içsel bir sınırın inşasını gerektirmektedir (Laclau, 2007, s. 245 & Laclau, 2011, s. 142). Demokrasi ise, yozlaşmadığı sürece, nicel çoğunluğun nitel çoğunlukçuluğa (*majoritarianism*) dönüşmesine karşındır ve özellikle liberal haklar konusunda azınlığın haklarının korunması taraftarıdır. Söz konusu bu karmaşık halk kavramı (zira halkın 'herkes' mi yoksa belli bir 'çoğunluk' mu olduğu sorusu askıdadır) popülizmin ve (önündeki iki önemli sıfat ile bahsedilirse) temsili/liberal demokrasinin en önemli ortak noktasıdır. Demokrasi ile popülizm arasındaki diğer bir önemli ortak noktanın siyaset olduğu söylenebilir. Hatta yine Laclau'ya göre, siyaset ve popülizm aynı olanaklılık koşullarını paylaşır; ikisi de toplumsal bölünmeyi önden varsayar çünkü her zaman toplumun bir kesimi kendisini toplumun bütünü olarak addeden başka bir kesimle (*demos*) karşı karşıya olacaktır (Laclau, 2011, s. 145). Popülizmin bir öğretilen ziyade bir sendrom olduğunu söyleyen P. Wiles ona ilişkin kimi tespitlerde bulunmaktadır: Popülizm, programatik olmaktan ziyade ahlakçıdır; liderleri mistik bağlarla kitlelere bağlama eğilimindedir. Örgütlü olmaktan ziyade hareket yönelimli olan popülizm, ideolojik olarak da gevşektir. Anti-entelektüel bir hareket olduğu gibi güçlü bir şekilde de kurulu düzen (*the establishment*) ve elit karşıtıdır; bununla birlikte sınıf savaşımı mefhumundan kaçınır. Wiles'a göre popülizm başarı gösterdikçe diğer hareketler gibi yozlaşmış ve burjuvalaşmıştır (Wiles, 1969, s. 167-168). Popülizmin üslubu ile ilgili diğer tartışma onun demokrasi gibi ikna yollarına başvurmasıdır, böylelikle popülizm aynı zamanda demokratik siyaset alanının bir parçası olarak da tanımlanır. Bu bağlamda popülizm halka iyi ilişkiler kurmaya çalışır fakat cepheleşmeci (içsel sınır) zihniyetten vazgeçmez. Aynı zamanda popülist üslup ve ikna, şahsiyetçilik ve seferberlik unsurlarını da içerir. Her ne kadar demokratik siyasette kullanılan öğeler olsa da popülizm bunları kendi tarzına uyarlar. Halka iyi ilişkileri halka müracaatı radikalleştirme olarak, cepheleşmeyi kendi saflarını genişletmek ve diğer siyasal rakiplerden/siyasetçilerden kurtarmak adına yabancı düşmanlığı şeklinde 'değerlendirme' popülist tarza ve temsile ilişkindir (Arditi, 2010, s. 84-86).

Söz konusu bu bağlamda, halk ve temsili demokrasi üzerine olan müşterekler popülizmi ve demokrasiyi bir arada düşünmeyi zorunlu kılsa da farklılıklar bu iki kavramın arasındaki ilişkinin doğası itibarıyla sorunlu olduğunu göstermektedir. Örneğin; iki kavram arasındaki farklılığı en kısa bir biçimde ifade eden cümle "popülizm basit, demokrasi karmaşıktır". Temsili siyasetin karmaşıklığından uzak durmak isteyen popülizm ve popülistler kendi siyasetlerinin basit ve dolaysız ve de böylelikle anlaşılır olduğunu savunur (Müller, 2018b, s. 26 & Taggart, 2004, s.4). Temsili demokrasinin yaygınlaşması ile birlikte görünür hale gelen ve yükselişe

geçen popülizm, halk egemenliği ve çoğunluğun iktidarı prensiplerinin (demokrasiyi tahrif eden) ideolojik yansıması olarak da anılmaktadır (Müller, 2018b, s. 75 & Köroğlu Kıvrak, 2020, s. 75). C. R. Kaltwasser da popülizmin, demokrasiden ayrı ve onun dışından gelen bir ‘hastalık’ olmadığını, aksine popülizmin ideal demokrasilerle (maksimalist tanımlara uygun) ile gerçekte var olan demokrasiler (genellikle minimalist tanımlara uyan) arasındaki ‘boşluğa’ hitap ettiğini belirtmektedir ki bu şekilde popülizm demokrasi açısından hem bir tehdit ama aynı zamanda uyarıcı ya da düzeltici (*corrective*) niteliktedir. Bu perspektiften bakıldığında popülizmin anlamı da genişlemekte, demagojik lider ve ferasetsiz kitleler ikiliği yerini siyasete ve topluma ilişkin ortak bir anlayışı haiz liderler ve kurucular/takipçilere bırakmaktadır (Kaltwasser, 2013, s. 15). Bahsedilen bu iki yaklaşımın da popülizmin, temsili demokrasinin sorunlarından ve aksaklıklarından doğduğunu teslim ettiği söylenebilir. Demokrasinin olası klasik problemleri olarak nitelendirilebilecek; çoğunluğun kötüye kullanılması ya da zorbalığı, kültürün ve ahlakın vulgarlaşması, yetersiz/etkisiz hükümet, toplumsal çatışma, demagoji ve demokrasinin boş gösterenliği, baskıcı yönetimlerin demokrasi ile maskelenmesi gibi hususlar (Cunningham, 2002, s.15 vd.) popülizmin sıklıkla ‘istismar’ ettiği şeylerdir. Nihayetinde; her ne kadar bu sorunlara bir tepki olarak doğsa da hatta temsili demokrasilerin kapsayıcı (*inclusive*) kapasitelerini artırıyor görünse de popülizmin anayasal denetim kurumları ile demokratik kurumlara ve liberal hak ve özgürlüklere zarar verdiği aşıkardır (Yılmaz, 2019, s. 428) ve sorun onun faşizm ile olan ilişkisi içerisinde bulunmaktadır.

3. Faşizm ve Popülizm: ‘Soykütüksel’ Bağ(lantı)lar

Popülizm kavramı, bir ucu faşist diktatörlük diğer ucu ‘gerçek demokrasi’ olan çok geniş bir tanım alanına sahiptir. Uçlardan birisi popülizmi modernize edilmiş faşizm (neo-faşizm) olarak tanımlarken, diğer uç ise popülizmden demokrasinin açıklarını kapayan bir yönetim tarzı, “demokrasinin demokratikleşmesi” ya da “demokrasinin gerçek sesi” olarak bahsetmektedir. Diğer bir deyişle, popülizm kavramının tanım aralığının geniş olması, birbirine çok uzak iki kavram olan demokrasi ve faşizm arasında konumlanmasından ötürüdür (Orhan, 2019, s. 798). Yanı sıra, yukarıda da anlatıldığı üzere, popülizme ilişkin kavrayış ve yaklaşımlar da çeşitlidir. Popülizmi bir ideoloji olarak kabul edenler; yoğun-merkezli (*thick-centered*) ve seyrek-merkezli (*thin-centered*) ayrımından yola çıkarak, popülizmi; liberalizm, sosyalizm, feminizm gibi yoğun-merkezli ideolojilerden ayırmakta, onu bir ideolojide olması gereken çekirdek özellikleri tam anlamıyla taşımadığı için seyrek-merkezli bir ideoloji olarak tanımlamaktadır. Söz konusu özellikleri haiz olmasa da popülizmi böylesi bir ideoloji olarak değerlendirmek kavrama ilişkin kategorizasyonda bir temel ve referans noktası oluşturma imkânı sağlamaktadır denilebilir (Uslu, 2021, s. 222). Popülizmi bir fikir(ler) seti (*set of ideas*) olarak karakterize edenler onun çok da tutarlı (*coherent*) olmadığını da teslim etmekle birlikte; ahlaki düzeyde yapılan bir iyi ve kötü tarifinin yanında çalışkan/fedakâr kitleler ve yozlaşmış elit ayrımının altını çizmektedir. Popülizmin bir retorik olarak kavranışında ön plana çıkarsa liderdir. Liderin davranışları Aristocu retorik kavramı çerçevesinde değerlendirilir. Bu kavram; *ethos* (konuşmacının/hatibin özellikleri), *logos* (mantık ya da akıl) ve *pathos* (duygu/çoşku) etrafında yapılan bir analize

dayanmaktadır ki böylesi bir analizin perspektifinden popülizm, “*bir retorik üslup, otoritenin meşru kaynağı ve iktidarın olması gerektiği yere ilişkin sembolik iddiaları olan ikna edici bir dil*” olarak da tanımlanabilmektedir (Norris, 2020, s. 698-699). Bu kavrayış ve yaklaşımların içeriğinin merkezinde popülizm olmakla birlikte faşizmi de andırdığı açıktır fakat anılan özelliklerin demokrasiyi ve faşizmi bir arada düşünmeye ‘imkân’ sağlayan popülizme de ait olduğu belirtilebilir. Nasıl ki popülizm, demokrasinin sorunlu ve aksayan noktalarına bir tepki olarak kavranabiliyorsa; faşizm de daha geniş bir bağlamda, 19. yüzyıl uluslararası liberal serbest ticaret düzenine geç verilmiş bir tepki olarak değerlendirilebilir. Kimilerine göre tepkiselliğe ilişkin bu benzerlik, popülizmin; doğrudan faşizmle bağlantılı oluşu, onun günümüz koşullarında başka bir yüzle yeniden ortaya çıkışı (neo-faşizm) ya da faşizmi ‘aşarak’ yeniden varoluşu (post-faşizm) ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği üzere, popülizmin yükselişi temsili demokrasi ile ilgilidir fakat popülizmin kökenlerine baktığımızda görülen faşizmdir.

Faşizm²² üzerine yapılmış pek çok çalışma olsa da, R. Griffin’in de belirttiği gibi, kavram 20. yüzyıl sosyal bilimcileri/siyaset bilimcileri için bir muammadır. Kavramla ilişkili olarak söylenebilecek en net ve kesin şey, 1919-1945 yılları arasında İtalya’da Mussolini önderliğindeki siyasal güce verilen isim ve 1925-1943 yılları arasında yine İtalya’da kurulan diktatörlüğün resmî ideolojik temeli olduğudur. Bununla birlikte, kavram İtalya dışına çıktıktan sonra birbirine benzer teorik ve pratik örnekler için kullanılmasıyla türdeş hale gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı’nın “faşist” ve “anti-faşist” taraflar arasında gerçekleştiği düşüncesini oluşturmak ve geliştirmek üzere kavram; baskıcı, otoriter ya da seçkin, herhangi bir rejimi ve hareketi nitelemek için kullanılmaya başlanmıştır (Griffin, 2014, ss. 21-22). Kimi araştırmacıların vurguladığı üzere, faşizm belli başlı ideolojiler arasında 20. yüzyılda ortaya çıkmış tek, en yeni ideolojidir. Liberalizm ile Marksizm arasında bir üçüncü yol olarak değerlendirilebilecek faşizm yüzyıl başında teknolojik ve entelektüel değişimlerin Avrupada ortaya çıkardığı sorunlara tepki olarak gelişmiştir. Bununla birlikte, faşizm istisnai bir olgu olmadığı gibi I. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıkımın ardından gelen krizin basit bir uzantısı, sonucu da değildir. B. Croce’nin ifadesiyle faşizm tarihi koşulların açtığı bir ‘parantez’ olarak da anlaşılmamalıdır; en bilinen örnekleri bu dönemde bulunsa da iki savaş arası döneme özgülenmemelidir. Faşizm yüzyıl tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmeli, 20. yüzyılın felakete sürükleyen Makyavelist bir rönesansın ürünü olarak da görülmemelidir. Faşizm, Marksizmin neden olduğu bir belirsizlik olmadığı gibi, liberalizm karşıtlığına da indirgenemez (Sternhell, Sznajder ve Asheri, 2012, s. 13-14).

Yukarıda bu kadar ‘değil’ledikten sonra faşizme ilişkin Mann’in genel ve kapsayıcı şu tanımı verilebilir: “Faşizm, aşkın ve arındırıcı bir ulus-devletçiliği paramilitarizm üzerinden gerçekleştirme arayışıdır.” Bu tanım değinilmesi gereken beş temel öğeyi içermektedir: Birinci öğe, milliyetçiliktir zira faşistlerin ‘yekpare’ ve ‘organik’ bir ulusa popülist bir bağlılıkları bulunmaktadır. Faşizmin benimsediği milliyetçiliğin farklılığa ve çeşitliliğe bir tahammülü bulunmamakta, hatta Nazi örneğinde olduğu gibi ırksal bir ‘safılık’ aranmaktadır. Devletçilik,

2 Faşizm kelimesi, tomar veya demet anlamına gelen İtalyanca “*fascio*” kelimesinden türemiştir. Daha eski bir etimolojik araştırma terimi Latince “*fascēs*” kelimesine kadar götürmektedir. *Fascēs* Roma’daki geçit törenlerinde kullanılan ve devlet otoritesi ve birliğini simgeleyen baltalara verilen isimdir (Paxton, 2014, s. 15).

devletin tapılacak denli yüceltilmesi minvalinde hem bir amaç hem de örgütlenme tarzı olarak faşizm taraftarlarının benimsediği bir öğedir. Üçüncü öge olarak aşkınlık, çıkar grupları arasındaki farklılık ve çatışmaların toplumun olağan bir özelliği olduğu gerçeğinin reddedilmesi, dördüncü öge ya da koşul olan temizlik ise faşist rejimin düşman olarak değerlendirdikleri kişi ve grupların yok edilmesidir. Beşinci ve son olarak paramilitarizm, faşizmin hem temel bir değeri hem de şiddete yönelik örgütlenme biçimidir; faşizmi diğer askeri ve monarşik diktatörlüklerden ayırırsa paramiliterliğin halktan, tabandan geliyor olmasıdır. Kısaca faşizm, “zamanımızın hâkim siyasal ideali olan “halk iktidarı”nın belirgin derecede devletçi ve militarist bir biçimini sunmuştur.” (Mann, 2015b, s. 29-34 & Mann, 2015a, s. 346). R. Griffin’in faşizme getirdiği ‘minimum’ tanımdaysa öne çıkan unsur popülist bir ultra-milliyetçiliğe dayalı yeniden doğuşçu bir siyasal ideolojidir (Griffin, 2015, s. 212 & Eatwell, 2015, s. 226). Görüldüğü üzere, faşizm hakkında farklı tanımlar ve yaklaşımlar bulunmaktadır; aşağıdaki tablo ise faşizm tipik özelliklerini üç temel başlıkta toplayarak vermektedir:

Tablo 2: Faşizmin Tipolojik Tanımı

A. İdeoloji ve Hedefler
Normalinde modern, kendi kendini belirleyecek ve seküler yeni bir kültür yaratmayı hedefleyen idealist, dirimselci ve iradeci bir felsefenin savunulması
Geleneksel prensipler ya da modellere dayanmayan yeni bir milliyetçi otoriter devletin yaratılması
İster milli korporatist, ister nasyonal sosyalist, isterse de milli sendikacı olarak adlandırılın sıkı bir biçimde düzenlenmiş, çok sınıflı, bütünsel millî bir ekonomik yapının örgütlenmesi
Şiddet ve savaşın olumlu bir şekilde değerlendirilmesi ve kullanılması ya da kullanma isteği
İmparatorluk kurma, yayılma ya da ulusun diğer güçlerle ilişkilerinde radikal bir değişiklik yaratma hedefi
B. Faşist Olumsuzlamalar
Liberalizm karşıtlığı
Komünizm karşıtlığı
Muhafazakârlık karşıtlığı (yine de faşist grupların diğer kesimlerle, çoğunlukla da sağdakilerle geçici ittifak kurmaya eğilimli oldukları unutulmamalıdır)
C. Tarz ve Örgüt
Kitlelerin siyasete katılımını sağlama çabasına eşlik edecek şekilde siyasal ilişkiler ve siyaset tarzının askerileşmesi ve kitle partisine ait milis kuvvetlerin teşkil edilmesi
Duygusal ve mistik hususlara önem verilerek, mitingler, simgeler ve halka açık siyasal ibadetlerin estetik yapısının vurgulanması
Bir yandan erillik prensibi ve erkek egemenliğine aşırı vurgu yapılırken, diğer yandan da kuvvetli bir biçimde organik toplum görüşünün savunulması
En azından siyasal dönüşümün başlarında, diğer yaş grupları karşısında gençliğin övülmesi ve nesiller arası çatışmanın vurgulanması
Liderlik ister başlarda bir dereceye kadar seçime dayalı olsun ister olmasın, özellikle otoriter, karizmatik ve kişisel bir yönetim biçimine eğilimli olunması

Kaynak: Payne, 2015, s. 170.

Faşizme ilişkin yukarıdaki tipik özellikler, birinci başlık altında bahsedilen popülizme ilişkin öne çıkan noktalarla beraber değerlendirildiğinde kimi ortak noktaların bulunduğu görülecektir. Özellikle tabloda “C. Tarz ve Örgüt” başlığı altında sayılanların günümüz popülizmleri, popülist

hareketlerinde de izlenebildiği aşikardır. Yine de faşizm ile popülizm arasında bir ilişki olsa da önemli farklılıklar da bulunmaktadır.

Popülizm, Finchelstein'a göre, "...faşizmin savaş-sonrası bir yeniden formülasyonundan doğmuş otoriter bir demokrasi formudur." Yani popülizmi faşizmden ayıran en önemli biçimsel (ve dolaylı olarak özsel) husus onun temsili demokrasiyle paylaştığı ortak noktalarıdır. Bu anlamda, popülizmin kimi genel özellikleri şöyledir: diktatörlüğü fiilen reddeden, seçimlerin yapıldığı anti-liberal bir demokrasi anlayışı, zayıf bir hukukun üstünlüğü ve erkler ayrılığı fikri, radikal bir milliyetçilik, halkın kişiliğinde somutlandığı lider, anti-politika, halk-elit karşıtlığı, bağımsız medya ile birlikte çoğulculuk ve siyasal hoşgörüden hoşlanmama (Finchelstein, 2019, s. 141 & 146). Gerçekten de mevzubahis hususlarda sorunları olan 'karma' (ne faşizm ne de demokrasi olan) rejimler hala demokrasi olarak adlandırılabilir. Karma rejimler tasnifinin diktatörlüğe yakın kısmında seçimli otoriterlik bulunmaktadır ki bu düzenlerde seçimler sonuçları önceden belli olan bir temsil/performans olarak kullanılmakta, deyim yerindeyse seçimlerin siyasal düzene sağladığı meşruiyet 'istismar' edilmektedir. Yine aynı tasnifin ortasında duran hibrid rejimlerde seçimlerin sonucu bilinmese de demokrasiye ilişkin ölçüt ve değerlerde önemli sorunlar bulunmaktadır. Tasnifin demokrasiye yakın duran ayağında sorunlu demokrasiler bulunmaktadır ki bu düzenlerde demokratik sisteme ilişkin çoğu özellik olmakla birlikte hukuk devleti, parti sistemi vs. konularda kimi sorunlar bulunmaktadır (Sözen, 2014, s. 67-71). Bu tasnif popülizmin demokrasinin bozulmuş bir formu olduğunu doğrulamakta ama onun faşizm ile ilişkisini olumsuzlamamaktadır. Popülizmin demokrasiye meydan okuduğu açıktır; fakat daha kötüsü, demokrasiyi yıkmasa da popülizmin demokrasiyi işlemez hale getirdiği de açıktır. Popülizmin demokrasiyi yıkması kendi varoluş koşullarını da yok etmesi anlamına gelmektedir (Finchelstein, 2019, s. 24-25). Ancak bu durum, popülizmin (özellikle de sağ popülizmin) faşizmin kimi özelliklerini taşımadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin; faşizmdeki liderlik kültürü, popülizmdeki halk ile özdeşleşmiş ve tek başına halkı temsil eden lider figürü olarak kendini gösterir. Yine hem (neo)-faşizm hem sağ popülizm özellikle ekonomik, siyasal, toplumsal krizler sonrasında yükselişe geçen tepkisel hareketlerdir. Yalnız, faşizmin yeni bir insan yaratma hedefi varken, popülizm için 'böylesi' büyük bir amaç bulunmamaktadır. Ayrıca, yukarıda da belirtildiği üzere, popülizmin demokrasi ile müşterekleri vardır, fakat diktatörlük formunda kendisini ortaya koyan faşizm için böyle bir şey söylenemez (Yılmaz, 2021, s. 58-59). Faşizm geniş kapsamlı ve kendi içerisinde tutarlı bir ideoloji olmaktan ziyade (fakat bu onun bir ideoloji olduğu gerçeğini değiştirmez) inanca ve eyleme dayanan bir hareket tarzıdır. Bu anlamda, bir içerikten daha çok bir biçim olarak değerlendirilebilecek olan faşizm, kitleleri etkileyebilmek için propaganda ve eyleme sıklıkla başvurur. Örs'ün kelimeleriyle, "faşizm, çeşitli felsefi akımların ve ideolojilerin kavramlarının bir arada kullanıldığı, eklektik, çoğu kez gerçekleştirilmesi imkânsız ütöpic düşünceleri içeren, kendi içinde çelişkili unsurlar bulunan, rasyonel olmayan bir ideolojidir." (Örs, 2016, s. 484). Faşizmde insan akli ve anlığı göz ardı edilir bunların yerine irade ve ruh konur. Aklin reddi teorinin reddidir (ki faşizm teorik sistemleri iradi eylem önünde engel olarak görür), irade ve ruhun ön plana çıkarılması ise, siyaset ve toplumun sürekli mücadele ve savaş alanları olarak kavranmasının göstergesidir (Neocleous, 2014, s. 32).

B. Brecht, U. Eco, I. Ehrenburg'un faşizmin ortaya çıktığı ülkelerdeki tecrübelerini anlattıkları kitapta da belirttikleri gibi, faşizmde durup düşünmeye, oturup tartışmaya yer yoktur. Savaş ve mücadele, faşizmin en önemli ilkelerindedir ve faşizmde yaşam için mücadele değil, mücadele için yaşam vardır. Faşizm hem bireysel hem de toplumsal hayal kırıklarından yararlanır; böylece hem bireyler hem de toplum bir çeşit ezilmişlik duygusu içinde söz konusu bu ezilmişliğin nedeni olarak gördükleri başka bireylere ve toplumlara karşı düşman olurlar (Brecht, Eco ve Ehrenburg, 2001). Bu özellikler dikkate alındığında, S. Berman'ın da makale başlığı olarak ortaya koyduğu üzere "popülizm faşizm değildir fakat onun bir alameti olabilir." denilebilir. Faşizm kriz içindeki bir demokrasinin sonucu ya da varabileceği olası duraklardan birisi, popülizm ise demokrasideki sorunların bir semptomudur (Berman, 2016, s. 44). Diğer bir deyişle, popülizmi bir semptom olarak değerlendirip önlem almak, krize girmiş bir demokrasinin olası ve en kötü sonuçlarından birisi olarak faşizme karşı bir önlem olarak görülebilir. İzleyen son alt-başlıkta, söz konusu önlem(ler) ilk iki kısımda üzerinde durulan popülizm ve demokrasi ile popülizm ve faşizm ilişkileri bağlamında tartışılacaktır.

4. Popülizmi Önlemek: Militan/Mücadeleci Demokrasi mi, Güçlü Demokrasi mi, Popülizme karşı Popülizm mi?

Popülizmin demokrasi ile ilişkisinin, pratik olarak onun faşizm ile olan ilişkisinden/bağlantısından daha az sorunlu olduğu söylenebilir. Zira birincisine yönelik yapılan eleştiri demokratik eksiklik ve aksaklıklarla ilgiliyken, ikincide söz konusu olan demokrasinin varlığını tehdit eden anti-demokratik noktalar ve uygulamalardır. Hatta denilebilir ki; popülizmin demokrasi ile ilişkisi sorunluysen, faşizm ile olan bağlantısı sorunlu olduğu kadar da tehlikelidir. Faşizm, genellikle hayatın bütün alanlarına el atan 'total'(iter) bir ideoloji olarak kavranırken, K. Loewenstein'a göre herhangi bir felsefesinin olmaması sebebiyle sadece bir "siyasal teknik"tir fakat çok etkili bir tekniktir. Yine de faşist tekniğin amacına ulaşması ancak kendine karşı olanlara (anti-demokratlara) dahi hoşgörü gösteren demokrasi koşullarında ortaya çıkabilir (Loewenstein, 1937a, s. 423) ve J. L. Nancy'nin de belirttiği üzere demokratik prensipler kendileri aleyhine pekala kullanılabilir ve bu amaca yönelik olarak temel haklar saptırılabilir (Nancy, 2010, s. 11). Demokrasinin kendi 'mezar kazıcıları'na böylesi bir olanak vermesini Nazilerin propaganda bakanı J. Goebbels, "demokrasinin en komik şakası, demokratların düşmanlarına demokrasiden kurtulmanın araçlarını sağlamasıdır." diyerek ironik bir şekilde anlatmaktadır. Loewenstein'a göre çözüm demokrasinin militanlaşmasıdır; bu en genel anlamıyla üç stratejiye tekabül eder: yürütme gücüne odaklanmak, olağanüstü yetkiler kullanmak ile ifade hürriyetini, toplantı ve dernek hak ve hürriyetlerini kısıtlamaya yönelik *ad hoc* kanunlar yapmaktır ki böylelikle yasal-anayasal önlemler alınabilecektir (Capoccia, 2013, s. 208). Loewenstein'a göre anayasal devlet akla hitap etmektedir ve insanları duygusal bir şekilde, duyguları kullanarak mobilize etmez. Faşizm ise, yukarıda da belirtildiği üzere, insanların duygularına (özellikle de olumsuz olanlarına) seslenir ve onları bu şekilde hareketlendirir. Diğer bir deyişle, demokrasinin militanlaşması akla dayanan ve hitap eden anayasal devlet ile de ilgilidir (Loewenstein, 1937a, s. 428). Zira anayasal devlet ile sınırlı devlet/hükümet farklı yazılısalar da aynı anlama gelen iki kavramdır; ancak iktidarı/yönetimi hak ve özgürlükler çerçevesinde sınırlayan

metinler gerçek anayasa olarak kabul edilebilir. Bu anlamda, anayasalcılık da demokrasiyi onun sağladığı hürriyetleri kullanarak ortadan kaldırmaya çalışanlardan korumaya yönelik bir araç olarak değerlendirilebilir (Özbudun, 2017, s. 5).

Her ne kadar faşizme karşı demokrasiyi (hatta başka bir şekilde düşünüldüğünde demokrasiye karşı demokrasiyi) korumak için ortaya atılmış bir kavram olsa da militan/mücadeleci demokrasi günümüz aşırı (extremist) hareketlerinden korunmak için de üzerinde tartışılan bir kavramdır. Hatta sağ ve sol aşırılığa karşı nötr olarak kullanılmadığı noktasında eleştiri olsa da kavram Federal Alman Mahkemesi tarafından “demokratik anti-ekstremizm” olarak da adlandırılmaktadır (Müller, 2012b, s. 32-33). Politik alanda ekstremizm denildiğindeyse popülizm ve popülist hareketler; sağ/sol ayrımı, ideolojik farklılık ve ortaya çıktığı yer fark etmeksizin, akla gelen ilk kavram ve olaylardır. Latin Amerika’daki otoriter rejimlerden, Batı Avrupadaki ırkçı hareketlere değin popülizm hem demokrasiyi hem de demokratik siyaseti zorlamakta ve yukarıdaki bahsedilen militan demokrasi tedbirlerinin alınmasını gündeme getirmektedir. Bunlardan kuşkusuz en ağırı ve istenmeyeni siyasal partilerin kapatılmasıdır fakat bunun için de dördü bir ölçüt bulunmaktadır: şiddet kullanımı, nefretin körüklenmesi, partinin yabancı güçlerce kontrol edilmesi ve ulusal kimliğe varoluşsal tehdit oluşturması (Capoccia, 2013, s. 213). Söz konusu bu ölçütlerin hepsinin veya kimilerinin popülist siyasal partiler ve hareketler için söz konusu olabileceği göz önüne alındığında, militan demokrasi tartışması popülizm ve demokrasi arasındaki sorunlu ilişki nedeniyle tekrardan alevlenmiştir denilebilir. Almanda kendisini savunan, kendisi için dövüşen anlamlarında “wehrhafte ya da streitbare demokratie” olarak da anılan militan demokrasi (militant democracy) ya da mücadeleci demokrasi, liberal demokrasinin bir çeşidi olarak nitelenebilir. Liberal demokrasinin militan/mücadeleci yorumunda, demokrasiye ait olan paradokslardan (ki bu anlamda militan demokrasi de aynı paradoksu paylaşmaktadır) olan demokrasi karşıtlarına ifade ve örgütlenme hürriyeti gibi temel haklar sağlanmaz. Böylelikle, anti-demokrat partiler ve hareketler için önleyici (pre-emptive) tedbirler alınmış olur. Militan demokrasiyle ilişkili en önemli paradoks ise burada ortaya çıkar. Eğer söz konusu bu tedbirler (ki parti kapatmadan, seçim barajı koymaya, temel hak ve özgürlükleri kısıtlamadan anti-ekstremist kanunlar çıkarmaya değin pek çok uygulamadan bahsedilebilir) alınırsa eldeki siyasal sistem hala demokrasi olarak nitelendirilebilir mi? (Kaltwasser, 2019, s. 75-79). Bu soru militan demokrasinin başka bir şekilde yorumlanmasıyla birlikte onun yerine güçlü demokrasi gibi farklı kavram ve uygulamaların önerilmesine vesile olmuştur.

Loewenstein gibi “militan demokrasi” kavramını kullanan M. Lerner, ondan farklı sonuçlara ulaşmıştır. Kavramın mucidi, demokrasinin korunmasında yasal ve anayasal kurum ve düzenlemelere güvenirken, Lerner demokrasiyi savunma görevini halkın gücüne, başka bir deyişle, demokratik çoğunluğa bırakmaktadır. Bu yüzden Loewenstein Lerner’i fazla optimist bulmaktadır. Ayrıca, Lerner demokrasi için en büyük tehdidi dizginlenmemiş/denetlenmemiş kapitalizm olarak gösterirken, Loewenstein siyasal alanda ve demokratik idealde durmakta ısrar etmektedir. Hatta Lerner, Avrupa faşizmi ile kapitalizm arasında bir ilişkinin olduğunu söylemektedir. Denilebilir ki; Loewenstein’in militan demokrasisi, onu koruyacak elitlere dayanan katı bir rejimi imlerken, Lerner kendi militan demokrasi anlayışı ile B. Barber’in “güçlü demokrasi” kavramıyla canlandırdığı sistemi tasvir etmiştir: hata yapma olasılığı bulunsa da halka dayanan ve katılımın kitleler üzerindeki

demokratikleştirici ‘güçü’ne inanan bir demokrasi anlayışı (Maddox, 2019, s. 493-494). Yine bunun gibi, katı bir militan demokrasi anlayışına ve uygulamalarına alternatif olabilecek yaklaşımlar bulunmaktadır. Örneğin, popülizmi kötü bir şey olarak görmeyen ve sağ popülizmin (yine popülizmin araçlarını kullanarak) sol popülizm ile alt edilebileceğini söyleyen Mouffe’a göre (2019, s. 90), birinci başlık altında Laclau’ya atıfla da belirtildiği üzere, “*halk heterojen talepler arasındaki bir eşdeğerlik zincirinden doğan söylemsel bir inşadır*”. Bu yüzden popülizme söylem noktasından yaklaşanlar ya da popülizmi söylem üzerine kurulu bir strateji olarak algılayanlar, onu bir ideoloji ya da siyasal bir rejim olarak değil, zamana ve mekâna göre çeşitli şekiller alabilen bir politika yapma biçimi/stratejisi olarak nitelemektedir (Mouffe, 2019, s. 23). Az önce de belirtildiği üzere; Mouffe, sağ ve sol popülizmler arasında ayrım yapmaktadır ve sağ popülizmi demokrasi ‘düşmanı’ ve dışlayıcı tanımlarken, sol popülizmi demokrasiyi geri kazanmak ve derinleştirmek için bir fırsat olarak görmektedir. Ona göre, sol popülizm aşırı sol olarak değil, demokrasinin radikalleşmesi aracılığıyla neoliberalizmden kurtulma stratejisi olarak görülmelidir (Mouffe, 2019, s. 35 & 59). Kimileriye, anti-popülizm kavramı ile, popülizmi belli bir politik yöne koymaksızın, popülizmin öne çıkardığı nosyona karşı (ki Avrupa özelinde aşırı milliyetçilik) çıkarak, otomatik ve doğal olmaktan ziyade kurulan, sürdürülen ve savunulan bir pozisyon olarak onunla mücadele etmeyi önermektedir (Moffitt, 2018, s. 13).

Tablo 3: Popülizmle Uğraşmak (Aktörler/Stratejiler/Zamanlama)

Aktörler (Kim Tepki Gösteriyor)	Ulusal: -ana akım siyasal partiler -sivil toplum örgütleri ve toplumsal hareketler -anayasa mahkemeleri/bağımsız kurumlar -medya
	Uluslararası: -ulus-ötesi sivil toplum kuruluşları -uluslararası siyasal parti birlikleri -yabancı hükümetler -ulus-üstü örgütler
Stratejiler	-militanlık – katma/dahil etme -tasfiye – eğitim
Zamanlama (Ne Zaman)	-militan demokrasi başarısız olduğunda -popülist hareketler bir tehlike olarak görülmediğinde

Kaynak: Kaltwasser ve Taggart (2016)’dan derlenmiştir.

Yukarıdaki tablo, özellikle iktidara geldiğinde popülizm ile ‘uğraşmada’ ya da mücadelede başvurulan aktörleri, stratejileri ve zamanlamayı göstermektedir. Tabloda sayılanlardan da anlaşılacağı üzere, iktidardaki popülizm Avrupa özelinde düşünülmüştür zira uluslararası parti birlikleri gibi oluşumlar Avrupa Birliği’ne özgüdür. Zamanlama ise popülizmin iktidara geliş zamanını militan demokrasinin başarısızlığına ya da onun sisteme yönelik bir tehdit olarak görülmemesine göndermede bulunmaktadır. Capoccia’nın dörtlü stratejisi ise; militanlık (aşırılık yanlısı aktörlerin sivil ve siyasal haklarını kısıtlamak), katma/dahil etme (yarı-sadık politik aktörleri tam sadakate teşvik etme), tasfiye (anti-demokrat faaliyetlerin başındakileri takibata

almak) ve demokrasinin değerlerini eğitim yoluyla yaymaktır. (Kaltwasser ve Taggart, 2016, s. 206-211). Demokrasiyi savunmanın anti-demokratları alt etmekten ziyade onları sisteme ya da siyasal topluluğa dahil etmekten geçtiğini söyleyen A. S. Kirshner de militan demokrat müdahale için katılım, sınırlı müdahale ve demokratik sorumluluk üzere üç ölçüt/ilke önermektedir. Katılım ilkesi, anti-demokratlar da dahil olmak üzere karar alma mekanizmalarına eşit katılım hakkı anlamına gelirken, sınırlı müdahale siyasal kısıtlamaların ne zaman kabul edilebilir olduğuyla ilgili bir ölçüttür. Katılım hakkına müdahale, anti-demokratik ilkeler izlendiğinde ya da onların peşinde koşulduğunda değil, gerçekleşme olasılıklarının ortaya çıktığında uygulanmalıdır. Demokratik sorumluluk ise, demokrasiyi koruma ya da savunma çabaları ile bunların demokrasiye verebileceği olası zararlar arasındaki dengeyi gözetme ölçütüdür (Kirshner, 2017, s. 28 ve 34-35).

Gerçekten de popülizmin nasıl kavrandığı önemlidir zira popülizmi temsili demokrasinin sorunlarını ortaya koyan düzeltici bir ‘parodi’ olarak ele almak ve onun üstünde olumlu olumsuz özelliklerinin olduğunu söylemek ile popülizmi liberal demokrasiyle ‘kanlı-bıçaklı’ görmek farklı yöntemlere açılmaktadır. Birincisi, “demokratik olmayan bir liberalizme, liberal olmayan demokratik bir yanıt” (Mudde, 2015) olarak popülizmi ‘yumuşatma’ ve genelleştirme olarak değerlendirilebilirken, ikincisi popülizmi açıkça demokrasi düşmanı olarak tanımlamaktadır. Birincisinin güçlü demokrasi gibi Lerner’ci bir militanlığa sahip olacağı söylenebilirken, ikincisi Loewenstein’ci bir militanlık sergileyecektir ki bu kavrayışta popülizm monist, moralist ve anti-plüralist bir siyasal akıl olarak görülecek ve popülizm demokrasinin ‘düşmanı’ olarak nitelenecektir (Stavrakakis & Jäger, 2017, s. 6-7). Hatta Loewenstein bu hususta demokrasiyi ‘disiplinli’ bir şekilde korumaktan ve tam adı konulacaksa “otoriter demokrasi” teriminden çekinmemek gerektiğini belirtmektedir (Loewenstein, 1937b, s. 657). Keza bir söylem ve strateji olarak belirlediğinde, popülizmin yine temel haklarda yasal bir sınırlamaya gidilerek önünün alınması tercih edilebilecektir. Arditi’nin de vurguladığı gibi, bir temsil tarzı, demokrasinin bir semptomu ve demokrasinin görünmeyen yüzü olarak popülizmin demokrasi ile üç istikametli bir ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki, demokrasiye ve demokratik ilkelere zarar vermeyen tarzda “dostça bir ziyaret” olabileceği gibi “baş belası bir mevcudiyet” olarak da tezahür edebilir. Yazarın ifadesiyle, “popülizm demokrasinin sınırları içinde kalabileceği gibi, bu sınırlarla çatışmaya girerek, kendi bildiklerini okudukları bir noktaya da ulaşabilir.” (Arditi, 2010, s. 114). Popülizm demokratik düzenleri kullanmaktadır (dostça bir ziyaret) zira demokratik düzenlerdeki temel hakları kullanarak iktidara gelmekte, iktidar olduktan sonraysa söz konusu haklara zarar vermekte ve kullanılmasını güçleştirmektedir (baş belası bir mevcudiyet). Çalışmanın önceki kısımlarında da vurgulandığı gibi, popülizm demokratik değerleri ve uygulamaları tahrif etmektedir. Örneğin, popülizm ve popülist hareketler kendilerini halkın tek ve gerçek temsilci görmeleri, toplumu sürekli kamplaşmaya itmeleri, siyaseti kalıcı bir savaşım alanı olarak tanımlamaları gibi özellikleriyle açıkça çoğulculuğa, azınlık haklarına, hoşgörüyeye, uzlaşmaya ve insan haklarına karşıdır ve bu değerlere zarar vermektedir. Bunun en önemli sebebi, popülizmin faşizm ile olan bağlantısıdır.

Popülizm; kendi başına iyi ya da kötü olmaktan ziyade, demokrasi sınırlarında kaldığı müddetçe bir temsil tarzı ya da (uyarıcı) bir semptom olarak görülebilir fakat faşizme ve faşizan yöntemlere meylettiğinde popülizmin yıkıcılık sınırını aştığı söylenebilir. Diğer bir deyişle, popülizm ile militan demokrasi arasındaki ilişkinin niteliğini kavramın demokrasi ile ‘sorunları’ kadar (ve hatta ondan daha çok) faşizm ile olan bağları belirlemektedir. Tanım aralığı olarak demokrasi ve faşizm arasında bir yerlere konumlanan popülizmin faşizme meyletmesi ya da yakınlaşması, onu militan ya da mücadeleci demokrasinin konusu yapmaktadır. Popülizmin insan haklarını ihlal etmesi gerçeğinin yanında, faşizme yakınlaşmasıysa; temsili demokrasinin tıkanıklıkları/sorunları ile hem kapitalizmin hem de liberal demokrasinin tekrarlayan krizleri sebebiyle her zaman mümkündür. Zira popülizm de, faşizm gibi, söz konusu problemlere gösterilen bir tepki mahiyetinde ortaya çıkabilmektedir (Öztürk, 2020, s. 205). Nihayetinde popülizme yaklaşımları ve onunla mücadeleyi, onları ele alış biçimi belirleyebileceği gibi dönemin ruhu ve durumu da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir etkidir. Denilebilir ki, 21. yüzyıl demokratik rejimlerin niceliği ve niteliği bakımından, 20. yüzyıldan daha iyi bir yerde değildir, bu yüzden popülizme karşı militan ya da mücadeleci demokrasi uygulamalarının meşruiyet zemini bir önceki yüzyıla göre de daha güçlüdür. Değinilen bütün bu hususlarla ilgili olarak meselenin; gelinen çağın insan hakları anlayışı ile ona uygun bir siyasal rejimin varlığını birbirlerini dışlamadan ve birbirlerine zarar vermeden temin edebilmek ve demokrasinin işleyişine yukarıda bahsedilen ölçütler/sınırlar dışında çok da karışmadan demokrasiyi güçlendirebilmek olduğu belirtilebilir.

5. Sonuç Yerine

Popülizm; demokrasi ve faşizm gibi birbirinin zıttı iki kavramı bir arada düşünme ‘imkânı’ vermesinin yanında hem demokrasi hem de faşizm ile sorunlu ilişkileri olan tartışmalı bir kavramdır. Dahası, çalışma boyunca vurgulandığı üzere, popülizmin faşizm ile tarihsel ve düşünsel bağ(lantı)ları bulunmaktadır. Bu anlamda, popülizmin demokrasi ile ilişkisi sorunluyken, faşizm ile olan bağlantısının sorunlu olduğu kadar ‘tehlikeli’ de olduğu söylenebilir. Militan ya da mücadeleci demokrasi kavramı bu noktada devreye girmektedir; zira anayasal rejimlerin demokrasilerini koruma hakları bulunmaktadır, fakat aynı zamanda demokrasinin en önemli varlık koşullarından olan siyasal çoğulculuğun da zarar görmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla, militan demokrasinin pratik boyutu üzerine olan değerlendirmeler popülizmin kendisiyle birlikte demokrasi ve faşizm ile olan ilişkisine yönelik kuramsal tartışmalarla yakından ilgilidir. Denilebilir ki; birbiriyle çatışmalı/uzlaşmaz bir ilişkiye sahip olan popülizm ve demokrasi, popülizmin demokratik sınırlar içerisinde kalıp faşizme kaymadığı durumda (‘dostça bir ziyaret’), temsili liberal demokratik düzenlerde ne birbirleriyle ne de birbirleri olmadan yapabilmektedir. Popülizmin faşizme yönelmeye başladığı durumdaysa (‘baş belası bir mevcudiyet’) tehlike altında olan ya da artık ortada bulunmayan bir demokrasi söz konusudur. Demokrasi savunusu, popülizmin siyasal sistemlere ve işleyişe zararlarını ön plana çıkarırken, popülizmin ve popülistlerin en çok yararlandığı şey, temsili demokrasinin aksaklık ve eksikliklerinin neden olduğu hayal kırıklıklarıdır. Bu hayal kırıklıklarının pek çoğunun, temsili demokrasinin arızalarıyla birlikte var-olan demokrasi (minimalist) ile ideal demokrasi (maksimalist) tanımları arasındaki

uçurumdan ortaya çıktığı söylenebilir. Bundan dolayı, popülizm ile demokrasi arasındaki ilişkiyi ele alırken, maksimalist özelliklere vurgu yapmak bu iki kavram arasında belirgin bir ayrım yapmayı da mümkün kılmaktadır çünkü minimal demokrasi tanımları ile popülizm arasındaki sınır çizgisi siliktir. Çalışmada belirtildiği gibi, popülizmin faşizm ile olan soykütüksel 'ünsiyeti' de onun genelde yönetim ve özeldemokrasi ya da demokratik yönetim ile olan ilişkisini de şüpheli hale getirmektedir. Yine de popülizmin faşizme meylettiği anda ve faşizan pratikleri uyguladığında, durumun artık 'dostça' olmadığı, mevcudiyetininse tehlikeli olduğu açıktır ki bu noktada tedbirler militan demokrasinin katı Loewenstein'ci anlayışıyla uyumludur. Demokratik sistemi ve onun olanaklarını kullanarak demokrasiyi yıkmaya çalışan anti-demokratik kişi ve kurumlara karşı militan demokrasi kavramını ortaya atan düşünür, demokratik rejimlerde ön plana çıkan kimi hak ve hürriyetlerin yasal yollarla kısıtlanması gerektiğini belirtmektedir. Militan demokrasi kavramından yola çıkan ama onun daha 'yumuşak' bir versiyonunu öneren Lerner ise, önlemlerin halk tarafından alınması gerektiğini belirterek demokrasinin çaresini daha fazla demokrasi olarak ortaya koyup katılımın demokratikleştirici etkisine güvenen güçlü demokrasi kavramını da önden haber vermiştir. Diğer bir deyişle; Lerner'ci militan demokrasi anlayışı zamanla gelişecek bir demokrasi kültürüne, Loewenstein'nin militan demokrasisi ise, onu koruyacak elitlere dayanan katı bir rejime dayanmaktadır. Dolayısıyla, Lerner'in militan demokrasisinin halka dayanan ve katılımın kitleler üzerindeki demokratikleştirici gücüne inanan bir demokrasi anlayışını temsil etmekte olduğu belirtilebilir.

Popülizmi faşizmle ilişkilendirirken, onu faşizmden ayıran noktaların da olduğu unutulmamalıdır. Söz konusu noktaların aslında popülizmin demokrasiyle ilişkisinden ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü popülizmin diktatörlüğü fiilen reddeden, anti-liberal de olsa seçimli demokrasi anlayışı, zayıf da olsa bir hukukun üstünlüğü ve erkler ayrılığı fikri, gönülsüz de olsa siyasal rekabetten yana olması bu ilişkinin önemli sonuçlarından ya da getirilerindedir. Farklı bir anlatımla, popülizmin demokrasiyle bağlantısının koptuğu noktada faşizm tehlikesi belirmektedir. Bir siyaset tarzı, stratejisinden seyrek-merkezli bir ideoloji olarak nitelendirilmeye, bir fikir(ler) seti olmaktan bir söylem olarak değerlendirilmeye popülizme yaklaşımlar çeşitlidir. Bununla birlikte, popülizm ile demokrasi ilişkisine yönelik ikili bir ayırmadan bahsedilebilir: Kimi yazarlar, popülizmi temsili demokrasinin zayıf yönlerini ortaya seren bir 'parodi' olarak kavrayıp onu 'yararlı' bulurken; kimi yazarlar da popülizmi demokrasiye düşman bir düşünce ve uygulama olarak görmekte, çeşitli önlemler alarak onunla mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Anılan bu mücadelede aktörler, stratejiler ve zamanlamanın meşruiyeti çok önemlidir zira militan demokrasinin en önemli sorunu ya da 'açmazı', demokrasiyi savunma mücadelesinde ona zarar verme olasılığıdır.

Popülizme karşı eylem ya da önlem, temelde fazla demokrasinin liberalizme, fazla liberalizmin demokrasiye zarar verdiği fikriyle ilişkili olan militan demokrasi ve güçlü demokrasi ile sınırlı değildir; popülizmin ele aldığı konular karşısında zıt/karşıt bir duruş sergileyen anti-popülizm ve sağ popülizme karşı demokrasiyi radikalleştirmek yoluyla neoliberalizme mücadele edilebileceğini söyleyen sol popülizm diğer seçeneklerdir. Fakat popülizmin demokrasiye karşı bir tehdit olarak algılandığı ve görüldüğü durum ve zamanlarda yine popülist araçlara başvurma fikri de militan demokrasi ve onun uygulamaları kadar tartışmaya açıktır. Sonuç olarak, popülizmin nasıl

kavrandığı ve tanımlandığı, kavramın demokrasinin yanındaki ve karşısındaki konumunu da ortaya çıkardığı gibi onunla olan, demokratik araçlar ve sınırlarla kayıtlı demokratik mücadeleyi de biçimlendirmektedir. Bununla birlikte, söz konusu ilişki ve müdahalelere etki eden diğer bir önemli etmen ise döneme ilişkin siyasal toplu durumdur. Denilebilir ki; demokrasinin günümüz performansına bakıldığında, 21. yüzyıl dünyası, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra demokrasi ve demokratik rejimlere ilişkin ortaya çıkan iyimserliği paylaşmamakta, bu da onların anti-demokratik ve aşırılık yanlısı hareketlere karşı korunmasına yönelik demokrasi adına olan ve yine demokrasiye kayıtlı hassasiyeti artırmaktadır.

Kaynakça

- Aleskerov, F., Ersel, H. ve Sabuncu, Y. (1999). *Seçimden Koalisyona Siyasal Karar Alma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arditi, B. (2010). *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon*. (E. Ayhan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Barber, B. (1995). *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ İçin Katılımcı Siyaset*. (M. Beşikçi, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beetham, D. ve Boyle, K. (1998). *Demokrasinin Temelleri*. (V. Bıçak, Çev.). Ankara: Liberte Yayınları.
- Berman, S. (2016). Populism is not fascism, but it could be a harbinger. *Foreign Affairs*, 95(6), 39-44.
- B. Brecht, U. Eco ve I. Ehrenburg. (2001). *Faşizm yazıları*. (S. Özbudun, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Capoccia, G. (2013). Militant democracy: The institutional bases of democratic self-preservation, *The Annual Review of Law and Social Science*, 9, 207-226. Doi: doi.org/10.1146/annurev-lawsocsci-102.612.134020
- Cunningham, F. (2002). *Theories of Democracy: A Critical Introduction*, London: Routledge.
- Eatwell, R. (2015). 'Kapsayıcı Faşizm'in Doğası: 'Faşist Minimum' ve 'Faşist Kalıp'. C. Iordachi (Ed.), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (ss. 221-263). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden popülizme*. (A. Karatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Griffin, R. (2014). *Faşizmin Doğası*. (A. Selman, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Griffin, R. (2015). Kültürün Önceliği: Faşizm Çalışmalarında Hâlihazırda Gelişmekte (ya da İmal Edilmekte) Olan Uzlaş. C. Iordachi (Ed.), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (ss. 209-219). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ionescu, G. ve Gellner, E. (1969). Introduction. Ionescu, G. ve Gellner, E. (Ed.), *Populism: Its Meanings and National Characteristics* içinde (ss. 1-5). Hertfordshire: The Garden City Press.
- Kirshner, A. S. (2017). *Militan demokrasi*. (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kaltwasser, C. R. (2013). The Responses of Populism to Dahl's Democratic Dilemmas. *Political Studies*, 62(3) 1-18. Doi: doi.org/10.1111/1467-9248.12038
- Kaltwasser, C. R. & Taggart, P. (2016). Dealing with populists in government: a framework for analysis. *Democratization*, 23(2), 201-220. Doi: doi.org/10.1080/13510.347.2015.1058785
- Kaltwasser, C. R. (2019). Militant democracy versus populism. A. Malkopoulou & A. S. Kirshner (Ed.), *Militant Democracy and its Critics: Populism, Parties, Extremism* içinde (ss. 72-91). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Karadut, İ. C. (2015). *21. Yüzyıl'da Ulus-Ötesi Demokrasi: Köken, Kapsam, Biçim ve Kısıtlılıklar*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi SBE, Antalya.

- Karadut, İ.C. (2022). Demokrasi ve Faşizm Arasında: Popülizmi Konumlandırarak Tanımlama. Ş. Karabulut (Ed.), *Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Konularının Akademik Yansımaları* içinde (ss. 169-177). Bursa: Ekin Yayınları.
- Koroğlu Kıvrak, E. (2020). Farklı popülizm yaklaşımları üzerine bir değerlendirme, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 39, 73-87. Doi: doi.org/10.30794/pausbed.671432
- Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üstüne*. (N. B. Çelik, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Laclau, E. (2011). Popülizm: Bir Ad Ne İçerir?. (H. Özen, Çev.). *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 135-146.
- Loewenstein, K. (1937a). Militant democracy and the fundamental rights I. *The American Political Science Review*, 31(3), 417-432. Doi: doi.org/10.2307/1948164
- Loewenstein, K. (1937b). Militant democracy and the fundamental rights II. *The American Political Science Review*, 31(4), 638-658. Doi: doi.org/10.2307/1948103
- Maddox, G. (2019). Karl Loewenstein, Max Lerner, and militant democracy: an appeal to 'strong democracy'. *Australian Journal of Political Science*, 54(4), 490-504. Doi: doi.org/10.1080/10361.146.2019.1604943
- Mann, M. (2015a). Faşistler. C. Iordachi (Ed.), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (ss. 301-347). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mann, M. (2015b). *Faşistler*. (U. Bayraktar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moffitt, B. (2018). The populism/Anti-populism divide in Western Europe. *Democratic Theory*, 5(2), 1-16. Doi: doi.org/10.3167/dt.2018.050202
- Mouffe, C. (2002). *Demokratik Paradoks*. (A. C. Aşkın, çev). Ankara: Epos Yayınları.
- Mouffe, C. (2010). *Siyasal Üzerine*. (M. Ratip, çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2019). *Sol Popülizm*. (A. Yanık, çev). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mudde, C. (2015). The Problem with Populism. *Guardian*. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/feb/17/problem-populism-syriza-podemos-dark-side-europe> (24.07.2022)
- Müller, J-W. (2012a). Militant democracy. M. Rosenfeld & A. Sajó (Ed.) *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law* içinde (ss. 1117-1130). Oxford University Press, Oxford.
- Müller, J-W. (2012b). *Anayasal Yurtseverlik*. (A. E. Zeybekoğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Müller, J-W. (2018b). *Popülizm Nedir?*. (O. Yıldız, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nancy, J-L. (2010). *The Truth of Democracy*. (P-A. Brault ve M. Naas, Çev.). New York: Fordham University Press.
- Neocleous, M. (2014). *Faşizm*. (D. B. Kılınç, Çev.). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Norris, P. (2020). Measuring Populism Worldwide. *Party Politics*, 26(6), 697-717. Doi: doi.org/10.1177/135.406.8820927686
- Orhan, S. (2019). Popülizm, Liberal Demokrasi ve Faşizm Denklemi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 68(4), 795-840. Doi: doi.org/10.33629/auhfd.721387
- Örs, B. H. (2016). Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü. B. H. Örs (Ed.), *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (ss. 477-514). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, A. (2020). Popülizmin İdeolojik Matrisi. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, 10(2), 199-210.
- Özbudun, E. (2017). *Anayasalcılık ve Demokrasi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Paxton, R. O. (2014). *Faşizmin Anatomisi*. (H. Atay ve H. V. Atay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Payne, S. G. (2015). Faşizm: Taslak Bir Tanım. C. Iordachi (Ed.), *Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları* içinde (ss. 161-186). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sartori, G. (2014). Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. (T. Karamustafaoğlu ve M. Turhan, Çev.). İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Sor, F. (2023). Metaphysics in History: Notes on the Origins of Authoritarianism and Populism. *History and Theory*, 62(2), 225-250. Doi: doi.org/10.1111/hith.12296
- Sözen, Y. (2014). Siyasi rejimler: Demokrasiler ve diğer sistemler. S. Sayarı ve H. D. Bilgin (Ed.) *Karşılaştırmalı siyaset: Temel konular ve yaklaşımlar* içinde (ss. 45-74). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Stavrakakis, Y. & Jäger, A. (2017). Accomplishments and limitations of the ‘new’ mainstream in contemporary populism studies. *European Journal of Social Theory*, 20(10), 1-19. Doi: doi.org/10.1177/136.843.1017723337
- Sternhell, Z., Sznajder, M. ve Asheri, M. (2012). *Faşist İdeolojinin Doğuşu*. (Ş. Çiltaş, Çev.). İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Taggart, P. (2004). *Popülizm*, (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uslu, C. (2021). Bir İdeoloji Olarak Popülizm. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 217-230. Doi: dx.doi.org/10.18506/anemon.775626
- Wiles, P. (1969). A Syndrome, Not a Doctrine: Some Elementary Theses on Populism. Ionescu, G. ve Gellner, E. (Ed.), *Populism: Its Meanings and National Characteristics* içinde (ss. 166-179). Hertfordshire: The Garden City Press.
- Yılmaz, A. G. (2019). Popülizm-demokrasi ilişkisi: Latin Amerika'dan örnekler. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 428-444. Doi: doi.org/10.14782/ipsus.623238
- Yılmaz, Ö. (2021). Sağ popülizm ve faşizm: Bir karşılaştırma denemesi. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(2), 51-68.
- Militant Democracy Concept Regarding the Discord Between Democracy and Populism

Militant Democracy Concept Regarding the Discord between Democracy and Populism

İsmail Cem KARADUT*

The state apparatus that started to be ruled by the masses and based upon popular will became liberal and more democratic in terms of participation in the 19th century. According to Macpherson, the extended comprehension of right to vote resulted in the democratization of liberal states, and the embracement of liberal values such as market economy and representative government ended up with the liberalization of democratic regimes that led to the birth of the term liberal democracy. It can be said that while leaving the rule to the people dominant classes got their privileges refined and defined as fundamental rights for all in the constitutions that are hard to change compared to regular laws. During the interwar period fascism rose and liberal 'gains' in question were lost, and constitutional democracies turned into dictatorships which triggered the most destructive war in the world. After doing away with the common enemy fascism, liberal democracies and socialist regimes split the world so to speak, and democracy began to rise again. Approximately in the same period after the World War II, populism as we know it appeared in the 1950's Latin America which relatively stayed away from the war, complaining about weakness and functioning/misfunctioning parts of democracy. It can be assumed that both fascism and populism (that is equal to post-fascism, according to F. Finchelstein) exploited liberal rights and freedoms as democracy's Achilles heel. In 1937 the concept militant democracy was put forward by K. Loewenstein to save democracies from fascism, after 30 years a group of academicians gathered at the London School of Economics to identify and diagnose the populism ghost. In the beginning of the book that was the product of the gathering and edited by G. Ionescu and Gellner is an interesting and definitive paragraph as follows (1969: 1):

“A spectre is haunting the world – populism. A decade ago, when the new nations were emerging into independence, the question that was asked was – how many will go Communist? Today, this question, so plausible then, sounds a little out of date. In as far as the rulers of new states embrace an ideology, it tends more often to have a populist character. And populism is not an outlook restricted to the new nations. In the Communist world, strong currents seemed to move in a

* Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, Türkiye, E-Posta: ismail.karadut@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0049-5317

populist direction. And in the anxious or agonizing re-examination which has gripped several developed liberal societies of late, populist themes are prominent.”

After more than 50 years, populism does not seem to be out of date, and the same applies to democracy as well. This is because of the fact democracy and populism are as arguable concept as they are irreconcilable but related. Even the argument that there is a conflict between these two concepts is arguable, for according to other scholars’ view populism assume a cautionary role in strengthening democracy. Action or caution against populism is not restricted to militant democracy which is based upon the idea that too much liberalism do harm to democracy, and too much democracy is not good for liberalism; anti-populism that offers a counter-position to the issues that populist movements focus on, and left wing populism against right wing populism that claims to radicalize democracy to cope with neoliberalism although the idea that getting over populism with the same means as it uses is open to argument like other discussions about militant democracy and its tools and applications. As it is emphasized throughout the work, populism’s linkage and genealogical connection to fascism casts a shadow on its relationship with governing in general and democratic government. It is clear that populism cannot be taken as populism as soon as it tends to show features belonging to fascism and to resort to the fascist means, and in this situation actions and cautions appear out of Loewenstein’s rigid notion of militant democracy. The thinker who put forward the militant democracy concept against anti-democrats trying to destruct democracies with tools and means that democratic regimes provide, points out that some rights and freedoms could be curtailed by legal ways in defense of democracy. In the same vein, Lerner favors the idea that democracy should be protected, but he suggests a ‘soft’ version of militant democracy that is dependent upon democratizing effect of participation on people (the precursor to the term “strong democracy), and offers more democracy as a cure for democratic illnesses. It could be assumed that Lerner’s concept of militant democracy is based upon a democratic culture that can be developed over time.

Finally, how populism is conceived and defined shapes its position in the face democracy as well as the democratic tools and the struggle against it within democratic rules. In addition, another factor that determines the relations and interventions mentioned above is political conjuncture of the historical era. It can be said that the 21st century’s world does not have the same optimism about democracy and democratic regimes that emerged after the second half of 20th century, and with this the sensitiveness to protecting democracy within the borders of and in the name of democracy against anti-democratic and extremist movements has increased. In the first section of this work, the relationship between democracy and populism is examined, and then in the second part the connection between fascism and populism is argued with regard to general features of fascism. In the third and the last part, the militant democracy concept is critically analyzed through fascist tendencies in populism and threats against democracies from within (anti-democratic leaders, movements, parties etc.) by considering relevant discussions.

Teknolojik Soğuk Savaş: ABD-Çin Rekabetinin Dijital Merkantilizm Üzerinden Analizi

Technological Cold War: Analysing the Sino-American Rivalry from a Perspective of Digital Mercantilism

Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK*

Öz

Bu çalışma dijital standartların belirlenmesi sürecinde yaşanan ABD-Çin rekabetini tarafların uyguladıkları dijital merkantilist politikalar üzerinden incelemektedir. Teknoloji unsuru uluslararası ilişkiler literatüründe sıklıkla dışsal bir faktör olarak ele alınmaktaysa da sistemik teknolojilerin güç dağılımında ciddi bir rol oynadıkları görülmektedir. Sistemik teknolojiler yalnızca teknolojiye sahip olunması anlamında değil standartların belirlenmesi sürecinde de büyük güçlerin mücadelesine sahne olmaktadır. Bugün başlıca sistemik teknolojiler arasında yer alan ve hayatın hemen hemen her alanında kullanılan dijital teknolojilerdeki standartların belirlenmesi sürecinde ABD ve Çin'in rekabet içerisinde olduğu gözlenmektedir. Bu iki gücün başat bir standart yapıcı olmak üzere verdiği mücadele uluslararası sistemin önümüzdeki dönemde alacağı şeklin anlaşılması itibariyle önemlidir. Günümüzün güçler mücadelesi çerçevesinde hem Çin'in hem de ABD'nin dijital politikalarını merkantilist bir anlayışla şekillendirdikleri ve bu doğrultuda ulusal dijital endüstrileri ile korumacı politikalara birincil rol attıkları görülmektedir. Serbest piyasanın her türlü imkânından yararlanan her iki devlet de dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi sürecinde devlet güvenliği söylemleri üzerinden yabancı girişimlere yönelik kısıtlamalar getirirken, ulusal endüstrilerine verdikleri desteği güçlendirmektedirler. Bu durum da devletlerin gerekli gördükleri durumda serbest piyasa koşullarını nasıl aşındırabileceklerini ve merkantilist politikalara ne ölçüde sarılabileceklerini gösterir bir niteliktedir. Bu çalışmada, ABD ile Çin'in dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi sürecinde ortaya koydukları politikaları izledikleri stratejileri, tekno-politik güç unsurları, korumacı önlemleri ve uluslararası girişimleri kapsamında incelenmektedir. ABD'nin uluslararası sistemdeki liderlik rolünü koruma ve Çin'in de etki alanını genişletme saikleriyle politikalarına yön verdikleri gözlenmektedir. Paydaşlık anlayışına dayanan bir küresel yönetime ihtiyaç duyulan süreçte dijital merkantilist politika uygulamalarının ve paktların ortaya çıkması, söz konusu politikaların teknolojik bir soğuk savaşa yol açıp açmayacağı sorularını sordurmaktadır. Devletlerarası ilişkilerin ötesine geçen ve küresel toplumu yakından ilgilendiren bu konuda ABD-Çin rekabetinin incelenmesi uluslararası sistemin geleceğinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ABD-Çin Rekabeti, Sistemik Teknolojiler, Dijital Merkantilizm, Dijital Standartlar

* Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye. E-posta: okalkan@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3052-9728

Abstract

This study investigates the dynamics of the rivalry between the US and China in the process of setting digital standards under the politics of digital mercantilism. While technology is too often considered as an external factor in the international relations literature, it is obvious that systemic technologies play a crucial role in the distribution of power. In the great powers rivalry, systemic technologies constitute an area of competition not only in terms of technology acquisition but also in terms of standards settings. Recently, the US and China rivalry becomes visible in the process of setting the standards in digital technologies, which are among the main systemic technologies and are used in almost every aspect of life. The struggle of these two powers to become a dominant standard setter is crucial in understanding the future of the international system. Under the context of current competition, both powers structure their digital policies on the basis of mercantilist approach by dedicating a primary role to national digital industries and protectionist measures. Benefiting from all kinds of opportunities of the free market, both states are strengthening their support to national industries while imposing restrictions on foreign initiatives through state security discourses in the process of setting digital technology standards. This situation reveals how states can erode free market conditions and embrace mercantilist policies when they deem it necessary. In this study, the digital policy elements of both powers have been analyzed through their strategies, techno-political power instruments, protectionist measures and international initiatives. In this respect, the US's quest for conserving its leadership role and China's urge for expanding its area of influence stand as the basis of their policies. While the process necessitates a global governance understanding with a stakeholderism approach, the recent conditions of digital mercantilist policy implications and emerging pacts raise questions on the possibilities of a technological cold war. In this vein, analyzing the main dynamics of the Sino-American rivalry on the issue, which transcends interstate relations and is closely related to global community, is crucial with a view to offer insights about the future of the international system.

Keywords: Sino-American Rivalry, Systemic Technologies, Digital Mercantilism, Digital Standards

1. Giriş

Uluslararası siyasetin başlıca konularından biri haline gelen ABD-Çin rekabeti farklı alanlarda kendini göstermekte, özellikle de dijital teknoloji konusu sahip olduğu çok boyutlu yapısı ve etki unsurlarıyla dikkat çekici bir nitelik arz etmektedir. Teknoloji alanında kaydettiği gelişmelerle yükselişinde çarpan etkisi yaratan ve küresel güç kapsamında tartışmalara konu olan Çin ile süper güç ABD'nin rekabeti dijital teknolojinin üretimini ve ihracatını aşan bir boyutta seyretmektedir. Zira Çin'in küresel güç olma iddiasında önemli yer tutan dijital teknolojilerdeki kapasitesi ve kararlı ilerleyişi karşısında ABD'nin halihazırdaki üstünlüğünü koruma çabaları bu alandaki standartların şekillenmesi sürecini de bir rekabet konusu haline getirmektedir. Her iki güç de standartları yeni yeni şekillenmekte olan dijital teknolojiler boyutunda başat bir standart-oluşturucu/şekillendirici konumuna gelebilmek adına mücadele vermektedir. ABD ve Çin taraflarının ulusal düzeyde yaptığı düzenlemeler ile uluslararası alanda izlediği politikalar ulusal güvenlik mülahazaları üzerinden temellendirilen dijital merkantilizm çerçevesinde biçimlenmektedir. Söz konusu tek taraflı ve korumacı politikaların önümüzdeki dönemde yol açabileceği sistemsel dönüşümler ise tartışmalara konu olmaktadır.

Teknolojik alanda yaşanan gelişmeler devletlerarası rekabeti konvansiyonel enstrüman ve yöntemleri aşan bir boyuta taşımakta, G.L. Herrera'nın (2003, s.562-563) "sistemik teknolojiler" olarak tanımladığı geleceğin teknolojileri güç dağılımının belirlenmesinde kritik bir rol

oynamaktadır. Geçmişte elektriğin ve demiryollarının bir güç unsuru haline gelerek jeopolitik yaklaşımlarda belirleyici olmasına benzer şekilde bugünün dijital teknolojilerinin uluslararası sistemin geleceğinde ciddi sonuçlar doğurması beklenmektedir. Başta yapay zeka olmak üzere günümüzün dijital teknolojilerinin bir yandan görülmemiş imkân ve kabiliyetler sunduğu diğer taraftan ise, öngörülmesi güç kırılmalıklara ortam sağladığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, uzun dönemde teknolojik araçların iletişim, istihbarat, savunma sanayii gibi çeşitli alanlarda yarattığı ekonomik, askeri ve toplumsal nitelikteki dönüşümlerin devletlerin kapasiteleri ve etkileşimleri üzerinde önemli neticeler vereceğini söylemek mümkündür. Tüm bu faktörler, literatürde sistem dışı bir değişken, görünmez bir güç olarak ele alınan teknoloji unsurunun uluslararası siyasetin kapsamlı analizi için ne derece elzem olduğunu ortaya koymaktadır.

Teknoloji ve siyaset arasındaki ilişkinin önemli noktalarından birini teknolojik standartların şekillendirilmesi teşkil etmektedir. Temel itibariyle standartlar; araçların birbirine bağlanması, bilgi paylaşımı, teknolojilerin gelişimi ve kullanımı için kılavuz niteliği görmesi, ve böylelikle farklı coğrafyalarda karşılıklı olarak uyumlu çalışabilme gibi işlevlerin yerine getirilmesini sağlamaktadır. Aktörlerin uluslararası pazarlara girebilmesine ve oluşabilecek tutarsızlıkların önüne geçilmesine imkân veren standartlar ekonomik büyüme, yenilik ve uluslararası rekabetin gelişimine katkı sağlamaktadır. Standartların yapımı yalnızca teknolojik fonksiyonları üzerinden değil ekonomik, sosyal ve jeopolitik sonuçları itibariyle de tartışmalara konu olmaktadır. Tarihi bir perspektifle değerlendirildiğinde de teknolojik standartların belirlenmesinin yalnızca bugüne ait bir rekabet konusu olmadığı görülmektedir. Zira bugün dijital teknolojide standartların belirlenmesi üzerine yaşanan Çin-ABD rekabeti 19.yy-20.yy başı arasında vuku bulan Birleşik Krallık-Almanya rekabetiyle benzerlikler arz etmektedir. Dönemin bu iki büyük gücünün mücadelesinde teknolojik gelişim ve uluslararası standartların belirlenmesi konuları önemli yer tutmuş ve her iki devlet de merkantilist ve korumacı politikalar izlemişlerdir. Birleşik Krallık geliştirdiği telgraf sisteminden ve deniz altı kablo ağının yüzde 60'ına hakim konumundan faydalanarak uluslararası iletişim ağını domine etmiş ve kendi radyo ağı sistemini kullanmayan yerlerle “iletişim kurmama” politikasını benimsemiştir. Buna karşılık Almanya da geliştirdiği korumacı politikalar çerçevesinde Birleşik Krallığın Marconi telgraf sistemine çeşitli durumlarda yasak getirmiş ve Alman teknolojisini Güney Amerika ve Afrika'ya satmaya çabalamıştır. Söz konusu örnek teknolojik standartlar konusunun uluslararası siyasetle ne derece iç içe geçtiğini ve uzun geçmişi olan bir rekabet alanı arz ettiğini gösterir niteliktedir (Brunnermeier, Doshi ve James, 2018, s. 165).

Günümüz itibariyle değerlendirildiğinde, sistemik teknolojiler olarak adlandırılacak dijital teknolojilerde standartların belirlenmesi konusunun ABD-Çin rekabetinin önemli bir boyutunu teşkil ettiği görülmektedir. Bu rekabetin öne çıkan başlıca dinamikleri arasında da ekonomi ve güvenlik yer almaktadır. İletişimden savunma alanına uzanan geniş bir düzlemde önemli rol oynayan dijital teknolojiler ulusal güvenlik anlamında hayati bir öneme haizdir. Espiyonaj gibi kritik alanlarda kullanılabilen söz konusu teknolojilerin üretimi ve standartları bu iki büyük gücün ilişkilerinin stratejik rekabetten sistemsel bir rekabete dönüşmesi sürecinde etkilidir. Yaşanan rekabet çerçevesinde Çin, Standartları Geliştirme Organizasyonları'na (SGO) katılımı, Dijital İpek Yolu (DİY) girişimi ve çeşitlendirdiği anlaşmalar vasıtasıyla etki alanını genişletmeye çalışırken, ABD de başat rolünü koruma mücadelesi vermektedir. Konuyu başlıca siyaset gündeminde

değerlendiren ABD, ticaret kısıtlamaları uygulamakta ve standartlar konusunun ağırlık kazandığı bölgesel ve küresel düzeyli gruplaşmalara yön vermektedir. Politika uygulamalarına bakıldığında ABD ile Çin'in buluştukları belki de tek ortak noktanın benimsedikleri dijital merkantilist yaklaşım olduğu görülmektedir. Dijital merkantilizm çerçevesinde devlet güvenliği ve gücü dijital ekonomideki gelişimle birlikte değerlendirilmektedir (Mueller ve Farhat, 2022, s. 348). Bu çerçevede taraflar kendi ülkelerinden çıkan şirketlerin yeni pazarlara açılmasını teşvik ederken, ulusal güvenlik gerekçeleriyle karşı tarafın dijital teknoloji girişimlerinin önünü kesebilmektedirler. Dijital merkantilizm çerçevesinde tırmanabilecek olan rekabetin sonuçları arasında farklılaşan dijital standart ve kurallar, azalan güven, daha az iş rekabeti, pazarlara açılımın ve teknoloji transferinin önünde yükselen engeller gibi unsurlar yer almaktadır. Söz konusu unsurların ise, devletler arası bloklaşmalara yol açabileceğini ve ticari anlamda yaşanan mücadelenin farklı bir boyuta evrilerek teknolojik bir soğuk savaşa dönüşebileceğini söylemek mümkündür.

Dijital teknolojilerde standartların belirlenmesi süreci aslında ABD-Çin arasındaki güç mücadelesinin ötesine geçen ve küresel toplumu ilgilendiren boyutlar içermektedir. Konuyu küresel anlamda kritik hale getiren faktörler arasında dijital teknolojilerdeki standartların insan hakları konularında da önemli etkiler yaratacak nitelikte olmaları bulunmaktadır. Sansür uygulamaları, yüz tanıma sistemleri, robotik, dijital tanımlama gibi uygulamalar ayrımcılık, eşitsizlik ve mahremiyet ihlali ("United Nations Hub", t.y.) gibi sorunlara yol açabilmekte, dataların hangi kaynaklarda toplandığı ve işlendiği uluslararası düzeyde siyasi sonuçları olabilecek bir noktaya doğru ilerlemektedir. Paydaşlığın ön planda olduğu bir küresel dijital yönetime duyulan ihtiyaç aşıkârsa da uygulanan dijital merkantilist politikalar geleceğin bloklaşmalara teslim olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla, iki büyük gücün mücadelelerini aşan ve devletten bireye uzanan çok boyutlu sistemsel etkilere haiz olan rekabet çerçevesinde her iki tarafın yaklaşımlarını anlamak uluslararası siyasetin geleceğini okuyabilmek açısından anlamlıdır.

2. Çin'in Standardizasyon Stratejisi ve Teknolojik Güç Unsurları

Uluslararası siyasetin tartışılmasına konu olan başlıca soruları arasında Çin'in güç unsurları yelpazesinde öne çıkmaya başlayan dijital alandaki çalışmalarının ve girişimlerinin önümüzdeki döneme etkileri yer almaktadır. Çin ve ABD'nin dijital merkantilist bir yaklaşımla şekillendirdikleri dijital teknoloji ve standart yapım sürecindeki politikaları incelendiğinde ekonomik ve stratejik unsurların büyük önem arz ettiği görülmektedir. Söz konusu unsurlar çerçevesinde şekillenen politikaların büyük güç mücadelelerine ve uluslararası sistem yapısına ne gibi etkilerinin olabileceği konusu önümüzdeki dönemin başlıca sorularını teşkil etmektedir.

Küresel güç olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Çin'in dijital standartların belirlenmesi konusundaki etkinliği ekonomik ve teknolojik liderlik rolüne önemli katkı sağlayabilecektir. Bugün ağırlıklı olarak politik ekonomi düzleminde tartışılan standartlar konusunun yeni olmadığı ve Çin ekonomisinin gelişim sürecine etki eden unsurlar arasında yer aldığı görülmektedir. Tarihi süreçte standartlar konusu, Çin'in ekonomik reform ve kalkınma hamleleri çerçevesinde 1970'lerden itibaren gelişmekte olan

yeni ulusal sanayinin güçlü yabancı rakiplerden korunması bağlamında değerlendirilmiştir. Pek çok örnekte standartların küçük yerel üreticilerin büyük Çinli rakiplerden korunması için bile kullanıldığı gözlenmiştir. Kamuya ait endüstrilerde korumacı yaklaşım sürdürülürken büyüyen Çin ekonomisi çerçevesinde ulusal ve uluslararası standartların uyumlulaştırılması ihtiyacı doğmuştur. Çin'in devasa ihracat endüstrisinin ve burada yerini alan dev teknoloji firmalarının uluslararası pazarlara erişim ihtiyacı hem uluslararası standartların benimsenmesini hem de uluslararası standartların yapımında daha büyük bir rol edinilmesini birer gereklilik hatta zorunluluk haline getirmiştir. Teknik standartların yapımı ve geliştirilmesi ihtiyacı endüstrinin ve inovasyonun ilerlemesi açısından stratejik olduğu kadar ekonomik anlamda da önem arz etmiştir. Zira ulusal standartların uluslararası standartlara dönüştürülememesi ekonomik kayıplara yol açmış ve uluslararası pazarlarda Çinli firmaların hareket alanını daraltmıştır (Seaman, 2020, s. 13-15).

Dijital standartların belirlenmesi konusu küresel ekonomi ve jeopolitik alanlarını kapsayan geniş bir düzlemde tartışmalara konu olmaktadır. Uluslararası standartların yapımında ağırlığı olan aktörlerin özellikle de stratejik endüstrilerde ciddi avantajlar sağlaması ve bunu bir güç unsuru olarak kullanması söz konusudur. Bu minvalde Çin'in öncelikleri arasında yer alan standardizasyon konusu stratejik bir perspektifle değerlendirilmekte ve temel itibarıyla iki nokta üzerinden şekillenmektedir. Söz konusu noktaları, ulusal standardizasyon sisteminin üst düzeyde geliştirilmesi ve Çin'in uluslararası standartların geliştirilmesi sürecindeki rolünün güçlendirilmesi teşkil etmektedir (Faaborg-Andersen ve Temes, 2022, s. 5). Çin'in standardizasyon konusuna atfettiği önem 14'üncü Beş Yıllık Ulusal Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Planı, Çin Malı 2025 (Made in China 2025) ve Çin Standartları 2035 (China Standards 2035) gibi başlıca planlarda da yansıma bulmuştur. 14'üncü Beş Yıllık Ulusal Kalkınma Planı incelendiğinde, stratejik endüstrilerin ve dijital ekosistemin geliştirilmesi çerçevesinde standartlara atfedilen önem dikkat çekicidir. Planda siber güvenlik, zeki imalat sistemleri ve yeni altyapının inşası alanlarında standartların geliştirilmesine ve yeşil ürünlerde tektip standardın kurulması doğrultusunda standardizasyona ağırlık verilmektedir (Teleanu, 2021, s. 26). Çin Malı 2025 stratejisinde de Çin'in hem ürün kalitesinin geliştirilmesi hem de teknolojik liderlik hedefleri ortaya konmuştur. Söz konusu stratejinin öne çıkan unsurlarını entegre devreler, iletişim ekipmanları (5G, kuantum bilişim, vb.), robotik, endüstriyel yazılım ve biyoteknoloji gibi kritik endüstrilerde ilerleme sağlanması ve teknoloji standartlarının geliştirilmesi teşkil etmektedir (Teleanu, 2021, s. 25). Çin'in teknik standartlara yönelik stratejik yaklaşımını ortaya koyan en yeni hareket planı olan Çin Standartları 2035 dökümanında da Bir Kuşak Bir Yol Projesi'nde (BKBY) yer alan ülkelerle standartların uyumlulaştırılması ve BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleriyle standardizasyon konusundaki diyalogun güçlendirilmesi yönünde çağrılar yapılmıştır.

Çin'in standardizasyon girişimleri ekonomik ve endüstriyel politikalarına paralel seyretmekte ve Çin temel itibarıyla uluslararası standartları "alan" yerine "standartları yapan/ihraç eden" konumunu hedeflemektedir. Çin'in stratejik endüstriler altında değerlendirdiği politikalarının dijital merkantilist bir yaklaşımla şekillendiği gözlenmektedir. Dijital teknoloji konusunu ulusal güvenliği çerçevesinde yorumlayan Çin'in uyguladığı merkantilist politikalar korumacı önlemler içermektedir. Bu çerçevede yabancı dijital teknoloji firmalarının iç pazarına erişimini sınırlandıran Çin'in kendi firmalarının dış pazarlara özgürce açılarak

standartlarını benimsetme yolunda olduğu gözlenmektedir. Çin'in çeşitlendirdiği politika uygulamalarına bakıldığında farklı düzlemlerde değişen nitelikteki etkinlikleri de dikkat çekicidir. Uluslararası standartların yapım sürecinin dışında kalmak istemeyen Çin, bir yandan çok taraflılık çerçevesinde standartların uyumlulaştırılması konularında SGO'lara yüksek düzeyde katılım göstermektedir. Diğer taraftan ise gerek DİY gibi uygulamalar gerekse çeşitli anlaşmalar ve öneriler üzerinden (Seaman, 2020) kendi teknoloji ve standartlarını küresel pazarda kabul ettirme doğrultusunda tek taraflı güçlü bir irade sergilemektedir. Ortaya çıkan durum da Çin'in standardizasyon konusuna bakışını paydaşıktan ziyade sistemsel güç mücadelesi çerçevesinde şekillendirdiği yönündeki argümanları güçlendirmektedir.

2.1. Çin'in Standartları Geliştirme Organizasyonları Çerçevesindeki Etkinliği

Çin 1970'lerden itibaren uluslararası standardizasyon çalışmalarına katılmakta ve 2000'lerden bu yana da uluslararası standartların yapımına daha etkin bir katkı sağlamaktadır. Çin'in standartlarının şekillenmesinde ve politikalarının belirlenmesinde Çin Standardizasyon İdaresi (ÇSİ-Standardization Administration of China), Devlet Konseyi (State Council) ve Endüstri ve Enformasyon Teknolojisi Bakanlığı (Ministry of Industry and Information Technology) rol oynamaktadır. Başlıca önceliği uluslararası standardizasyon çalışmalarında aktif olarak yer almak olan ÇSİ kapsamında Uluslararası Standardizasyon Örgütü (USÖ-International Organization for Standardization) ve Uluslararası Elektroteknik Komisyonu (UEK-International Electrotechnical Commission) gibi kuruluşlara daha fazla standart önerilerinin getirilmesine, Çinli uzmanların daha yoğun katılımının sağlanmasına ve sekretarya veya liderlik gibi farklı roller üstlenilmesine çalışılmaktadır (Teleanu, 2021, s. 27).

Uluslararası standardizasyon kurumlarıyla işbirliklerini genişleten Çin, ulusal ve bölgesel 54 standardizasyon kurumuyla iki taraflı ve çok taraflı 97 anlaşma imzalamıştır. Amerika'da Pan-Amerikan Standartları Komisyonu (Pan American Standards Commission), Avrupa Elektroteknik Standardizasyon Komitesi (European Committee for Electrotechnical Standardisation CEN/CENELEC), Pasifik'te Pasifik Alanı Standartları Kongresi (Pacific Area Standards Congress) ve Afrika'da Afrika Standardizasyon Örgütü (African Organization for Standardization) gibi bölgesel SGO'ların çalışmalarına katılan Çin, standardizasyon araştırma merkezleri kurmuştur (Teleanu, 2021, s. 29). SGO'larda artan düzeyde aktif bir çaba gösteren Çin liderlik rolleri üstlenmekte, teknik komitelere katılım göstermekte ve pekçok öneri getirmektedir. 2008 yılında USÖ Konseyi'nde altıncı daimi üye olan Çin, 2013'te de Örgütün Teknik Yönetim Kurulu'nda daimi üye olmuştur. Zhang Xiaogang 2015 yılında USÖ başkanlığına, Shu Yinbiao da 2019 yılında UEK başkanlığına seçilmişlerdir. Teknik komitelere katılım açısından da yüksek düzeyde performans gösteren Çin, USÖ teknik komitelerine Fransa ve Birleşik Krallık'tan sonra en yüksek düzeyde katılım gösteren üçüncü ülke, UEK komitelerine de Almanya'dan sonra en yüksek düzeyde katılım gösteren ikinci ülke olmuştur (Seaman, 2020, s. 20-21). USÖ ve UEK'de 238 yeni standart önerisi sunan Çin'in İnternet Mühendisliği Görev Gücü'nde (İMGG – Internet Engineering Task Force) sunduğu öneri sayısı da 2000'den bu yana artış göstermiştir. Çin'in kurumlarda aldığı liderlik rolleri standardizasyon sürecinin parametrelerinin şekillenmesinde önemli bir rol arz etmekle beraber pekçok kurumda

kararların oybirliğiyle alındığı görülmektedir. Çin'in girişimleri kurumlar üzerindeki etkisini arttırmakla beraber nispeten yeni bir katılımcı olması söz konusu etkiyi kısıtlayıcı bir unsur teşkil etmektedir. Sekreteryaya aşamasında nitelikli personel istihdamı noktasındaki eksiklikler, getirdiği önerilerin teknik uygunluğunda veya prosedür konularında yaşadığı açmazlar da Çin'in SGO'larda zorlandığı noktalar arasında yer almaktadır (Seaman, 2020, s. 23).

Çinli şirketler de standart yapım örgütlerine ve forumlarına artan düzeyde katılım göstermektedirler. Söz konusu şirketler Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (UTB – International Telecommunications Union) ve 5G standartlarından sorumlu olan 3GPP'ye katılım gösterirken, Huawei 3GPP'ye en çok katkıda bulunan aktörlerden biri olarak öne çıkmaktadır (Teleanu, 2021, s. 41). Özellikle de Huawei'nin 3GPP'ye aktif katılımı, 5G standartlarının şekillenmesi ve kontrolü konularında cereyan eden uluslararası rekabet çerçevesinde yorumlanmaktadır (McGeachy, 2019, s. 8). Sürece aktif katılımları kapsamında incelendiğinde, Elektrik ve Elektronik Mühendisleri Enstitüsü'nün (EEME – Institute for Electrical and Electronics Engineers) üyesi olan Alibaba, Haier, Tencent, Baidu ve Huawei gibi devlerin temel karar alma mekanizmalarında yer almaları dikkat çekicidir. Çinli şirketlerin uluslararası standart yapım sürecine katılımlarında dış pazarlara açılım ve standartların uyumu unsurları önemli rol oynarken Çin hükümetinin sunduğu teşviklerin de aktif katılımlarda etkili olduğu belirtilmektedir. Zira standart önerileri SGO'lar tarafından uygulamaya konan yerli firmalar ile çalışma gruplarında başkanlık pozisyonu edinen temsilcilere finansal teşvik/bonus ödendiği ifade edilmektedir (Faaborg-Andersen ve Temes, 2022, s.7).

Dijital standartların uluslararası düzeyde belirlenmesi ve yönetişimi çerçevesinde Çin'in gösterdiği varlık ile seslendirdiği öneriler olumlu ve olumsuz öğeleri bir arada barındırmaktadır. Çin'in etkinliğinin olumlu yansımaları arasında, katılım, paydaşlık, küresel çapta birlikte çalışabilirlik, uluslararası standartların yerel düzeyde kabulü ve uygulanması, ve pazarın yabancı firmalara daha elverişli hale getirilmesi yer almaktadır. Çinli aktörlerin uluslararası standartları daha fazla benimsemesi ulusal standardizasyon sisteminin gelişimine katkı sağlayabilecektir. Söz konusu öğeler yakından incelendiğinde ise, Çin'in merkantilist yaklaşımının unsurları farklı boyutlarıyla göze çarpmaktadır. İç yapısı itibarıyla düşünüldüğünde, merkantilist yaklaşımda önemli rol oynayan Çin'in merkeziyetçi yönetim şeklinin özel-kamu sektörlerinin koordinasyonu konusunda sağladığı avantajlar öne çıkmaktadır. Çin'in devasa kapasitesinin merkezi yönetimin kontrolü altında şekillenmesi gerek özel sektörün koordinasyonu ve devlet politikalarına paralel hareket etmesi gerekse bu doğrultuda uluslararası platformlarda daha geniş bir etki göstermesi yönlerinden bir sinerji yaratmaktadır (De La Bruyère, 2022, s. 50).

Diğer taraftan, Çin'in devletçi yaklaşımı gerek kişisel özgürlüklerin korunması gerekse otoriter uygulamaların uluslararası standartlara yansıtılması noktalarında soru işaretlerine yol açmaktadır. Devletçi yaklaşımı kapsamında Çin, günümüzün en önemli ekonomik ürünü haline gelen verilerin ülke içinde kalarak yerleşmesini ve veri akışının sınırlanmasını-engellenmesini amaçlayan veri yerleştirme ve dijital korumacılık kapsamında sınır ötesi veri transferini sınırlayan politikalara imza atmaktadır. Bu minvalde, 2013 yılında vatandaşlarının tüm kredi bilgilerinin kendi ülkesinde işlenmesi ve saklanması yönünde düzenlemeler yapan Çin, 2014 yılında da sınırları içerisinde depolanması gereken tıbbi bilgilere yönelik kurallar getirmiştir (Yüksel ve Yaçintaş, 2020, s. 81).

Çin hükümeti 2007'den bu yana çıkardığı yasalar ve düzenlemelerle donanım, yazılım ve dijital platformları içeren teknolojik hizmetler üzerindeki kontrolünü de arttırmıştır. 2017 yılında çıkarılan Siber Güvenlik Yasası ile internet ve dijital platformlardaki aktivitelerin kısıtlanması konusunda hükümete geniş yetkiler tanınmış, 2020'den bu yana da Çin hükümetinin data, algoritma ve dijital platformlar üzerindeki kontrolü güçlendirilmiştir. Yine bu kapsamda 10 Haziran 2021 tarihinde çıkarılan yasayla sınırlararası data transferi kısıtlanmış, Kasım 2021'de yürürlüğe giren Kişisel Verileri Koruma Kanunu ile de bilginin toplanması, transferi ve kullanımı üzerindeki devlet yetkisi arttırılmıştır (Sutter, 2022, s. 29; Sutter, 2021, s. 23; "Çin'in İlk Kişisel verileri", 2022). Söz konusu düzenlemeler gerek yurt içi gerekse uluslararası düzeyde Çin'in merkantilist yaklaşımını yansıtır niteliktedir. Zira güçlü merkezi devlet vurgusunun yapıldığı ve iş çevreleri ile çalışanların çıkarlarının ikinci plana atıldığı merkantilist yaklaşıma (Yu, 2019, s. 176) paralel şekilde Çin'in düzenlemelerini yaptığı ve bunları devlet güvenliği, dezenformasyon ve dijital egemenlik söylemlerine dayandırdığı görülmektedir. Siber uzayda faaliyet gösteren dijital platformların kullanımında kişisel özgürlükler ikinci plana atılmakta ve dijital korumacılık kapsamında yapılan düzenlemeler vatanseverlik ve milliyetçilik söylemlerine konu olmaktadır. Kişisel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasının "Çin Rüyası" (Chinese Dream) gibi – ekonomik refah, ulusal gurur ve emperyalist güçlerden bağımsız olma unsurlarını birleştiren – milliyetçi söylemlerle bir arada gittiği gözlenmektedir.

Uluslararası düzlemde de Çin'in dijital merkantilist yaklaşımının SGO'larda ve çeşitli platformlarda yaptığı önerilerde yansıma gösterdiği ve eleştirilere konu olduğu görülmektedir. Örneğin, 5G teknoloji ve standartlarının gelişimine büyük önem atfeden Çin'in uluslararası platformlarda ortaya koyduğu öneriler mahremiyet ve sansür gibi konularda olumsuz sonuçlara yol açabilecekleri kapsamında tartışılmaktadır. Yine bu çerçevede, başta Huawei olmak üzere alanı domine edebilecek Çin menşeli şirketlerin espionaj ve sabotaj gibi faaliyetlerde kullanılabilceği yönünde endişelerin dile getirildiği görülmektedir (Bryan-Low, Packham, Lague, Stecklow ve Stubbs, 2019). Dolayısıyla, merkantilist bir yaklaşıma sahip olan Çin'in dijital standartların yapım sürecine kendi otoriter uygulamalarını ne derece yansıtıp yansıtmayacağı ve standartları kendi dış politika çıkarları doğrultusunda kullanıp kullanmayacağı bu ülkenin yükselen küresel güç rolü kapsamında sorgulanmaktadır.

2.2. Dijital İpek Yolu ve Çeşitlendirilen İşbirlikleri

Sistemik teknolojilerin daha hızlı yayılması ve kullanım alanı bulması amacıyla Çin tarafından ortaya konulan DİY inisiyatifi, bir anlamda siber alanın ve dijital teknolojilerin uluslararası siyasette ne denli etkili bir güç unsuru haline gelmekte olduğunu sergilemektedir. BKBY projesiyle Orta ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerini derinleştirmenin yanı sıra Asya, Avrupa ve Afrika ile de çok yönlü ilişkilerini ilerletme hedefinde olan Çin yeni pazarlara açılmakta, altyapı projelerine imza atmakta ve geliştirdiği dijital platformların operasyonel alanlarını genişletmektedir. Bir taraftan BKBY ile kara ve deniz ticaretini geliştiren Çin, diğer taraftan da DİY hamleleri kapsamında dijital bağlantılarını genişletmektedir. Çeşitlendirilen işbirlikleri ile küresel çapta varlık gösteren Çin, dijital teknoloji standartlarının şekillenmesi sürecindeki etkisini kuvvetlendirmekte ve yeni İpek Yolu vizyonuna stratejik bir derinlik katma yolunda ilerlemektedir.

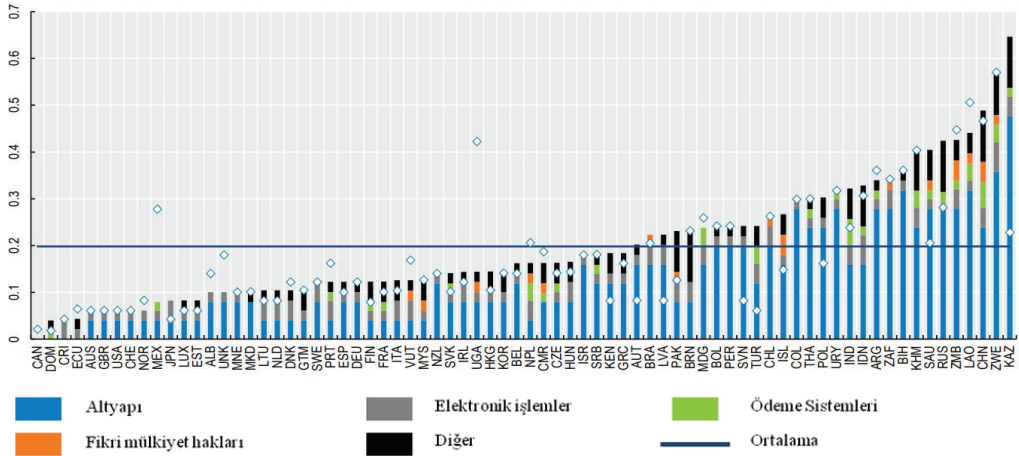
BKBY'nin teknolojik ayağını teşkil eden DİY küresel ölçekte internet altyapısının güçlendirilmesi, uzay alanında işbirliği, ortak teknoloji standartlarının geliştirilmesi ve sistem yönetimi konularında etkinliğin artırılması amacıyla ortaya atılmıştır (Hao, 2019). Çin'in teknolojisini ve özel standartlarını yaygınlaştırmasında DİY araçsal bir rol oynamaktadır. Akıllı şehirler, data merkezleri ve bağlantısallık kapsamında yapılan yatırımlar Çin'in ihracat pazarları oluşturmasına katkıda bulunmaktadır (Meltzer, 2020). DİY kapsamında Çinli teknoloji devleri desteklenerek standartların daha fazla insana ve uzak coğrafyalara ulaştırılmasına çalışılmaktadır. DİY şemsiyesi altında China Mobile, China Telecom, China Unicorn gibi telekom şirketlerinin operasyon alanlarının genişlemesi, Çinli şirketlerin pazarlara erişebilmesi ve ABD'li şirketlerle yarışabilmesi hedeflenmektedir. Çinli teknoloji devlerinin desteklenmesinin yanısıra, telekomünikasyon ağlarının, e-ticaret ve mobil ödeme sistemlerinin, yapay zeka teknolojilerinin, gözetim teknolojilerinin ve diğer yüksek teknoloji alanlarının iyileştirilmesi konularında da alıcılara destek verilmektedir.

DİY çerçevesinde yapılan işbirliklerine bakıldığında geniş kapsamlı bir ekosistemin oluşturulmaya çalışıldığı ve söz konusu yapının inşasında Çin'in küresel liberal ekonominin imkânlarından ciddi derece yararlandığı gözlenmektedir. DİY kapsamında en az 16 ülkeyle işbirliği anlaşmaları yapılmış veya yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Hatta bazı tahminler BKBY katılımcılarının üçte birinin DİY çerçevesinde katılımcı olduğunu göstermektedir (Kurlantzick ve West, 2020). DİY'in önemli parçalarından biri olan ve stratejik teknolojiler arasında önemli yer kaplayan denetim kameraları alanında Hikvision ve Dahua neredeyse dünyadaki denetim kameralarının % 40'ını tedarik etmekte, Çin'in denetim sistemleri Avustralya ve Antartika hariç her yerde kullanılmaktadır (yaklaşık 80 ülke) ("Mapping China's Digital", 2021). GPS'ten daha doğru veriler sunduğu yönünde iddialar bulunan Çin'in BeiDou navigasyon sistemi de Asya-Pasifik'te artan şekilde tercih edilmektedir. Tüm bu örnekler Çin teknolojilerinin güvenilirliği kapsamında yakalanan ivmeyi ve teknolojik standartların şekillenmesinde bu ülkenin ortaya koyabileceği ağırlığı sergiler niteliktedir ("Mapping China's Digital", 2021).

DİY çerçevesinde Çinli teknoloji devlerinin desteklenerek yabancı piyasalarda etkinlik sağlanması ve standartların uluslararası çapta yaygınlık kazanması söz konusu olmaktadır. Alibaba, Huawei, Tencent gibi Çinli teknoloji devlerinin farklı coğrafyalarda engelsiz bir şekilde hareket etmesinin önünü açan girişimin göze çarpan örnekleri arasında Alibaba'nın Türkiye'de e-ticaret sitesi Trendyol'u satın alması ve Malezya-Çin arasında kurulan Dijital Serbest Ticaret Bölgesi'nde (DSTB) öncü rol oynaması yer almaktadır. Alibaba'nın Güneydoğu Asya'da rakibi olan Amazon karşısında attığı DSTB adımı söz konusu şirket için önemli bir kazanç anlamına gelmekteyse de süreç üzerindeki kontrolü piyasada tekel olma çabası kapsamında eleştirilmektedir (Chandran, 2018). DİY üzerinden ihraç edilen dijital teknoloji unsurlarına ve Çin'in uyguladığı düzenlemeler ile standartlarına bakıldığında, veri güvenliğinin başlıca tartışma konuları arasında yer aldığı görülmektedir. Yerel düzeyde Uyur halkının kontrolü ve gözetimi amacıyla kullanıldığı iddialarına konu olan e-devlet platformları, akıllı şehirler ve gözetim uygulamalarının ihraç edildikleri ülkelerde hangi amaçlarla kullanıldığı ve verilerin nasıl saklandığı soru işaretlerine yol açmaktadır. Zira Çin'in Devlet Güvenliği Yasası'nın 11'nci Maddesine göre ("State Security Law", 1993)

devlet güvenliğinin gerektirdiği durumlarda birey veya organizasyonlara ait iletişim enstrümanlarının ve uygulamalarının devlet organı tarafından denetlenebilmesi yetkisi bulunmaktadır. Çin'in devlet güvenliği gerekçesiyle verilere erişimini kolaylaştıran ve verilerin saklanması üzerindeki denetimini arttıran bu madde söz konusu ülkeye yönelik başlıca eleştiri noktaları arasında yer almaktadır.

Çin menşeli dijital platformların uluslararası veriye erişimi ve özgürce ihracı konularında yoğun çaba gösteren ve devlet güvenliği gerekçesiyle veriler üzerindeki kontrolünü güçlendiren Çin'in kendi sınırları içerisindeki yabancı dijital platformlara yönelik kısıtlayıcı tutumu merkantilist yaklaşımını sergiler bir niteliktedir. Devasa Çin pazarında yabancı platformların tabi olduğu kısıtlamalar ve engeller Çin'in dijital standartlara uluslararası rekabet bağlamında nasıl baktığını sorgulatmaktadır. Dezenformasyon yayma gibi gerekçelerle kendi ülkesinde Google uygulamaları, Youtube, Wikipedia, ChatGPT gibi dijital platformların kullanımını engelleyen Çin böylelikle iç pazarını ve yerli dijital teknoloji üreticilerini korumaktadır ("Çin, ChatGPT'yi yasakladı", 2023; Mok ve Kwok, 2021). Küresel e-ticaretin neredeyse %40'ını teşkil eden, yaklaşık olarak 1.3 milyar mobil internet kullanıcısı bulunan, mobil ödemelerde ilk sırada yer alan ve dünyanın en büyük ikinci dijital ekonomisi olan Çin'in merkantilist bir yaklaşımla yabancı firmalara getirdiği kısıtlamalar Çinli firmaların devlet desteğiyle büyümesine, yabancı firmaların ise bu büyük pazardan ve rekabetten mahrum kalmasına yol açmaktadır (Meltzer, 2020). Çin'in dijital pazar konusundaki kısıtlayıcı yaklaşımı OECD raporlarına da yansımıştır. Dijital servis alanında altyapı, elektronik işlemler, fikri mülkiyet hakları, ödeme sistemleri ve diğer sektörlerin değerlendirildiği Şekil 1'de de görüldüğü üzere Çin söz konusu alanda oldukça yüksek düzeyde kısıtlamalar uygulamaktadır.

Şekil 1: Ülkeler Bazında Dijital Servis Hizmet Kısıtlamaları 2021 (OECD Services and Trade Restrictiveness Index: Policy Trends Upto 2022)

Kendi sınırları içerisindeki dijital ekosistem üzerinde kontrolünü arttıran Çin'in küresel düzlemde sınırları aşan bir perspektifle hareket ettiği ve standartlarını yayma yönündeki çalışmalarını

sistemli bir çerçevede sürdürdüğü görülmektedir. 5G, Nesnelerin İnterneti gibi yeni jenerasyon teknolojilerin kullanımına ve standartların uluslararası düzeyde yaygınlaştırılmasına ağırlık verilen Standartlar 2035 kapsamında BKBY’de yer alan ülkelerle standartların uyumlulaştırılmasına ve BRICS ülkeleriyle standardizasyon konusundaki diyalogun güçlendirilmesine çalışılmaktadır (Faaborg-Andersen ve Temes, 2022, s.8). Çin’in internet ve mobil ağ donanımına yönelik girişim yaptığı ülkeler arasında BKBY ülkesi olmayanların da bulunması işbirliklerini ne derece çeşitlendirdiğini göstermektedir (McGeachy, 2019, s. 6). Özellikle de gelişmekte olan ülkelerle yaptığı anlaşmalar çerçevesinde düşünüldüğünde bu durum hem stratejik hem de ekonomik anlamda çeşitli sonuçlar doğurabilecektir. Zira standartların şekillendirilmesi Batı menşeli standart ve kuralların yanısıra asimetric bağımlılıkların aşılması anlamında da önemli bir unsur haline gelmektedir. Ancak asimetric bağımlılıklar üzerinden düşünüldüğünde değişen yegâne unsurun küresel aktörler olup olmayacağı, Çin’in geliştirdiği standartlar ve geniş uygulama alanları üzerinden yeni bağımlılıklar yaratıp yaratmayacağı, teknolojik bir blok kurup kurmayacağı, ABD’nin başını çektiği Batı bloğuyla yeni bir teknolojik mücadele içinde olup olmayacağı ve bunun küresel çaplı etkileri önümüzdeki dönemin başlıca soruları arasında yer almaktadır.

2.3. Çin Teknolojisinin Olası Sistemik İzdüşümleri

Çin’in sistemli bir devlet politikası çerçevesinde geliştirdiği tüm bu unsurlar okyanus yüzeyinden uzaya varan, siber uzayla entegre bir bütünlük operasyonel alanlar çerçevesinde hayata geçmektedir. Yapay zeka, büyük veri uygulamaları ve stratejik teknolojileri içeren bir ekosistemin geliştirilmesinde ve standartların yaygınlaştırılmasında önemli rol oynayan Çinli şirketler devlet politikaları çerçevesinde desteklenmektedirler. Çin’in büyük güç rolünü elde etmesinde kendi standartlarının uygulanması önemli bir unsuru teşkil etmekte ve bu anlamda Çin menşeli stratejik değerdeki teknolojilerin üretimi ve yaygınlaşması araçsal bir rol oynamaktadır.

Merkantilist bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirildiğinde farklı coğrafyalarda faaliyet gösteren Çin’li firmaların devlet politikalarının uygulanması konusundaki rolleri soru işaretleri uyandırmaktadır. Çin’li teknoloji firmalarının devlet politikalarının gerçekleştirilmesindeki güçlendirici etkisi ABD başta olmak üzere bazı devletlerce ulusal güvenlik çerçevesinde şüpheyle karşılanmaktadır. Hatta kimi kaynaklarca Huawei şirketi Çin devletinin etkisini yayma kapasitesi itibariyle koloni döneminin öne çıkan şirketleri Britanya Doğu Hindistan ve Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası şirketlerine benzetilmektedir (Esen, 2021, s. 100). Özellikle de veri paylaşımı ve gözetim teknolojileri bağlamında Çin devletine bilgi akışı sağlanması konusu tartışmaların odağında yer almaktadır. Zira şirketlerin istihbarat ve veri gizliliği konularında izleyecekleri yol uluslararası siyasetin geleceği açısından önem arz etmektedir. Tüm bu dinamikler, standartların belirlenmesi ve uygulanması sürecinin merkantilist bir yaklaşımla nasıl şekillendiği ve devletler arası rekabetin ne derece farklı düzlemlerde cereyan ettiğini göstermesi bakımından anlamlıdır (Phillips, 2018).

Çin'in standartların belirlenmesi çerçevesinde yaptığı girişimlere bakıldığında Mart 2019'da Standardizasyon Yönetimi (Chinas Standardization Administration) tarafından yayınlanan politika hedefleri göze çarpmaktadır. Hedefler çerçevesinde Çin tarafından şekillendirilen standartların BKBY üzerinden yayılması ve uluslararası hale getirilmesi vurgulanmaktadır. Bunların ISO standartlarına ters düşmemesi belirtilmişse de telekomünikasyon veya taşımacılık gibi öncelikli alanlardaki standardizasyonda uzun dönemli sonuçlar tartışma konusudur (Triolo, Allison, Brown ve Broderick, 2020). Çin'in standartlara uyan/standartları alan devlet olmak yerine standartları yapan devlet olma arzusu Çin Standartları 2035 Projesi'nde de yansıma bulmuştur. Geniş bir düzlemde hayata geçirilen Proje kapsamında dijital ekonominin temel alanlarında, yapay zeka, akıllı şehirler, büyük veri gibi geleceğin teknolojilerinde küresel düzeyli standart oluşturma çabaları öne çıkmaktadır ("The Chinese Communist Party", 2021). Çin'in teknoloji ihracatına attığı büyük önemin yanı sıra küresel teknik standartların belirlenmesi ve yönetim mekanizmalarının şekillenmesi konularındaki aktif rol üstlenme çabalarını Çin Standartları 2035 üzerinden okumak mümkündür.

Çin'in teknolojik standartların belirlenmesi ve uluslararası anlamda benimsenmesi çerçevesindeki proaktif tutumu Çin tarafında küresel sorumluluk kapsamında değerlendirilirken, Batı tarafından ise teknolojik bir soğuk savaş anlamına gelip gelmediği yönünde sorgulanmaktadır. Çin'in yapay zeka teknolojilerinin düzenlenmesi ve kullanımına ilişkin girişimlerini BM düzeyine taşıması, Çinli çevrelerce stratejik güvenlik, küresel yönetim ve sorunların çözümü çerçevesinde sorumlu bir tutum olarak nitelendirilmektedir (Xuanzun, 2021; "China submits position", 2021). Çok taraflılık vurgusu yapan Başkan Şi Cinping sadece birkaç ülkenin küresel kuralları koyamayacağını, Çin'in fiziki altyapı bağlamında katı bağlantılılık, kurallar ve standartlar bağlamında ise yumuşak bağlantılılık unsurlarını benimsediğini ifade etmiştir (Krishnani, 2021). Çin'in çok taraflılık söylemi altında 5G gibi alanlarda kendi kural ve standartlarını öne çıkardığını görmek ise söz konusu çok taraflılığın içeriğini sorgulatır bir nitelik arz etmektedir. Çin'in teknolojik standartların belirlenmesi yönündeki adımları Batı tarafında güvenlik ve sistemsel etkileri kapsamında soru işaretleri uyandırmaktadır. Zira gerek uluslararası standartların şekillendirilmesi gerekse DİY'in fiber optik altyapı, mobil ağlar, veri merkezleri ve akıllı şehirler üzerine inşa edilmesi, gerekse de Çin'in kendi iç pazarında yabancı firmalara getirdiği kısıtlamalar konunun teknolojik boyutundan ziyade uzun dönemli jeopolitik etkilerini ön plana çıkarmaktadır.

Çin'in dijital teknolojiler ve şekillenen uluslararası standartlar konusundaki tutumu Batı tarafında eleştirilere konu olsaydı da, bu konuda Batının ne derece yönetim ve paydaşlık çerçevesinde hareket ettiği tartışmalıdır. Zira ABD'nin sistemik teknolojiler üzerinden Çin'e yaptırım uyguladığı ve kutuplaşma yönünde adımlar atmaktan kaçınmadığı görülmektedir. Dolayısıyla dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi süreci sistemsel etkileri olabilecek bir güç mücadelesine doğru evrilmektedir. Bu doğrultuda ABD'nin izlediği politikaları detaylıca incelemek elzemdir.

3. ABD'nin Tekno-Politik Güç Unsurları ve Standardizasyon Paktları

Çin'in dijital teknoloji alanındaki üretimi ve standartların belirlenmesine yönelik çalışmaları hızla sürerken bu alanda lider pozisyonda olan ABD'nin konuyu uluslararası siyaset ve güvenlik ekseninde değerlendirdiği, Çin'e yönelik politika uygulamalarını ihracat kısıtlamaları ve çeşitli siyasi gruplaşmalar üzerinden şekillendirdiği görülmektedir. Gerek uyguladığı kısıtlamalar gerekse Quad ve AUKUS gibi gruplaşmalarda ortaya koyduğu argümanlar, ABD'nin dijital teknoloji ve standartları üst düzey bir siyaset konusu çerçevesinde ele aldığını göstermektedir. Çin'in küresel güç olmasında önemli rol oynayabilecek olan konunun gittikçe keskinleşen bir rekabet alanı haline dönüşmesi ise adeta tüm operasyonel alanlarda etkileri olabilecek yeni bir Soğuk Savaş ortamını gündeme getirmektedir.

3.1. Standartların Belirlenmesi Sürecinde ABD'nin Çin'e Yönelik Yaklaşımı ve İhracat Kısıtlamaları

ABD'nin Çin'i ne yönde algıladığı, rekabetin gidişatının alacağı şekil itibariyle önem arz etmektedir. Çin'in yükselen gücünün önemli bir unsuru olarak ele aldığı dijital teknolojilerin gelişimi ve standartların belirlenmesi sürecinde ABD'nin Çin'i kendisine meydan okuyan stratejik bir rakip olarak gördüğü gözlenmektedir. Bu minvalde standartların belirlenmesi sürecinde merkantilist bir yaklaşım doğrultusunda merkezi yönetimin rolünün ağırlık kazandığı, proaktif girişimlerin öne çıktığı ve Çin'in önünün kesilmesi yönünde politikaların benimsendiği görülmektedir.

2020 yılında Trump Yönetiminin yayınladığı ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ne Yönelik Stratejik Yaklaşımı (US Strategic Approach to the People's Republic of China) başlıklı belgede standartlar konusuna (teknoloji ve endüstri standartları anlamında) vurgu yapılmış ve Çin'in küresel vizyonunun bir aracı niteliğinde yorumlanmıştır. Belgeye göre BKBY projesi ve diğer adımlar uluslararası standart ve ağları yeniden şekillendirerek Pekin'in küresel çıkarlarını güçlendirmek ve ulusal ekonomik gereksinimlerine hizmet etmek üzere dizayn edilmiştir (*United States Strategic*, 2020, s. 3). Yine bu belgede Çin'in küresel bilgi ve iletişim teknolojileri endüstrisini domine etmek istediği ve bunun Ulusal Siber Güvenlik Yasası'nda yansıma bulan ayrımcı düzenlemelere dayandırıldığı belirtilmiştir. Belgede Çin'in ABD'ye yönelik olarak doğrudan bir meydan okuma içerisinde olduğu ve stratejik bir rekabetin cereyan ettiği ifade edilmiştir. Bu doğrultuda ABD'nin rolü yenilik ve standartları belirleme konusundaki liderlik nosyonu kapsamında değerlendirilmiştir (*United States Strategic*, 2020, s. 7). Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Dairesi tarafından hazırlanan 2023 tarihli Yıllık Tehdit Değerlendirmesi belgesinde de Çin'in ABD ve müttefiklerinin ticari ve askeri teknolojileri ile anahtar sektörlerini hedef alarak ABD'nin teknolojik rekabetçiliğine yönelik tehdit arz ettiği ifade edilmiştir (ODNI, 2023, s. 8). Yine aynı başlık altında Pekin'in espionaj, sübvansiyon ve ticaret politikaları gibi araçlar üzerinden yerli şirketlerine avantaj sağlamaya çalıştığı ve bu durumun da Çin'in teknoloji ve standartların geliştirilmesi konusundaki dünya liderliği hedefine hizmet ettiği belirtilmiştir (ODNI, 2023, s. 9). Tüm bu belgelerde yansıma bulunduğu üzere, ABD'nin küresel güç mücadelesindeki hakim güç rolü dijital teknolojilerin üretimi ve standartların

şekillenmesi kapsamındaki belirleyiciliği ve liderliği üzerinden okunmakta ve Çin'in bu alandaki adımları da risk ve hatta tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Siber alan, yapay zeka, biyoteknoloji gibi geleceğin teknoloji alanlarındaki kuralların ABD tarafından şekillendirilmesi konusundaki kararlılık Biden yönetimi tarafından da seslendirilmiştir (Miller, 2021). ABD'nin teknolojik liderlik rolüne vurgu yapan Biden (2020), dijital çağın kurallarının Çin ve Rusya tarafından yazılması gibi bir durumdan sakınılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu çerçevede geliştirilen politikalarda özel sektöre paralel şekilde ABD yönetiminin artan ağırlığı dikkat çekicidir. Nitekim Biden yönetiminin Haziran 2021'de yayınladığı Amerika'nın Tedarik Zinciri'ne yönelik değerlendirme raporunda (The White House, 2021, s. 14) standartların oluşturulması konusunda yönetimin aktif rol oynayabileceği alanların belirlenmesi hedefi öne çıkarılmıştır. Raporda, ulusal anlamda güçlü standartların belirlenmesi veya küresel standartların oluşturulmasında oynayacağı etkin rol ile ABD'nin özel sektörün direncini ve kapasitesini arttırabileceği belirtilmiştir. Gerek yukarıdaki belgelerde gerekse ABD Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü'nün "ABD'nin Yapay Zekadaki Liderliği" başlıklı raporunda görüldüğü üzere yönetimin ulusal ve uluslararası standardizasyon konusundaki etkinliği ve Çin baskısı karşısındaki rolü gittikçe daha fazla vurgulanmaktadır (NIST, 2019, s. 22; Lee, 2021, s. 46). Uzun dönemde 5G gibi Çin'in önde olduğu teknoloji alanlarında geri düşmemek amacıyla hükümetin çeşitli şekillerde artan desteğinin sağlandığı gözlenmektedir (Segal, Van Staden, Kania, Sacks ve Zaagman, 2019). Genel itibarıyla değerlendirildiğinde piyasa odaklı liberal bir yaklaşıma sahip olan ABD yönetimlerinin özellikle de son dönemlerde standartlar konusunda çok daha ağırlıklı ve belirleyici bir rol üstlenmesi dikkat çekicidir. ABD yönetimlerinin merkantilist politikalar çerçevesinde artan rollerini Çin'in stratejik anlamda bir risk ve hatta tehdit unsuru olarak değerlendirilmesi ve bu ülkeyle tırmanan stratejik rekabet çerçevesinde yorumlamak mümkündür.

ABD-Çin ilişkileri özellikle de 2018'den bu yana süren ticaret savaşları çerçevesinde düşünülmektedir. Ancak teknoloji ve standartların şekillendirilmesi konusunu küresel güç rolü çerçevesinde belirleyici bir unsur olarak değerlendiren ABD'nin bu konudaki yaptırımlarının çok da yeni olmadığı görülmektedir. Ayrıca "ticaret savaşları" altında dar bir kapsamda değerlendirilen mücadelenin aslında sistemik teknolojilerde ve standartlarda liderlik etme mücadelesinin bir parçası olduğu ve ilişkileri uluslararası sistem düzeyinde bir dijital soğuk savaşa dönüştürme ihtimali bulunduğu gözlenmektedir. Geçmişten bu yana uygulanan kısıtlamalara ve belgelere bakıldığında ABD'nin dijital teknoloji ve standartların geliştirilmesinde liderliği kaptırmak istememesi konusunun – kimilerine göre geç kalınmış olsa da (Karan, 2023) – merkantilist bir yaklaşımla devlet politikası şeklinde ele alındığı ve devamlılık arz ettiği görülmektedir. Çin'e yönelik dijital teknoloji kısıtlamalarının 2000'lere uzanan başlıca örneklerine bakıldığında, Çin ordusuyla bağları olduğu iddiasıyla Huawei'nin 2008 yılında ABD'li şebeke ekipmanları üreticisi 3Com'u ve 2010 yılında da yazılım firması 2Wire'ı satın almasının engellenmesi göze çarpmaktadır (Esen, 2021). Yine 2010'da ABD'nin dördüncü büyük mobil operatörü Sprint-Nexel'in Huawei ekipmanlarını satın alma planının Savunma Bakanlığı ve bazı grupların kampanyası sonucunda gerçekleşmediği görülmektedir. 2011 yılında ABD'li sunucu teknolojisi

şirketi 3Leaf Systems'ı satın almayı planlayan Huawei, Yabancı Yatırım Komitesi (Committee on Foreign Investment in the US – CFIUS)'nin olumsuz değerlendirmesine takılmış (Batabyal, 2023) ve yükselen tepkiler sonucunda başvurusunu geri çekmiştir (“Huawei backs away”, 2011). 1975 yılında kurulan ve ABD'ye yapılan yabancı yatırımları incelemekle yetkilendirilmiş olan CFIUS özellikle de kritik teknoloji alanlarındaki girişimlerin değerlendirilmesi konusunda artan bir role sahiptir. Komitenin yetkileri Trump döneminde 2018 tarihli Yabancı Yatırım Risklerini Değerlendirme ve Modernleştirme Yasası (Foreign Investment Risk Review Modernization Act – FIRRMA) kapsamında – özellikle de Çinli yatırımcıları etkileyebilecek konular çerçevesinde – güçlendirilmiş, 2022 yılında da Biden yönetiminin hassas bilgi, siber güvenlik ve yapay zeka gibi konulardaki yatırım ve anlaşmaların daha yakından takip edilmesi yönündeki direktifine konu olmuştur (Batabyal, 2023; Khanapurkar, 2020, s. 228). Çin'in girişimlerinin ABD yönetimlerinde yetkileri güçlendirilen CFIUS'un denetimine konu olması konunun stratejik ağırlığını, benimsenen dijital merkantilist yaklaşımı ve kurumların bu anlamda oynadığı araçsal rolü gözler önüne sermektedir.

ABD'nin korumacı bir yaklaşımla Çin'e karşı kritik sektörlerde getirdiği kısıtlamalar 2018 yılından bu yana önemli bir artış göstermiştir. Trump yönetiminin yayınladığı kararnameyle Çin'den çelik ithalatına yüzde 25, alüminyum ithalatına yüzde 10 ve akabinde 800'den fazla ürüne yüzde 25 ek gümrük vergisi uygulanmasıyla ticaret savaşları önemli bir noktaya ulaşmıştır (“ABD-Çin ticaret”, t.y.). ABD'nin kara listeye aldığı Çinli şirketler arasında ZTE ve Huawei gibi teknoloji devleri de yer almış, Trump yönetimini müteakip Biden yönetimi tarafından da Çin'in dijital teknolojisine yönelik kısıtlamalar sürdürülmüştür. Huawei'ye teknoloji ihraç etmek isteyen Amerikan şirketlerine lisans onayı verilmesinin durdurulması ticaret savaşlarında teknoloji unsurlarının ne derece ağırlık kazanmaya başladığını göstermektedir. Burada öne çıkan bir diğer önemli noktayı da ABD'nin dijital teknoloji kalemlerinde Çin'e yönelik olarak getirdiği kısıtlamaları ulusal güvenlik gerekçelerine dayandırması teşkil etmektedir. Özellikle de pekçok alanı kapsayan ve internet ekonomisinde kritik bir öneme haiz bulunan 5G teknolojilerinde Çinli teknoloji firmaları güvenlik soruşturmalarına konu olmaktadır (Lee, 2021, s. 43). Konunun başlıca aktörlerinden olan Huawei, ABD Adalet Bakanlığı tarafından ticari sırları çalmak amacıyla şantaj yapmak ve komplo kurmakla suçlanırken, 2022 tarihli FBI soruşturmasında da ABD'nin askeri iletişimine zarar verebileceği yönündeki suçlamaların muhatabı olmuştur (“Chinese Telecommunications Conglomerate”, 2020). Biden yönetimi de BKBY ülkelerinin 5G altyapısını gerçekleştiren Huawei başta olmak üzere, ZTE, Hikvision ve Dahua gibi Çinli teknoloji devlerinin telekomünikasyon ve gözetim teknolojileri ithalatını ABD'nin ulusal güvenliğine “kabul edilemez bir risk” yönelttiği gerekçesiyle yasaklamıştır (Batrz ve Alper, 2022; “US bans new”, 2022).

ABD'nin 2023 tarihli Yıllık Tehdit Değerlendirmesi belgesinde altı çizilen noktalardan biri olan Çin'in yarı iletkenler ile bataryaların küresel tedarik zincirindeki merkezi rolü (ODNI, 2023, s. 9) kapsamında da çeşitli yaptırımlar ortaya konmuştur. Biden yönetimi pekçok kritik alanın en önemli emtialarından biri haline gelen çip teknolojisi konusunda liderliğini korumak ve çip üretimine hız vermek amacıyla Çip ve Bilim Yasası'nı çıkarmıştır. Çin'in bu alandaki yükselişinin önüne geçmek ve ileri çip teknolojilerine erişimini kısıtlamak amacıyla da yeni lisans şartları ve

ihracat kontrolleri gibi düzenlemeler getirilmiş ve bu durum da Çin'in tepkisine sebep olmuştur ("ABD çip savaşıyla", 2022; "ABD Çin'in çip", 2022; "Küresel rekabetin yeni", 2023). Artan kısıtlamalara karşılık Çin de ABD'li Micron Technology tarafından üretilen bellek çiplerinin Çinli endüstrilerce satın alınmasını engelleme yönünde karar almıştır ("Çin güvenlik riskleri", 2023). Tüm bu politika uygulamaları ve neticesinde tırmanan gerilim büyük güçlerin sistemik teknolojilere ve bunlara ilişkin standartlara atfettiği önemi gösterir niteliktedir. Bu çerçevede merkantilist bir yaklaşımla uluslararası ticaret kurallarını ve serbest ticaret prensiplerini de ihlal etmekten çekinmeyen büyük güçler, yaptırımları ve kısıtlamaları rekabet sürecinde birer araç olarak kullanmaktadırlar. Süreç içerisinde her iki devletin birbirine karşı yaptırımları hız kazanırken, ABD'nin konuyu daha geniş bir düzleme taşıdığı ve müttefiklerle ortak tavır sergileme noktasında değerlendirdiği görülmektedir. Siyasi yönü gittikçe ağırlık kazanan konunun önümüzdeki dönemde kutuplaşmalara sahne olup olmayacağı soru işaretleri uyandırmaktadır.

3.2. ABD Paktlarının Yeni Konusu: Dijital Teknoloji Standartları

ABD'nin küresel siyasetinin önemli konu başlıklarından birini teşkil eden sistemik teknolojiler ve standartlarının belirlenmesi kapsamında müttefikleriyle işbirliklerini çeşitlendirmeye ve paktlar kurmaya çalıştığı görülmektedir. Gerek strateji belgelerinde gerekse yaptığı çağrılarda yansıma bulduğu üzere ABD bu konuda müttefiklerine özel önem atfetmekte ve Çin'den gelebilecek olası meydan okumalara karşı proaktif ve kimi zaman da agresif bir politika geliştirmektedir.

Strateji belgeleri çerçevesinde incelendiğinde, Trump Yönetimi tarafından yayınlanan 2020 tarihli ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ne Yönelik Stratejik Yaklaşımı (US Strategic Approach to the People's Republic of China) başlıklı belgede standartlar konusunda müttefiklerle birlikte çalışılmasına yapılan vurgu göze çarpmaktadır. 'Ayrımcı endüstriyel standartların küresel standartlar haline gelmesinin önüne geçilmesi' yönünde ifadelerin kullanıldığı belgede bu doğrultuda müttefiklerle ve ortaklarla birlikte çalışılacağına altı çizilmiş ve bir anlamda Çin'e mesaj verilmiştir (*United States Strategic*, 2020, s. 13). Serbest piyasa şartlarında düşünüldüğünde Çin'in işaret edildiği 'ayrımcı endüstriyel standartlar'ın aslında ABD'nin liderliğini yaptığı küresel standartların alternatifleri olduğu görülmektedir. Ayrıca serbest piyasa, egemenlik ve sürdürülebilir kalkınmanın konu edildiği yine aynı paragrafta Amerikan yönetiminin yurt içi ve yurt dışı rekabet kapasitesini arttırmak amacıyla ABD'li şirketlerle yakın çalışıldığını belirtmesi de ABD'nin merkantilist yaklaşımının bir ifadesidir. Gerek Çin'in küresel etkinliğini dizginlemek gerekse kendi liderlik pozisyonunun istikrarlı bir şekilde sürmesini temin etmek amacıyla ABD'nin standartlar konusunda müttefiklerle ilişkilerini güçlendirme çabasına girdiğini ve hatta yeni paktlar kurarak bir anlamda Çin'i yalnızlaştırma yoluna gittiğini söylemek mümkündür.

Çinli şirketlerce üretilen dijital teknoloji araçları ve standartlarının küresel anlamda yaygınlık kazanmasının önünü kesmek amacıyla ABD'nin müttefiklerine çeşitli çağrılarda bulunduğu görülmektedir. Güvenlik mülahazalarının ön plana çıkarıldığı açıklamalarda Çin devletinin politikalarına hizmet edebilecek olan Huawei'nin ürünlerinin satın alınmaması konusunda

uyarılarda bulunmaktadır. Aksi bir durumun ABD ile işbirliğini güçleştireceği yönünde bir anlamda sopa da gösterilen çağrılara (Congar, 2019) katılan ve Huawei ekipmanlarının kullanımına yasak getiren veya kısıtlamalar koyan devletler arasında İngiltere, Kanada, İsveç, Yeni Zelanda ve Avustralya yer almaktadır. AB'nin de Huawei konusunda tutumunu sıkılaştırma doğrultusunda adımlar atığı ve hatta 5G kullanımında Huawei ile işbirliğine zorunlu yasak getirmeyi planladığı yönünde haberler bulunmaktadır ("AB 5G ağı", 2023). AB'nin endişelerinin başında istihbarat konusu yer alırken olası bir jeopolitik gerilimde (Tayvan konusu gibi) Batının ağ bağlantısının Çin tarafından engellenebileceği yönündeki endişeler de dile getirilmektedir (Gold, 2023). Bu durum da AB dökümanlarında Çin'e yönelik olarak kullanılan ve AB'nin yaklaşımını yansıtan 'partner', 'ekonomik rakip' ve 'sistemsel rakip' ifadelerinden sistemsel rakibin ağırlık kazanmaya başladığını düşündürmektedir. Söz konusu yaklaşımın tırmanmakta olan teknolojik soğuk savaşta ABD liderliğini güçlendirdiğini ve bir anlamda müttefiklerin konsolide olmasına hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

Müttefiklerini dijital teknolojilerin üretimi ve standartlarının belirlenmesi konusunda kendi etrafında toplama çabalarına hızveren ABD çeşitli paktlar kurarak kurumsal niteliği bulunan ve jeopolitik sonuçlar doğurabilecek olan adımlar atmaktadır. Bu kapsamda ABD'nin liderliğinde Avustralya, Hindistan ve Japonya ile oluşturulan Dörtlü Güvenlik Diyalogu (QUAD) altında Kritik ve Gelişen Teknoloji Çalışma Grubu (Critical and Emerging Technology Working Group) kurulmuş ve 5G, teknoloji tedarik zincirleri gibi teknoloji standartları alanlarında ortak çalışmalara başlanmıştır (PMC, 2023). Çin Standartları 2035 çalışmalarına karşılık olarak da düşünülebilecek grubun hedefleri arasında teknolojinin üretimi ve kullanımı konusunda prensipler geliştirilmesi, telekomünikasyon gibi kritik altyapı alanlarında teknoloji standartlarının belirlenmesi ve işbirlikleri yapılması yer almaktadır. Yine ABD, Japonya ve Avustralya arasında hayata geçirilen Mavi Nokta Ağı (Blue Dot Network) ile de küresel altyapı gelişimi için standardizasyon sistemi oluşturulmasına çalışılmaktadır. Çin'in KYP ve Huawei'nin 5G'deki etkinliğine bir cevap niteliği taşıyan inisiyatif ile küresel altyapı projelerinin Çin'in ağır borçlandırmaları yerine güvenilir kalite standartları çerçevesinde fonlanması hedeflenmektedir (OECD, 2022). 2021 yılında kurulan AB-ABD Ticaret ve Teknoloji Konseyi kapsamında da kritik ve gelişen teknoloji alanlarında Transatlantik işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Konseyin amaçları arasında dijital ve gelişen teknoloji alanlarında otoriter etkilerin azaltılması ve bilim ve teknolojiye ABD ile müttefiklerinin liderliğinin sürdürülmesi yer almaktadır ("The International Trade Administration", t.y.). Son dönemdeki tartışmaların başlıca konularından biri haline gelen çip alanında da yine ABD'nin liderliğini yaptığı Çip Dörtlüsü'nün ilk toplantısı Ekim 2022'de küresel üretimin büyük çoğunluğunu gerçekleştiren Tayvan, Japonya ve Güney Kore'nin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Pekçok teknolojinin temelini oluşturan yarı iletken çipler ile entegre devreler konusundaki liderliğini Çin'e kaptırmak istemeyen ABD Asya'daki işbirliklerini güçlendirerek tedarik zincirinin güvenliğini koruma yolunda ardı ardına adımlar atmaktadır ("Çip dörtlüsü ile", 2022; "What is the Chip", t.y.). Dijital teknoloji ve standartların belirlenmesi konusundaki rekabet her geçen gün tırmanırken, ABD söz konusu alandaki liderliğini koruma ve müttefiklerle ortak politikalar uygulama konusunda kararlı bir duruş sergilemektedir. Başlıca

sistemsel güç unsuru haline gelen dijital teknoloji ve standartlar konusunda ortaya konan kısıtlamalar ve oluşturulan paktlar ABD'nin bir nevi teknoloji duvarları inşa ederek Çin'i çevreleme ve yalnızlaştırma niyetinde olduğunu düşündürmektedir.

4. Sonuç

Devletlerarası rekabetin önde gelen dinamikleri arasında yer alan sistemik teknolojiler uluslararası siyasetin rekabet araçlarını, alanlarını ve küresel güç dengelerini derinden etkilemektedir. Tarihten bugüne gelen örneklere bakıldığında sistemik teknolojilerin yalnızca araçlar üzerinden değil standartlar boyutuyla da büyük güçler arasındaki mücadeleye konu olduğu ve jeopolitik sonuçlar doğurduğu gözlenmektedir. Bugün de ABD-Çin rekabetinin önemli bir boyutu dijital teknoloji ve standartlarının belirlenmesi üzerinden sürmektedir. Başlıca sistemik teknolojiler arasında yer alan ve hayatın hemen hemen her alanında kullanılan dijital teknolojilerdeki standartların alacağı şekil yalnızca devletler arasındaki güç mücadelesinde belirleyici olmayacak, toplum ve birey düzeyine varan etkiler de gösterecektir. Çin ve ABD'nin başat bir standart yapıcı olmak üzere verdiği sözkonusu mücadele uluslararası sistemin önümüzdeki dönemde alacağı şeklin anlaşılması itibariyle önem arz etmektedir.

ABD-Çin rekabetinin başlıca alanlarından biri haline gelen dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi sürecinde her iki devletin de merkantilist ve korumacı politikalar izlediği görülmektedir. Yükselen gücüne paralel şekilde uluslararası sistemdeki etki alanını genişletmek isteyen Çin, standartları alan yerine standartları yapan/ihraç eden bir konuma gelmeyi hedeflemektedir. Bu minvalde Çin, uluslararası kuruluşlarda gösterdiği varlık ve DİY çerçevesinde ulusal teknoloji devlerinin gösterdiği etkinlik ile standartların yapımı ve ihracı sürecinde kendini göstermektedir. SGO'lara aktif düzeyde katılım gösteren Çin, sözkonusu platformlara çeşitli öneriler getirmekte ve liderlik rolleri üstlenmektedir. Çin'in uluslararası kuruluşlarda sergilediği etkinlik küresel çapta çalışılabilirlik, paydaşlık ve katılım gibi unsurlar üzerinden önem arz ederken, çeşitlendirdiği işbirlikleri sistemin aktörlerine sunduğu teknolojik destek anlamında değerlidir. Öte yandan, sözkonusu uluslararası kuruluşlarda nispeten yeni bir katılımcı olmasına dayanan deneyimsizliği, ortaya koyduğu önerilerin mahremiyet ve sansür gibi konularda tartışmalara yol açması, dijital teknolojiler konusunda merkezi yönetimin sahip olduğu geniş denetim yetkileri, insan haklarını ikinci plana atan yaklaşım ve uygulamaları Çin'in politikalarında soru işareti uyandıran alanları teşkil etmektedir. Kendi standartlarının yayılması konusunda araçsal bir rol gören DİY çerçevesinde de Çin'in ulusal teknoloji devlerine yeni alanlar açtığı ve bu şirketlere sağladığı yoğun destek üzerinden teknoloji ve standartlarının geniş coğrafyalara özgürce ihracı için çalıştığı görülmektedir. Serbest piyasa koşullarında normal karşılanabilecek bu durum Çin'in kendi sınırları içerisindeki yabancı firmalara yönelik kısıtlayıcı uygulamalarıyla birlikte düşünüldüğünde dijital merkantilist anlayışın bir tezahürü olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca Çin menşeli şirketlerin espionaj gibi faaliyetlerde kullanılabilmesi iddiaları da Çin'in uluslararası düzeyde karşısına çıkan başlıca eleştiri noktaları arasında yer almaktadır. ABD'nin politika uygulamalarına bakıldığında ise, Çin'i kendisine meydan okuyan stratejik bir rakip

olarak yorumlayan süper gücün küresel liderliğini koruma saikiyle hareket ettiği gözlenmektedir. Dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi konusu ABD'nin strateji belgelerinin önemli noktalarından biri haline gelirken, süper gücün yeni paktların kuruluşuna önderlik ettiği ve Çin'i yalnızlaştırma siyasetinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Dijital merkantilizm çerçevesinde değerlendirilebilecek şekilde kendi iç pazarının kritik alanlarında Çinli şirketlere kısıtlamalar getiren ABD, küresel standartların belirlenmesinde önem arz edecek özel sektörüne verdiği desteği ise güçlendirmektedir. Konuya hayati bir önem atfeden ABD, bir yandan çeşitli paktlar kurarak müttefikleriyle işbirliklerini güçlendirmek ve Çin'in standartlarının küresel hale gelmesinin önüne geçmek amaçlarıyla kurumsal nitelikte adımlar atmaktadır. Diğer yandan da güvenlik söylemleri üzerinden Huawei gibi önde gelen Çinli teknoloji devlerine karşı yasaklar uygulamakta ve müttefiklerine de aynı yönde çağrılarda bulunmaktadır. Zira 5G gibi kritik alanlarda Çinli devlerle gerçekleşecek olası işbirliklerinin önünü kesmeye çalışan ABD yönetimi, aksi bir durumun kendisiyle işbirliklerini güçleştireceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Bir anlamda müttefiklerine karşı sopa göstermekten geri durmayan ABD'nin gerektiğinde baskıcı bir tutum izlemekten kaçınmayacağını sergilemesi konuya atfettiği önemi sergiler niteliktedir.

Serbest piyasanın her türlü imkânından yararlanan her iki devletin de dijital teknoloji standartlarının belirlenmesi sürecinde "devlet güvenliği" mülhazaları üzerinden yabancı girişimlere kısıtlamalar getirmesi dikkat çekicidir. Gerek Komünist Parti yönetimindeki Çin'de gerekse demokrasiyle yönetilen ABD'de ulusal politikalar çerçevesinde yönetimlerin yetki ve denetimlerinin sıkılaştırılması uygun görüldüğünde devletlerin merkantilist politikalara nasıl sarılabileceğini gösterir bir niteliktedir. Ulusal güvenlik söylemlerinin yoğun olarak kullanıldığı yeni merkantilist politikalar, bütüncülük ve paydaşlık üzerine bina edilmesi gereken küresel dijital yönetim yaklaşımını ve kurumsal mekanizmalarını zayıflatan bir etki göstermektedir. Devletlerin birbirlerine pazarlarını kapattığı bir ortamda ortak standartların nasıl şekilleneceği muğlaktır. Ticari rekabette tırmanan gerilimle birlikte düşünüldüğünde küresel yönetim anlayışından uzak olan bu politikaların teknolojik bir soğuk savaşın habercisi olup olmadığı soru işaretleri uyandırmaktadır. Geline nokta itibarıyla değerlendirildiğinde, küresel dijital yönetimin unsurları Çin'in insan haklarını ikinci plana atan otoriter anlayışı ve ABD'nin liderliğini koruma saikleriyle biçimlendirdiği kısıtlamaları ve paklaşmaları arasında şekillenmektedir. Son tahlilde günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelen ve karşılıklı bağımlılıkların son derece yoğun olduğu dijital ortamda tek taraflı politikaların olumlu sonuçlar vermeyeceği aşikârdır.

Kaynakça

- AB, 5G ağı kurulumunda Huawei ile iş birliğine zorunlu yasak getirmeyi planlıyor (2023, 7 Haziran). *Euronews*. Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2023/06/07/ab-5g-agi-kurulumunda-huawei-ile-is-birligine-zorunlu-yasak-getirmeyi-planliyor-ft> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- ABD, Çin'in çip ihracatına yeni kısıtlamalar getirdi (2022, 7 Ekim). *Gazete Oksijen*. Erişim adresi: <https://gazeteoksijen.com/ekonomi/abd-cinin-cip-ihracatina-yeni-kisitlamalar-getirdi-162762> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)

- ABD-Çin ticaret savaşı (t.y.). *Sputnik News*. Erişim adresi: <https://sputniknews.com.tr/abd-cin-ticaret-savasi-gumruk-vergisi-ithalat-ihracat/> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- ABD, “çip savaşıyla” Çin’in etrafına teknoloji duvarı örüyor (2022, 1 Kasım). *TRT Haber*. Erişim adresi: <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/abd-cip-savasiyla-cinin-etrafina-teknoloji-duvari-oruyor-720349.html> (Erişim Tarihi: 22.05.2023)
- Barts, D. ve Alper, A. (2022, 1 Aralık). U.S. bans new Huawei, ZTE equipment sales, citing national security risk. *Reuters*. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/business/media-telecom/us-fcc-bans-equipment-sales-imports-zte-huawei-over-national-security-risk-2022-11-25/> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- Batabyal, A. A. (2023, 31 Mayıs). Amid fears of Chinese influence, the Committee on Foreign Investment in the United States has grown more powerful. *The Conversation*. Erişim Adresi: <https://theconversation.com/amid-fears-of-chinese-influence-the-committee-on-foreign-investment-in-the-united-states-has-grown-more-powerful-206279> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- Biden Jr., J. R. (2020, 23 Ocak). Why America must lead again: Rescuing U.S. foreign policy after Trump. *Foreign Affairs*, March/April 2020. Erişim Adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-01-23/why-america-must-lead-again> (Erişim Tarihi: 20.05.2023)
- Brunnermeier, M., Doshi, R. ve James, H. (2018). Beijing’s bismarckian ghosts: How great powers compete economically. *The Washington Quarterly*, 41(3), 161-176. doi: 10.1080/0163660X.2018.152.0571
- Bryan-Low, C., Packham, C., Lague, D., Stecklow, S. ve Stubbs, J. (2019, 21 Mayıs). Hobbling Huawei: Inside the U.S. war on China’s tech giant. *Reuters*. Erişim Adresi: <https://www.reuters.com/investigates/special-report/huawei-usa-campaign/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Chandran, N. (2018, Şubat). Alibaba’s ‘Digital Free Trade Zone’ has some worried about China links to Malaysia. *CNBC*. Erişim Adresi: <https://www.cnbc.com/2018/02/12/concerns-over-alibaba-led-digital-free-trade-zone-in-malaysia.html> (Erişim Tarihi: 11.05.2023)
- China submits position paper on regulating military application of AI (2021, 14 Aralık). *CGTN News*. Erişim Adresi: <https://news.cgtn.com/news/2021-12-14/China-submits-position-paper-on-regulating-military-application-of-AI-15YS6BQPWeI/index.html> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Chinese Telecommunications conglomerate Huawei and subsidiaries charged in racketeering on conspiracy and conspiracy to steal trade secrets (2020, 13 Şubat). Office Of Public Affairs – U.S. Department of Justice Basın Bülteni. Erişim Adresi: <https://www.justice.gov/opa/pr/chinese-telecommunications-conglomerate-huawei-and-subsidiaries-charged-racketeering> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Congar, K. (2019, 11 Şubat). ABD Dışişleri Bakanı Pompeo Avrupalı müttefiklerini Huawei konusunda uyardı. *Euronews*. Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/2019/02/11/abd-disisleri-bakani-pompeo-avrupali-muttefiklerini-huawei-konusunda-uyardi> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Çin, ChatGPT’yi yasakladı: ABD’nin propoganda aracı (2023, 27 Şubat). *NTV*. Erişim Adresi: <https://www.ntv.com.tr/teknoloji/cin-chatgptyi-yasakladi-abdnin-propoganda-araci,AL9iP6bBOEaQSZIRYWVA-w> (Erişim Tarihi: 05.06.2023)
- Çin, güvenlik riskleri sebebiyle Micron Technology satın almasını engelleyeceğini açıkladı (2023,22 Mayıs). *Habertürk*. Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/cin-guvenlik-riskleri-sebebiyle-micron-technology-satin-almasini-engelleyecegini-acikladi-3593657-teknoloji> (Erişim Tarihi: 05.06.2023)
- Çin’in ilk Kişisel Verileri Koruma Kanunu yürürlüğe girdi, hazır mı sınız?. (2022, 25 Ocak). *GSK Hukuk*. Erişim Adresi: <https://www.gsg hukuk.com/tr/bultenler-yayinlar/makale-yazilar/cin-in-ilk-kisisel-verileri-koruma-kanunu-yururluge-girdi-hazir-misiniz.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2023)

- Çip dörtlüsü ile yeni küresel mücadele başlıyor (2022, 11 Ağustos). *Analiz Gazetesi*. Erişim adresi: <https://analizgazetesi.com.tr/haber/cip-dortlusu-ile-yeni-kuresel-mucadele-basliyor-9769/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- De La Bruyère, E. (2022, Mart). Setting the Standards: Locking in China's technological influence. De La Bruyère, E, Strub, D. ve Marek, J. (Ed) *China's Digital Ambitions: A Global Strategy to Supplant the Liberal Order*, (ss. 49-72) içinde. Washington: The National Bureau of Asian Research
- Esen, B. (2021). Teknoloji rekabetinde Huawei bir tehdit mi?. *Maliye ve Finans Yazıları*, 116, 93 – 118. doi: 10.33203/mfy.928736
- Faaborg-Andersen, S., Temes, L. (2022, Temmuz). The Geopolitics of digital standarts. *Cambridge: Harvard Kennedy School Belfer Center for Science and International Affairs*. Erişim Adresi: <http://www.belfercenter.org/cyberproject>
- Gold, J. (2023, 8 Mayıs). EU's changing stance on Huawei could impact 5G networks already in place. *Network World*. Erişim adresi: <https://www.networkworld.com/article/3695730/eus-changing-stance-on-huawei-could-impact-5g-networks-already-in-place.html> (Erişim Tarihi: 05.06.2023)
- Hao, C. J. (2019, 30 Nisan). China's digital Silk Road: A game changer for Asian economies. *The Diplomat*. Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2019/04/chinas-digital-silk-road-a-game-changer-for-asian-economies/> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- Herrera, G.L. (2003). Technology and International Systems, *Millenium: Journal of International Studies*, 32 (3), 559-593, doi: 10.1177/030.582.9803032.003.1001
- Huawei backs away from 3Leaf acquisition (2011, 19 Şubat). *Reuters*. Erişim adresi: <https://www.reuters.com/article/us-huawei-3leaf-idUSTRE71I389.201.10219> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Karan, C. (2023, 24 Nisan). ABD'nin çip duvarları bütün dünya için büyük risk. *Sputnik News*. Erişim adresi: <https://sputniknews.com.tr/20230424/abd-nin-cip-duvarlari-butun-dunya-icin-buyuk-risk-107.022.0093.html> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- Khanapurkar, U. (2020). CFIUS 2.0: An Instrument of American economic statecraft targeting China. *Journal of Current Chinese Affairs*. 48(2), 226-240. doi: 10. 1177/ 1868 1026.209.06973
- Krishnani A. (2021, 20 Nisan). A few countries cannot set global rules, says Chinese President Xi Jinping. *The Hindu*. Erişim Adresi: <https://www.thehindu.com/news/international/a-few-countries-cannot-set-global-rules-says-chinese-president-xi-jinping/article34368804.ece> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- Kurlantzick, J. ve West, J. (2020, 18 Aralık). Assessing China's digital silk road initiative: A transformative approach to technology financing or a danger to freedoms?. *Council on Foreign Relations*. Erişim Adresi: <https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- Küresel rekabetin yeni cephesi: Çip duvarları (2023, 5 Mayıs). *Cumhuriyet*. Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/kuresel-rekabetin-yeni-cephesi-cip-duvarlari-2078225> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- Lee, H. (2021, Aralık). The battle to set digital technical standards. *Global Asia*, 16(4), 42-46
- Mapping China's digital silk road (2021, 19 Ekim). *Reconnecting Asia*. Erişim Adresi: <https://reconasia.csis.org/mapping-chinas-digital-silk-road/> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- McGeachy, H. (2019, Mayıs). US-China technology competition: Impacting a rules-based order. Sidney: United States Studies Centre at the University of Sydney
- Meltzer, J. P. (2020, Ekim). China's digital services trade and data governance: How should the United States respond?. *The Brookings Institution*. Erişim Adresi: <https://www.brookings.edu/articles/chinas-digital-services-trade-and-data-governance-how-should-the-united-states-respond/> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)

- Miller, M. (2021, 19 Şubat). Biden calls for creating ‘rules’ on cyber, tech to combat China and Russia threats. *The Hill*. Erişim Adresi: <https://thehill.com/policy/cybersecurity/539598-biden-calls-for-creating-rules-on-cyber-tech-to-combat-china-and-russia/> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- Mok, C. ve Kwok, D. (2021, 2 Kasım). China’s neo-nationalism poses risks for international businesses. *The Diplomat*. Erişim Adresi: <https://thediplomat.com/2021/11/chinas-neo-nationalism-poses-risks-for-international-businesses/> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- Mueller, M. L. ve Farhat, K. (2022). Regulation of platform market access by the United States and China: Neo-mercantilism in digital services. *Policy & Internet*, 14, 348–367. doi: 10.1002/poi3.305
- NIST – The National Institute of Standards and Technology U.S. Department of Commerce (2019, 9 Ağustos). U.S. Leadership in AI: A plan for federal engagement in developing technical standards and related tools. Erişim Adresi: https://www.nist.gov/system/files/documents/2019/08/10/ai_standards_fedengagement_plan_9aug2019.pdf
- OECD (2022). The Blue Dot Network: A proposal for a global certification framework for quality infrastructure investment. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/daf/blue-dot-network-proposal-certification.pdf>
- ODNI – Office of The Director of National Intelligence (2023, 6 Şubat). Annual threat assessment of The U.S. Intelligence Community. Erişim Adresi: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/assessments/ATA-2023-Unclassified-Report.pdf>
- Phillips, R. (2018, 25 Ocak). China’s belt and road Initiative – Panel I: Mercantilism with Chinese characteristics: Creating markets and cultivating influence – Testimony before the U.S.–China economic and security review commission. Erişim Adresi: https://www.uscc.gov/sites/default/files/Phillips_USCC%20Testimony_17Jan2018.pdf (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- PMC – Australian Government Department of the Prime Minister and Cabinet (2023). Quad working groups. Erişim Adresi: <https://www.pmc.gov.au/quad-2023/quad-working-groups> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- Seaman, J. (2020, Ocak). China and the new geopolitics of technical standardization. Notes de Ifri, Paris: The French Institute of International relations (Ifri) and Policy Center for the New South
- Segal, A., Van Staden, C., Kania, E. B., Sacks, S. Ve Zaagman, E. (2019, 4 Şubat). Is an Iron Curtain falling across tech?. *Foreign Policy*. Erişim Adresi: <https://foreignpolicy.com/2019/02/04/is-an-iron-curtain-falling-across-tech/> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- State Security Law of the People’s Republic of China (1993, 22 Şubat). Erişim Adresi: <http://www.china.org.cn/english/government/207480.htm> (Erişim Tarihi: 05.05.2023)
- Sutter, K. M. (2021, Aralık). China’s recent trade measures and countermeasures: Issues for Congress. Washington: Congressional Research Service. Erişim Adresi: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46915> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- Sutter, K. M. (2022, Mart). Capturing the virtual domain: The Expansion of Chinese digital platforms. De La Bruyère, E, Strub, D. ve Marek, J. (Ed) China’s Digital Ambitions: A Global Strategy to Supplant the Liberal Order, (ss. 23-48) içinde. Washington: The National Bureau of Asian Research
- Teleanu, S. (2021, Kasım). The Geopolitics of digital standards: China’s role in standard-setting organisations. Cenova: DiploFoundation/Geneva Internet Platform ve Multilateral Dialogue Konrad Adenauer Foundation Geneva
- The Chinese Communist Party Central Committee and the State Council Publish the “National Standardization Development Outline” (2021, 10 Ekim). *Georgetown Center for security and*

- emerging technology*. Erişim Adresi: https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/t0406_standardization_outline_EN.pdf (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- The International Trade Administration (t.y.). U.S.-EU Trade and Technology Council (TTC). Erişim adresi: <https://www.trade.gov/useuttc> (Erişim Tarihi: 22.05.2023)
- The White House (2021, Haziran). Building resilient supply chains, revitalizing American manufacturing and fostering broad-based growth. Erişim Adresi: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/06/100-day-supply-chain-review-report.pdf>
- Triolo, P., Allison, K., Brown, C. ve Broderick, K. (2020, 8 Nisan). The Digital Silk Road: expanding China's digital footprint. *Eurasiagroup*. Erişim Adresi: <https://www.eurasiagroup.net/files/upload/Digital-Silk-Road-Expanding-China-Digital-Footprint.pdf> (Erişim Tarihi: 02.05.2023)
- United Nations Hub for Human Rights and Digital Technology. (t.y.). About. Erişim adresi: <https://www.digitalhub.ohchr.org/about> (Erişim Tarihi: 22.05.2023)
- United States strategic approach to the People's Republic of China (2020, Mayıs). *Trumpwhitehouse*. Erişim Adresi: <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2020/05/U.S.-Strategic-Approach-to-The-Peoples-Republic-of-China-Report-5.24v1.pdf>
- US bans new Huawei equipment sales over 'unacceptable risk' to national security (2022, 26 Kasım). *The Guardian*. Erişim adresi: <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/26/us-bans-new-huawei-equipment-sales-over-unacceptable-risk-to-national-security> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- What is the Chip 4 alliance? (t.y.). *TRTworld*. Erişim adresi: <https://www.trtworld.com/business/what-is-the-chip-4-alliance-59586> (Erişim Tarihi: 21.05.2023)
- Xuanzun, L. (2021, 14 Aralık). China urges regulating military use of AI, first time in UN history, showing global responsibility. *Global Times*. Erişim Adresi: <https://www.globaltimes.cn/page/202112/1241470.shtml> (Erişim Tarihi: 22.05.2023)
- Yu, F.-L. T. (2019). Neo-mercantilist policy and China's rise as a global power. Yu, F.-L. T., Kwan, D. S. (Ed) Contemporary Issues in International Political Economy (ss. 175-196) içinde. Singapur: Palgrave Macmillan – Springer Nature Singapore Pte Ltd. doi: 10.1007/978-981-13-6462-4
- Yüksel, U. ve Yalçıntaş, A. (2020, Nisan). Büyük veri çağında uluslararası politik ekonomi: ABD ve Çin'de dijital korumacılık. *Historia* 1923, 7, 76-93. doi: 10.1787/978.926.4252653-en

Technological Cold War: Analysing the Sino-American Rivalry from a Perspective of Digital Mercantilism

Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK^{*}

The rivalry between the US and China continues to escalate in variety of areas with an urge for relative influence in a shifting global system. The competition comprises acquisition and standardization of systemic technologies, which are now more commonly referred to as digital technologies. Both powers primarily frame their digital policies on the basis of digital mercantilism and thus reinforce unilateral and protectionist measures in the trajectory of relations. Since systemic technologies have the capability to affect distribution of power in the international system, then the gradual emergence of mutually exclusive digital policies of both powers echo the spirit of a technological cold war. In this vein, it becomes an imperative to examine the underlying features of Sino-American digital rivalry which continues to escalate on the grounds of standard setting process.

Despite the fact that technology is usually considered as one of an external factor in the analysis of international relations, both of the recent rivalries and historical examples reveal the significant role of systemic technologies in the conduct of international system. For instance, the current contestation between China and US show similarities with the rivalry of the United Kingdom and Germany in the nineteenth century. Both rivalries involved policies of mercantilism and protectionism and took place under the conditions of economic globalization and technological innovation. The technological standard setting has also constituted a subtle arena at the Anglo-German rivalry with a special focus to set standards in the radio telegraphy. In fact, the examples of longstanding rivalries over technological standard setting demonstrate the vitality of dominating technical standards to wield advantage over other actors. Since the leverage provided by dominant standards brings the ability of controlling technological development, then it is not surprising to see the issue as a subject of a strategic competition between the great powers.

Under the context of recent competition, both China and the US structure their digital policies on the basis of mercantilist understanding by dedicating a primary role to national digital industries and protectionist measures. In parallel to its rising power, China follows a proactive digital

* Yalova Üniversitesi, Yalova, Türkiye. E-posta: okalkan@yalova.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3052-9728

standards policy with the aim of achieving a predominant position of a standard setter. To be able to promote its own technology standards and to integrate with the international standards, China issues national plans, actively participates in international standards development organizations (SDO) and massively expands the range of digital cooperations under the framework of Digital Silk Road (DSR). In China's strategy papers, the issue of setting digital technology standards is highlighted among one of the top priorities which is considered to be vital for technological supremacy. In this vein, China heavily participates in international organizations and engages in variety of projects to internationalize its own standards. With a view to participate and enlarge its voice in the global digital governance, China holds increasing number of secretariat and chair positions in the SDOs. China's growing involvement in the SDO's produce promising results on the issues of increasing inclusiveness, interoperability and stakeholderism. However, China's engagement with the SDO's also face serious criticisms with respect to its inexperienced teams, the controversial nature of its proposals on fundamental rights and freedoms, and the authoritarian control on its state-driven digital policy model. One of the most fundamental points that lays at the heart of the suspicions on China's increasing presence in the standard setting process comes out with the expanding scope of the DSR. As a huge digital infrastructure project the DSR provides new channels of investment opportunities for the Chinese technology giants and thus plays an instrumental role in the exportation of Chinese digital standards to new geographies. At that point, the controversial issues that face criticisms with regard to its mercantilist understanding include state-subsidies, unfavorable conditions for foreign investors and the activities of Chinese technology firms. While China's tech sector enjoys substantial support from state and highly benefit from the opportunities of free market through state-sponsored gigantic projects abroad, China strictly employs restrictions and unfavorable conditions to foreign investors in its domestic market. Besides this, the activities of Chinese technology firms also raise concerns on the issues of espionage and surveillance risks through the DSR advancements.

On the other side of the digital standard setting rivalry, the US emerges with a fundamental concern to retain its leadership role in the technology development and standard setting. While the US enthusiastically promotes liberal free-market order, it does not hesitate to support its domestic technology sector and deploy protectionist measures against the Chinese technology firms in its critical sectors. Since technology is closely intertwined with other areas of commercial activity and national security, US basically perceives Chinese initiatives under the framework of geopolitical considerations. In that vein, the US devotes a special attention to strengthen its cooperation with allies and develop number of pacts to counter China's endeavor. As a manifestation of the vitality of the issue, the US does not hesitate to employ oppressive policies to allies with a view to exclude China in the agenda.

Since the digital standards setting process is closely related with the issues of human rights and freedom, it goes beyond interstate relations and necessitates a global governance understanding with a stakeholderism approach. However, the study shows that the recent conditions of digital mercantilist policies and emerging pacts further threaten to divide future standards and raise concerns on the possibilities of a technological cold war.

Order, Disorder, Reorder: Can the Liberal International Order Survive the Sino-American Competition?

Düzen, Düzensizlik, Yeniden Düzen: Liberal Uluslararası Düzen Çin-Amerikan Rekabetini Atlatabilir mi?

Can DONDURAN

Abstract

The future of international politics today hinges on how the Sino-American rivalry unfolds. Views vary from expectations of peaceful evolution to hegemonic transition, but many fail to recognize the significant role the liberal international order (LIO) can play in shaping the course of events. Thanks to its structure and adaptability, the LIO is more than the mere environment surrounding this rivalry and may be the primary determinant of American and Chinese choices, steering relations toward cooperation. The success of the LIO during the post-WWII era is notably the product of the environment it has managed to create, characterized by mutual gains, as well as considerable costs in the event of a revisionist disruption. Moreover, the LIO has a structural character that enables it to exert influence on state behavior. This article, drawing on liberal internationalist theory, contends that the LIO demonstrates the substantial potential to emerge as the ultimate “victor” amidst the intensifying rivalry between the two major actors. By evaluating multiple arguments, the analysis concludes that a reformed version of the LIO, which accommodates both American and Chinese aspirations, includes a dual leadership mechanism in decision-making, and reflects the newly shaped power dynamics, offers a viable solution to the Sino-American competition.

Keywords: Sino-American Relations, Liberal International Order, Liberal Internationalism, Interdependence

Öz

Günümüzde uluslararası siyasetin geleceği, Çin-Amerikan rekabetinin nasıl şekilleneceğine bağlıdır. Bu rekabete ilişkin beklentiler, barışçıl evrimden hegemonik bir güç geçişi olasılığına kadar uzanmaktadır, ancak liberal uluslararası düzenin olayların seyrini şekillendirme olasılığının genelde göz ardı edildiği görülmektedir. Yapısı ve uyum yeteneğine bağlı olarak söz konusu düzen, bu rekabetin içinde cereyan ettiği ortamdan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Amerikan ve Çin tercihlerinin önemli bir belirleyicisi olma ve ilişkileri iş birliğine doğru yöneltme kapasitesine sahiptir. Liberal uluslararası düzenin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemdeki başarısı, yaratmayı başardığı, karşılıklı kazanımların yanı sıra revizyonist dönüşümlerde yüksek maliyet yaratma gücüne sahip olmasıyla tanımlanan ortamın ürünüdür. Ayrıca bu düzen, devlet davranışı üzerinde etkili olmasını sağlayan yapısal bir karaktere de sahiptir. Liberal uluslararası teoriye dayanan bu makale, liberal uluslararası düzenin yoğunlaşan

* İstinye University, İstanbul, Turkey E-mail: can.donduran@istinye.edu.tr ORCID: 0000-0003-2737-1410

büyük güç rekabetinin sonuçta kazananı olma olasılığının yüksek olduğunu savunmaktadır. Çeşitli argümanlara dayanan bu analiz, tarafların beklentilerine uygun, karar almaya ilişkin ikili bir liderlik mekanizması içeren ve yeniden şekillenen güç dinamiklerini yansıtan bir biçimde dönüşecek liberal uluslararası düzenin Çin-Amerikan çatışmasının çözümünde merkezi önemde olduğu sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çin-Amerikan İlişkileri, Liberal Uluslararası Düzen, Liberal Uluslararasıılık, Karşılıklı Bağımlılık

1. Introduction

After more than two decades, the broad consensus is that how the Sino-American rivalry unfolds will determine the future of international politics in the twenty-first century. Yet, views vary significantly regarding the probable outcome of this rivalry. To some, the most recent two centuries in the last twenty are anomalous exceptions, and the world will witness the emergence of yet another “Chinese century” (Kissinger et al., 2011, p. 13). Accordingly, it is likely, if not inevitable, that the *Pax Sinica* will replace the *Pax Americana*, perhaps even as a result of a hegemonic war (Allison, 2017a; Kissinger, 2015, pp. 366–367; Layne, 2018, p. 90). Opposing this deterministic view, and without ignoring the remarkable rise of China over the last four decades, others claim that China will suffer from the lack of necessary economic, political, and human resources due to its domestic constraints (Fenby, 2014, p. 26). As for the possibility of a war, optimists point out the deterrence generated by the ever-deepening interdependence, the post-Cold War version of “mutually assured destruction,” as the central force to steer the US and China toward cooperative and constructive solutions rather than conflict (Ikenberry, 1998, pp. 77–78, 2008, p. 24; Zakaria, 2011, p. 140). One can hardly overstate the extent to which this mutual dependence shapes bilateral relations. Indeed, the made-up word, *Chinamerica*, illustrates its intensity (Ferguson, 2008; H. Jones, 2010).

Today, however, the rivalry between the two colossuses, considered “the most dangerous geopolitical relationship” of contemporary world politics (Allison, 2017b), spills over from the economic realm into every dimension of international affairs. A viable approach to Sino-American relations, therefore, requires a meticulous analysis of other salient aspects, focusing specifically on the international framework that shapes the actions of both actors. More than being the mere environment in which the US-Chinese competition takes place, the liberal international order (LIO), forged and led by the US throughout the post-WWII era, has agency. The LIO has long proved its resilience and persistence. Its self-corrective nature and adaptability to radical international changes (Ikenberry, 2009, 2020; Robert O. Keohane, 1984) are evidence of its capability to shape a stable and peaceful future for the US and China. There is reason to believe that the LIO can be the primary determinant of American and Chinese choices, propelling both giants toward cooperation. Moreover, rather than posing a vital challenge, the rise of China can catalyze the rejuvenation and strengthening of the existing order (Tierney, 2021). The LIO may be the ultimate victor in the intensifying great power rivalry.

Theoretically, this article draws on the liberal internationalist insights that provide analytical tools supporting this claim. The liberal internationalist vision can be traced back to the Kantian idea of a federation of republics, which inspired the Anglo-American understanding of politics (Johnson & Heiss, 2018, p. 124). This intellectual background evolved into a political project, notably Wilsonianism, in the early twentieth century. Subsequently, it followed an agenda centered around the zealous endeavors to maintain modern states' progress toward modernity (Ikenberry, 2020, pp. 6–12). Liberals placed special emphasis on multilateral institutions and collective action for shaping state behavior to ensure international peace and stability (Haas, Keohane, Levy, Keohane, & Gasser, 1993; Robert O. Keohane, 1984, 2018; Robert O. Keohane & Martin, 1995, p. 40). Multilateral institutions are envisaged as the platforms for interstate cooperation, leading states to act rationally and eschew conflict (Robert Owen Keohane & Nye, 1977). While mindful of the importance of state power, liberals firmly believe it is difficult to dismantle institutional arrangements once they emerge. Then, with the injection of liberal principles into these institutions, they act as restraints that impede selfish and ambitious international undertakings and encourage peaceful interactions (Ikenberry, 2001).

The LIO has been the operating system during the longest peace amidst major world powers since the Roman epoch (Mueller, 1996, p. 3). Its success is the product of the environment it has managed to create, characterized by mutual gains, as well as considerable costs in the event of a revisionist disruption. The LIO has a structural character that enables it to exert influence on state behavior (Deudney & Ikenberry, 1999). Thus, in response to the two-faceted contemporary challenge that emanates from the ascendancy of anti-liberal tendencies within the Western world and the escalating Sino-American tension, the LIO can find multiple instruments to ensure a political and institutional rearrangement that reflects the emerging realities. Additionally, this process can present an opportunity for the LIO to adapt its core tenets to the new equilibrium to be reached.

This study is based on five interlinked arguments: (1) that the LIO's long-proven flexibility and adaptability will facilitate the absorption of any transformation; (2) that the LIO offers a win-win solution, making outright military confrontation unreasonable for both powers concerned; (3) that China owes its rise to the LIO and is not likely to seek to upend the system; (4) that global leadership role comes with a heavy burden, one that Beijing seems to have neither the resources nor the willingness to shoulder; (5) that today, no single actor alone can respond to the modern transnational challenges and Washington has already yielded to this reality. This deference will eventually lead the US to a concessive attitude, accepting an increasing Chinese voice within the LIO provided that any radical alteration of the *status quo* is not on the table.

The remainder of this article proceeds in three sections. It begins with an overview of Sino-American relations since the end of the Cold War and an attempt to demonstrate the flaws of an understanding based solely on geopolitical considerations. The subsequent section focuses on the historical background of the LIO, along with its characteristics directly affecting the course of great power competition. The last section examines the above-mentioned arguments to reveal how the LIO can imbue the US-Chinese rivalry with cooperative and peaceful elements.

2. The Sino-American Competition: Toward a Hegemonic Transition?

Regardless of the view toward the course of China's rise in the twenty-first century, one can hardly overstate that the change in the global power equilibrium requires a reorganization of the country's relations with the US, the weakening hegemon. The two giants need to reach a renewed *modus vivendi* both in Asia-Pacific and globally. Put differently, the *Pax Americana* is facing an assault from the very same region that generated substantial challenges for more than a half-century. China, Korea, and Vietnam have been the sources of these attacks since the onset of the American century (Cox, 2008, p. 288).

The rift in bilateral relations began to emerge in 2005 (Cohen, 2019, p. 273), and the catalytic effect of the Great Recession (2008) shifted relations to overt competition. The financial crisis also led to a drastically transformed global distribution of power, reflecting the gradual multipolarization of the world order (Layne, 2009, p. 147). In retrospect, the post-Cold War Sino-American relations and China's adaptation to the newly-shaped international environment can be divided into three distinct periods up to 2008, as China "(1) [sought] to restore the damaged official relations with the USA– June 4, 1989 and June 1994; (2) tr[ie]d to sustain the relationship – June 1994–September 11, 2001; and (3) seize[d] new opportunities to expand and deepen the relationship – September 11, 2001–[2008])" (Qingguo, 2008, p. 45). From 2008 onwards, bilateral relations have undergone a fourth phase marked by Chinese incentives to seize as many opportunities as possible to challenge US supremacy at the international level.

After the brutal Tiananmen Square crackdown in 1989, the Clinton administration's policy toward China centered around "comprehensive engagement," seeking to develop a "constructive strategic partnership" (Nye, 2015, p. 56; Shambaugh, 2000, p. 98). With China's 2001 accession to the World Trade Organization (WTO), Washington's primary objective became to make the country a "responsible stakeholder" in the international order (Rice, 2005; Zoellick, 2005). This optimistic American strategy resulted, to some extent, from a pragmatic prioritization of the interests of business lobbies in the US Congress (Sutter, 2010, p. 98). In the meantime, commitment to Deng Xiaoping's prescient dictum inspired the Chinese attitude: "Observe calmly; secure our position; handle affairs prudently; hide our capacities and bide our time; be good at maintaining a low profile; and never claim leadership" (Whiting, 1995, p. 301). The low profile assumed by China enhanced the optimism of the policy-makers in Washington and boosted their commitment to the comprehensive engagement strategy, which was hoped to ensure the liberalization of the domestic political landscape in China.

Starting in 2005, following another Taiwan crisis, one cannot help but observe growing Chinese self-confidence nurtured by the perception that American power was in decline. The Great Recession that shattered the economic foundations of the global US hegemony further strengthened this perception, leading to increased Chinese assertiveness at regional and global levels. Despite reassurances that China's essential objective is to maintain its rise peacefully (Bijian, 2005, pp. 18–24; Bingguo, 2011), China under Hu Jintao (2002-2012) and particularly

under Xi Jinping (since 2013) seems to have adopted an adversarial stance in the face of the US. Conscious of its international status, Beijing began to follow Xi Jinping's motto in foreign policy, "striving for achievement" (A. H. F. Li, 2017, p. 69), and has sought to become a norm-maker and an agenda-setter on a global scale (Lanteigne, 2019, p. 16). Illustrative of China's new understanding of international politics on a competitive basis are its calls for building "a new model of major country relations" ("Remarks by President Obama and President Xi Jinping of the People's Republic of China Before Bilateral Meeting," 2013) and President Xi's declaration that his nation "has gone from standing up to becoming rich and becoming strong" (Kuhn, 2017).

Certainly, international politics does not take place in a vacuum. Nor is the world order unipolar. The gradual change in China's strategy and its increased assertiveness triggered a shift in US response from engagement to opposition to Beijing's ambitions, and a new US approach centered on geopolitical considerations has emerged. After President Obama's ill-fated "pivot Asia" initiative (Goldberg, 2016), the Trump administration took an abrupt turn toward a strategic rivalry, culminating in trade wars. The escalating tension in bilateral relations was also crystallized in the National Security Strategy (NSS, 2017) and the National Defense Strategy (NDS, 2018), which depicted China as a "revisionist" actor. Washington unequivocally acknowledged the idea that the American strategy must be built upon the fact that "the reemergence of long-term strategic competition" would shape the global political arena (*National Security Strategy of the United States of America*, 2017; *The 2018 National Defense Strategy*, 2018). Later in 2020, Mike Pompeo, then-Secretary of State, succinctly expressed the administration's competitive view regarding relations with China, bluntly criticizing the past US approach: "We must admit a hard truth that should guide us in the years and decades to come, that if we want to have a free 21st century, and not the Chinese century of which Xi Jinping dreams, the old paradigm of blind engagement with China simply won't get it done. We must not continue it and we must not return to it" (Pompeo, 2020). Similarly, this attitude echoed within the foreign policy establishment in Washington, DC, inspiring an anonymous – and significantly reductive – article published by the Atlantic Council, "The Longer Telegram," which emphasized the need to strengthen ties with allies to counter China's assertiveness and compel Beijing to return to its pre-2013 position ("The Longer Telegram," 2021).

The Obama and Trump administrations insisted on seeing Beijing through a competitive lens and prioritized, to a varying extent, militarized strategies that define Sino-American relations from a geopolitical perspective. This tendency has remained unchanged under the Biden administration so far. Like his predecessors, President Biden has not forged a strategy that rejuvenates opportunities for economic initiatives and cooperation. Instead, his administration has maintained the US commitment to self-defeating military solutions that risk embroiling China and the US into a suicidal confrontation (Jackson, 2022). This prevailing geopolitical and military focus strengthens the conviction of those who advocate a looming hegemonic transition (henceforth the hegemonic transition school, HTS), overlooking the LIO's substantial capacity to reconcile the interests of both actors.

The logic underlying this pessimistic view rests on the realist assumption that “the overriding goal of each state is to maximize its share of world power.” As functionally undifferentiated units that are greedy for power states constantly seek to establish “hegemony” (Mearsheimer, 2001, pp. 2, 29). In this zero-sum game played in an anarchic self-help environment, when a player feels powerful enough to challenge the established hegemon to replace it, this confrontation is most likely to result in a large-scale war, according to the HTS (Gilpin, 1981, pp. 94–95; Organski, 1958, pp. 196–201). In this era characterized by “the return of geopolitics” (Mead, 2014), the crucial question that seals the fate of the rest of the century is whether the Sino-American rivalry is heading toward a military conflict (Lemke & Tammen, 2003, p. 270). Putting excessive faith in the historical record, some claim that such a war is almost inevitable (Allison, 2017a).

Admittedly, one can hardly deny that the breakout of a war initiated either by the eager rising power (China) or the established dominant actor (US) is possible. The likelihood of this disastrous scenario, however, is highly debatable. Regardless of any assessment of its power, “China is the only great power that can potentially threaten the status of the United States” (Rudolf, 2020, p. 5). By any measure, it poses the most comprehensive and multi-faceted challenge faced by the US since the end of WWII. Unlike the past rising powers, the Soviet Union and Japan, Chinese military, economic, and technological capabilities combined make the Asian giant the gravest threat that the *Pax Americana* has ever confronted (Ikenberry, 2008, p. 26; Zhong & Mozur, 2018). Yet, this rivalry must not necessarily end in a catastrophic war. Indeed, it is curious that those who take Thucydides’ writings about a hegemonic transition war in Ancient Greece as the basis for their far-fetched pessimistic arguments turn a blind eye to his ironic conclusion, positing the belief in the inevitability of war as one of the main reasons for it (Thucydides, 1974, p. 38). The tendency to wield analogies, albeit tempting, risks overlooking the unique dynamics of the given case. As for the Sino-American competition, its most distinctive characteristic compared to great power rivalries of the past is the environment in which it takes place (Ikenberry & Lim, 2017, p. 16). A viable and realistic analysis must consider the particularities of the LIO and the ever-deepening interdependence between international actors. These factors, among others, make a Sino-American war not impossible but extremely unlikely. The key to a shift from competition to cooperation lies in making necessary adjustments within the LIO, not overturning it.

3. The LIO as the Venue of the Great Power Rivalry

Defining the LIO is difficult because of its elusive character and fluid nature. Since it is a multi-faceted order with mutually reinforcing institutional and normative aspects, attempts to develop an all-encompassing definition hinge on varying standpoints. For the sake of analytical clarity, one can politically frame the LIO as a loosely rules-based system built upon the principles of openness, multilateralism, collective security, institutionalism, and cooperation (Ikenberry, 2010, p. 512, 2018, p. 11). Its normative aspect, on the other hand, bears a progressive social purpose in that it fosters the Western community, forging a civic identity (Deudney & Ikenberry, 1999, pp. 192–195; Stephen & Skidmore, 2019, p. 64). Based on this two-dimensional definition,

the ideational foundations of the LIO, inspired by the liberal internationalist understanding of world order, predate the post-war American hegemony. Glimmerings of this vision first emerged through eighteenth-century liberal thinking, and liberal internationalism has since developed comprehensive ideas to promote universal liberal values through large-scale order-building. Later, in the early twentieth century, it took the shape of a political project – unsuccessfully – advanced by Woodrow Wilson.

In the aftermath of WWII, accumulated liberal internationalist ideas and experiences paved the way for the creation of a far-reaching LIO under American auspices (Ikenberry, 2018, 2020). Throughout the Cold War, the LIO served as a framework for a sort of security community. Organized around shared liberal principles and practices, it provided security for the Western states in both military and economic terms. “It was both a *Gesellschaft* – a ‘society’ defined by formal rules, institutions and governmental ties – and a *Gemeinschaft* – a ‘community’ defined by shared values, beliefs and expectations” (Ikenberry, 2018, p. 17). Although some consider it inherently flawed and conceptually misguided, even “bound to fail” (Glaser, 2019; Mearsheimer, 2019), the Cold War record of the LIO, in fact, reflects remarkable success. Yet, the word “success” here does not solely refer to the Western victory over international communism. As a sub-system within a wider bipolar order, the LIO’s adaptive capacity in the face of political and economic fluctuations seemed to evidence the accuracy of the liberal belief that world order can be reformed progressively. From economic recovery in the post-war period to ending the Franco-German antagonism in the middle of Europe and the integration of Japan and Germany, the LIO assumed daunting tasks through institutional mechanisms and rules while attracting many international actors (Ikenberry, 2010, p. 513).

Its successful past has affected the LIO in two opposing ways. First, increasing faith in the LIO as an operating system encouraged its members to strengthen its political and institutional structures. Through these mutually reinforcing structures, the LIO helped mitigate the impact of problems stemming from anarchy at the international level, ensured mutual gains that enhanced cooperation, and induced states to act independently of relative gain considerations. It became more than just the environment of international politics. Insofar as it extended its rules and norms to international actors and consensually affected state behavior, the LIO achieved a “structural character” able to survive changes in the global distribution of power (Deudney & Ikenberry, 1999).

Secondly, the end of the Cold War terminated the function of the LIO as a sub-order within a wider bipolar order, leading not to its dissolution but to expansion. Following the fall of the Berlin Wall, the Western order became global (Ikenberry, 2020, p. 11). This globalization of the LIO resulted in the integration of states with various ideological predilections and political agendas. The old bargains and structures gradually came into question, shattering the political foundations of the LIO. This transformation undermined the understanding of the Western liberal civic identity developed around the LIO such that the weakening social purpose accompanied the shattering political foundations of the world order (Ikenberry, 2018, pp. 9–10). Ironically, the LIO today is

the victim of its Cold War success, and one cannot deny that it faces a crisis. However, this is not a crisis of the system itself but a crisis of reorganization and rearrangement.

Worth noting is that the increasing number of stakeholders and the rise of non-liberal great powers are not the only sources of the challenges the LIO has encountered. Certain policies pursued by its long-standing proponents, including its locomotive, the US, have shattered the foundations of the rules-based liberal order (Lake, 2020, pp. 464-465). The ephemeral unipolarity in the 1990s prompted a reexamination of the ideational underpinnings of US foreign policy, which had long been guided by Western enlightenment values and an unwavering belief in their universal character (Kimmage, 2020). Casting doubts about the future of an internationalist foreign policy approach, this distancing with the West as a concept was later followed by growing unilateralist tendencies in the aftermath of the 9/11 terrorist attacks. The prevailing neoconservative insights within the American policy-making circles, which culminated in the Iraq War in 2003 and resulted in decoupling with some traditional allies, eroded the credibility of the LIO and US commitment to it in the eyes of the world (Krauthammer, 2005; Lafeber, 2002, p. 549; “Villepin: War Is Acknowledgment of Failure,” 2003). Although the renewed emphasis on multilateralism in international affairs during the Obama era raised liberal hopes in Washington, the election of Donald Trump in 2016 dealt a severe blow to the global leadership role of the US. His transactionist approach, “America first” vision, and power-centered understanding of internationalist politics represent a significant break not only with the long-standing American foreign policy tradition but also with the liberal internationalist consensus that inspired US behavior in the post-war period (Donduran, 2020). According to Madeleine Albright, former Secretary of State, the US has “... not had a chief executive in the modern era whose statements and actions are so at odds with democratic ideals” (Albright, 2019, p. 5). The unabashed promotion of an anti-liberal political agenda by the Trump administration aimed at dismantling the LIO, thereby posing a grave threat to its credibility and survival (Powaski, 2019, p. 268). As a result, the future of the LIO has become subject to debate, as has the question of whether the US, as the established hegemon, can be considered a revisionist actor (Ikenberry, 2017). Going even further, some argued that in those years, China became less revisionist compared to the US, which assumed an anti-liberal stance that weakened the institutional, political, and ideological foundations of the LIO (Chan, 2021, pp. 1347–1348).

The challenges to the LIO from within are not solely limited to certain unorthodox US policies. Taking a broader perspective, the LIO has encountered multiple internal threats of a political and economic nature (Lake, Martin, & Risse, 2021). The rise of right-wing populism and nationalist tendencies in the Western world, combined with the growing influence of anti-globalization (or deglobalization) movements, are the driving forces of this internal challenge that attacks the pillars of the LIO (Paul, 2021). The liberal retrogression in the West has reached its apex with Brexit, illustrating the growing influence of these nationalist and populist currents. This self-damaging Western estrangement from the LIO, coupled with paradoxical US revisionism, came as a test of the resilience of the rules-based order.

Two important developments in recent years have mitigated the intensity of these internal challenges. On the one hand, the election of Joe Biden as US President in 2020 has put an end to the revisionist American policies, reaffirming the commitment to the global leadership role and the determination to “lead by the power of [American] example” (Biden Jr., 2020; “Read: President-Elect Joe Biden’s Remarks,” 2020). Some even stressed that “his presidency may be the establishment’s last best chance to demonstrate that liberal internationalism is a superior strategy to populist nationalism” (Wright, 2020). On the other hand, the Russian invasion of Ukraine in February 2022 led to further consolidation within the Western world, underscoring the value of multilateral structures in providing security and a venue for collective action (Leonard, Krastev, & Leonard, 2023; Wunderlich, 2022). Although these signs of reinvigoration do not amount to the total elimination of the internal challenges the LIO has faced in the twenty-first century, nor the profound crisis of transition, one cannot help but observe that the waters in the West have relatively calmed in recent years.

Unsurprisingly, the apparent cracks in the Western world, coupled with the trend toward multipolarity, were seen as opportunities by the emerging great powers. The internal challenges to the LIO have certainly played a significant role in bolstering their revisionist claims and boosting their self-confidence. Therefore, the demise of unipolarity and the changing distribution of power simply impose a renewed organizational logic and foundations on the LIO to adapt. Although some argue that the actors fail to undertake substantive adaptive actions, calling into question the long-proven resilience of the system (Acharya, 2018; Flockhart, 2020; Jervis, Gavin, Rovner, & Labrosse, 2018), there is no reason to look elsewhere for the solution to this transitional crisis. Given its universal appeal, stemming from the emphasis on individual freedoms and dignity and intrinsic features, such as interdependence and security provision, which significantly raise the cost of overturning the system, the response to this crisis lies in comprehensive reforms rather than radical transformation (Deudney & Ikenberry, 2018). The simplistic assumption that competitive relations between an established hegemon and a rising power will inevitably lead to a war of hegemonic transition is not likely to hold. Indeed, the inherent attributes of the existing order seem capable of taming conflictual impulses and reinforcing institutional restraints through a comprehensive reassessment of the positions of major powers, including China and the US, in light of global power shifts.

4. Toward a New *Modus Vivendi* within the LIO

Two interrelated arguments support the likelihood of peaceful evolution for Sino-American relations within the LIO. The first involves its different characteristics, structural nature, and capacity to affect state behavior through its fundamental principles and institutional mechanisms. The second emphasizes the actors’ view of the ongoing crisis of transition and international politics as a whole and assumes that they will eschew a devastating military confrontation at best, resulting in a Pyrrhic victory, and embrace cooperation on new terms.

First, postwar history testifies to the flexible nature and adaptive capacity of the LIO in the face of profound global changes (Arg. 1). The crisis confronting the LIO today is not the most acute in history. Indeed, during its bumpy journey for more than two centuries, many substantial incidents challenged the liberal internationalist agenda (Ikenberry, 2018, p. 22). In retrospect, its development as a political project unfolded in three stages. The first version of liberal internationalism – Wilsonianism – failed to become a properly functioning international order, not only because it was deeply flawed but also because the world in the 1920s and 30s was not equipped for collective security. The conditions, thus, were not ripe. Nonetheless, the liberal internationalist political project was born out of its ashes, and a second version was forged, which marked the Cold War years. This new version moved beyond the first by designing a more complex world order with a more inclusive and benign vision. Through explicit security commitments and comprehensive multilateral institutions, the architects of this second version managed to build a more encompassing order centered on a flexible set of principles. Today, the second version reels under profound pressures of international political change. Yet, a post-hegemonic third version characterized by a reassessment of the roles and authority of major international actors seems to provide a viable response to this challenge (Ikenberry, 2009). As evidenced by the Cold War, the flexible character of the LIO provides incentives to actors to overcome dilemmas posed by the necessity of coexisting with others that stand for different political ideas and agendas (Ikenberry, 2020, p. 65). This flexibility allows the LIO to absorb various, mostly opposing, expectations and forge a common ground, as well as envision a post-hegemonic world order shaped by reconciled American and Chinese interests.

Second, the LIO, by creating gains and incentives for each actor, offers viable and sustainable solutions to relative gains problems, eliminating the zero-sum logic of international relations (Arg. 2). The rules, norms, and institutions dedicated to “economic openness” mitigate the problems of anarchy so that states see no need for preoccupation with relative gains at the expense of absolute ones (Deudney & Ikenberry, 1999, pp. 189–191). As various aspects of international politics have become incrementally intertwined, low yields in one issue-area do not necessarily weaken prospects for higher yields in another for any actor. Similarly, the growing complexity of economics leads to the emergence of states with multi-sectoral economies, clouding the calculation of aggregate relative losses and gains (Deudney & Ikenberry, 1999, p. 191). Thus, within the non-hierarchical structure of the LIO, there can be no absolute winners or losers.

International trade appears to be the area in which actors benefit most from economic openness. Contrary to claims that the anti-LIO attitude of the Trump administration undermined one of the core premises of the system (Sharma, 2020, p. 87), abundant evidence demonstrates that developing states owe much of their success to this structural feature of the LIO, despite undeniable power asymmetries. The functioning of the LIO, based on the mutually strengthening principles of multilateralism and interdependence, ensures not equal but fairly distributed gains for each actor within the system. Aside from mitigating the impact of power in trade bargains, the operational logic that takes the provision of mutual gains as the principal objective encourages states to embrace international cooperation rather than confrontation to ensure welfare at home.

In diminishing the impact of power in economic affairs, the LIO provided developing states with enhanced opportunities to increase their gains in a relatively secure environment.

Economic openness serves, therefore, as a source of security by making military confrontation highly costly and unproductive for the stakeholders of the system. Setting aside absolute gains in pursuit of relative ones is not a rational or beneficial choice for a state seeking to enhance its welfare and power. In this sense, economic interdependence generated by multilateral practices within the existing order spills over to the security realm, imposing institutional and structural constraints on parochial nationalistic impulses. Preventing the war between great powers has been, *inter alia*, the main goal of the LIO since its establishment (B. Jones, Wright, Shapiro, & Keane, 2014, p. 4). The absence of such a military confrontation throughout the post-war era – the longest period in modern history – illustrates its efficiency in ensuring a relatively secure international environment, especially for relations between major powers (Alcaro, 2018, p. 165; Ikenberry, 2010, p. 514). Doubtless, multiple historical and politico-military factors paved the way for this benign atmosphere, including nuclear deterrence, increasing numbers of democracies, and the declining significance of gains from conquest, etc. (Jervis, 2002). However, one can hardly assess the impact of all these factors independent of the operating system of the period under consideration.

Third, and directly linked to the second argument, opportunities and incentives provided by the LIO have enabled and facilitated China's rise (Arg. 3). Many consider China's accession to the WTO a landmark development that has shaped the country's behavior on a wide array of issues and considerably accelerated its growth (Blancher & Rumbaugh, 2004; Chow, 2003; X. Li, 2012; Lu, 2012). For instance, China's GDP has witnessed a remarkable rise since then, skyrocketing from \$1.21 trillion in 2000 to \$17.73 trillion by 2021 ("GDP (Current US\$) – China | Data," n.d.). Chinese net trade in goods and services followed a similar path during the same period, reaching \$462,81 billion from \$28.87 billion ("Net Trade in Goods and Services (BoP, Current US\$) – China | Data," n.d.). Likewise, the post-WTO period attested to striking growth in China's GDP per capita between 2000-2021, soaring from \$959.5 to \$12,556 with an average annual growth rate of 8.7% ("GDP per Capita (Current US\$) – China | Data," n.d.; "GDP per Capita Growth (Annual %) – China | Data," n.d.). Combined with massive efforts by major Western powers, especially the US, dedicated to China's integration into the system, these figures demonstrate the incentives and permissive environment provided by the LIO. That is not to say that the LIO alone should take all credit for China's impressive performance over the last four decades. On the contrary, China has invested enormous intellectual and material resources to write its success story, one unprecedented in modern history (Chow & Perkins, 2015; Jinglian & Shitao, 2015; Ray, 2002; Zakaria, 2011, p. 102). Yet, the answer to the question, "Could China have authored this development story had it not been for the LIO and the constructive efforts of the major powers" is most likely to be negative.

Fourth, contemporary debate over the replacement of the US-led rules-based order by a looming *Pax Sinica* overlooks the important fact that order-building on such a broad scope is a daunting

task that inflicts material and non-material costs on its architect (Ikenberry, 2001, 2011). Hence, the global leadership role comes with a heavy burden, one that Beijing lacks the necessary resources and willingness to shoulder (Arg. 4). Making binding multilateral arrangements, especially for a powerful state, results in so-called “sovereignty costs,” reducing the autonomy of action and policy (Abbott & Snidal, 2000, pp. 436–441). In addition, leading a rules-based order imposes substantial economic costs on the leader. On the one hand, the leader must be willing to settle for lesser gains compared to those possible if it were to act as the most powerful actor in the system under an anarchical world order. By limiting the role of power in bargains and trade-offs, a rules-based order diminishes the potential gains of powerful actors in exchange for a stable and cooperative international environment. On the other hand, funding global governance institutions and mechanisms requires generosity from the leading actor, since it assumes a larger share compared to others. In this context, the non-material costs of order-building seem to contradict the long-standing Chinese insistence on the sacred character of state sovereignty in the Westphalian image (S. S. Kim, 1994), whereas its domestic constraints – growth deceleration, the middle-income trap, demographic obstacles, and political challenges – substantially limit its capacity and willingness to lead the international community (Hass, 2021a, 2021b; Nye, 2015, pp. 47–48; World Bank, 2013). For instance, the creation of the Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB) under Chinese auspices reflects Beijing’s reluctance to conceive institution-building efforts as part of a counter-hegemonic initiative. As can be observed in its design and practices, the AIIB acts as an instrument providing China with the greater authority required by its growing global financial influence while respecting the existing norms and limits of the LIO (Ikenberry & Lim, 2017, p. 16).

It bears underscoring that Beijing’s attitude in response to recent developments has raised divergent interpretations regarding its stance, which may appear to contradict this argument. China’s backing of Moscow in the ongoing Russia-Ukraine conflict, its mediation efforts, and its determination to deepen bilateral ties have engendered a perception that China possesses a greater inclination to assume the global leadership role than previously believed (Gabuev, 2023; Jinping, 2023). Moreover, the increasingly competitive tone of its rhetoric and its unabashed criticism of the US on matters pertaining to human rights and democracy serve to reinforce this view (“The Report on Human Rights Violations in the United States in 2022,” 2023; “The State of Democracy in the United States: 2022,” 2023; “US Hegemony and Its Perils,” 2023). Nevertheless, it is imperative to note that these actions do not falsify the fundamental premise of this study, nor do they signify a radical transformation in China’s perspective on the LIO. On the contrary, China’s aspiration to expand its standing within the extant order without upending it constitutes the primary underlying factor that underpins its recent conduct. China seeks to capitalize on the confrontational milieu between Russia and the Western powers as a strategic tool to assert its ascendant position, rather than to instigate novel arrangements, regulations, or norms. The manifestation of its ostensible adherence to core liberal values and the fundamental structures and principles of the rules-based order elucidates the limits of Chinese revisionism. Furthermore, even at this juncture, Beijing’s aim is not to commandeer the helm of the global system but rather

to partake in the preeminent position occupied by the US and to accrue, within the LIO, privileges commensurate with its burgeoning power. Thus, these actions, indicative of China's heightened activism, if not assertiveness, aimed at expanding its leeway, should not be misconstrued as an indication of its willingness to bear the burdens entailed by assuming the global leadership role.

Finally, the transnational challenges emerging in the last decades have revealed that no international actor alone can cope with these modern threats (Arg. 5). Whether China or the US, without collective support behind it, none has sufficient power to lead the international community to overcome threats posed by climate change, terrorism, migration, human trafficking, etc. To cope with this new reality, a growing emphasis on multilateralism and collective action (Drezner, 2011; Feffer, 2021; Rose, 2015) has been sustained since the end of the Bush administration, except during the Trump era. In relinquishing the hegemonic position, the US will inevitably cede a greater voice to China within the LIO, which befits China's expanding capacity and improving its international status.

The most reliable guarantor of international peace and security in this world of unconventional threats is the LIO itself. Overturning the existing order to forge a new one is equivalent to jumping from the frying pan into the fire. A hegemonic Sino-American war is destined to result in devastation for both the winner and the loser. The solution to this crisis of transition lies in the LIO, not elsewhere (Ikenberry, 2009, 2010). The LIO has experience in overcoming such crises and the ability to do so again. The reformation of the system based on a joint leadership mechanism, a G2-like structure, and a shared decision-making authority can encourage the US and China to focus on the cooperative aspects of their relationship rather than adversarial ones. Assuming that Washington is willing to abdicate its *primus inter pares* status, and Beijing asks only for cooperation on a par with the US, a reorganization of the existing order that reflects changes in the global power distribution and that can respond to emerging modern threats is the key to propelling Sino-American relations toward cooperation.

5. Conclusion

We all forget even the existence of things that fulfill essential functions in our lives, taking them for granted. International politics is not immune to this inherent human trait. Throughout the post-war period, the LIO has been very successful in achieving its core objectives that the world has already forgotten its existence, taking the fruits of its success for granted and even putting its future into doubt despite the absence of a viable alternative.

As discussed so far, the operational logic of the LIO based on multilateral institutionalism, economic and security interdependence, and the principle of mutual gains has encouraged international actors to focus on cooperative relations rather than conflict or purely selfish initiatives. Moreover, the LIO's flexible and adaptable nature has enabled it to respond capably to profound political shifts that have emerged in different eras. In time, the liberal rules-based order developed a structural character. At the risk of exaggeration for the sake of analysis, one can say that the LIO is tantamount to a distinct international actor with the capacity to inspire state

behavior. Its might exceeds the mere sum of its members' powers. Certainly, there have always been – and will be – rogue states and free-riders, but they can never be effective enough to cast a shadow over the LIO's overall success.

The fact that the LIO has been reeling under substantial pressure imposed by the changing global power dynamics and the transformation of the Western political landscape, notably since the early 2000s, does not necessarily mean that it has lost its inherent capabilities. As such, the solution to intensifying Sino-American competition lies inside the existing institutions and structures of the LIO. A crisis of authority resulting from China's rise and America's weakening superiority characterizes contemporary international politics. In an increasingly interdependent world, upending the LIO serves neither side's interests. Indeed, China – unlike Russia – does not even pursue revisionist dreams as claimed by the proponents of the HTS, nor does it present an ideological or practical alternative to the LIO. Rather, China seeks to ensure greater political autonomy and voice within the international system (Ikenberry, 2014, pp. 88–89). In this sense, China does not “challenge” but “contest” the existing order (S. Kim & Kim, 2022). This contestation is based on the expectation that China's weight as a major actor would increase within the LIO, enabling Beijing to carve out a larger room for action. As such, instead of dismantling the LIO or imposing a new order on the international community, China sets out to ensure the transformation of the world order in a way that would provide itself with a status equal to that of the US. Therefore, the solution to the Sino-American competition resides in a reformed version of the LIO, one that accommodates both American and Chinese expectations and reflects newly shaped power dynamics. Establishing new informal groupings that affirm their equally privileged statuses and building new mechanisms for cooperation that emphasize mutual gains and encourage an accommodationist attitude can be the fundamental pillars of this reformation process.

References

- Abbott, K. W., & Snidal, D. (2000). Hard and Soft Law in International Governance. *International Organization*, 54(3), 421–456. <https://doi.org/10.1162/002.081.800551280>.
- Acharya, A. (2018). *The End of American World Order*. Cambridge: Polity.
- Albright, M. (2019). *Fascism: A Warning*. London: William Collins.
- Alcaro, R. (2018). Contestation and Transformation. Final Thoughts on the Liberal International Order. *The International Spectator*, 53(1), 152–167. <https://doi.org/10.1080/03932.729.2018.1429533>
- Allison, G. (2017a). *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Allison, G. (2017b). The Thucydides Trap. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2017/06/09/the-thucydides-trap/>
- Biden Jr., J. R. (2020). Why America Must Lead Again. *Foreign Affairs*, 99(2), 64–76.
- Bijian, Z. (2005). China's “Peaceful Rise” to Great-Power Status. *Foreign Affairs*, 84(5), 18–24. <https://doi.org/10.2307/20031702>
- Bingguo, D. (2011, September 29). China Will Unswervingly Follow Path of Peaceful Development. Embassy of the People's Republic of China in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

- Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/daibingguo_uk_665738/t862043.shtml
- Blancher, N. R., & Rumbaugh, T. (2004). China: International Trade and WTO Accession. *IMF Working Papers*, 04(36). <https://doi.org/10.5089/978.145.1845488.001>
- Chan, S. (2021). Challenging the Liberal Order: The US Hegemon as a Revisionist Power. *International Affairs*, 97(5), 1335–1352. <https://doi.org/10.1093/ia/iab074>
- Chow, G. C. (2003). Impact of Joining the WTO on China's Economic, Legal, and Political Institutions. *Pacific Economic Review*, 8(2), 105–115. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0106.2003.00213.x>
- Chow, G. C., & Perkins, D. H. (Eds.). (2015). *Routledge Handbook of the Chinese Economy*. New York: Routledge.
- Cohen, W. I. (2019). *America's Response to China: A History of Sino-American Relations*. New York: Columbia University Press.
- Cox, M. (2008). The USA and Asia-Pacific. In M. Cox & D. Stokes (Eds.), *US Foreign Policy* (pp. 275–291). New York: Oxford University Press.
- Deudney, D., & Ikenberry, G. J. (1999). The Nature and Sources of Liberal International Order. *Review of International Studies*, 25(2), 179–196. <https://doi.org/10.1017/S026.021.0599001795>
- Deudney, D., & Ikenberry, G. J. (2018). Liberal World: The Resilient Order. *Foreign Affairs*, 97(4), 16–24.
- Donduran, C. (2020). The 'Trumpist' Foreign Policy and the American Tradition. In M. K. Öke & H. Yazici (Eds.), *Ultra-Nationalist Policies of Trump and Reflections in the World* (pp. 169–178). Berlin: Peter Lang.
- Drezner, D. W. (2011). Does Obama Have a Grand Strategy? Why We Need Doctrines in Uncertain Times. *Foreign Affairs*, 90(4), 57–68.
- Feffer, J. (2021). *Multilateralism and the Biden Administration*. New York: Institute for Policy Studies. Retrieved from https://rosalux.nyc/wp-content/uploads/2021/03/RLS-NYC_Biden_Multilateralism.pdf
- Fenby, J. (2014). *Will China Dominate the 21st Century?* New York: John Wiley & Sons.
- Ferguson, N. (2008, November 17). Niall Ferguson—Niall Ferguson Says U.S.-China Cooperation Is Critical to Global Economic Health. *Washington Post*. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/11/16/AR200.811.1601736.html>
- Flockhart, T. (2020). Is This the End? Resilience, Ontological Security, and the Crisis of the Liberal International Order. *Contemporary Security Policy*, 41(2), 215–240. <https://doi.org/10.1080/13523.260.2020.1723966>
- Gabuev, A. (2023, April 12). What's Really Going on Between Russia and China. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/united-states/whats-really-going-between-russia-and-china>
- GDP (current US\$)—China | Data. (n.d.). World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>
- GDP per capita (current US\$)—China | Data. (n.d.). World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>
- GDP per capita growth (annual %)—China | Data. (n.d.). World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?end=2020&locations=CN&start=2000&view=chart>
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Glaser, C. L. (2019). A Flawed Framework: Why the Liberal International Order Concept Is Misguided. *International Security*, 43(4), 51–87. https://doi.org/10.1162/isec_a_00343
- Goldberg, J. (2016). The Obama Doctrine. *The Atlantic*. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2016/04/the-obama-doctrine/471525/>

- Haas, P. M., Keohane, R. O., Levy, M. A., Keohane, J. B. D. P. of P. S. R. O., & Gasser, L. (Eds.). (1993). *Institutions for the Earth: Sources of Effective International Environmental Protection*. Cambridge: MIT Press.
- Hass, R. (2021a). *How China is Responding to Escalating Strategic Competition with the US*. Washington: Brookings Institution. Retrieved from <https://www.brookings.edu/articles/how-china-is-responding-to-escalating-strategic-competition-with-the-us/>
- Hass, R. (2021b, April 29). *China Is Not Ten Feet Tall*. *Foreign Affairs*. Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2021-03-03/china-not-ten-feet-tall>
- Ikenberry, G. J. (1998). Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order. *International Security*, 23(3), 43–78. <https://doi.org/10.2307/2539338>
- Ikenberry, G. J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order After Major Wars*. Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2008). The Rise of China and the Future of the West: Can the Liberal System Survive? *Foreign Affairs*, 87(1), 23–37.
- Ikenberry, G. J. (2009). Liberal Internationalism 3.0: America and the Dilemmas of Liberal World Order. *Perspectives on Politics*, 7(1), 71–87. <https://doi.org/10.1017/S153.759.2709090112>.
- Ikenberry, G. J. (2010). The Liberal International Order and its Discontents. *Millennium: Journal of International Studies*, 38(3), 509–521. <https://doi.org/10.1177/030.582.9810366477>.
- Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2014). The Illusion of Geopolitics: The Enduring Power of the Liberal Order. *Foreign Affairs*, 93(3), 80–90.
- Ikenberry, G. J. (2017). The Plot Against American Foreign Policy: Can the Liberal Order Survive? *Foreign Affairs*, 96(3), 2–9.
- Ikenberry, G. J. (2018). The End of Liberal International Order? *International Affairs*, 94(1), 7–23. <https://doi.org/10.1093/ia/iix241>
- Ikenberry, G. J. (2020). *A World Safe for Democracy: Liberal Internationalism and the Crises of Global Order*. New Haven: Yale University Press.
- Ikenberry, G. J., & Lim, D. J. (2017). China's Emerging Institutional Statecraft: The Asian Infrastructure Investment Bank and the Prospects for Counter-Hegemony. *Brookings*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/research/chinas-emerging-institutional-statecraft/>
- Jackson, V. (2022). America's Asia Strategy Has Reached a Dead End. *Foreign Policy*. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2022/01/09/us-southeast-asia-china-biden-economic-strategy-geopolitics/>
- Jervis, R. (2002). Theories of War in an Era of Leading-Power Peace. *American Political Science Review*, 96(1), 1–14. <https://doi.org/10.1017/S000.305.5402004197>
- Jervis, R., Gavin, F. J., Rovner, J., & Labrosse, D. N. (Eds.). (2018). *Chaos in the Liberal Order: The Trump Presidency and International Politics in the Twenty-First Century*. Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/jerv18834>
- Jinglian, W., & Shitao, F. (2015). China's economic reform: Processes, issues, and prospects. In G. C. Chow & D. H. Perkins (Eds.), *Routledge Handbook of the Chinese Economy* (pp. 55–75). New York: Routledge.
- Jinping, X. (2023, March 20). Forging Ahead to Open a New Chapter of China-Russia Friendship, Cooperation and Common Development. Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjdt_665385/zyjh_665391/202303/t20230320_11044359.html

- Johnson, T., & Heiss, A. (2018). Liberal Institutionalism. In T. G. Weiss & R. Wilkinson (Eds.), *International Organization and Global Governance* (pp. 123–134). New York: Routledge.
- Jones, B., Wright, T., Shapiro, J., & Keane, R. (2014). *The State of the International Order* (Policy Paper No. 33). *Brookings Institution*. Retrieved from https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/intlorder_report.pdf
- Jones, H. (2010). *Chinamerica: The Uneasy Partnership that Will Change the World*. New York: McGraw-Hill.
- Keohane, Robert O. (1984). *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, Robert O. (2018). *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*. London: Routledge.
- Keohane, Robert O., & Martin, L. L. (1995). The Promise of Institutional Theory. *International Security*, 20(1), 39–51. <https://doi.org/10.2307/2539214>
- Keohane, Robert Owen, & Nye, J. S. (1977). *Power and Interdependence*. Boston: Little, Brown.
- Kim, S., & Kim, S. (2022). China's Contestation of the Liberal International Order. *The Pacific Review*, 1–26. <https://doi.org/10.1080/09512.748.2022.2063367>
- Kim, S. S. (1994). Sovereignty in the Chinese Image of World Order. In T. Wang & R. S. J. Macdonald (Eds.), *Essays in Honour of Wang Tieya* (pp. 425–445). Boston: M. Nijhoff Publishers.
- Kimmage, M. (2020). *The Abandonment of the West: The History of an Idea in American Foreign Policy*. New York: Basic Books.
- Kissinger, H. (2015). *World Order: Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. London: Penguin Books.
- Kissinger, H., Zakaria, F., Ferguson, N., Li, D., Griffiths, R., & Luciani, P. (2011). *Does the 21st century belong to China? Kissinger and Zakaria vs. Ferguson and Li: The Munk Debate on China*. Berkeley: Publishers Group West.
- Krauthammer, C. (2005, July 1). The Neoconservative Convergence. *Commentary*. Retrieved from <https://www.commentary.org/articles/charles-krauthammer/the-neoconservative-convergence/>
- Kuhn, A. (2017, October 18). China's Xi Jinping Lauds "New Era" of Strength as He Opens National Congress. *NPR*. Retrieved from <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2017/10/18/558548515/chinas-xi-jinping-lauds-new-era-of-strength-as-he-opens-national-congress>
- Lafeber, W. (2002). The Bush Doctrine. *Diplomatic History*, 26(4), 543–558. <https://doi.org/10.1111/1467-7709.00326>.
- Lake, D. A. (2020). Whither the Liberal International Order? Authority, Hierarchy, and Institutional Change. *Ethics & International Affairs*, 34(4), 461–471. <https://doi.org/10.1017/S089.267.9420000611>
- Lake, D. A., Martin, L. L., & Risse, T. (2021). Challenges to the Liberal Order: Reflections on International Organization. *International Organization*, 75(2), 225–257. <https://doi.org/10.1017/S002.081.8320000636>
- Lanteigne, M. (2019). *Chinese Foreign Policy: An Introduction*. New York: Routledge.
- Layne, C. (2009). The Waning of U. S. Hegemony—Myth or Reality? A Review Essay. *International Security*, 34(1), 147–172. <https://doi.org/10.1162/isec.2009.34.1.147>.
- Layne, C. (2018). The US–Chinese Power Shift and the End of the Pax Americana. *International Affairs*, 94(1), 89–111. <https://doi.org/10.1093/ia/iix249>
- Lemke, D., & Tammen, R. L. (2003). Power Transition Theory and the Rise of China. *International Interactions*, 29(4), 269–271. <https://doi.org/10.1177/223.386.5915598545>.

- Leonard, T. G. A., Ivan Krastev, Mark, Krastev, I., & Leonard, M. (2023, February 22). United West, Divided from the Rest: Global Public Opinion One year into Russia's War on Ukraine. ECPR. Retrieved from <https://ecfr.eu/publication/united-west-divided-from-the-rest-global-public-opinion-one-year-into-russias-war-on-ukraine/>
- Li, A. H. F. (2017). China Facing the Trump Presidency: Opportunities for Global Power Projection? *China Perspectives*, 2017(2), 69–73. <https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.7357>
- Li, X. (2012). Understanding China's Behavioral Change in the WTO Dispute Settlement System. *Asian Survey*, 52(6), 1111–1137. <https://doi.org/10.1525/as.2012.52.6.1111>
- Lu, Y.-C. (2012). China and the Liberal International Order: Did China's Accession to WTO Shape Its Behavior? *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2125559>
- Mead, W. R. (2014). The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers. *Foreign Affairs*, 93(3), 69–79.
- Mearsheimer, J. J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton.
- Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to Fail: The Rise and Fall of the Liberal International Order. *International Security*, 43(4), 7–50. https://doi.org/10.1162/isec_a_00342
- Mueller, J. E. (1996). *Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War*. New York: Basic Books.
- National Security Strategy of the United States of America*. (2017). Retrieved from <https://trumpwhitehouse.archives.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>
- Net trade in goods and services (BoP, current US\$)—China | Data. (n.d.). World Bank. Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/BN.GSR.GNFS.CD?end=2020&locations=CN&start=2000>
- Nye, J. S. (2015). *Is the American Century Over?* Cambridge: Polity.
- Organski, A. F. K. (1958). *World Politics*. New York: Alfred A. Knopf.
- Paul, T. V. (2021). Globalization, Deglobalization and Reglobalization: Adapting Liberal International Order. *International Affairs*, 97(5), 1599–1620. <https://doi.org/10.1093/ia/iab072>
- Pompeo, M. R. (2020, July 23). Communist China and the Free World's Future. United States Department of State. Retrieved from <https://2017-2021.state.gov/communist-china-and-the-free-worlds-future-2/index.html>
- Powaski, R. E. (2019). *Ideals, Interests, and U.S. Foreign Policy from George H. W. Bush to Donald Trump*. New York: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-97295-4>
- Qingguo, J. (2008). Learning to Live with the Hegemon: China's Policy toward the U.S.A. Since the End of the Cold War. In S. Zhao (Ed.), *China-U.S. Relations Transformed: Perspectives and Strategic Interactions* (pp. 45–57). New York: Routledge.
- Ray, A. (2002). The Chinese Economic Miracle: Lessons to Be Learnt. *Economic and Political Weekly*, 37(37), 3835–3848.
- Read: President-elect Joe Biden's Remarks. (2020, November 7). CNN. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2020/11/07/politics/joe-biden-president-elect-remarks/index.html>
- Remarks by President Obama and President Xi Jinping of the People's Republic of China Before Bilateral Meeting. (2013, June 7). The White House. Retrieved from <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/06/07/remarks-president-obama-and-president-xi-jinping-peoples-republic-china->
- Rice, C. (2005, March 19). Remarks at Sophia University. U.S. Department of State Archive Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/secretary/rm/2005/43655.htm>
- Rose, G. (2015). What Obama Gets Right: Keep Calm and Carry the Liberal Order On. *Foreign Affairs*, 94(5), 2–12.

- Rudolf, P. (2020). The Sino-American world conflict. *SWP Research Paper*, (3). <https://doi.org/10.18449/2020RP03>
- Shambaugh, D. (2000). Sino-American Strategic Relations: From Partners to Competitors. *Survival*, 42(1), 97–115. <https://doi.org/10.1080/713660152>
- Sharma, S. D. (2020). Trump and the End of an Era? The Liberal International Order in Perspective. *The International Spectator*, 55(3), 82–97. <https://doi.org/10.1080/03932.729.2020.1786927>
- Stephen, M. D., & Skidmore, D. (2019). The AIIB in the Liberal International Order. *The Chinese Journal of International Politics*, 12(1), 61–91. <https://doi.org/10.1093/cjip/poy021>
- Sutter, R. G. (2010). *U.S.-Chinese Relations: Perilous Past, Pragmatic Present*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- The 2018 National Defense Strategy*. (2018). U.S. Department of Defense. Retrieved from <https://www.hsdl.org/c/2018-national-defense-strategy/>
- The Longer Telegram: Toward a New American China Strategy. (2021, January 28). Atlantic Council. Retrieved from <https://www.atlanticcouncil.org/content-series/atlantic-council-strategy-paper-series/the-longer-telegram/>
- The Report on Human Rights Violations in the United States in 2022. (2023, March 28). The State Council Information Office of China. Retrieved from http://english.scio.gov.cn/scionews/2023-03/28/content_85196298.htm
- The State of Democracy in the United States: 2022. (2023, March 20). Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/2649_665393/202303/t20230320_11044481.html
- Thucydides. (1974). *History of the Peloponnesian War* (M. Finley, Ed.; R. Warner, Trans.). London: Penguin.
- Tierney, D. (2021). Why Global Order Needs Disorder. *Survival*, 63(2), 115–138. <https://doi.org/10.1080/0396.338.2021.1905981>
- US Hegemony and Its Perils. (2023, February 20). Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjbxw/202302/t20230220_11027664.html
- Villepin: War is Acknowledgment of Failure. (2003, March 9). CNN Retrieved from <https://edition.cnn.com/2003/WORLD/meast/03/07/villepin.transcript/>
- Whiting, A. S. (1995). Chinese Nationalism and Foreign Policy after Deng. *The China Quarterly*, (142), 295–316. <https://doi.org/10.1017/S030.574.1000034950>.
- World Bank. (2013). *China 2030: Building a Modern, Harmonious, and Creative Society*. Washington, D.C.
- Wright, T. (2020, November 22). The Fraught Politics Facing Biden's Foreign Policy. *Brookings*. Retrieved from <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/23/the-fraught-politics-facing-bidens-foreign-policy/>
- Wunderlich, U. (2022, April 5). Russia's Invasion of Ukraine: A Turning Point for European Integration? LSE Blogs. Retrieved from <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/04/05/russias-invasion-of-ukraine-a-turning-point-for-european-integration/>
- Zakaria, F. (2011). *The Post-American World: Release 2.0*. New York: W.W. Norton.
- Zhong, R., & Mozur, P. (2018, March 23). For the U.S. and China, a Technology Cold War That's Freezing Over. *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2018/03/23/technology/trump-china-tariffs-tech-cold-war.html>
- Zoellick, R. B. (2005, September 21). Whither China: From Membership to Responsibility? Retrieved from <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm>

The Impact of Covid-19 on the Move towards Authoritarianism: The Case of Hungary*

Covid-19'un Otoriterliğe Yöneliş Üzerindeki Etkisi: Macaristan Örneği

Müge AKNUR**

Abstract

As the Freedom House Report 2023 shows, there has been a global trend from democracy to authoritarianism over the past 17 years. This gained further momentum in late 2019 with the outbreak of the coronavirus (COVID-19) pandemic in Wuhan, China. In the fight against this virus, which has resulted in the deaths of millions of people, governments implemented several significant measures, including closures, curfews, and mandatory vaccinations. Under the pretense of combatting the virus, populist politicians, who already had authoritarian inclinations before the pandemic, disregarded important democratic principles, such as free and fair elections, separation of powers, political liberties, and civil rights. The violations of these principles by populist leaders accelerated global democratic backsliding. In this context, in March 2020, in response to the coronavirus pandemic, Hungary's Prime Minister Viktor Orban, who has used every political crisis to find excuses to pursue undemocratic policies and strengthen his hold on power, pushed the Hungarian parliament to grant him extraordinary emergency powers. He used coronavirus precautions to establish one-man rule in Hungary by bypassing parliament. His government devised a legislative framework to suppress critics of its policies in the media, civil society, and the opposition. Orban also implemented restrictions violating judicial independence, minority rights, freedom of expression, and freedom of assembly through constitutional amendments. In other words, Orban utilized the coronavirus outbreak to further weaken Hungary's democratic structures and principles. Human rights organizations and the European Union have criticized Hungary's slow erosion of democracy under Orban's administration. This article analyzes the impact of COVID-19 on the acceleration of democratic backsliding in Hungary, under the rule of Prime Minister Viktor Orban, in terms of Wolfgang Merkel's (2004) four conditions for democratic consolidation: electoral regimes, civil rights, political freedoms, and separation of powers.

Keywords: COVID-19, democratic backsliding in Hungary, Viktor Orban

Öz

Freedom House 2023 Raporu'nun da belirttiği gibi, dünyada son 17 yılda demokrasiden otoriterliğe doğru bir kayış gerçekleşmiştir. Otoriterliğe yönelik bu küresel eğilim 2019 yılının sonlarına doğru

* A shorter version of this article was presented at I. Ulusal Siyaset Bilimi Kongresi, Siyasi İlimler Türk Derneği, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 24-25.09.2022.

** Associate Professor, Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of International Relations, İzmir. muge.aknur@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1407-7047

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüs salgınının (COVID-19) patlak vermesiyle hızlanmıştır. Milyonlarca insanın ölümüne neden olan bu virüsle mücadelede hükümetler, iş yerlerinin kapatılması, sokağa çıkma yasakları ve zorunlu aşılarda dahil olmak üzere bir dizi ciddi tedbiri uygulamaya koymuştur. Pandemi öncesinde de otoriter eğilimleri olan popülist siyasetçiler, virüsle mücadele kisvesi altında özgür ve adil seçimler, kuvvetler ayrılığı, siyasi özgürlükler ve medeni haklar gibi önemli demokratik kavramları göz ardı etmişlerdir. Bu ilkelerin popülist liderler tarafından ihlali dünyada demokrasinin gerilemesini hızlandırmıştır. Bu bağlamda, her siyasi krizde kendi gücünü arttırmak için demokratik olmayan politikalar izleyen Macaristan Başbakanı Viktor Orbán, koronavirüs salgını ile savaşmak amacıyla, Mart 2020'de Macar parlamentosunu kendisine olağanüstü acil durum yetkileri vermeye zorlamıştır. Orbán, koronavirüs önlemlerini bahane edip, Macaristan'da tek adam yönetimi kurarak, parlamentoyu baypas etmiştir. Orbán hükümeti, medya, sivil toplum ve muhalefette kendi politikalarını eleştirenleri bastırmak için yasal bir çerçeve geliştirmiştir. Hükümet ayrıca anayasa değişiklikleri yoluyla yargı bağımsızlığı, azınlık hakları, ifade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğünü ihlal eden kısıtlamalar getirmiştir. Bir başka ifadeyle, Orbán, koronavirüs salgınına Macaristan'ın demokratik yapılarını ve ilkelerini daha da zayıflatmak için kullanmıştır. İnsan hakları örgütleri ve Avrupa Birliği, Macaristan'ın Orbán yönetimi altında demokrasiyi yavaş yavaş zayıflatmasını eleştirmiştir. Bu makale, Wolfgang Merkel'in (2004) demokrasinin pekişmesi için gerekli gördüğü dört koşul, seçimler, medeni haklar, siyasi özgürlükler ve kuvvetler ayrılığı bağlamında, COVID-19 salgınının Macaristan'da Başbakan Viktor Orbán yönetiminde demokratik gerilemenin hızlanması üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Macaristan'da demokrasinin gerilemesi, Viktor Orbán

1. Introduction

The coronavirus pandemic (COVID-19) that emerged at the end of 2019 in Wuhan, China, accelerated an ongoing global trend towards authoritarianism over the last 17 years (Freedom House, 2023, p.8). Governments took a series of significant precautions, such as closures, curfews, and compulsory vaccinations, in their fight against this virus that has caused millions of deaths. In particular, populist leaders, who already had authoritarian tendencies before the pandemic, violated significant principles of democracy, such as separation of powers, political rights, and civil liberties, under the pretense of fighting the virus. These violations have accelerated the global democratic backsliding. As coronavirus spread, causing many deaths, even supposedly democratic countries reluctantly violated political rights and civil liberties to prioritize the safety of their citizens. However, some hybrid or authoritarian regimes took advantage of the situation to further their autocratic policies.

In March 2020, for example, Hungary's Prime Minister Viktor Orbán forced the Hungarian parliament to grant him extraordinary emergency powers. More specifically, it allowed Orbán to rule by decree indefinitely, enabling Orbán to use COVID-19 to further erode Hungary's democratic structures and principles, and establish one-man rule. Under Orbán, the Hungarian government designed a legal mechanism to silence the media, civil society, and the opposition, which were criticizing government policies. Through constitutional amendments, Orbán also implemented restrictions violating judicial independence, minority rights, freedom of expression, and freedom of assembly. Human rights organizations and the EU have criticized this gradual backsliding of democracy in Hungary under Orbán's rule (Helman, 2022).

To analyze this democratic breakdown in Hungary, the article first examines democratic backsliding with a focus on the concepts of democracy and democratic consolidation. It then explains the trend towards authoritarianism during the COVID-19 pandemic in general. The main part of the article analyzes democratic backsliding in Hungary since 2020 using the framework of Wolfgang Merkel's (2004) concept of "embedded democracies".

2. Democracy and Democratic Consolidation

Democracy, which is made up of the words 'demos' (people) and 'kratia' (power or rule), represents ordinary people's self-government. While the minimum definition comprises "free, fair, competitive, and regular elections," a full definition includes political rights and civil liberties. Some scholars have also argued that democratic government requires that unelected bodies like the military or an outside force like a belligerent neighbor cannot interfere with the policy of a popularly elected government (Karl & Schmitter, 1991, p. 81). Democratization involves the transition of a country from authoritarian to democratic rule. According to Samuel Huntington's (1991) classification of three waves of democratization, the first two waves took place before the world wars while the third wave started in 1974, when Portugal completed its transition to democracy by ending the Salazar dictatorship. Spain and Greece then followed Portugal by ending their authoritarian regimes. This third wave also showed itself in Latin America and South Asia throughout the 1980s, before moving to Central and Eastern Europe during the 1990s following the collapse of the Soviet Union. Huntington also analyzes the reversal of the first two waves but not the third one since the book was published in 1991. Perhaps the ongoing decline over the past 17 years in political rights and civil liberties, and the trend from democratic to authoritarian regimes, can be classified as the reversal of the third wave of democratization. Government measures taken during the coronavirus pandemic have also significantly impacted recent transitions from democratic to hybrid or authoritarian regimes.

Although this transition can occur quickly, as in many countries in Eastern Europe and Latin America, it takes a few decades for democracy to become fully established. Indeed, not all nations that transitioned from an authoritarian to a democratic system have been able to consolidate their democracy. Instead, most of these nations eventually develop a hybrid system that falls somewhere between an authoritarian and democratic system. According to Adam Przeworski (1991), democracy can only be consolidated when the vast majority of political actors, including political parties and important social groups, do not consider adopting any regime other than democracy and do not consider resolving any kind of conflict outside the parameters of the constitutional norms.

According to Wolfgang Merkel's (2004) framework of "embedded democracies," a consolidated democracy requires five conditions. The first is free, fair, competitive, and regular elections while Levitsky and Way (2010) also require an even playing ground for competing parties prior to elections. Merkel's second condition is civil rights, particularly protection of life, freedom,

and property, and non-interference in private lives. Merkel's third condition is political liberties regarding all kinds of freedoms (of expression, assembly, demonstration, opposition, protest, petitioning, and the media). His fourth condition is separation of powers, notably the judiciary's independence. The fifth condition is that a popularly elected government faces neither internal nor external interference in its operations.¹ He contends that if even one of these requirements is absent, a country cannot fully achieve democratic consolidation. Drawing on a framework based on the first four of Merkel's conditions, the present study analyzes the impact of COVID-19 on democratic backsliding in Hungary.

3. Global Democratic Backsliding during the COVID-19 Pandemic

The COVID-19 pandemic that broke out in China at the end of 2019 before spreading worldwide during 2020 accelerated the ongoing global democratic deconsolidation seen in declining political rights and civil liberties. In an attempt to provide health security during the pandemic, many governments – even in the most democratic countries in Europe – had to take precautions, such as lockdowns and curfews, that violated political rights and civil liberties.

Meanwhile, certain national leaders and governments tried to increase their authoritarian power by abusing the health security crisis. They took advantage of the pandemic to limit the rule of law, impose restrictions on freedoms and rights, prohibit any criticism of their rule, and weakened or bypassed significant political institutions, including parliaments. Repucci and Slipowitz (2020) highlighted the magnitude of democratic backsliding based on a survey of 398 journalists, civil society workers, activists, and other experts. They concluded that democracy has weakened in 80 countries and become an acute problem in struggling democracies. In particular, they examined how accountability has been weakened in five areas considered in more detail in the following paragraphs: abuse of power, mistreatment of marginalized communities, lack of transparency and anti-corruption efforts, restrictions on the media and free expression, postponement of elections, and lack of safety and security during elections.

Regarding abuse of power, officials and security forces in some countries quite frequently violently attacked and arbitrarily detained civilians, and exceeded their legal authority. Some governments used the pandemic as a rationale to give themselves exceptional rights beyond those actually required to safeguard public health. Such policies were observed in Liberia, Cambodia, Zimbabwe, Bangladesh, the Philippines, Sri Lanka, Singapore, Kazakhstan, Azerbaijan, Georgia, Tunisia, Egypt, Serbia, and Guatemala, among others. Marginalized communities were disproportionately affected in various countries by COVID-19 precautions through the restrictions and discrimination imposed on them. For example, such policies were common in Bulgaria for Roma people, in Kuwait for non-citizens, in Colombia for ethnic minorities, in Costa Rica for Nicaraguan migrants, and in Serbia for immigrants. Some of these communities were

1 Besides electoral regime, civil rights, political liberties, separation of power and effective power to govern, which Merkel calls “partial regimes” he also examines what he calls external embeddedness in which he includes stateness, civil society and social and economic requisites.

falsely accused of spreading the virus. For example, Muslims in India and Sri Lanka were accused of being COVID-19 spreaders (Repucci and Slipowitz, 2020).

Lack of transparency and anti-corruption efforts was quite common among various governments, with most governments not providing precise information on the numbers of people affected by or killed by COVID-19. Media freedoms were curtailed worldwide, from the most democratic countries in Western Europe to the least democratic countries in Africa and Asia. Many governments blocked the websites, removed social media posts, and targeted and arrested journalists covering the crisis while themselves spreading fake news. Finally, more than 20 African countries postponed elections (Cooper, 2020). Other countries, including Sri Lanka, Burundi, and Bolivia, set a new date that favored the incumbent, while others, such as Ethiopia, postponed elections indefinitely (Repucci and Slipowitz, 2020).

These five perspectives can be identified with Merkel's conditions for democratic consolidation. While government abuse of power, mistreatment of marginal groups, and restrictions on the media and free expression violate political rights and civil liberties, lack of transparency and anti-corruption efforts harm rights and liberties, and weaken the separation of powers. Finally, postponement of elections and problems with election security violate the most significant characteristics of a consolidated democracy: free, fair, competitive, and regular elections.

4. Historical Background of Fidesz Party under Victor Orban

Fidesz was founded in 1988 as a student organization called *Fiatal Demokraták Szövetsége* (Alliance of Young Democrats), with the name 'Fidesz' formed from the first two letters of each word. The movement has promoted free markets, anti-communism, and European integration. Under Viktor Orban's leadership, it was transformed into a political party in 1990. Initially, a middle-left and liberal party, Fidesz has evolved into a center-right conservative nationalist and populist radical right party. Under Orban's leadership, it first won seats in the legislature in the 1990 and 1994 elections before joining the government following the 1998 elections. Orban then implemented austerity measures to lower taxes and social security levies, and backed Hungary's EU membership bid (Britannica, 2023; OSCE, 2022; TUIC AKADEMÍ, 2021).

During the 2000s, Fidesz lost popularity and its place in government until 2006 due to its involvement in corruption scandals. After the 2010 elections and continuing with the 2014, 2018, and 2022 elections, Fidesz became the senior partner in a coalition government with the Christian Democratic People's Party (*Kereszténydemokrata Néppárt*, KDNP), which remained a satellite that complied with Fidesz's decisions rather than acting as an equal coalition partner (OSCE, 2022; TUIC AKADEMÍ, 2021).

When Orban returned to power in 2010, it was the peak of the financial and economic crisis, which he used to further his so-called fight for economic freedom. For example, he imposed special heavy taxes on foreign investors to drive them out of the country (Hegedus, 2020).

Now Hungary's absolute leader, Orbán pursued policies that created an authoritarian regime by concentrating power in the government and quickly and radically changing the country's constitutional order. He also forged close ties with China and Russia's authoritarian leaders while defying EU democratic norms and values and looking for alternative regimes to Western democracy (Çiçekdağ, 2022).

One of the first steps Fidesz took in 2010 was to restrict media freedoms to strengthen state control over media outlets. Under the new media law, Orbán established a media council of five members elected for nine-year terms with a responsibility to determine if newspaper articles adhered to Hungarian family values. However, the task was ambiguous since these values were not defined. Using this ambiguity, the Fidesz government has been able to arbitrarily punish and manipulate the media. Having amended the Constitution many times since coming to power, Fidesz has finally set about rewriting the Constitution. Opposition parties, finding themselves unable to influence the process, have refused to participate, which has left the government in absolute control of the amendments with no national debate or opposition input. The new Constitution has jeopardized judicial independence by forcing hundreds of judges to retire and limiting the Constitutional Court's capacity to evaluate legislation (Wilson Center, 2011; Helman, 2022).

Since the last truly democratic elections in 2010, Prime Minister Orbán has used each political crisis to find excuses to pursue undemocratic policies and strengthen his hold on power. As part of his populist policies, Orbán made political friends and enemies to create a perpetual crisis. The invention of these so-called enemies gives Orbán a pretext to wage political war against investors like George Soros, the EU and pro-refugee NGOs, and refugees themselves (Kovács, 2021).

In 2015, Orbán's particular enemy was refugees. In addition to North African refugees, millions of refugees from the Middle East entered Europe in 2015 due to the civil war in Syria. Although Hungary faced considerably less immigration during this refugee crisis than other European countries, Orbán used it to pursue undemocratic policies. In September 2015, for example, the government introduced a state of emergency due to mass migration.

In 2020, Orbán's particular enemy was the coronavirus pandemic, in which he followed extreme authoritarian policies to combat the pandemic. He even linked the two crises by claiming that the coronavirus came from immigrants. In a March 2020 radio address, for example, he claimed he was fighting for his people on "two fronts": refugees and the coronavirus. He said that he was taking all necessary precautions to combat these crises (Borbath, 2022). During the pandemic, the government declared a "state of danger" to gain excessive emergency powers to pass laws in unrelated to the pandemic, such as restricting freedom of speech and assembly and the activities of civil society organizations.

In May 2022, taking advantage of the war in Ukraine, the government declared another state of danger, applicable in the event of an armed conflict or humanitarian disaster in a neighboring

country. This declaration gives Orban the power to rule by decree, bypass parliamentary debate, and suspend laws at short notice with little consultation with the judiciary (Gall, 2022).

In short, apart from a few months, Orban's government has maintained rule by decree since the early days of the pandemic in March 2020, and used the war in Ukraine as an excuse to maintain this extensive power, which has now been extended until May 2023 to become part of Hungary's political landscape.

5. Democratic Backsliding in Hungary During the Coronavirus Pandemic

Democratic backsliding in Hungary started long before the emergence of the coronavirus. More specifically, the transition to authoritarianism began in 2010, when Orban's Hungarian Civic Alliance (*Magyar Polgári Szövetség* – Fidesz²) became the senior partner in a coalition government with the Christian Democratic People's Party, KDNP. Since then, the independence of the judiciary, media freedoms, the rule of law, the preservation of civil liberties and political rights, and other legal, political, and institutional advances established in Hungary over the past 13 years, have all been compromised. These modifications have also criminalized the operations of non-governmental organizations, targeted independent journalists, and demonized minorities and other vulnerable groups (Human Rights Watch, 2002). By diminishing the capability of the judges to maintain the rule of law and act as a check on legislative and executive power, Fidesz has also weakened the separation of powers in Hungary.

Regarding the COVID-19 pandemic, Orban's government acted earlier than other European countries. For example, universities and schools were closed when there were only 19 confirmed cases in the country. Orban justified closing universities specifically because they host foreign students. When the number of confirmed cases rose to 39, the government restricted entry into the country only to Hungarian citizens. Compared to other Eastern European countries, this slowed the spread of the virus in Hungary. Meanwhile, he ensured that the country was in an indefinite state of emergency (Borbath, 2022).

The government also passed mandatory quarantine and social distancing regulations as soon as the outbreak began. In order to enforce these regulations, it increased the number of police and military personnel on the streets. Court hearings were conducted remotely. The staff at several hospitals received assistance from Hungarian military personnel. Despite these measures, Hungary was identified as the worst-performing country in the EU for administering coronavirus vaccination doses in February 2021.

In March 2021, parliament declared a state of danger and passed legislation to safeguard Hungarian citizens' health. On March 30, 2020, it also passed a bill known as the Authorization Act³ with a two-thirds majority, which gave the Fidesz government the right to rule by decree

2 Although Fidesz is not the abbreviation of Magyar Polgári Szövetség, it is commonly used as an acronym.

3 Some scholars also call it the "Enabling Act".

indefinitely. The act added new crimes to the criminal code. Anyone who claimed or spread distorted information concerning COVID-19 or obstructed prevention measures would face imprisonment. This law gave enormous discretionary power to prosecute anyone critical of the government policies concerning the pandemic. However, unless government decrees made by special order are extended by parliament, they are only valid for fifteen days. In addition to the powers granted by the Disaster Management Act, the Authorization Act gave the government the ability to conduct emergency actions on its own. This enabled it to rule the country using extraordinary powers that sidelined parliament and widened the scope of decrees that the government could pursue (Hegedus, 2020, p. 1; Varga, 2022).

The Authorization Act shows that the government has abused its power during the state of emergency. Using this act, it issued more than 150 decrees between March and June 2020 that mostly violated human rights and the rule of law. Rather than having a legitimate purpose to combat the pandemic, most of these decrees were aimed at serving the government's political goals of, directly or indirectly. In June 2020, the government replaced the State of Danger and Authorization Act with the Transition Act, which again allowed it to rule by decree indefinitely (International Commission of Jurists, 2022). The Medical Emergency Act also expanded government responsibilities.

The next section analyzes democratic reversal in Hungary during the COVID-19 pandemic using the framework of Merkel's embedded democracy, particularly the criteria of electoral regime, civil liberties, political rights, and separation of powers.

5.1. Electoral Regime: Issues of Free, Fair, Regular, and Competitive Elections

The most basic and significant condition for democratic consolidation is the holding of free, fair, regular, and competitive elections. People should be free to choose the political party they prefer to vote for. This requires that the electoral playing field is equal for all political parties, whether ruling or in opposition, before and during elections (Levitsky & Way, 2010).

Under the Authorization Act, all local, national, and by-elections and referendums have been suspended in Hungary until the State of Danger" is lifted.⁴ Furthermore, in December 2020, the electoral law was amended to introduce stricter rules registering national lists in parliamentary elections. The Orban government's aim was to introduce a system that would make it more difficult for opposition parties to unite and challenge the ruling party in elections. The government claimed that this was necessary to prevent bogus political parties from misusing government funds received for election campaigns, although the change actually reduced the power of the opposition. In response, several opposition parties formed alliances to increase their chances of defeating the Fidezs-KDNP coalition (Euronews, 2020).

4 Only two cities held by-elections were out of necessity: first, Dunaujvaros, when a member of parliament resigned to become mayor; second, Tiszaujvaros/Szerencs, when a member of parliament died in a traffic accident (Végh, 2021).

Another decree reduced the funding allocated to municipalities to further centralize power in Hungary and weaken the opposition, which won many municipalities in the elections of fall 2019.⁵ A constitutional amendment passed in November 2019 and implemented in March 2020 transferred construction oversight powers from municipalities to the central government. To cope with the economic impact of the pandemic, a government decree issued in April 2020 authorized the establishment in an emergency of special economic zones for projects exceeding 100 billion Hungarian forints within the borders of the municipality. By using the pandemic to its own advantage, Hungarian government tried to centralize the municipalities by preventing them from raising revenue. Urban municipalities became the target of the central government's financial reductions. Municipalities have also been adversely affected by declining tourism revenues and reduced business taxes paid by local businesses. Additionally, the government diverted 50% of state funding from all parties in 2020 into a fund to help the economy recover from the pandemic. This hurt the opposition but not Fidesz, which easily appropriated state resources for its own benefit while most government subsidies to municipalities went to those run by pro-government parties (Hoffmann, 2021, p. 151; Vegh, 2021).

In the 2022 parliamentary election campaign, there was a huge resource gap between the Fidesz, and the opposition parties. Fidesz benefited from all the resources of the government and pro-government media while the opposition campaigned for elections with limited resources.

5.2. Political Liberties: Issues of Freedom of Media, Assembly, Academia, and Access to Information

According to Merkel's (2003) framework, political liberties include freedoms of expression, the media, assembly, demonstrations, and petitioning. It is also important that there are both public and private media and no politically motivated media censorship.

During the coronavirus pandemic, parliament amended the criminal law to prevent access to information and enacted provisions criminalizing the dissemination of fabricated or distorted information about the coronavirus in order to intimidate and silence critics of government measures during the pandemic. As a result, journalists were forced to self-censor their articles. By accusing the independent media of publishing so-called fake news, the government aimed to undermine the value of the free media news in the public eye. In its daily online press conferences on pandemic management, the government often refused to answer questions from Hungary's independent media. In April 2020, the Ministry of Health also banned hospitals from providing information to the media so that only pro-government media could sometimes access news from hospitals. In short, the government failed to allow transparent communication on the pandemic (Kreko, 2020; Vegh, 2021).

5 For example, a Samsung project in Göd was designated a special economic zone by decree, with revenues going to the Fidesz-led provincial council rather than the opposition-run municipality.

One example of government restrictions on the independent media concerns the independent radio station Klubradio. Citing technical violations of the media law, the National Media Council announced that Klubradio's license would not be renewed when it expired in February 2021 and that its frequency would be auctioned (Vegh, 2021).

The Hungarian media is now dominated by pro-government media outlets operating under the umbrella of the Central European Press and Media Foundation (*Közép-Európai Sajtó és Média Alapítvány*, KESMA). Established in 2018, KESMA includes at least 476 pro-Orban media outlets that consistently report pro-Orban news. KESMA's three board members are close to Orban although its website states that it is a non-partisan organization aiming to raise national consciousness and encourage young Hungarians to embrace national values (The Atlantic, 2019). The government has put a lot of pressure on the independent media. For example, following political interference, one of Hungary's most widely read news portals, Index.hu, shut down its website in July 2020. In response, the public supported its staff's decision to establish a new independent news website, Telex.hu (BBC, 2020).

During 2020, the government continued to restrict academic freedom. About eight universities were partially privatized and the functions of others were placed under review. Meanwhile, universities were put under the control of asset management foundations run by boards of Fidesz politicians and government-backed entrepreneurs appointed by the Ministry of Innovation and Technology. In May 2020, the Law on Higher Education was amended to allow these foundations to end academics' role in university management. This amendment ended university autonomy. In August 2020, the Ministry of Innovation and Technology interfered in one of the most important grant programs of the National Office for Research, Development and Innovation by changing the list of winning projects, thereby ignoring the Scientific Committee's assessment. Despite the pandemic, students and faculty at the University of Theater and Film Art (*Színház – es Filmművészeti Egyetem – SZFE*) held protests for months to criticize the governments institutional reforms, which have damaged the universities' independence and autonomy (Gorondi, 2020; European Alliance of Academies, 2021).

Regarding freedom of assembly, the government took advantage of the pandemic to impose various restrictions. A decree was announced banning public assemblies and gatherings of 10 or more people, even in private outdoor locations. Those who broke the rules faced heavy fines. In February 2020, before COVID-19 reached Hungary, thousands of people gathered in Budapest to demand an independent judiciary and protest Prime Minister Orban's negative rhetoric towards Hungary's Roma citizens. During the pandemic, whereas such anti-government demonstrations were banned, the police did not stop anti-Roma protests by far-right groups in May 2020. Similarly, during April and May 2020, citizens were heavily fined for participating in protests against the government's pandemic measures by sitting in their cars and hooting (France 24, 2019; Atlatszo, 2020). Restrictions imposed on the freedom of assembly prevented Hungarians from expressing their opposition to the government's decisions. However, they were able to put up some resistance in June 2021, during protests against government plans to open a campus

of China's Fudan University, particularly over concerns about Chinese communist propaganda. Others argued that the budget allocated for this campus could be used to improve Hungarian universities (Kovacs, 2021; BBC, 2021).

In November 2020, the government declared another State of Danger. The Authorization Act reintroduced a total ban on outdoor gatherings in public places and gave police powers to stop and arrest any groups or protesters who gathered, and impose heavy fines of up to €1,400 for participating in prohibited activities (International Commission of Jurists, 2022). Parliament also voted to abolish the country's equality body, the Equal Treatment Authority, and transfer its duties and powers to the Hungarian Ombudsman, the Commission on Fundamental Rights, effective January 1, 2021, which generally ignores human rights violations (Vegh, 2021).

5.3. Civil Rights

According to Merkel (2004), civil rights include individual rights of protection of life, freedom, and property, protection against illegitimate arrest, exile, terror, torture, or unjustifiable interference with citizens' private lives, and equal access to the law and equal treatment under the law.

The Orban government often intervenes in the private lives of Hungary's citizens. Government discourse promotes family-friendly Christian living and wages an ideological war against LGBT+ people. In November 2020, the government proposed a constitutional amendment restricting the definition of a family to include the clause "the mother is a woman and the father is a man". It subsequently passed a law restricting adoption by same-sex couples and declared that legally, a child's parents must be a man and a woman. Finally, constitutional changes were made to 'protect' a child's identity regarding gender at birth and to ensure that they are raised according to so-called Christian values (Davies, 2020).

Another significant intrusion into civil liberties during the pandemic was the government's use of the military. For example, soldiers patrolled the streets of Hungarian cities to enforce curfews while the military got involved in the businesses of key companies in telecommunications, transportation, and healthcare to secure their operations. In hospitals, the military assigned "hospital commanders" who were put in charge of medical decisions (Kovacs, 2021). Involving the military rather than civilian security forces like the police in these procedures breached Hungarian citizens' civil rights.

The government frequently discriminates against Roma citizens, immigrants, and non-Hungarians living in the country. For example, the latter group were only allowed to apply for coronavirus vaccine after Hungarian citizens while immigrants were denied the right completely because the government required residence permits, ID numbers, or passport numbers to get vaccinations. This policy was a clear example of discrimination implemented by the government (France 24, 2019; Atlatzso, 2020). Human rights activists have also highlighted Orban's campaigns against marginalized minorities, particularly his calls for violence against the country's Roma

community. In February 2020, 2,000 activists marched to the Hungarian parliament building in Budapest to protest his refusal to compensate Roma children illegally segregated in a school in the town of Gyongyospata (Brennan, 2020).

In May 2020, after Hungary had implemented more restrictive refugee policies, the European Court of Justice (ECJ) ruled that the automatic rejection of asylum requests from safe transit countries violated EU law. It also stated that the detention of asylum seekers in so-called transit zones at the border constitutes illegal custody and should be restricted to 28 days. It called for asylum claimants to be relocated to reception facilities after 28 days, pending the result of their claims. In December 2020, the ECJ concluded that the Hungarian government's deportation of anyone determined to be unlawful in Hungary without granting them access to the asylum procedure violates EU law. However, these decisions had little influence on the Hungarian government's policies (Court of Justice of the European Union, 2020).

Regarding corruption, Hungary was rated 69th out of 180 nations in the Transparency International 2020 Corruption Perception Index (Transparency International, 2020). This corruption had prevented equal access to the law and government-provided opportunities for all citizens. While some citizens get special treatment and protection, others do not. For example, 41% of state tenders are non-competitive, with corruption as an accepted element of the process. In general, pro-government entrepreneurs win these bids (Vegh, 2021).

In 2020, during the coronavirus pandemic, corruption in Hungary reached an all-time high. In March 2020, a government decree authorized emergency purchases by state institutions relevant to the pandemic to be carried out without the use of state tenders. In several cases, the government paid far more than other EU members.⁶ In Hungary, there has always been a close relationship between politicians and business representatives. One of the clearest examples of this was Foreign Minister Peter Szijjarto's vacation aboard the luxury yacht of Hungarian billionaire Laszlo Szijj, one of the major beneficiaries of the Fidesz regime's public procurement policies. Despite the obvious ethical violation, Szijjarto was not punished (Hungary Today, 2020).

5.4. Separation of Powers and Issues with Judicial Independence

According to the principle of separation of powers, the legislative, executive, and judiciary should be both independent from each other and also mutually accountable. In a parliamentary system, the party leader who garners the most votes automatically becomes prime minister and assembles the government. In a parliament dominated by a single party rather than a multiparty coalition, this single party can dominate both the legislative and executive branches of government through a council of ministers headed by the party's leader. In this case, the only remaining independent power is the judicial branch. The separation of powers is violated in a nation if the ruling party and its administration appoint partisan judges and disregard the independence of the judiciary.

6 For example, the Hungarian government paid more than 300 billion Hungarian forints for 16,000 ventilators. (Kaszaz, 2022).

In the Hungarian context, the Authorization Act that was passed to combat the coronavirus abolished the checks and balances on Orbán's power and allowed the government to bypass parliament to make decisions. In fact, the Fidesz government, with a majority of parliamentarians, could force parliament to make arbitrary decisions even without the Authorization Act, indicating that there was already inadequate separation of powers in Hungary. However, with the act, the legislature and executive started to act as one power, with Fidesz members of parliament acting as civil servants under Orbán's command. Since the opposition does not have one third of the seats in parliament and the Constitutional Court, it has little impact in either parliament or the court. Moreover, Orbán packed the Constitutional Court with his supporters, leading to another intervention in the independence of the judiciary (Kreko, 2020).

The Fidesz government's 2019 reforms also severely curtailed judicial independence. The Administrative and Labor Courts were abolished, and their cases were transferred to regular courts. If the regular courts fail to reach a verdict in these cases, they are referred to the Supreme Court of Hungary, the Curia. However, by strengthening the Curia's position and appointing a pro-government attorney general, the government brought the judiciary under state control. The government has also eroded judicial independence by requiring a two-thirds majority in parliament to remove the chief prosecutor of the Curia (Vegh, 2021).

In 2020, Prime Minister Orbán intervened several times in the judiciary, stating that he did not find the decisions of the Hungarian Courts fair. For example, he once reacted to a court decision to pay compensation to Roma-origin students who had been segregated from other students (Jovanovic, 2020). Orbán also opposed a decision to compensate prisoners who had sued the government over poor detention conditions in Hungarian prisons. He even instructed the Minister of Justice not to provide such compensation. Such reactions have undermined the independence of the Hungarian judiciary (Balkan Insight, 2020).

6. Concluding Remarks

Hungary's democratic decline and authoritarian shift began in 2010 when Viktor Orbán and his party Fidesz took power in a coalition with the KDNP. This authoritarianism gained further momentum in 2015 with the influx of refugees from the Middle East and Africa to Europe. The coronavirus outbreak at the end of 2019 and its rapid spread across Europe in the early months of 2020 marked the height of Orbán's transition from democracy to authoritarianism. During this period, he declared a type of state of emergency called a "state of danger" and bypassed parliament by passing several hundred decrees. Under the guise of tackling the pandemic, the government strengthened the executive power and weakened the political opposition. Even when the pandemic started to slow down, Orbán's authoritarianism persisted. He has started seeking new excuses to violate democracy and create a new government to rally all power to himself. One such example is the war in Ukraine that started in February 2022. On May 25, 2022, Orbán declared a new state of emergency, citing the energy crisis resulting from the war while parliament

passed a constitutional amendment allowing the government to declare a state of danger in the event of an armed conflict or humanitarian disaster in a neighboring country. Using this latest state of emergency, Orban has continued to rule the country by decree, avoiding parliamentary debate, enacting new laws with very limited judicial review, and temporarily suspending others.

This study examined the increase in Hungary's authoritarianism during the coronavirus pandemic using Merkel's theoretical framework on embedded democracies. Merkel's first condition, a democratic electoral system, is not working well in Hungary. The electoral law was amended to make it more difficult for opposition parties to stand in elections while opposition-run municipalities have been weakened by depriving them of municipal revenues. In contrast, Fidesz-run municipalities have had no problem getting government funding.

Political freedoms, Merkel's second condition, have suffered the most in Hungary. First, the government prevented information from spreading during the peak of the pandemic. Furthermore, because businesses and individuals who support Orban and Fidesz control the majority of the media, the general public scarcely receive unbiased news. Recently, government pressure on the independent media has increased significantly, with a growing number of journalists regularly paying substantial fines or living in danger. Freedom of speech is severely compromised while the Orban government is likewise attempting to restrict academic freedom in universities by changing university administrations. The government respects meetings that are in accordance with its own ideas, but bans gatherings on subjects it opposes.

Merkel's third condition, civil rights, has likewise become a profoundly tricky issue in Hungary. In particular, the government's emphasis on Christianity and family values has meant that individuals who are not Christians or form families that do not comprise a man and a woman have been excluded from the general public. Similarly, non-Hungarian citizens have been excluded, particularly prior to the introduction of the first coronavirus vaccine. Roma immigrants and citizens, who make up 7.5% of the population and have lived in Hungary for centuries, are discriminated against. Citizens generally are denied equal access to the law and resources due to corruption. Businesses and individuals who support the government are more likely to win tenders than those who do not.

Regarding Merkel's fourth and most important condition, the Hungarian government's declaration of a state of emergency, the so-called State of Danger, which began with the coronavirus pandemic, has completely eliminated the separation of powers. The executive and legislature are currently under Orban's control. Interference in the judiciary by Orban and Fidesz has damaged the judiciary's independence. As a result, Hungary lacks checks and balances such that it cannot meet any of Merkel's requirements for the consolidation of democracy, demonstrating the flaws in the country's democracy.

In this context, the EU, which demands that member states ensure stable institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights, and respect for and protection of minorities, is not doing its job properly. The EU has a sanctioning mechanism for non-compliance with its laws.

Therefore, comprehensive action must be taken immediately to counter the serious threat posed by the Hungarian government to the rule of law and democratic institutions. In fact, the EU has already started responding to Hungary's democratic decline. In March 2019, the European Peoples Party (EPP), which represents conservative and center-right parties in the European Parliament suspended Fidesz's membership. In response, Fidesz left the EPP group in March 2021. In May 2021, the EU refused to pay Hungary's portion of the Recovery Fund, which is EU's largest-ever stimulus plan that provided financial aid to member states in the aftermath of the COVID-19 pandemic. In September 2021, the EU utilized the Conditionality Mechanism to withhold an extra 7.5 billion euros due to worries about the country's commitment to the rule of law (Gornl, 2021). Finally, in September 2022, the European Parliament criticized the Hungarian government's deliberate and systematic efforts to undermine European values.

On April 3, 2022, Viktor Orban won his fourth election with 53.1% of the vote in a highly unfair general election in which the opposition received little media and television coverage. Fidesz's large majority in parliament (135 out of 199 seats) gives Orban the chance to change the constitution. During the election campaign, as a pretext for his authoritarian policies, Orban skillfully turned the war in Ukraine in his favor. Hence, Orban is likely to remain in power indefinitely as long as he retains full control over the rules governing elections.

References

- A Facade of Legality: COVID-19 and the Exploitation of Emergency Powers in Hungary. (2022, February). *International Commission of Jurists*. Retrieved from <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2022/02/Hungary-A-Facade-of-Legality-legal-briefing-2022-ENG.pdf>
- Borbath, E. (2021, April 15). How does the Coronavirus Strengthen Authoritarianism in Hungary? *Berlin Social Science Center, WZB*. Retrieved from <https://wzb.eu/en/research/corona-und-die-folgen/how-does-the-corona-virus-strengthen-authoritarianism-in-hungary>
- Brem, H. (2022, May, 25). Hungarian PM declares state of emergency, prompts concerns of authoritarianism from rights groups. *Jurist, Legal News & Commentary*. Retrieved from <https://www.jurist.org/news/2022/05/hungary-pm-declares-state-of-emergency-prompts-concerns-of-authoritariansim-from-rights-groups/>
- Brennan, D. (2020, March 6). Victor Orban's Anti-Roma Campaign in Hungary Is Being Legitimized by Trump and Western Leaders, Activists Warns. *Newsweek*. Retrieved from <https://www.newsweek.com/viktor-orban-anti-roma-campaign-hungary-legitimized-donald-trump-western-leaders-activist-1490920>
- Budapest Protests against China's Fudan University Campus. (2021, June 5). *BBC*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-57372653>
- Car honking protests cancelled due to astronomical fines handed out by Budapest Police. (2020, May 5). *Atlatzo*. Retrieved from 25.05.2020. <https://english.atlatzo.hu/2020/05/25/car-honking-protests-cancelled-due-to-astronomical-fines-handed-out-by-budapest-police/>
- Cooper, J. (2020, July 13). To go ahead with the vote or to postpone? Elections in Africa in the time of COVID-19. *UN Africa Renewal*. Retrieved from <https://www.un.org/africarenewal/magazine/july-2020/vote-or-postpone-elections-africa-time-covid-19>

- Corruption Perceptions Index. *Transparency International* 2020. Retrieved from <https://www.transparency.org/en/cpi/2020>
- Çiçekdağ, M. A. (2022, June 12). Viktor Orban: Macaristan'ın Tek Adamı. *T24*. Retrieved from <https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-ali-cicekdag/viktor-orban-macaristan-in-tek-adami,35562>
- Davies, J. (2020, 16 December). Hungary writes 'the mother is a woman, the father is a man' into its constitution as it bans gay couples from adopting children. *Daily Mail*. Retrieved from <https://www.dailymail.co.uk/news/article-9059211/Hungary-writes-mother-woman-father-man-constitution.html>
- Democracy Digest: Hungary's 'Jail Business' Gambit. (2020, March 6). *Balkan Insight*. Retrieved from <https://balkaninsight.com/2020/03/06/democracy-digest-hungarys-jail-business-gambit/>
- Elections in Hungary. (2022, 3 April). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. Retrieved from <https://www.osce.org/odihr/elections/hungary>
- European Alliance of Academies*. (2021, February, 15). Retrieved from <https://allianceofacademies.eu/news/hungary-appropriation-of-universities/>
- Europe's Failure to protect liberty in Hungary. (2019, December 29). *The Atlantic*. Retrieved from <https://www.theatlantic.com/international/archive/2019/12/eu-hungary-press-freedom/603985/>
- Fidesz, Political Party, Hungary. (2023, 23 March). *Britannica*. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/Fidesz>
- Foreign Minister Caught Vacationing on Pro-Govt Businessman's Yacht While Posting Office Photos. (2020, August 18). *Hungary Today*. Retrieved from <https://hungarytoday.hu/szijjarto-foreign-minister-vacation-yacht/>
- Freedom in the World 2023. (2023). *Freedom House*. Retrieved from https://freedomhouse.org/sites/default/files/2023-03/FIW_World_2023_DigitalPDF.pdf
- Gall, L. (2022, June 8). Hungary's New 'State of Danger'. *Human Rights Watch*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2022/06/08/hungarys-new-state-danger>
- Gornl, S. A. (2021, December 15). Protecting Hungary from Itself. The Limitations of Forcing Compliance. *Idea*. Retrieved from <https://www.idea.int/blog/protecting-hungary-itself-limitations-forcing-compliance>
- Gorondi, P. (2022, September 6). Hungary's Theater & film college protests a loss of autonomy. *The Washington Post*. Retrieved from https://www.washingtonpost.com/entertainment/hungarys-theater-and-film-college-protests-a-loss-of-autonomy/2020/09/06/16b11204-f059-11ea-8025-5d3489768ac8_story.html
- Hegedus, D. (2020, 26 March). Orban uses Coronavirus to put Hungary's Democracy in a State of Danger. *German Marshall Fund*. Retrieved from <https://www.gmfus.org/news/orban-uses-coronavirus-put-hungarys-democracy-state-danger>
- Helman, C. (2022, February 18). Hungarian Democratic Backsliding during COVID-19. *Democratic Erosion*. Retrieved from <https://www.democratic-erosion.com/2022/02/18/hungarian-democratic-backsliding-during-covid-19/>
- Hoffman, I. (2021). The Challenges of COVID-19 Pandemic in Large Hungarian Municipalities –A Short Overview of the Legal Background. In I. Hoffman, K. F. Rozsnyani & M. Nagy (Eds.), *Urbanisation and Local Government(s)* (pp. 151-163). Maribor: Lex Localis.
- Hungary has failed to fulfil its obligations under EU law in the area of procedures for granting international protection and returning illegally staying third-country. (2020, 17 December). *Court of Justice of the European Union*. Press Release No 161/20. Luxembourg. Retrieved from <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2020-12/cp200161en.pdf>

- Hungary's Index Journalists walk out over sacking. (2020, 24 July), *BBC*, Retrieved from <https://www.bbc.com/news/world-europe-53531948>
- Hungarian journalists say state conceals impact of world's deadliest COVID-19 outbreak. (2021, March 21). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-hungary-media-idUSKBN2BN0XI>
- Hungary: Ruling Party's Lock On Power Threatens EU. (2022, April 4). *Human Rights Watch*. Retrieved from <https://www.hrw.org/news/2022/04/05/hungary-ruling-partys-lock-power-threatens-eu>
- Hungary far-right protest stokes fears of anti-Roma violence. (2019, May 21). *FRANCE 24*. Retrieved from <https://www.france24.com/en/20190521-hungary-far-right-protest-stokes-fears-anti-roma-violence>
- Hungary under Fidesz: A Retreat from Democracy. (2011, January 25). *Wilson Center*. 25.01.2011. Retrieved from <https://www.wilsoncenter.org/event/hungary-under-fidesz-retreat-democracy>
- Huntington, S. (1991). *The Third Wave, Democratization in the late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Jovanovic, Z. (2020, February 28). Orban's Next Move: Overpowering the Courts. *Politico*. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/orbans-next-move-overpowering-the-courts-roma-hungary/>
- Karl T. L. & Schmitter P. (1991). What Democracy Is ... And Is Not?. *Journal of Democracy*, 2(3), 71-88. DOI:10.1353/jod.1991.0033
- Kaszaz, F. (2022, July 27). Ventilator Purchases: Potential Police Investigation in Hungary after Scandal in Slovenia. *Hungary Today*. Retrieved from <https://hungarytoday.hu/ventilator-purchases-hungary-investigation/>
- Kovacs, K. (2021, March 11). Hungary and the Pandemic: A Pretext for Expanding Power. *Verfassungsblog*. Retrieved from <https://verfassungsblog.de/hungary-and-the-pandemic-a-pretext-for-expanding-power/>
- Kreko, P. (2020, April 28). Orban'in Otoriter Salgın Kapkacı. *Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciği*. Retrieved from <https://tr.boell.org/tr/2020/04/28/orbanin-otoriter-salgin-kapkaci>
- Levitsky, S. & Way, L. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Orban Hükümeti'nden muhalefete yeni seçim yasasıyla ittifak engeli. (2020, November 24). *Euronews*. Retrieved from <https://tr.euronews.com/2020/11/24/orban-hukumeti-nden-muhalefete-yeni-secim-yasas-yla-ittifak-engeli>
- Przeworski, A. (1991). *Democracy and the Market, Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merkel, W. (2004). "Embedded and Defective Democracies," *Democratization*, 11(5), 33-58. DOI:10.1080/135.103.4041233.130.4598
- Repucci, S. & Slipowitz, A. (2020). The Impact of COVID-19 on the Global Struggle for Freedom. *Freedom House 2020 Report*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/report/special-report/2020/democracy-under-lockdown>
- Repucci, S. & Slipowitz A. (2022). "The Global Expansion of Authoritarian Rule." *Freedom House 2022 Report*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2022/global-expansion-authoritarian-rule>
- The Face of the Rising Right-Wing in Hungary: Fidezs. (2021, December, 07). *TUIC AKADEMİ*. Retrieved from <https://www.tuicakademi.org/the-face-of-the-rising-right-wing-populism-in-hungary-fidezs/>

- Végh, Z. (2021). Nations in Transit 2021: Hungary. *Freedom House*. Retrieved from <https://freedomhouse.org/country/hungary/nations-transit/2021>
- Varga, M. (2020, April 15). Hungary's Rule by Decree again defies the EU. *ZOIS, Center for East European and International Studies*. Retrieved from <https://www.zois-berlin.de/en/publications/hungarys-rule-by-decree-again-defies-the-eu>

Şuşa Deklarasyonu: Türkiye'nin Güney Kafkasya Güvenlik Çerçevesinde Azerbaycan ve Gürcistan ile İşbirliğinin Önemi: Mevcut Beklentiler ve Zorluklar

Declaration of Shusha: The importance of Turkey's cooperation with Azerbaijan and Georgia in the security framework of South Caucasus: Current Expectations and Challenges

Murad ASADOV*

Öz

Bu çalışmada, Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasında başta Azerbaycan olmak üzere, Gürcistan ile kurduğu ekonomik ve siyasi ilişkilerine askeri boyutu da dâhil, bölgesel güvenliğe olumlu yönde katkı sağlayacağı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye, bölgede ekonomik ve siyasi alanlarda başlattığı ilişkileri her iki ülkenin de çıkarına uygun olacak şekilde güvenlik alanına taşımakla Güney Kafkasya'yı bir "güvenlik bölgesi" haline getirmeye çalışmak ve bölgede Rusya-Ermenistan-İran üçgenine karşı bir denge oluşturmaktadır. Böyle ki, Azerbaycan ve Gürcistan açısından bakıldığında Şuşa Deklarasyonu, doğal müttefikleri olan Türkiye ile ilişkileri geliştirmeyi, Bakü ve Tiflis'in bölgesel jeopolitik konumunu güçlendirmeyi ve istikrarsız Güney Kafkasyada ek güvenlik garantilerini sağlamayı amaçlıyordu. Öte yandan Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilerini geliştirerek bölgeye gelebilecek tehditlere karşı ittifak oluşturmuş olacaktır. Türkiye açısından Karabağ'daki savaşın etkileri Ankara'nın yeni bölgesel düzende hayati bir oyuncu olarak konumunu güçlendirecek. Gerçekten de, Türkiye'nin Güney Kafkasyada artan ayak izi, doğruya doğru, hayati önem taşıyan Orta Asya'ya, özellikle de enerji zengini Türkmenistan'a doğru rotasını daha aktif bir şekilde sürdürmesine olanak taniyacaktı. Ancak Ankara'nın bu eylemleri bölgesel amaçları olan Moskova ve Tahran'da endişelere yol açabilir. Çalışmamızın birinci bölümü, Ermenistan-Azerbaycan savaşı sonrası Türkiye'nin bölge politikası, Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilerin geliştirilmesinde Ankara'nın farklı dış ve güvenlik politikası seçimlerini nasıl yönlendirdiği ve savaş sonrası Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası kapsamında mevcut fırsatlar ve çözüm sürecindeki engellere odaklanmaktadır. İkinci bölüm, Ermenistan-Azerbaycan savaşının ardından Gürcistan'ın bölge güvenlik politikasında tutumu, üç Güney Kafkasya ülkesinde güvenliği ve dış politikaları güçlü bir şekilde etkileyen büyük tehditler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Şuşa Beyannamesi kapsamında Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan işbirliğinin bölgede kalıcı barışa ve güvenliğe katkıları araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Güney Kafkasya, Türkiye, Azerbaycan, Şuşa Deklarasyonu, etnik çatışmalar

* Bakü Devlet Üniversitesi, Siyasi Bölümü, Doktora Öğrencisi, muradasadov@bsu.edu.az, ORCID: 0000-0003-1528-2533

Abstract

In this study, it has been tried to demonstrate that Türkiye's economic and political relations with Georgia, especially Azerbaijan, in the South Caucasus policy will contribute positively to regional security, including its military dimension. Türkiye was trying to make the South Caucasus a "security zone" by moving the relations it started in the region in the economic and political fields to the security area in accordance with the interests of both countries, and to create a balance against the Russia-Armenia-Iran triangle in the region. Thus, from the perspective of Azerbaijan and Georgia, the Shusha Declaration aimed to improve relations with their natural allies, Turkey, to strengthen the regional geopolitical position of Baku and Tbilisi, and to provide additional security guarantees in the unstable South Caucasus. On the other hand, by developing its relations with Türkiye, Azerbaijan and Georgia, it will have formed an alliance against the threats to come in the region. The consequences of the fighting in Karabakh will boost Turkey's position as a crucial participant in the new regional order. Indeed, Turkey's expanding foothold in the Southern Caucasus would allow it to follow its eastward track more aggressively, notably into critical Central Asia, particularly energy-rich Turkmenistan. However, Ankara's activities may worry Moscow and Tehran, both of which have regional goals. The first part of our study focuses on Türkiye's regional policy after the Armenia-Azerbaijan war, how Ankara guided different foreign and security policy choices in the development of relations with Azerbaijan and Georgia policy after the war. In this context, existing opportunities and obstacles in the solution process are taken into account. In the second part, the attitude of Azerbaijan and Georgia in the regional security policy after the war, the major threats that strongly affect the security and foreign policies of the three South Caucasus countries are examined. In the third part, the contributions of the Shusha Declaration and the cooperation of Turkey, Georgia and Azerbaijan to lasting peace and security in the region were investigated.

Keywords: South Caucasus, Turkey, Azerbaijan, Declaration of Shusha, ethnic conflicts

1. Giriş

21.yüzyılın ilk başlarından Güney Kafkasya sahip olduğu jeopolitik değerini daha da artırarak uluslararası rekabete sahne olmuştur. Uluslararası sistemdeki değişikliklere koşut olarak küreselleşme sürecinin etkisiyle bölge ulaştırma ve iletişim ilişkilerinin gelişmesi ile, esasen "bölgesel güç" olma mücadelesine odaklanan "jeopolitik" kavramı önemini daha da artırmıştır. Güney Kafkasya'nın jeopolitik konumu ile ilgili Yves Lakoste'nin "coğrafya, ilk önce savaşa yarar" sözlerini hatırlamak gerekir (Büyükakıncı, 2012, s. 677). Çağdaş dönemde bölgenin jeopolitiğine bakıldığında, genelde lokal olarak coğrafyanın öneminin vurgulanması ve iki öge arasındaki bağların politikaya dönüştürülmesi süreci karşımıza çıkmaktadır (Dussouy, 2006, p. 53). Demek ki jeopolitiğe dayanan politikalarda ilk aşama, ülkenin coğrafi önemini, ikinci aşama ise insan unsuruna dayanan sosyal, ekonomik, politik ve askeri gücünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Son aşamada ise her ikisini ve bunlarla beraber zamanı da dikkate alan genel değerlendirmedir (Boris, 2006, s 123). Bu çalışmada bölgesel süreçlerin her birinde küresel çaptaki değerlendirmeler dikkate alınarak, Güney Kafkasya düzeyinde Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan jeopolitik ve jeoekonomik durumu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Asya ve Avrupa'nın birleştiği noktada yer alan Güney Kafkasya, Sovyetler Birliği'nin (SB) çökmesiyle bağımsızlığını kazanan üç eski Sovyet devleti, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, yaygın olarak tek bir bölge olarak algılanmaktadır. Aslında bölge devletleri olarak bu üç ülke,

ne ortak ve kapsayıcı ekonomik ve güvenlik işbirliğini geliştirmiş ne de herhangi bir bölgesel entegrasyon çerçevesi oluşturmuşlardır. Ayrıca ortak bir kültürü, dili veya dini paylaşmazlar ve hiçbir zaman aynı kültürün parçası olmadılar. Bölgedeki üç ülkeden ikisi Ermenistan, Azerbaycan'ın topraklarının %20'sini işgal etmesi nedeniyle birbirleriyle savaş halindedir. Gürcistan'ın Samtskhe Javakheti bölgesinde, Ermenistan tarafından desteklenen Ermeni milliyetçilerinin çoğunlukta olup ayrılıkçı duyguları bulunmaktadır. Bu durum, bölge içinde yeni bir çatışma potansiyeli taşımaktadır (Yalçınkaya, 2006, s 215). Bu ülkeler arasındaki farklı ve bazen çatışan yabancı ittifak ve uyum tercihleri, "bölge" içindeki bölünmeleri daha da derinleştirmiştir. Ermenistan, Rusya'nın yakın bir müttefikidir, Gürcistan ise dış politikasını ABD ve AB'ye yakın kurmaya çalışmaktadır. Azerbaycan, çok vektörlü, pragmatik ve dengeli bir dış politika izleyerek hem Rusya hem de ABD ile işbirliği yapmaktadır. Ankara ise bölgedeki jeopolitik sorunları çözmenin ve Güney Kafkasya ülkelerindeki ekonomik çıkarlarını desteklemenin yanı sıra, bölge ile bağlarını güçlendirerek Hazar havzası üzerinde enerji varlığını genişletmeyi amaçlamaktadır.

Güney Kafkasya'da bölgesel güvenliği etkileyen en önemli faktör, 2020 sonbaharında Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki savaştan sonra Ermenistan'ın saldırgan tutumunu sürdürmesidir. Bu savaş, bölgedeki güç dengesini önemli ölçüde değiştirmiştir. Türkiye tarafının siyasi ve askeri desteğine dayanan Azerbaycan'ın, Karabağ ve çevresindeki topraklarını işgalden kurtarması ile sonuçlanmıştır. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmekle Güney Kafkasya'daki varlığını önemli ölçüde güçlendirmiş, aynı zamanda, bölgesel güvenlik üzerinde olumsuz bir etki yaratarak, bölge dışı aktörlerin nüfuz rekabetinin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ermenistan-Azerbaycan arasındaki 44 günlük savaş ve Azerbaycan'ın, sadece bölgede değil, uluslararası arenada da konumunu güçlendirmiştir. Savaş sonrası barış ve güvenliği sağlamaya çalışan Azerbaycan ve bölgede önemli aktör olan Türkiye, Ermenistan'ın saldırgan girişimlerine engel olmaya çalışmıştır. Ancak Ermenistan'ın müzakere sürecini uzatmaya çalışması, genellikle Erevan'ın lehine sonuç vermemiştir.

Araştırmada daha çok karşılaştırmalı-politik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem kullanılarak, Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan devlet ve hükümet başkanlarının karşılıklı toplantılarının materyalleri analiz edilmiştir. Ayrıca çalışma, uluslararası ilişkilere sistematik bir yaklaşıma, tarihsel ve uzman analizine, belgelerin incelenmesine, neden-sonuç ilişkilerine, genel mantık ve tahmin, analiz-sentez yöntemlerine dayanmaktadır.

2. Türkiye'nin Güney Kafkasya Politikasında Gürcistan ve Azerbaycan Yeri ve Rolü

Tarih boyunca siyasi anlamda Güney Kafkasya, büyük devletlerin mücadele alanlarından biri olmuştur. Bölge 21. yüzyılda eskiden kalan etnik çatışmaların, özerk cumhuriyetlerin kendi içlerindeki iktidar mücadelelerinin, sınır sorunlarının ve karşılıklı toprak taleplerinin vuku bulduğu uluslararası siyasette en istikrarsız coğrafyalardan biri durumundadır (Bingöl, 2013, s.138). SB'nin dağılması, Güney Kafkasya'nın siyasal ve etnik yapısındaki gelişmeler açısından bir dönüm noktası olmuştur. Yeni Büyük Oyunun parçası olan Güney Kafkasya, bölgesel, etnik

ve siyasal çatışmaların yaşandığı en sıcak coğrafyalardan biri olmuştur. Tarih boyunca toplumsal göçlerin, etnik ve siyasal çatışmaların meydana geldiği bölge, sahip olduğu yer altı ve yer üstü zenginlikleri ile jeopolitik özellikleri nedeniyle çeşitli imparatorlukların karşılaşma ve çatışma alanlarından biridir (İyikan, 2011, s.61). Ön Asya'nın giriş kapısı ve tarihi İpek Yolu güzergahının en önemli noktalarından biri olan bölge, çağdaş dönemde enerji nakil hatlarının geçtiği güzergahta yer almış, bu nedenle de büyük güçlerin ilgi alanında olmuştur.

Bu nedenle Türkiye, Ermenistan hariç bölgenin önemli ülkeleri olan Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmış ve onlara askeri yardımlar vererek savunma kapasitesini güçlendirmeye çalışmıştır. “Bir millet iki devlet” sloganı, bağımsızlığını kazandığından beri Türkiye ve Azerbaycan'ın siyasal seçkinleri arasındaki önemini korumaktadır. Bugüne kadar, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler, aynı zamanda Ankara'nın Güney Kafkasya'ya yönelik politikasının belkemiğini oluşturmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerde 9 Şubat 1994 tarihinde imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve Çok Yönlü İşbirliğinin Geliştirilmesine İlişkin Anlaşma” ile “Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Karşılıklı Yardımlaşma Protokolü” ile birlikte 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması” temel teşkil etmektedir. İki ülke ve halkları arasındaki dostluk ve kardeşlik bağlarından kaynaklanarak Ankara ve Bakü arasındaki ilişkilerin niteliksel olarak yeni müttefiklik düzeyine çıkarılmasından 28 yıl sonra Şuşa Beyannamesi imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Herkesi Azerbaycan'ın zaferini kabullenmeye davet ediyoruz” demekle Azerbaycan'ın ve Güney Kafkasya'nın Türkiye dış politikasındaki önemini ortaya koymuştur. İmza töreni sonrası Azerbaycan Cumhuriyetinin başkanı İlham Aliyev şöyle konuşmuştur: “Azerbaycan halkı adına aziz kardeşimi Azerbaycan'da selamlamak istiyorum. İmzalanan Şuşa Deklorasyonu yeni iş birliklerimizimizin teminatıdır. Bundan sonra da birbirimizin yanında olacağız. Şuşa Beyannamesi savunma sanayi ve nakliyede karşılıklı yardımı içeriyor. Tüm Azerbaycan halkı ve dünyanın gözü buradadır. Azerbaycan'da bu sabırsızlıkla bekleniyordu. Şuşa'da dalgalanan Azerbaycan ve Türkiye bayrakları bizim beraberliğimizi gösteriyor. Türkiye'nin desteğini unutmayacağız. Karabağ Savaşı sonrası Ermenistan diz çöktü. Türkiye – Azerbaycan birliği ebedidir” (Son dakika haberi... 2021). Böylece Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki istikrar ve iş birliğinin önemini vurgulamıştır.

5 Mayıs 1994 tarihinde Ermenistan ve Azerbaycan arasında imzalanmış ateşkes antlaşmasından sonra en önemli çatışma Erivan'ın saldırısı sonucunda 2 Nisan 2016'da başlayıp 5 Nisan'da sona eren 4 Gün Savaşı (veya Nisan Savaşı)'dır. Bu savaş, Azerbaycan ordusunun başarılı taarruz yeteneğini gösteren çok önemli askeri ve siyasi bir başarıydı. İkinci karşılaşma 12-18 Temmuz 2020'de Ermenistan'ın Tovuz'a saldırısıyla gerçekleşti. Dağlık Karabağ'a bağlı olmayan ve Ermenistan – Azerbaycan sınırında yer alan bölgeye yapılan saldırı, dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Saldırıda çok sayıda Azerbaycan askeri, çavuş, subay ile General Polad Haşimov şehit edildi. Saldırının ardından Azerbaycan'da vatandaşlar sokaklara çıkarak Azerbaycan yönetiminin operasyon başlatmasını talep etti. Üçüncü ciddi çatışma, 27 Eylül 2020'de Ermenistan'ın saldırısı ve Azerbaycan ordusunun karşı saldırısıyla gerçekleşti. 44 gün süren bu savaşta ağır kayıplar

veren Ermenistan, yenilgiyi kabul ederek Azerbaycan topraklarından çekilmek zorunda kaldı (Asker ve Özpınar, 2021, s.87).

Bağımsızlığını kazanmasından itibaren Türkiye her zaman Azerbaycan'a askeri yardımlarda bulunmuş ve iki kardeş ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişmesini destekleyen en önemli faktörlerden olan ortak askeri tatbikatlar gerçekleşmiştir. Örneğin "EFES", "Anadolu Ankas", "Kış Eğitimi", "Anadolu Yıldızı", "Erciyes-2019", "Anadolu Kartal", "Mustafa Kemal Atatürk", "Sarsılmaz Kardeşlik", "TurAz Kartal-2019" ;" TurAz Kartal 2020 "ve" Haydar Aliyev 2020 "eğitimi gibi. Ayrıca 2014 yılında Bakü'de ADEX-2014, 2016 yılında ADEX-2016, 2018 yılında ADEX-2018 ve 2017 yılında İstanbul'da IDEF-2017, 2019 yılında IDEF Uluslararası savunma sanayi fuarları ve "IDEF – 2021" organizasyonu, iki ülke arasındaki askeri-teknik işbirliğinin geliştirilmesine ivme kazandı. Bu bağlamda, Türk Hava Kuvvetleri'nin Temmuz 2020 sonlarında Azerbaycan'da başlayan "TurAz Eagle 2020", geniş çaplı ortak taktik uçuş tatbikatları da gerçekleştirilmiştir (Müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsinin..., 2022). Türkiye, askeri tatbikatlarla sadece Azerbaycan ordusunu güçlendirmeyi değil, aynı zamanda bölgede barış ve güvenliği sağlamayı da amaçlıyordu. Taraflar arasındaki askeri işbirliğinin bir diğer önemli yönü de savunma sanayi alanındaki işbirliğinin genişletilmesiydi. Bu nedenle çoğu zaman iki ülke arasındaki askeri tatbikatlara Gürcistan da katıldı.

15 Eylül 2018 tarihinde düzenlenen ve Bakü'nün kurtuluşunun 100. yıldönümüne adanan geçit töreni, iki kardeş devletin 100 yıl önce olduğu gibi her zaman yan yana olduğunu bir kez daha kanıtladı. Geçit töreninde konuşan Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, dünyada Azerbaycan ve Türkiye gibi birbirine bu kadar yakın ve birbirini destekleyen başka bir örnek olmadığını belirterek şöyle söyledi:

"Türkiye'nin katılımı olmadan dünyadaki hiçbir sorun çözülemez. Yaşadığımız bölgenin tarihi ve bugünü bunu açıkça göstermektedir. Türkiye'nin siyasi imkanları genişliyor, dünyadaki rolü büyüyor ve bu bizi çok mutlu ediyor. Türkiye ne kadar güçlüyse Azerbaycan da o kadar güçlü olacaktır. Türkiye büyük ekonomik güce sahip bir ülkedir. Türkiye ekonomisine milyarlarca dolarlık yatırım yapılması tesadüf değil. Azerbaycan'ın tek başına Türkiye'deki yatırımı 20 milyar dolar değerinde. Türkiye'nin dünyada çok güçlü bir ordusu var. Dünyanın en güçlü ordularından biridir ve hem Türkiye hem de bizim için gurur kaynağıdır" (Müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsinin..., 2022).

Güney Kafkasya'da güvenliğin ve barışın korunmasında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin bu yöndeki politikalarda ortak yönleri son derece önemlidir. Özellikle Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına yönelik saldırganlığı, Gürcistan'daki etnik ve bölgesel sorunların olduğu bir zamanda bölgede üçlü platformun oluşturulması zarureti ortaya çıkmıştır. Temmuz 2020'de Ermenistan'ın Tovuz'a saldırması ve 44 günlük savaşın ardından Türkiye, Bakü'ye büyük destek vermiş, savunma sanayinin Suriye ve Libya'da da başarılı olan İHA'ları ve SIHA'ları ile birlikte Azerbaycan'a çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Yıllarca Moskova tarafından desteklenen Ermenistan'ın, Azerbaycan'a yenik düşmesiyle Rusya'nın bölgedeki tutumu Türkiye'nin desteğiyle değişti ve Moskova durumu

kabul etmek zorunda kaldı. Ancak Ankara'nın Moskova'ya dörtlü masa teklif etmesi, Rusya'nın sözde tarafsızlık iddiası nedeniyle kabul edilmedi. Bununla beraber daha önce olduğu gibi bu savaşta da Ermenistan'ın tüm silahlarını Rusya'dan aldığı biliniyor. Ermeni ordusunu oluşturulan ve Rusya personelinin istihbaratıyla Ermenistan'ı destekleyen Moskova, diplomatik açıdan bu süreçte her iki tarafta da yer aldığı ifade etti. Nitekim Azerbaycan ordusu Şuşa'yı geçip Hankendi'ye yaklaştıktan sonra Rusya arabulucu rolü oynamış ve her iki tarafın da anlaşmayı kabul etmesini başarmıştır (Çalışkan, 2020).

Öte yandan, bölgedeki ihtilafı, özellikle Ermenistan – Azerbaycan ihtilafından kaynaklanan ekonomik sorunlara da bakmak gerekmektedir. 44 günlük savaştan sonraki yeni ekonomik durum, bölgesel işbirliğinin mevcut sorunlarının birçoğunu ele alma fırsatları yarattı. Ermenistan işgali sırasında bölge ülkelerinin ekonomileri ve ekonomik bağları ciddi şekilde zarar görmüştür. Azerbaycan ve Türkiye'nin Ermenistan ile sınırlarının kapanması nedeniyle Ermenistan bu ülkelerle ekonomik ilişkilerini askıya aldı. Genellikle, SB'nin dağılmasından sonra, bağımsızlıklarını kazanan bölge devletleri Azerbaycan ve Gürcistan ile ekonomik ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Ermenistan'ın engelleyici bir yol izlemesi, her iki devletin ittifak ilişkileri ile sonuçlanmıştır. Erivan'ın, milliyetçi ve yasadışı toprak iddiaları (Azerbaycan'da Dağlık Karabağ, Gürcistan'da Javakheti sorunları), Türkiye'nin büyük pazarına, bölgedeki enerji ve altyapı projelerine erişimini kaybetmesine neden oldu ki bu durum Ermenistan'ın Rusya ve İran'a ekonomik bağımlılığını artırdı. Bölgedeki işgalci politikaları, Ermenistan ihraç ürünlerinin büyük ticaret ortaklarına taşımak için güvenilir karayollarına erişimini de kaybetti. Ekonomik kalkınmayı hızlandıracağını düşündüğü Avrasya Ekonomik Birliği'ne katıldıktan sonra bile Ermenistan'ın saldırganlık politikası ve üye devletlerle güvenilir kara ilişkilerinin olmaması, bu ülkelerle istikrarlı ekonomik ilişkiler kurmasına izin vermedi. İşgalin yarattığı tüm ekonomik engeller Ermenistan'ı izole etti, ekonomik ve sosyal kalkınması üzerinde önemli bir etkisi oldu. Sonuç olarak, Ermenistan son 30 yılda ciddi dış göç, işsizlik ve mali sorunlarla karşı karşıya kaldı (Ceferova, Hüseyinov, Bağirov, Hacıyev ve Esgerova, 2021, s.16).

Bunun yanında Ermenistan – Azerbaycan arasındaki gerginliğin devam etmesi bölgeyle ilgili olan Türkiye'yi de etkilemişti. Türkiye, Ermenistan-Azerbaycan ihtilafını gözden kaçırmamış ve bu ihtilaf doğuda ulaşım yollarının kullanılmasını engelleyen önemli sebeplerden biri olmuştur. Türkiye, ihtilafın hızlı bir şekilde çözümü için çalışıyordu. Çünkü Türkiye'nin Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti üzerinden Azerbaycan ile tek kara bağlantısı Ermenistan'ın Zengezur bölgesinden geçmektedir. İhtilafın uzaması Ankara'nın ana ekonomik ortaklarından olan Azerbaycan, oradan da Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile aralarında mesafeyi uzatmakta, böylece siyasi ve ticari ilişkilerin zayıf gelişmesine neden olmakta idi. Bunun yerine, Gürcistan üzerinden geçen güzergahı kullanmak zorunda kaldı, böylece mesafeyi uzattı ve seyahat süresini artırdı. Ermenistan sınır kapısının kapanması da Türkiye'nin enerji kaynaklarına kolay erişimi için ek sorunlar yarattı ve bu da petrol ve gaz boru hatlarının Gürcistan üzerinden inşasına yol açtı (Ceferova, Hüseyinov, Bağirov, Hacıyev ve Esgerova, 2021, s.18). Ermenistan – Azerbaycan savaşının sonucunda Yeni Zengazur koridorunun açılmasıyla Türkiye, Gürcistan ve İrandan geçmeden Azerbaycan'a doğrudan erişim sağlayabilecek. Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni

bir koridorla restore edilecek yeni kara yolunu Gürcistan üzerinden geçen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile karşılaştırsak, yeni yol yaklaşık 340 km daha kısa olacaktır (Bayramova, 2020).

Türkiye'nin bölge devletlerinin kalkınmasındaki katkısını değerlendiren Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev 14 Ağustos 2021'de CNN Türk'e verdiği röportajda, "bugün dünyada Türkiye ve Azerbaycan kadar yakın başka bir ülke olmadığını, aramak isterseniz bulamazsınız" demişti. Dayanışma ve kardeşlik sözde değil, fiildedir. Devlet başkanı, Türkiye ve Azerbaycan'ın 18 yılda ortak bir politika oluşturduğunu ve özellikle Şuşa Deklarasyonu'nun bunun doruk noktası olduğunu belirterek, ilişkilerin ittifak düzeyine yükseldiğini kaydetti" (Müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsinin..., 2022). Türkiye 44 günlük savaş süresince Azerbaycan'a yardım ederek bölgedeki "donmuş" sorunlardan birini çözmüş, hala barış ve istikrar ümitlerinin sona ermediğini ve oyunun bir parçası olan Güney Kafkasya'nın önemli oyuncularından biri olduğunu göstermiştir.

Azerbaycan dış politikasının ana felsefesi ve önceliklerinin her zaman sürdürülebilir olduğunu belirten Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov bu durumu şöyle açıklamıştır: "Uluslararası hukuka dayalı ve ulusal çıkarlara dayalı aktif, şeffaf bir dış politika izliyoruz. Dost ve kardeş ülkelerle ilişkileri geliştirmek, birbirimize destek olmak önceliklerimiz arasında yer alacaktır. Azerbaycan Cumhurbaşkanının kendisine defalarca uluslararası hukuk ve prensipler kapsamında Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi ve barış anlaşması üzerinde çalışmaya hazır olduğumuzu bilgilendirdik. Bu daha geniş bir şekilde bölge ülkelerinin ilişkilerinin gelişmesi için olanak sağlayabilir. Bu karşılıklı bir süreçtir. Biz, kardeş Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesini tamamen destekliyoruz. Türkiye'nin her düzeyde verdiği mesajı takdir ediyoruz. Dostum, kardeşim Mevlüt Bey, bu alandaki sürecin Azerbaycan ile koordine edildiğini kaydetti. Devletler arası ilişkilerin normalleşmesinden bahsediyorsak, Ermenistan'ın ne dediğine rağmen devletlerarası ilişkilerin normalleşmesinin bir temeli olmalı. Bunlar uluslararası hukukun normları ve ilkeleridir. Bu zaten Azerbaycan ve Türkiye'nin her zaman sergilediği tutumdur. Devletlerle uluslararası hukuk normları ve ilkeleri temelinde ilişkiler geliştiriyoruz. Bu alandaki istisna Ermenistan'dı. Ermenistan'a da aynı teklifi yapıyoruz" (Azerbaycan Dışişleri Bakanı Bayramov'dan..., 2021).

Aynı zamanda, savaş esnasında iki ülke arasındaki müttefiklik ilişkileri farklı ülkelerde yaşayan Azerbaycan ve Türkiye diasporaları arasında daha yakın işbirliğini geliştirmek, ortak sorunlar karşısında ortak adımlar atmak ve tutarlı dayanışma göstermek konusunda fırsat olmuştur. Taraflar ülkelerinin tanıtımında diaspora faaliyetlerinin koordinasyonunu ve karşılıklı desteğini ve ulusal çıkarların korunmasına ilişkin tarihi gerçeklerin dünya toplumuna yayılmasını teşvik etmeye başlamıştır.

3. Şuşa Beyannamesi ve Gürcistan'ın Tutumu

Bölgede Gürcistan ve Azerbaycan'ın güvenilir bir stratejik ortağı olması ve üçlü ilişkilerin daha da genişletilmesi, Ankara'nın Güney Kafkasya politikasının önemli bir parçasıdır. Türkiye,

Gürcistan ve Azerbaycan arasındaki siyasi, ekonomik, ticaret, bilim, eğitim, kültür ve diğer alanlardaki ilgili kurum başkanlarının karşılıklı ziyaretleri, üçlü işbirliğinin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır. Her alanda başarılı bir şekilde gelişen ilişkiler, üç ülke arasında yüksek düzeyde stratejik ortaklığa yol açmıştır. İki kardeş ülke arasında imzalanan Şuşa Beyannamesi sadece Azerbaycan toplumu tarafından değil, bölge devleti Gürcistan tarafından da takip edildiğini belirtmek gerekir. Bu Bildiri, Türkiye'nin sadece bölgedeki ilişkileri değil, aynı zamanda Hazar bölgesi Türk devletleri arasındaki ilişkileri ve işbirliğini güçlendirecek itici bir güçtür. Kurtarılmış topraklarda iki kardeş devletin bayraklarının dalgalandığı Şuşa'da imzalanan bu bildiri, Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin hızlı gelişimini yansıtmaktadır.

Gürcistan dış politika kimliğindeki "Europeannes", 2003 yılında ülkedeki hükümet değişikliğiyle önemli ölçüde güçlendi. Gürcistan, Batı ile ittifaka vurgusunu artırdı ve algılanan tehditlere karşı çok ihtiyaç duyulan güvenlik garantilerini kazanmak için NATO ve AB ile kurumsal ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. Rusya-Gürcistan ilişkileri daha da kötüleşirken, Gürcistan Batı'dan resmi bir ittifak anlaşması veya güvenlik garantisi alamamıştı. Ağustos 2008'de Rusya askeri müdahalesi ve Batı'nın Tiflişe anlamlı bir destek sağlayamaması, Gürcistan'ın gözünde Batı için ciddi bir darbe oldu. Ancak ülke ve halkın çoğunluğu "Europennes" i mantıklı bir kader olarak görmeye devam etti. 2012 yılında iktidara gelen Gürcü Rüyası koalisyonu, ülkenin Rusya'ya yönelik politikasında da bazı değişikliklere gitti ve Moskova ile kademeli ve dikkatli bir yaklaşım başlattı. Bununla birlikte, Gürcistan hala açıkça Batı yönelimli bir dış politika izlemektedir. Rusya birlikleri Gürcistan topraklarında konuşlandığı ve Abhazya ile Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımaya devam ettiği sürece Moskova ile ilişkilerini tam olarak düzeltmeye isteksizdir.

Gürcistan, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarına saldırısı nedeniyle zor bir duruma girmiştir. Gürcistan her iki devletle de iyi ilişkiler sürdürmekte çıkarı olsa da, çeşitli nedenlerle Azerbaycan ile, Ermenistan'dan daha iyi ilişkiler geliştirmiştir. Her şeyden önce, Bakü hiç şüphesiz Kafkasya'nın ekonomik merkezi ve lider devletidir. Tartışmasız SB sonrası devletlerin tüm güney civarının ekonomik merkezidir. Petrol kaynakları ve Hazar kıyısındaki coğrafi konumu nedeniyle Azerbaycan, çeşitli ulaşım koridoru düzenlemelerinde merkez konuma sahiptir. Gürcistan ise Azerbaycan, Türkiye ve Batı arasındaki ulaşım ve diğer bağlantılar için iki alternatiften biri olup diğeri ise Ermenistan'dır. Ermenistan-Azerbaycan işbirliğinin imkansızlığı nedeniyle, Gürcistan'ın petrol ve gaz taşımacılığı, TRACECA ve diğer ulaşım projelerindeki rolü çarpıcı biçimde genişledi. Bu anlamda Gürcistan'ın, Ermenistan'ın ekonomik izolasyonunda çıkarı dikkate alınarak (Mammadov ve Garibov, 2021, p.126) Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye barasındaki ilişkilerin gelişmesinin bölge için önemini vurgulanmıştır.

13-14 Mart 2019 tarihlerinde Gürcistan Cumhurbaşkanı Salome Zurabishvili, Ermenistan'a resmi bir ziyarette bulundu (Sputnik-Georgia, 2019). Böyle bir ziyaret gerçekleşse de, Gürcistan anayasasının değişmesinden sonra cumhurbaşkanının yetkileri azaltıldığı için bu ziyaret sembolik bir nitelik taşımaktadır. Azerbaycan ve Türkiye ile sınırları kapalı olan Ermenistan için Gürcistan, Rusya gazını ve önemli miktarda Türkiye malını aldığı en önemli transit devlettir. Ermenistan'ın 2023 başı itibarıyla Başbakanı Nikol Paşinyan Gürcistan'a ilk dış ziyaretini yaparak, Ermenistan

ve Gürcistan arasında iyi ilişkiler kurmanın önceliğini ve temel önemini ifade etmişti. Aynı zamanda Salome Zurabishvili'nin Bakü ziyareti esnasında kullandığı “Gürcistan ve Azerbaycan topraklarının işgali” (Kommersant, 2019) tabirinin büyük ilgi görmesi, Dağlık Karabağ Ermeni işgal yönetimi temsilcilerinin Abhazya ve Güney Osetya'ya yaptığı ziyaretlerden kaynaklanmıştı. Bu bağlamda, Güney Kafkasyadaki jeopolitik düğüm göz önüne alındığında, Erivan ve Tiflis arasındaki ilişkiyi analiz etmek oldukça ilginçtir.

Sahip olduğu en önemli ekonomik avantajı coğrafi konumu olan Gürcistan önemli ölçüde Türkiye ile Azerbaycan arasında köprü rolünü oynamaktadır. Ermenistan ve Kuzey Kafkasya hattının Rusya'nın denetimi altında olduğu göz önüne alındığında Gürcistan adeta Avrupa ile Orta Asya arasında kapı rolünü oynamaktadır. Öte yandan Azerbaycan ile birlikte Ermenistan için de Gürcistan Karadeniz'e açılan tek yoldur. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki savaş, Ermenistan ile Türkiye arasındaki soğukluk göz önüne alındığında bu anlaşmazlıklar gerek siyasi, gerekse de ekonomik açıdan Gürcistan için adeta yaşam alanı oluşturmaktadır (Kaşıkçı ve Yılmaz, 2000, s.50). Buna rağmen Gürcistan'ın bu stratejik önemini diplomatik olarak kullanamadığı belirtilmektedir. Bunda Gürcistan'ın kendisinin de sorunlu ülke konumunda olmasının etkisi büyüktür. Bilindiği gibi Gürcistan gerek Abhazya, gerekse de Osteya sorunları yüzünden SB'nin çöküşünden itibaren ciddi sıkıntılarla yüzleşmiştir. Bu iki sorun Gürcistan siyasetinde de belirleyici olup, sık sık hükümet krizlerine kadar yol açan neden niteliğindedir. Gayet iyi anlaşılacağı gibi Rusya, Azerbaycan ve Ermenistan'da Dağlık Karabağ sorunu üzerinden kendi etki alanını oluştururken, Gürcistan'da da Osetya ve Abhazya sorunları ile baskı kurmaktadır.

Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ilişkileri bölgedeki gelişmelerden önemli ölçüde etkilenmektedir. İlişkilerin gelişim hızı oldukça yavaş olmuş, ama son yıllarda yapılan yeni açılımlarla hız kazanmıştır. Gürcistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan gibi onu ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Fakat Gamsahurdia yönetiminin Gürcü milliyetçiliğinin öne çıkarması Türkiye ile ilişkileri zora sokmuştur. Özellikle de Gamsahurdia döneminde Özbekistan'dan kovulan Ahıska Türkleri'nin Gürcistan'daki ana yurtlarına kabul edilmemesi, Ahıskalıların Azerbaycan ve Türkiye'de kendilerine barınabilecekleri yer bulmaları, ilişkileri belirli ölçüde germiştir. Stalin döneminde Gürcistan'dan Orta Asya ve Sibirya'ya sürülen Ahıskalılar uzun bir süre büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Bu nedenden dolayı kısa süreli Gamsahurdia döneminde Azerbaycan-Gürcistan ve Gürcistan-Türkiye ilişkileri gelişme kaydedememiştir (Güneş, 2009, s.46). Azerbaycan ve Gürcistan arasındaki ilişkileri belirleyen faktörler şu şekilde sıralanabilir: Bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine yönelik tehdit, Rusya ve Ermenistan'ın tutum ve davranışları, etnik ilişkiler ve sahip oldukları ekonomik potansiyellerdir. Öte yandan, Azerbaycan ve Gürcistan, Rusya'yı bağımsızlık ve toprak bütünlüklerine yönelik tehdit olarak algılayıp güvenlikleri için Batıyla bütünleşmeye çalışırken Ermenistan, Rusya'nın nüfuzunu bölgede artırma gayreti içerisinde. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonrası Azerbaycan, Rusya Silahlı Birliklerini ülkesinden çıkarmayı başarmış ilk eski SB Cumhuriyetidir (Salmanov, 2019, s.233).

Ancak Gürcistan Stratejik Araştırmalar Merkezi uzmanı siyaset bilimci ve diplomat Valery Chechelashvili'ye göre Tiflis, Bakü ve Erivan'ın dış araçlar olmadan ortak bir dil bulmaları bölge için çok daha iyi olacak. Ve eğer Türkiye üçlü formatı destekliyorsa, bu bölgedeki üç ülke için de iyi bir fırsat olacaktır:

“Gürcistan'ın Ermenistan ile iyi komşuluk, ortaklık ilişkileri ve Azerbaycan ile stratejik ortaklık ilişkileri olduğu için, prensipte böyle bir doğal platform Tiflis'te olabilir. Ve bu açıdan, durumun iyi, normal bir gelişimi olduğunu düşünüyorum. Prensip olarak Azerbaycan'dan tepki alıyoruz. Spesifik olarak bu teklif üzerine değil, prensip olarak, Güney Kafkasya alanını düzenleme felsefesi açısından. Bu zaten iyi bir başlangıç. Ermeni meslektaşlarımızdan hiçbir şey duymadık. Muhtemelen şimdi buna vakit yok – seçimler vs. ama bu seçimler de yapılacak, orada yeni bir hükümet kurulacak, hangisi hala bilmiyoruz, nasıl ve ne olacağını sadece tahmin edebiliyoruz. Ama prensipte bu formatın bizim için, bu bölge için en umut verici, en etkili, en gerekli olduğunu düşünüyorum. Ve eğer bu format başka devletler, dış oyuncular, bu durumda Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından bir dereceye kadar desteklenirse...”(Unyananç, 2021).

Rusya, Ukrayna krizine bir de Güney Kafkasya'daki herhangi bir kriz eklensin istemiyor. Türkiye ise ülke dışındaki birçok sorunla uğraşırken komşusu Güney Kafkasya'da herhangi bölgesel krizin alevlenmesini, bölgenin kontrolünden çıkmasını istemez. Azerbaycan, Batı'ya açılan kapısı olan Ermenistan'ın içinden çıkılmaz bir sorun yumağı haline dönüşmesini istemez. Burada İran ve Gürcistan mutluluğu çok önemlidir. Tiflis, Moskova'nın bu bölgesel platformda yer almasını istemiyor. Çünkü Tiflis'e göre Moskova'nın platforma katılması, bölgede yeniden güçleneceği anlamına geliyor, bu da bölge devletlerinin güvenliğinde bir sorun olduğu anlamına geliyor. Aynı zamanda da Türkiye ile Azerbaycan üzerindeki ulaşım geçişini kendi ülkesi elinden kaçırmak istemiyor. Çünkü eğer Zengezur koridoru açılırsa bu sefer Gürcistan tamamen yalnızlık psikolojisine düşecek. Zaten bunun için 3+3'e katılmadı. El altından da bu bölgedeki sorunların büyümesini belki de desteklemeye çalışacaktır. Desteklemese bile bu sorunun büyümesi Gürcistan'ın işine yarayacaktı. Son olarak Türkiye, Dağlık Karabağ'ın dışındaki 7 Azerbaycan rayonunun işgalini gerekçe göstererek Ermenistan ile sınır kapılarını kapatmıştı. Şimdi bu işgal sona erdiğine göre Türkiye, Ermenistan'la sınırlarını açarsa Ermenistan Azerbaycan'la sınır kapılarını açarsa tartışma bitmiş olur, bölge normalleşir. Gürcistan, aynı zamanda Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarında işgalci konumunda olduğunu kabul etmiş ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi konusunda fikir beyan etmiştir. Azerbaycan da, Güney Osetya ve Abhazya'nın Gürcistan topraklarından ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmelerini Gürcistan toprak bütünlüğüne aykırı bir hareket olarak değerlendirmiş ve bu tek taraflı ayrılıkçı oluşumları tanımama kararı almıştır.

Sonuç olarak malların Gürcistan üzerinden transit geçişinin Ermenistan için çok önemli olduğunu ve bunun şüphesiz Tiflis için faydalı olduğunu belirtmek gerekir. Aynı zamanda, Gürcü liderliği Erivan'ın Moskova ile ittifakından rahatsız. Ermenistan transite bağımlı olduğu için politikasını Tiflis'e yönelik adımlar ile dengelemek zorundadır. Örneğin, Erivan, Avrasya

Ekonomik Birliği'ne katılırken, Gürcistan ile serbest ticaret anlaşmasını sürdürme hakkını savunmayı başardı. Ancak ticaret, Ermenistan ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde ikincil bir rol oynamaktadır. Ermenistan, Gürcistan ihracatının yalnızca %5'ini oluşturuyor (Atlas.media, 2019). İki ülke arasındaki bağlantılar, örneğin 2018'de kararlaştırılan bir sınır ötesi yüksek voltajlı elektrik hattının inşası dahil olmak üzere ortak projeler aracılığıyla güçlendirilebilir. Genel olarak Gürcistan, Ermenistan için daha önemlidir, ancak aynı zamanda Güney Kafkasya'nın ekonomik gelişimi tamamen bölgenin istikrarına bağlıdır ve burada Erivan'ın rolü göz ardı edilemez.

Gürcistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler önemli bir ekonomik karşılıklı bağımlılığa sahiptir. Bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Azerbaycan'dan Gürcistan üzerinden Rusya ve İran'ı geçerek petrolü diğer ülkelere taşıyor. Güney Kafkasya boru hattı da gazla aynı işlevi görmektedir. Böyle bir stratejik konum, Gürcistan'ın sadece transit ücretleri ve yakıt indirimleri şeklinde ekonomik gelir almasına izin vermekle kalmıyor, aynı zamanda ülkenin Avrupa için siyasi önemini de artırıyor. Gürcistan için istikrarlı ve sorumlu bir transit ülke imajını korumak, Tiflis'in Avrupa yanlısı amaçlarını göz önünde bulundurarak büyük bir stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle Gürcistan, Bakü ile iyi ilişkiler sürdürmekle ilgilenmektedir. Ayrıca, ülkeler iki ulaşım koridorunun oluşturulmasında yer almaktadır. AB tarafından başlatılan ilk Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru TRACECA, Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya arasındaki ulaşım bağlantılarını iyileştirmelidir (Yalçınkaya, 2011, s. 34-42). İkincisi, Çin menşeli ve Kuşak-Yol projesi kapsamında Çin limanlarını ve demiryollarını Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye'deki limanlara bağlayan bir ulaşım koridorudur. 2018 yılında Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun lansmanı bu ulaşım koridorunun oluşturulmasını tamamladı. Demiryolu, önemli Kuşak-Yol projelerinden biri haline geldi ve Gürcistan için Çin ile yatırım işbirliğini başlattı. Pekin yatırımlarını hızla artırdı ve 2023 itibarıyla Gürcistan'daki en büyük üçüncü yatırımcıdır. Tiflis için bu yatırımlar çok önemli olup Azerbaycan ile istikrarlı ilişkileri sürdürmek için ek motivasyon sağlamaktadır. Bu tür büyük uluslararası projelere katılım, Gürcistan'ın Ermenistan ile ilişkilerini kısmen feda edebileceği dış politika imajını oluşturuyor.

Gürcistan'ın bölgesel politikasını tam olarak anlamak için özellikle 44 günlük savaş sonrasında bölgenin önde gelen devleti olan Azerbaycan ile siyasi ilişkilerini incelemek önemlidir. Bu gelişme, ABD-Türkiye ortak faaliyetlerini çeşitli alanlarda önemli ölçüde zayıflattı. Öyle ki, Güney Kafkasya'da bu iki devletten birinin devreye girmesi diğerinin devreye girmesi anlamına gelmemektedir. Ancak Türkiye ve İran'ın bölgede önemli güçler olduğu ve tarihsel olarak burada büyük etkileri olduğu düşünülürse, böyle bir durumun bazı riskler oluşturabileceğini varsaymak mümkündür. Öte yandan Türkiye Rusya ile Güney Kafkasya'da jeopolitik olarak işbirliği yapıyor. Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaştan sonra iki ülke, sorunun gerçek anlamıyla çözülmesinde ciddi sonuçlar elde etti. Hatta Türkiye-Rusya bölgesel işbirliğine jeopolitik yakınlığı olan bir dizi büyük devletler bu ilişkiyi kısıyor. Bu gelişmelerden sonra Türkiye jeopolitik rotasını değiştirmeye başlamıştır. Bunun temel nedeni, Büyük Güçlerin buradaki çıkarlarından vazgeçmemeleri ve onları güvence altına almaya çalışmalarıdır. ABD ve Rusya daha aktif görüldüğü halde Fransa ve Almanya da bazı çabalar sarf etmektedir. Bu arka plana karşı bölgenin en büyük iki devleti olan İran ve Türkiye daha pasif bir pozisyon aldı. Böyle bir durumda

bölgede barış için “3+2” yani “ABD, Rusya, AB artı Türkiye ve İran” jeopolitik yapılandırmayı oluşturulabilir mi? Bu sorunun cevabı bilinmiyor. Bununla birlikte, bölgedeki durum her an çarpıcı biçimde değişebilir ve inisiyatif artık etkin olmayan devletlerin eline geçebilir.

Türkiye'nin bölgedeki hareketsizliğinin nedenleri karmaşık ve ayrıntılıdır. Ama yapılması gereken Gürcistan'daki sorunların (Abhazya ve Güney Osetya) çözümünde Ankara'nın arabulucu konumunda olması Türkiye'nin bölgede yeniden aktif olmasını sağlayacak, hem de herkesin en umutsuz olduğu bir anda tarafları biraraya getirebileceği yeni bir bölgesel imkan geliştirecektir. Türkiye'nin bölgedeki aktif politikası Rusya'nın gölgede kalmasını sağlayacaktır ki, Gürcistan'da yeni umutların yeşermesine neden olacaktır. Ancak Gürcistan AB ve ABD ile politik ilişkilerinin geliştirilmesine üstünlük veriyor.

4. Şuşa Beyannamesi'nin bölgesel güvenlik açısından önemi.

Uluslararası ilişkiler disiplindeki önemli olan kavramlardan biri bölgeselleşme kavramıdır. Bir taraftan küreselleşme süreci devam ederken diğer taraftan da bölgesel işbirliklerini kapsayan oluşum süreçleri hızlı biçimde dünya ülkeleri arasındaki ilişkileri belirleyen temel unsura çevrilmeye başlanmıştır. Tarihin akışı çerçevesinde de görülmüştür ki, bölgeselleşme sürecine destek veren bölge ülkeleri gelişmişliğe ve istikrara ulaşmıştır. Dünya ölçeğinde yaşanan bir değişim olgusu olan küreselleşmenin, ulus-devlet olgusu üzerinde başlıca iki yönde etkide bulunacağı ileri sürülmektedir. Buna göre dünyanın geleceğini, devletler-üstü kuruluşlar ile devlet-altı kuruluşlar belirleyecektir (Guliyev, 2018, s116). Böylece küreselleşme, ulus-devleti hem aşağıdan ve hem de yukarıdan etkileyen sonuçlar yaratacaktır. Bu nedenle bölgeselleşme konseptinin Güney Kafkasya'da tatbik edilmesi bölge ülkelerinin gelişimine ve bölgesel sorunların çözümüne önemli şekilde katkı yapacaktır. Güney Kafkasya'da güvenliği tehdit eden devletler arası çatışmalar ve küresel sorunlar sebebiyle bölge istikrarsız bir görünüm kazanmıştır. Bu çerçevede ilk olarak Ermenistan-Azerbaycan Dağlık Karabağ sorunu, Abhazya sorunu, Güney Osetya sorunu, bölge ülkelerinin iç istikrarsızlıkları, demokrasi sorunları gibi faktörler Güney Kafkasya'da güvenliği tehdit etmektedir. Özellikle de Ermenistan devletinin bölgede doğrudan desteklediği terör eylemleri ve ayrımcılık politikaları bölgedeki işbirliği imkanlarının önünde engel oluşturmaktadır. Ermenistan'ın bölgeselleşme sürecine katılması bölgesel güvenlik sorunlarının da çözümüne katkı yapacaktır. Ermenistan'ın çıkarları, bölgede işbirliğinin oluşturulmasından yanadır. Diğer taraftan da “enerji güvenliği” kapsamında büyük güçlerin çatışan çıkarları bulunmakta ve bu durum bölgenin güvenliğini tehdit etmektedir. Bu nedenle de Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu aynı zamanda dünyaya bir mesajdır. Tarihsel ve siyasi açıdan önemli olan bu bildiri, Azerbaycan ve Türkiye dahil olmak üzere bölge ülkeleri arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesine ve genişletilmesine hizmet etmeyi amaçlamaktadır. Bildiri aynı zamanda hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın uluslararası konumlarını önemli ölçüde güçlendirmekte ve ortak bir karar alma faktörünü teşvik etmektedir. Aynı zamanda kardeş ülkeler arasındaki ilişkiler niteliksel olarak yeni bir seviyeye yükselmekte ve bu yükseliş diğer ülkeler için bir örnek olabilmektedir. Bölgesel jeopolitikte yaşanan son gelişmeler

NATO'ya stratejik öneme sahip Doğu Komşuluğu ülkelerinde etki alanlarını genişletmeleri için önemli bir fırsat penceresi açmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında Şuşa Deklarasyonu'nun imzalanması ve Azerbaycan'da bir Türkiye askeri üssünün açılmasına ilişkin tartışmalar, politika belirleyicilere Güney Kafkasya'da ve daha geniş anlamda NATO'nun doğu kanadında yeni bir dinamik sunmaktadır.

15 Haziran 2021, Azerbaycan tarihinde olduğu kadar bölgede de önemli bir gün olarak kalacaktır. Azerbaycan, tarihinde ilk kez yabancı lideri bölgenin kültür merkezi olan Şuşa'da ağırladı. Azerbaycan Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Arasındaki Müttefik İlişkiler Beyannamesi'nin Türk Dünyası için büyük manevi öneme sahip Şuşa şehrinde imzalanması, önemli bir tarihi olay olarak hafızalara kazınmıştır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, bu deklarasyonun Kars Antlaşmasının 100. yılına denk gelecek şekilde seçilmesinin sembolik önemine dikkat çekmiştir. 1921 Moskova Antlaşmasını tamamlayıcı niteliğiyle Kars Antlaşması Türkiye'nin Kafkaslarla sınırını belirlerken aynı zamanda Nahcivan Özerk Bölgesi'nin Azerbaycan'a bağlı özerk bir bölge olduğunu da kayıt altına alması açısından önemli bir anlaşmaydı. Anlaşmaya göre;

“Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükümetleri, işbu Antlaşmanın III sayılı ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahcivan bölgesinin Azerbaycanın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır”(Şimşir, 2022).

İki ülke arasında imzalanan ortak deklarasyonda Kars Antlaşması'na atıfta bulunulduğunu belirten Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, şöyle demiştir: “Bugün Şuşa'da dalgalanan Azerbaycan ve Türkiye bayrakları bizim bildiğimizi gösteriyor. Şuşa Deklarasyonu ile Azerbaycan-Türkiye ilişkileri yeni bir aşamaya geldi. Şuşa Deklarasyonu olağanüstü siyasi ve tarihi öneme sahiptir. Azerbaycan halkının milli lideri Haydar Aliyev'in 'Bir millet, iki devlet' ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün 'Azerbaycan'ın sevinci sevincimiz, üzüntüsü kederimizdir' sözleriyle karakterize edilen Azerbaycan-Türkiye ilişkileri, yeni bir aşamaya geldiler. İmzalanan belge iki ülkenin ortak çıkarlarını korumaya yönelik fırsatlara olanak sağlayacak”(Cumhurbaşkanı Aliyev: 2021).

44 günlük savaşın ardından Moskova'da Rusya'nın arabuluculuğunda Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanan anlaşma ile Azerbaycan'la Nahcivan arasında yeniden bağlantı kurulabilmesi adına yeni bir imkan ortaya çıktı ki, bu anlaşmaya göre Hankendi'ne Ermenistan'dan ulaşımın sağlanabilmesi karşılığında, Azerbaycan'ın da Nahcivan'a karayolu aracılığıyla ulaşabileceği bir yolun açılması kararlaştırılmıştır. Nitekim Şuşa Beyannamesi'nde de Türkiye ve Azerbaycan bu konunun önemine dikkat çekerek, ortak düşünceleri olduğunu ortaya koymuştur:

“Taraflar, Türkiye ve Azerbaycan'ı birleştiren Azerbaycan Cumhuriyeti Batı rayonları ile Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Nahcivan Özerk Cumhuriyeti arasındaki koridorun (Zengezur Koridoru) açılmasının ve sözkonusu koridorun devamı olarak Nahcivan-Kars demiryolunun inşaatının iki ülke arasındaki ulaştırma-iletişim ilişkilerinin yoğunlaştırılmasına önemli katkı sağlayacağını belirtirler”(Şuşa Beyannamesi'nin Tam Metni, 2021).

Böylece taraflar, gerekli devlet desteğini sağlayarak halkları arasındaki ortak değerlere dayalı yakın ilişkileri insani, sosyal güvenlik, bilimsel, eğitim, sağlık, kültür, gençlik ve spor alanlarında daha da geliştirecek ve derinleştireceklerdir. Bu amaçla, iki ülkenin ilgili kurumları tarafından ortaklaşa olarak sürekli faaliyetler gerçekleştirilecektir. Dağlık Karabağ'ın kontrolüne dair anlaşmazlık nedeniyle ortaya çıkan, her iki tarafın da binlerce kayıp verdiği ve yaklaşık bir buçuk ay süren savaşa 10 Kasım 2020 tarihinde ilan edilen mutabakatla son verilmiştir. Azerbaycan'ın özellikle stratejik öneme sahip Şuşa kentini ele geçirmesi sonucunda Erivan yönetimi yenilgiyi ve Karabağ'dan tamamen çekilmeyi kabul etmek durumunda kalmıştır. Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, anlaşmanın halkı için acı verici olduğunu fakat savaş sonucunda ordunun ısrarı ile bu kararı aldığını ifade etmiştir. Rusya'nın arabuluculuğuyla Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan arasında imzalanan mutabakatla Güney Kafkasya'da 28 yıldır devam eden statüko bozulmuş ve yeni bir süreç başlamıştır (Çalışkan, 2020).

Azerbaycan'ın 44 günlük savaşta kazandığı zaferin ardından Güney Kafkasya Bölgesi, sosyo-ekonomik entegrasyonun, jeopolitik manevraların ve jeostratejik tavizlerin yeni "merkezi" haline geldi. Böylelikle Azerbaycan bölgede siyasi ve askeri işbirliğini artırmayı amaçlayan bir yol haritası olarak nitelendirdi ki, bölgede istikrar ve barışın kurulmasında bölgenin lider devleti olsun. Bu savaş, sadece Azerbaycan'ın karadaki başarılı bir askeri operasyonu değil, aynı zamanda büyük güçlerle diplomatik görüşmelerde başarı vesilesi olmuştur. Ermenistan'ın güçlü müttefikler bulamamasının arka planına karşı Azerbaycan, örnek ve esnek bir politika sergiledi ve çatışmadan önce kurduğu ittifaklar gurur vesilesi oldu. Böylece Azerbaycan, üçlü yapılanmalar için bölgesel işbirliğinde çekirdek bir rol oynamaktadır. Öte yandan, Azerbaycan coğrafi olarak da merkezi bir rol oynamaktadır. Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki 44 günlük savaşın ardından bazı uzmanlar Azerbaycan-Türkiye-İngiltere veya Azerbaycan-Türkiye-Ukrayna gibi yeni takımı yıldızların ortaya çıkacağını öngördüler. Aynı zamanda Kuzey-Güney koridoru içerisinde Azerbaycan-Rusya-İran platformunun oluşması da kaçınılmazdır. "Güney Kafkasya'da güvenlik açısından, bu tür üçlü ittifakların yokluğu bazı avantajlara sahiptir" diyen Aslanov bölgedeki savaştan sonraki politik durumu doğru bir şekilde değerlendirmektedir (Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İdaresi yetkilisi Aslanov, 2014).

Şuşa Deklarasyonu'nun imzalanmasının ardından Aliyev ile Putin arasında buna benzer bir bildirge imzalandı. Azerbaycan ve Rusya'nın böyle bir bildirge imzalaması Moskova tarafından memnuniyetle karşılandı. Rusya savunma dergisi Nationalnaya Oborona'nın yazı işleri müdürü emekli Albay Igor Korotchenko, imzalanan bildirgenin Güney Kafkasya bölgesinde barış ve istikrarı güçlendireceğini ve bölgedeki güvenlik ilişkilerinde önemli bir rol oynayacağını söyledi: "Moskova Deklarasyonu, Rusya ile Azerbaycan arasındaki stratejik ortaklığın bir teyididir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki siyaset, ekonomi, askeri-teknik işbirliği ve kültürel alışveriş alanlarındaki ilişkiler yeni bir boyuta taşınıyor" (Hacıyev, 2022). Ayrıca, bu bildirgenin küresel ve bölgesel durum üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır ki, Azerbaycan'ın bölgesel ilişkilerinin güçlenmesinde önemli olacağına işaret ediyordu. Öyle ki, Güney Kafkasya'da barış, istikrar ve

güvenlik sağlanması Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne bağlıdır ve bu nedenle Türkiye üçlü bildirgeyi bir an önce tamamlamak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır.

Moskova, Türkiye ve Azerbaycan arasındaki Şuşa Beyanannamesi'nin imzalanması ile Rusya'nın bölgede etkisinin azalmasından endişe etmektedir. Öyle ki, Beyanname'nin II. maddesi şöyle der: Üçüncü bir Tarafın veya bir grup Devlet tarafından silahlı saldırı veya askeri saldırı olması durumunda, taraflar, BM Şartı'nın 51. Maddesinin uygulaması da dahil olmak üzere, ellerinden gelenin en iyisini yapmak için gerekli tüm önlemleri alma konusunda birbirlerine yardım etmeyi kabul ederler. Bu yardımın şekli ve miktarı Taraflar arasında gecikmeksizin kararlaştırılacaktır. Antlaşma'nın III.maddesi de II. maddeye dayalı, iki devlet, birbirlerine ve birbirlerine yardım etme çabalarını pekiştirmek için savunma ve askeri-teknik politikaların uygulanmasında ve silahlı kuvvetleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde yakın işbirliği yapacaklardır (Reşid, 2022).

Şunu da belirtmek gerekir ki Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan ittifakı Güney Kafkasya'da barış ve güvenliğin tesisi için yeterli değildir, çünkü Rusya olmadan bölgede olayların kontrolü mümkün değildir. Ancak son gelişmeler bölgesel rollerin değiştiğini gösteriyor ki aktif sınır ötesi işbirliği ve ortak güvenlik kaygıları ile Rusya, bu tür eylemlerin Kuzey Kafkasya'yı ve özellikle Dağıstan'ı olumsuz etkileyeceği korkusuyla Azerbaycan ile ilişkileri bozmamaya özen göstermektedir. Azerbaycan böylece kendi çıkarlarını Rusyaninkilerle bağdaştırabildi ve Moskova'nın sadece Azerbaycan ile iyi ilişkiler sürdürmekle değil, aynı zamanda orada ekonomik ve siyasi istikrarı sürdürmekle de ilgilenmesini sağladı.

Bu amaçla Erdoğan ve Aliyev tarafından yeniden gündeme getirilen 3+3 formatındaki bölgesel işbirliği platformunda altı devletin katılımıyla görüşmeler gündeme geldi. Ancak Güney Kafkasya'da çözülmesi gereken son derece önemli etnik ve toprak sorunları vardır ki bunlar bölgesel işbirliğinin sağlanmasını engelliyor. Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından konu ile ilgili yapılan açıklamada, "Güney Kafkasya'da kalıcı barış ve istikrarın tesisine yönelik olarak Sayın Cumhurbaşkanımız ve Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın İlham Aliyev tarafından önerilen 3+3 formatındaki bölgesel işbirliği platformunun ilk toplantısı 10 Aralık 2021 tarihinde Moskova'da düzenlenecektir" ifadeleri kullanıldı (Salcı, 2021).

Bölgesel aktörler arasında İran'ın politikası birçok açıdan dikkat çekicidir. Bölgenin jeopolitik dinamikleri ışığında İran'ın faaliyeti biraz azalmaktadır. Ermenistan Başbakanı'nın Tahran ziyareti sırasında bir takım kışkırtıcı açıklamalar yapılmış olsa da uzmanlar bunun arkasında somut bir adım olmadığını vurguluyor. Örneğin Azerbaycan hakkında uluslararası hukuka uymayan ve saldırgan açıklamalar yapıldı. Güney Kafkasya'nın siyasi haritasında değişiklik yapılması gerektiği sonucuna varıldı. Her halükarda, bazı çevreler dünyaya bir dizi tarihi anı unutmadıklarını söylediler. Aynı zamanda, Ermeni ayrılıkçılığının aşırı biçimi de kendini göstermiştir. Paşinyan'ın İran ziyareti sırasında Tahran'ın merkezindeki Ararat Kulübü'nde Ermeni toplumu ile yaptığı görüşmede çektiği afişte "Karabağ Ermenistan'dır ve son" yazıyordu (AZƏRTAC. 2019). Bu politikayla çelişen önemli konuların altını çizebiliriz. İran konusunda

uzman olan Arif Keskin'e göre, İran'ın Karabağ konusunda tutarsız gibi görünen eylem ve tutumlarının arkasında birlik bir yaklaşım ve beş koldan oluşan bir politika oluşmaktadır. Bu beş yüzlü siyasi olayı şöyle açıklıyor:

- İranlı din adamlarının İran, Karabağ'da Şiilere/Müslümanlara yönelik zulme ilişkin açıklamaları, "içeride müminlere yönelik olası hayal kırıklıklarını gidermeye, düzeltmeye, düzeltmeye ve hafifletmeye yönelik kamu diplomasisi çabaları" olarak yorumlanabilir,
- Karabağ meselesi o kadar hassastır ki İran'da Türk milliyetçiliğini harekete geçirebilir. Rusya, Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve çatışma tırmanırca muhtemelen İsrail de savaşa katılacak,
- Bu tür ülkelerin bölgeye askeri yollarla girmeleri muhtemeldir. Bu nedenle İran'ın resmi açıklamalarının çoğunda ateşkes, arabuluculuk gibi kelimeler yer alıyor,
- İran'ın bölgesel politikası; Bu, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gergin ilişkileri sürdürmeyi ve böylece Azerbaycan'ın büyümesini engellemeyi amaçlıyor. Bu nedenle güçlü Azerbaycan yönetimine müsamaha göstermeyen İran yönetimi, Ermenistan ile iyi ilişkiler kurmuş ve ona yardım etmiştir:
- İran'ın Karabağ politikası Aryan/Fars milliyetçiliği ekseninde gelişmiştir. Bu zihniyet, halen İran'ın bir parçası olarak gördüğü Azerbaycan'ı İran medeniyetinin havzasına yerleştirmektedir (Keskin, 2020).

Kafkassam Direktörü Dr. Hasan Oktay Ankaranın bölgedeki kalıcı barışı ve istikrarı sağlamak amacı ile gerçekleştirmek istediği bu bölgesel işbirliği platformu hakkında şöyle demektedir: "Öncelikle Güney Kafkasya'da barışın tesis edilebilmesi için buna benzer birçok platformun oluşturulması lazım. Rusya-Gürcistan krizinde Türkiye, Bölgesel İstikrar ve İşbirliği platformu önermişti ama beklenen sonuçları vermediği için Güney Kafkasya'da problemler bugüne kadar yansıdı. Özellikle 44 günlük Karabağ savaşından sonra bölgede sorunların bittiği zannedildiği bir noktada, aslında bitmediği gibi daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştü. Bunun gösterilmesi açısından 3+3 formülü önerilmişti. Fakat bölgedeki ismi geçen bütün devletlerin çıkarları farklı pencerelerden değerlendirildiği için bu 6 devletin bir araya gelerek Güney Kafkasya'da bir sorunu çözme şansları oldukça zayıf. Zaten Moskova'daki toplantıda Gürcistan'dan bir yetkilinin olmaması da 3+3 değil 3+2 olduğunu ve tarafları ve bölgedeki çıkarları açısından değerlendirdiğimizde İran'ın da Gürcistan gibi bölgedeki gelişmelerden rahatsız olduğunu söylemek mümkün. Çünkü İran ile Ermenistan arasında Basra Körfezi'nden başlayıp Gürcistan'ı da içine alan bir yol projesi var. Bu projenin karşılığında da 10 Kasım'da Moskova'da imzalanan barış antlaşmasından sonra Zengezur Koridoru gündeme geldi. Bu koridor basına yansıdığı gün itibarıyla Türkiye ile İran ve İran ile Azerbaycan arasında adı konmamış bir gerginlik oluştu. Çünkü İran, Laçın gibi bir koridorun Zengezur'da açılmasının Ermenistan ve Gürcistan'la ilişkilerine zarar verebileceğini düşünüyor"(Salcı, 2021).

Ermenistan, Beyanname'nin imzalanmasını ve Şuşa'da Türkiye konsolosluğunu açmasını kendisi için bir tehlike kaynağı olduğunu düşünerek hoş karşılamadı. Erivan Bölgesel Araştırmalar Merkezi'nin direktörü Richard Giragosyan, ziyaretin "Aliyev hükümetinin zaferinin bir göstergesi olarak hazırlandığını" söyledi. Giragosyan, OC Media ile yaptığı röportajda, "Bu açıdan bakıldığında, cumhurbaşkanının ziyareti aynı zamanda Türkiye'nin bu savaşta Azerbaycan'a eşi benzeri görülmemiş doğrudan askeri desteğinin bir göstergesiydi. Aslında, Türkiye'nin Azerbaycan'a yaptığı askeri desteğin ve yatırımın derinliği göz önüne alındığında, anlaşma normaldir ve Türkiye'nin Azerbaycan'ın ana askeri hamisi olarak eski rolüne geri döndüğünü teyit etmektedir"(Aghayev, 2021).

Genel olarak üçlü ittifak stratejisi, Azerbaycan'ın bölgede istikrar ve güvenlik açısından dengeleme politikası ile tutarlıdır. 19 Ekim 2021'de Güney Kafkasya'yı ziyaret eden AB Güney Kafkasya Temsilcisi Toivo Klaar, müreffeh ve barışçıl bir Güney Kafkasya için tüm ortaklarla birlikte çalıştıklarını ve kalıcı bir barış ve güven inşa etmenin Avrupa'nın bölgesel politikası için önemli olduğunu söyledi (Nüsrətoğlunun, 2022). AB, bölgedeki stratejik çıkarlarını gerçekleştirmek için etnik ve toprak çatışmalarının ülkelerin toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesini desteklemektedir. Bu amaçla AB, savaştan sonra Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınırları askerden arındırmak ve sınırlamak, büyük bir barış antlaşmasına hazırlık için çeşitli görüşmeler ve temaslar yapmak ve düşmanlık ortamını karşılıklı olarak hafifletmek için adımlar atmaktadır. Ancak bazı bölgesel konularda Güney Kafkasya'nın "arka bahçesi" olan Rusya'ya sırtını dönemez.

Şuşa Beyanname'sinin kilit noktalarından biri Zengazur koridorunun açılmasıdır. Taraflar, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Azerbaycan Cumhuriyeti Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında Azerbaycan'ı ve Türkiye'yi birbirine bağlayan koridorun açılmasını (Zangazur koridoru) ve bu koridorun devamı olarak Nahçıvan'ın inşasını kararlaştırır. Kars demiryolu iki ülke arasındaki ulaşım ve iletişim bağlantılarının gelişmesine önemli katkı sağlayacaktır. Nitekim Azerbaycan ve Türkiye'nin hayata geçirdiği Bakü-Tiflis-Ceyhan, Güney Gaz Koridoru ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projeleri, ülkenin kaderini kökten değiştirmiştir. Güney Kafkasya ve Yeni Zengazur koridoru tüm bölge üzerinde benzer bir etki yaratacaktır. Azerbaycan, Horadiz'den Ermenistan sınırına kadar kurtarılan topraklarda demiryolu inşaatına şimdiden başladı. Nahçıvan demiryolunun büyük bölümü çalışır durumda ve eksik kısımlar kısa sürede tamamlanacaktır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Güney Kafkasya'nın ekonomik kalkınmasında oynayabileceği olumlu rol hakkında yorum yapan Shahmar Hajiyev, "Washmar'ın istikrar ve bölgesel ekonomik işbirliğini sağlamada daha aktif bir rol oynaması için büyük bir fırsat olduğuna dikkat çekiyor. Örneğin, Güney Kafkasya'da ulaşım bağlantılarının açılması, Güney Kafkasya ülkeleri arasında bölgesel diyalog, işbirliği ve ortaklığı geliştirerek bir platformun omurgasını oluşturabilir. ABD, bölgesel ekonomik entegrasyona katkı sağlayacak Zengezur koridorunun bölgede açılmasına destek vermelidir"(Bulletin, 2021. p.5).

ABD, İngiltere ve AB ülkelerinin bölgeye ilgisi genel olarak bu ülkelerin Kafkasya politikaları, Azerbaycan'ın Rusya ve İran arasında çok önemli coğrafi pozisyonda bulunması, bölgenin

Orta Asya ile transit güzergahında ve Hazar Denizi ile Karadeniz arasındaki kritik koridorda yerleşmesi ile şekillenmiştir. Bu nedenle Ermenistan-Azerbaycan savaşı sırasında AB Komisyonu ve Parlamentosu tarafları diplomasi masasına davet eden açıklamalar yaptı ve demeçler yayımladılar. Bu demeç ve açıklamalarda Karabağ'daki Ermeni nüfusunun haklarından bahis edildiği gibi Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü vurgusu da yapılmıştır. Tüm bunların yanında ABD gündemi daha fazla korona virüsle mücadele ve seçimler gibi iç meselelerle meşgul olduğundan ikinci Karabağ savaşına bu ülkede gerekli ilgi olmamıştır. Fransa, Azerbaycan ile son 27 yılda geliştirilen iyi ekonomik (Fransa şirketlerinin Azerbaycan'da yatırımları) ve siyasi ilişkilere (Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ve ardından İlham Aliyev seçimlerden sonra ilk yurtdışı ziyaretlerini bu ülkeye yapmışlar) rağmen Ermenistan'ı destekleyen açıklamalarda bulundu. Birleşik Krallık ise hem iki taraflı düzeyde hem de BM Güvenlik Konseyi'nde Azerbaycan'a belirli destek vermiştir (Aslanlan, 2020, s.10-11).

Bölgesel bir tartışma platformu "3+3" kurma girişiminin, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından ortaya atıldığını vurgulayan Bayramov şöyle dedi: "3+3" formatının açılış toplantısı Aralık ayında Moskova'da yapıldı. Amaç, ilk görüş alışverişinde bulunmaktı. Bölge ülkelerinin sorunları, masaya yatırması olumlu. Bu toplantıyı takdir ediyor ve ilk anlaşmaları kabul edilebilir buluyoruz. Ulaşım, iletişim, güven oluşturma ve bir dizi başka konular tartışıldı. Koordinasyon çalışmaları Dışişleri Bakanlıkları tarafından yürütülecektir. Diğer ilgili bakanlıkların sürece koordineli katılımı göz ardı edilmemektedir. Bu platformda daha üst düzeyde bir toplantı yapılması istisna değil". Bayramov, ilk görüşmede Gürcistan'ın olmamasına rağmen, görüşmenin sonuçlarının Gürcistan'a bildirilmesi konusunda mutabık kaldığını ve Gürcistan'ın kararına saygı gösterdiklerini kaydetti (Azerbaycan Dışişleri Bakanı Bayramov'dan..., 2021).

ABD ve NATO, Doğu Komşuluğunda güvenliği artırmak için mevcut fırsatları değerlendirmelidir. Güvenlik ve ekonomik potansiyeli ile GUAM+ formatı, bölgesel güvenliği artıracak, Rusya'ya karşı caydırıcılık işlevi görecektir ve Avrasya'ya jeopolitik çoğulculuğu getirecektir (Huseynov, 2021). COVID-19 salgınının etkilerinin, küresel ekonomide yaşanan durgunluğun ve enerji piyasasındaki fiyat düşüşlerinin yol açtığı sorunlara eklenen işgalden kurtarılan bölgelerin yeniden imar edilecek olmasının getirdiği yük ve savaşın ağır faturası Azerbaycan ekonomisi üzerinde önemli olumsuz etkilere yol açmıştır. GSYİH'deki öngörülen %4'lük düşüş göz önüne alındığında geçen beş yıllık süre zarfında bu oranın en düşük oran olduğu açıkça görülmektedir. Seyahat kısıtlamalarının bir sonucu olarak, turizm sektörü en çok etkilenen sektörler arasında yer almıştır. Aynı zamanda, hizmet, yiyecek-içecek ve ulaşım sektörleri de önemli kayıplar vererek salgından ağır bir şekilde etkilenmeye devam etmektedir. Ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Gümrük Komitesi tarafından sağlanan bilgi ve istatistiklere göre ülkenin ihracat ve ithalat kapasitesinde de önemli bir düşüş gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, sahip olduğu yeni statüko Azerbaycan'ı bölgenin ana transit ülkesi olarak doğu-batı ve kuzey-güney lojistik hatlarının geçiş noktası haline getirmiş ve bu bağlamda ileriki dönemlerde, ülkenin enerji gelirlerine bağımlılığının azalması söz konusu olabilir. Karabağ'da işgalden kurtarılan alanların tarımsal açıdan verimliliğinin ve Karabağ'da Ermenilerin kontrolünde bulunan altın madeni ve

hidroelektrik santralının ele geçirilmesinin Azerbaycan ekonomisine katkı sağlayacağı da açıktır (Kınık, 2020. s.72-73).

Türkiye ve Azerbaycan cumhurbaşkanlarının Karabağ'ın Şuşa kentinde imzaladıkları Beyannamesi'nin içeriğine bakıldığında, bölgesel güvenlik konularının daha da önemli hale geldiği görülmektedir. Erdoğan ve Aliyev tarafından imzalanan belgenin metninde, Ankara ve Bakü'nün imzacı ülkelerden herhangi birine yönelik herhangi bir tehdide ortaklaşa yanıt verme niyetinde oldukları belirtiliyor:

“Taraflardan herhangi birinin görüşüne göre, üçüncü bir devlet veya devletlerden bağımsızlığımıza, egemenliğimize, toprak bütünlüğümüze, dokunulmazlığımıza veya uluslararası kabul görmüş sınırlarımızın güvenliğine yönelik bir tehdit veya saldırı olması halinde, taraflar, bu tehdit veya saldırganlık. Yardımın miktarı ve şekli, acil görüşmeler sırasında belirlenecek ve savunma ihtiyaçlarının ortak eylemler ve ayrıca silahlı kuvvetlerin kuvvetlerinin ve komuta yapılarının koordineli faaliyetleri yoluyla karşılanmasına karar verilecektir”(Unyanyanç, 2021).

Bölge, egemenliklerini güçlendirmek, kendilerini komşu güçlerin olumsuz etkilerinden korumak ve sürdürülebilir kalkınmaya elverişli sağlam bir bölgesel istikrar oluşturmak için ekonomik ve güvenlik işbirliğinden önemli ölçüde yararlanabilecek uluslardan oluşan küçük bir bölgedir. Ancak gerçek bunun tam tersidir. Güney Kafkasya, bir dizi ayrılıkçı çatışma ve devletler arası savaşlar yaşamış, çatışmalarla dolu bir bölgedir. Çok sayıda bölge içi çelişki ve düşmanlık bulunmaktadır ve bölge ülkelerinin komşularıyla ilişkileri sorunludur. Bölge içi çatışmalar nedeniyle, bölgesel güvenlik dinamiklerinin ve düşmanlıkların seyrinin şekillenmesinde önemli rol oynayan daha büyük komşularının etkilerine maruz kalmaktadır. Çatışan ittifaklara üyelik veya bu ittifaklara yönelme, bölge içi çatlakları güçlendirerek Güney Kafkasya'da çatışmaların barışçıl çözüm şansını daha da azaltıyor (Mammadov ve Garibov, 2021).

Şuşa Beyannamesi'nin imzalanması ile kısa sürede gerçekleşen uluslararası gelişmelere bakıldığında beyannamenin zamanlamasının da doğruluğu da dikkat çekiyor. Zira beyanname 2020 Savaşından sonra ortaya çıkan küresel ve bölgesel konjonktürde Azerbaycan ve Türkiye'nin koordineli ilerlemesine olanak tanıyor. Beyannamede belirtilen:

“Taraflar, bölgesel ve uluslararası düzeyde istikrar ve refah üzerinden barış, dostluk ve samimi komşuluğa dayalı uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi, ayrıca ihtilaflar ile bölgesel ve küresel güvenlik ve istikrar meselelerinin çözümlenmesi yönünde ortak çaba gösterirler”(Şuşa Beyannamesi'nin Tam Metni, 2021).

Türkiye ve Azerbaycan'ın bölgede ortak stratejik hedefleri olması, Güney Kafkas bölgesinde istikrar ve güvenliğin güçlendirilmesine, tüm ekonomik ve ulaşım bağlarının yeniden kurulmasına, ilişkilerin normalleştirilmesine ve güvence altına alınmasına önemli katkı sağlayacaktır. Sonuç olarak Azerbaycan-Türkiye ilişkilerine önemli bir ivme kazandıracak Şuşa Deklarasyonu'nun

bölgesel ve küresel güvenliğin de temellerini attığını söyleyebiliriz. Aynı zamanda Azerbaycan'ın yeni dünya düzenine, küresel jeopolitik sisteme entegrasyonunun bir göstergesidir.

5. Sonuç

Medeniyetler Kavşağı Güney Kafkasya, XXI. Yüzyılın başında büyük güçler arasındaki rekabetin arenası haline geldi. Genellikle Eylül-Kasım 2020'de Ermenistan v  Azerbaycan Savaşı sonrası bölgenin jeopolitik durumu yeniden değişmişti. Genel hatlarıyla Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'ın bölgesel işbirliği sürecinde aktif ve kilit oyuncular olduğu görülmektedir. Her üç ülke ekonomik ve enerji kaynaklarının taşınması yanı sıra jeopolitik konumlarını üçlü ve bölgesel işbirliğini genişletmek için etkin bir şekilde kullanıyor. Bölgenin uzun vadeli kalkınma stratejisinin belirlenmesinde öncü rol oynayan bu üç ülke ilişkilerinin çok önemli bir unsuru olan petrol ve gaz boru hatları, sadece bölgede değil, her üç ülkenin küresel prestijini de önemli ölçüde artırmıştır. Bu projeler sadece üç devletin rin güvenliği için büyük garantiler sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda onların birlik ve stratejik ortaklığı bölgesel güvenlik için de önem taşıyor.

Ermenilerin ve Azerbaycanlıların barış içerisinde ve sorunsuz birlikte yaşaması uzun süre daha mümkün olmayabilir. Özellikle, 44 günlük savaşındaki askeri yenilgi Ermenilerde intikam duygusunu daha arttırmıştır. Hem Karabağ bölgesinde hem de iki ülkenin tam olarak hatları belirlenmemiş devlet sınırında zaman zaman istikrarsızlıklar yaşanabilir. Bu süreç de pürüzsüz ilerlemeyebilir. Rusya, Karabağ'da sahada kazandığı kontrol avantajını eş zamanlı olarak hem Azerbaycan hem Ermenistan hem de Türkiye'ye karşı çeşitli siyasi ve ekonomik konularda pazarlık aleti olarak kullanmaya çalışabilir (bölgenin istikrarı ve Ermenilerin hukuki statüsü üzerinden). Ancak ABD'nin Rusya'ya karşı baskı politikası arttıkça Moskova daha fazla Türkiye ile yakınlaşma gereksinimi duyabilir. Diğer taraftan da ABD, Karabağ meselesinde çok taraflı barış gücü misyonunun kurulması için baskı yapabilir. ABD İran'a karşı politikasında yumuşama olursa, bu durum İran'ın yeniden bölgesel meselelerde aktif pozisyon almasında etkili olabilir. Ermenistan-Azerbaycan Savaşı Ankara-Bakü arasındaki askeri, politik ve ekonomik entegrasyon sürecini daha da hızlandıracaktır. Rusya-Ukrayna krizi sonucunda Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçen ulaşım koridorunun önemini artmış olacaktır. Böylelikle, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney stratejik ulaşım koridorlarının tam ortasında Türkiye'nin olması uzun vadede Rusya ve İran'a karşı pazarlık gücü ve avantaj kazandırmış olacaktır. Önümüzdeki dönemde Rusya ve İran bölgesel güçler olarak yeniden uzun süreli istikrar için ve hatta statükonun değişmesi için çalışmalarını güçlendirebilirler.

Diğer yandan Şuşa Deklarasyonu ile Türkiye bölgede ulusal çıkarları için son derece önemli olan tarihi, siyasi, askeri ve güvenlik alanlarındaki faaliyetleri yansıtıyor. Böylece, Ankara daha kısa ve düşük nakliye mesafeleri ve maliyetleri, onun bölge devletleri ile arasındaki karşılıklı ticareti daha da artıracaktır. Yeni koridor, ziyaretçilerin daha güvenli ve rahat hareket etmesini sağlayacağı için bölgedeki turizm ilişkilerine de olumlu etki yapacaktır. Geniş anlamda yeni koridor, Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk dünyası ile bağlantı kurmasının alternatif ve daha kısa

bir yoludur. Bu nedenle, Azerbaycan topraklarının kurtarılması ve iletişimin yeniden sağlanması, Güney Kafkasyada barış ve güvenliği korumakla beraber, Orta Asya Türk ülkeleri arasındaki ilişkiler için yeni gelişme perspektifleri açacaktır.

Kaynakça

- Aghayev, İ. (2021).The 'Shusha Declaration': Strategic realignment or business as usual? <https://oc-media.org/features/the-shusha-declaration-strategic-realignment-or-business-as-usual/>. Erişim Tarihi: 25.01.2021.
- Aslanlan, K. (2020). Karabağ Meselesi için "3 Boyutlu" Analitik Perspektif Önerisi. Karabağ Zaferi: Kafkasyada Yeni Dengelerden Türk ve İslam Dünyasında Yeni İşbirliği Modeline. ULİSA1
- Asker, A və Özpınar, G. Z. (2021). Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomis. *Avrasya İncelemeleri Dergisi – Journal of Eurasian Inquiries* 10, 1 DOI: 10.26650/jes.2021.004
- Azerbaycan Dışişleri Bakanı Bayramov'dan Şuşa Deklarasyonu açıklaması. Aralık 27, 2021 <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/azerbaycan-disisleri-bakani-bayramovdan-susa-deklarasyonu-aciklamasi-41969643>. Erişim Tarihi: 18.05. 2021
- Azerbaycan Cumhurbaşkanlığı İdaresi yetkilisi Aslanov "Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan Üçlü İttifakı ve Bölgesel Politikanın Geleceği" konferansında konuştu. 17 Şubat 2014. <https://www.star.com.tr/dunya/turkiyegurcistanazerbaycan-ittifaki-dunyaya-ornek-olacak-haber-844504/>. Erişim Tarihi: 12.06. 2021
- Atlas.media. Georgia. Retrieved from. 14 Şubat, 2019. <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/geo/>. Erişim Tarihi: 14.02. 2021
- Bayramova, A. (2020). "Regional nəqliyyat-kommunikasiya sisteminin yeni qovşağı – Naxçıvan MR", Milli.az, news.milli.az/economy/897251.html. Erişim Tarihi: 06.02. 2021
- Bingöl, O. (2013). Tarihsel Süreçte Rusya'nın Kuzey Kafkasyayı Kontrol Stratejilerinde Geline Aşama: Başarısızlık ve Terör. Karadeniz Araştırmaları (37) <https://doi.org/10.12787/KARAM704>
- Büyükakıncı, E. (2012). XXI. Yüzyılın başında Türkiyeden Avrasyaya bakış: yeni algılama biçimleri ve kurumsal yöntemler. Ed. F.Sönmezoğlu, N.Ö.Baklacioğlu, Ö.Terzi.. XXI.Yüzyılda Türk Dış Politikasının Analizi. İstanbul: Der Yayınları.
- Ceferova, E; Hüseyinov,V; Bağirov, O; Hacıyev, Ş ve Esgerova, R. (2021). 44 Günlük Karabağ Savaşı: Mülahizə və nəticələr. Bakı: Beynəlxalq Münasibətlər Təhlil Mərkəzi,
- Cumhurbaşkanı Aliyev: "Şuşa Deklarasyonu ile Azerbaycan-Türkiye ilişkileri yeni bir aşamaya geldi". 15. Haziran 2021, <https://www.sondakika.com/haber/haber-susa-beyannamesi-ile-azerbaycan-turkiye-iliskileri-14202339/>. Erişim Tarihi: 21.03. 2022
- Çalışkan, B. (2020). 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasyada Yeni Dönem. https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html. Erişim Tarihi: 19.07. 2021
- Gérard Dussouy. (2006). Les Théories,Géopolitiques L'Harmattan, Paris
- Guliyev, S. (2018). Bölgeselleşme Çevresinde Kafkasyada İşbirliği İmkanları ve Engeller. Black Sea-Caucasus Region: Risks and Opportunities
- Güney Kafkasya'nın jeopolitik manzarası: karmaşıklık ve risklerin arka planına karşı 29.03.2019. Bakı, 29 mart. AZƏRTAC. https://azertag.az/xeber/Cenubi_Qafqazin_geosiyasi_menzeresi_murekkeblilik_ve_riskler_fonunda-1263163. Erişim Tarihi: 16.02. 2021

- Hacıyev, A. (2022). Rus uzman: Moskova ve Şuşa deklarasyonları Azerbaycan'ın blok dışı statüsünü güçlendiriyor. <https://tr.sputniknews.com/20220223/rus-uzman-moskova-ve-susa-deklarasyonlari-azerbaycanin-blok-disi-statusunu-guclendiriyor-105.416.4342.html>. Erişim Tarihi: 16.03. 2022
- Huseynov, R. (2021). GUAM+: Türkiye ve NATO için yeni fırsatlar. <https://www.independentturkish.com/node/414431/t%C3%BCrkiye-ve-nato-i%C3%A7in-yeni-f%C4%B1rsatlar>. Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- İyikan, N. (2011). Türk Dış Politikasında Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın Yeri. Orta Asya – Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010. İstanbul: Hiperlink Yayınları
- İsaev, A Boris (2006). Geopolitika, Sankt-Petersburg: Piter
- Kaşıkcı, N ve Yılmaz, H. (2000). Aras'tan Volga'ya Kafkaslar. İstanbul: Türk Metal Sendikası Araştırma Bürosu Yayınları
- Keskin, A. (2020). İran'ın Karabağ Siyasetinin 5 Yüzü, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/iranin-karabag-siyasetinin5-yuzu/>, Erişim Tarihi: 16.02. 2021
- Kınık, H. (2020). Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan. (Ed) Özgür Tüfekçi. Karadeniz:2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları
- Koçer, G. (2010). "Gürcistan: Jeopolitik, Jeokültür, Jeoekonomi". *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine*. Ed T. Arı, Bursa: Marmara Kitap Merkezi Yayınları
- Kommersant, Georgian President unbalances Transcaucasia. Retrieved from 14 Şubat, 2019. <https://www.kommersant.ru/doc/3909782>. Erişim Tarihi: 25.01.2020.
- Mammadov, F ve Garibov, A. (2021). South Caucasus as a Regional Security Complex: Divergence of Identity and Interdependence of Security. Cooperation in Eurasia. Linking Identity, Security, and Development. Bakü: South Caucasus as a Regional Security Complex.
- Nüsratoğlunun, T. (2022). "Cənubi Qafqazda böyük sülh sazişi mümkündürmü?". <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/proqram/2021/10/21/c-nubi-qafqazda-boyuk-sulh-sazisi-mumkundurmu-1722593>. Erişim Tarihi: 25.06.2021.
- Reşid, L. (2021). Şuşa Bəyannaməsi regional və qlobal təhlükəsizliyə zəmin yaradır. Halk Gazetesi. <https://xalqgazeti.com/az/news/78723>. Erişim Tarihi: 25.01.2022.
- Patan, R ve Tüfekçi, Ö. (2020). Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan. Karadeniz 2020 gelişmeleri ışığında bölgesel değerlendirmeler, (Ed) Özgür Tüfekçi, İstanbul: Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Salmanov, E. (2019). Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Haydar Aliyev(1993-2003). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Son dakika haberi... Cumhurbaşkanı Erdoğan Şuşa'da... Türkiye ve Azerbaycan imzaları attı. Haziran 16, 2021 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-cumhurbaskani-erdogan-susadaturkiye-ve-azerbaycan-imzolari-atti-41832927>. Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Sputnik-Georgia, Salome Zurabishvili's first visit to Armenia. Retrieved from 14 Şubat, 2019. https://sputnik-georgia.ru/trend/zurabishvili_armenia/. Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Salcı, T. (2021). 3+3 formatındaki bölgesel işbirliği platformu Güney Kafkasya'ya barış getirir mi? <https://tr.sputniknews.com/20211210/33-formatindaki-bolgesel-isbirligi-platformu-guney-kafkasyaya-baris-getirir-mi-105.164.8310.html>. Erişim Tarihi: 28.07.2021.
- Şimşir, B. Kars Antlaşması, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kars-antlasmasi/>. Erişim Tarihi: 16.02. 2022
- Şuşa Beyannamesi'nin Tam Metni, AVİM, 16 Haziran 2021, <https://avim.org.tr/tr/Bulten/ISTE-SUSA-BEYANNAMESI-NIN-TAM-METNI>. Erişim Tarihi: 25.06.2022.

- Şuşa Deklarasyonunun ittifaq ilişkileri ve bölgesel güvenlik açısından tarihi-siyasi önemi. 12 Şubat, 2022. https://azertag.az/xeber/Muttefiqlik_munasibetleri_haqqinda_Susa_Beyannamesinin_tarixi_siyasi_ehemiyeti_ve_regional_tehlikesizlik-2011490. Erişim Tarihi: 25.02.2022
- Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Mütteliklik İlişkileri Hakkında ŞUŞA BEYANNAMESİ. 15 Haziran, 2021 <https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/2021-06-15-Azaebaycan-SusaBeyannamesi.pdf>. Erişim Tarihi: 25.06.2021.
- The Shusha Declaration as a roadmap for a new security architecture in the South Caucasus. Bulletin / Highlight of the Foreign Policy of Republic of Azerbaijan 2021
- Uğur, G. (2009). Türk Dış Politikasında Güney Kafkasya Bölgesindeki Güç Mücadeleleri ve Büyük Kafkasya Kalkınma Girişimi. Ankara: Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- Unanyanç, V. (2021). Alternativa Şuşinskoy deklaracijy. <https://www.ekhovkavkaza.com/a/31315175.html>. Erişim Tarihi: 18.04.2021.
- Yalçınkaya, A. (2006). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğünden Küresel Kördüğüne*. Ankara, Lalezar.
- Yalçınkaya, A. (2011). TRACECA as a Eurasian organization. *6th silk road international conference*, Tbilisi.

Declaration of Shusha: The importance of Turkey's cooperation with Azerbaijan and Georgia in the security framework of South Caucasus: current expectations and challenges

Murad ASADOV

In modern times, the South Caucasus is a region of geopolitical importance that allows Central Asia to open to the Black Sea and from there to Anatolia and Europe, influencing the interests of Russia, Türkiye and Iran. The South Caucasus, a transitional region between East and West, North and South, occupies a special place in the emerging world order after the Cold War. As known, Türkiye is located in the middle of the three most important crisis regions in the world. Two of these regions, the South Caucasus and the Middle East in particular, are not only of interest to the world powers for their energy resources, but also a competitive area for them. It is difficult to say that such a situation is positive for the security of the region.

After the collapse of the USSR, the confrontation between the East-West block was replaced by new friendly relations. Under the circumstances, Türkiye changed its foreign policy in order to find new allies to defend its interests on the international platform. The establishment of two independent states in the South Caucasus, Türkiye's foreign policy priorities have been identified as follows: To prevent the return of Russia to South Caucasus; to support the independence and territorial integrity of the states of the region, and to achieve the safe transportation of energy resources of the Caspian Basin to Western markets.

After the collapse of the USSR, Russia wanted to resolve two main issues by keeping the South Caucasus under its control. The first was to maintain security in the southern region of Russia, and the second was to keep Western countries out of the region as much as possible. In this respect, the positions of Russia and Iran coincided, but contradicted the positions of Türkiye. Georgia and Azerbaijan, which are trying to break free from Russia's influence, are on Türkiye's side in this regard. Despite Russia's current problems and economic difficulties, its sufficient military presence threatened the countries of the region. The fact that the South Caucasus is a "safe zone" is important for Türkiye. For this purpose, in April 2002, the leaders of Türkiye, Azerbaijan and Georgia signed the "Trabzon Agreement" in Trabzon. With this agreement, an

* Bakü Devlet Üniversitesi, Siyasi Bölümü, Doktora Öğrencisi, muradasadov@bsu.edu.az, ORCID: 0000-0003-1528-2533

alliance of Türkiye, Georgia and Azerbaijan was formed in the region, which began to worry neighboring Russia and Iran. It was no coincidence that the Iranian Foreign Minister paid an unscheduled visit to Moscow in early May 2002. The main issues discussed during the visit were the status of the Caspian Sea, regional security and the influence of Western countries in the region. The Trabzon Declaration was on the agenda of the Türkiye, Azerbaijani and Georgian media, as well as the Russian and Iranian media. At the meeting, along with the security of the South Caucasus, Azerbaijan's support for Azerbaijan's position on the oil and gas pipelines that will pass through the three countries, along with further strengthening the isolation of Armenia, also affected the interests of Russia and Iran.

After the 2018 Russia-Georgia war, Türkiye suggested a Regional Stability and Cooperation platform, but the problems in the South Caucasus have been reflected until today, as it did not yield the expected results. Especially after the 44-day Karabakh war in 2020, at a point where the problems in the region were thought to be over, it turned into an even more unbearable situation. In order to demonstrate this, the 3+3 formula was proposed. However, since the interests of all the states mentioned in the region are evaluated from different perspectives, the chances of these 6 states to come together to solve a problem in the South Caucasus are very weak. In fact, the absence of a Georgian official at the meeting in Moscow was 3+2, not 3+3. In terms of the parties and its interests in the region, it is possible to say that Iran, like Georgia, is uncomfortable with the developments in the region. Because there is a road project between Iran and Armenia that starts from the Persian Gulf and includes Georgia. In return for this project, the Zangezur Corridor came to the fore after the peace agreement signed in Moscow on November 10. As of the day this corridor was reflected in the press, an unspecified tension arose between Turkey and Iran, and between Iran and Azerbaijan. Because Iran thinks that opening a corridor like Laçın in Zangezur could harm its relations with Armenia and Georgia.

Russia, inherited from the USSR, is a major threat to the South Caucasus states with its great power and imperialist ideals. The relations of the South Caucasus countries into a peaceful organization will ensure that Türkiye is also in a state of security, although the aggressive policy of Armenia, which is backed by Russia, does not allow it. While Azerbaijan-Georgia-Türkiye cooperation seeks to establish security and lasting peace in the region, Russia and its ally Armenia are making every effort to delay this process.

The comparative-political analysis method was widely used in the research. Using this method, the materials of the mutual meetings of the heads of state and government of Türkiye, Georgia and Azerbaijan were extensively analyzed. It is also based on a systematic approach to international relations, historical and expert analysis, examination of documents, causes – consequences, analysis-synthesis methods from general logic and prediction methods.

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

A Research on City-to-City Pairing Trends of International Sister Cities in Turkey

Uluslararası Düzeyde Kardeş Kentlerin Eşleşme Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma

Nisa ERDEM^{ID}

Abstract

Sister cities were initially intended to create post-war friendships and cultural linkages. During this period, sister city relationships were mostly formed based on similarities such as names, cultural or historical links. In the 1970s, there was an increase in mutual understanding aimed at sister city relations, as well as a shift in the pattern of friendly relations. Relations are based on the availability of mutually beneficial advantages for a wide range of goals, including trade, investment, economy, tourism, health, and the environment. Issues of trade, economy, and development, which have recently become increasingly essential for cities, have begun to be debated in the context of sister city connections. As a result, municipal cooperation decisions in sister city connections have become increasingly crucial. Especially in the choice of partnership, political or emotional decisions prevent effective cooperation. The purpose of the study is to determine the pattern of municipal sister city relationships in Turkey. This study examined 2051 sister city relationships between 486 municipalities in Turkey at the international level, as well as the effects of population size and geographical distance on the selection of a sister city. According to the study's findings, geographic proximity and situations requiring the exchange of information and experience appear to be determining factors in city pairings with different population sizes. Cross-border cooperation, which refers to cities that are geographically close to one another by land or sea, is uncommon in Turkey; however, sister city relations are generally strengthened with cities in geographically close countries, especially due to historical and cultural factors. This study's findings could apply to future research examining the mutual benefits of sister city relationships between cities.

Keywords: City diplomacy, Sister city, City-to-city pairings, Population size, Geographical distance.

Öz

Kardeş kentler, başlangıçta savaş sonrası dostlukları ve kültürel bağları geliştirmenin bir yolu olarak düşünülmüştür. Bu dönemde kardeş şehir ilişkilerinin kurulması büyük ölçüde isim, kültürel veya tarihi bağlar gibi benzerliklere dayanmaktaydı. 1970'li yıllarda kardeş kent ilişkilerinde amaçlanan karşılıklı anlayışın gelişimi ve dostane ilişkilerin seyrinde bir değişim gözlemlenmiştir. İlişkiler, ticaret, yatırım, ekonomi, turizm, sağlık, çevre, gibi oldukça çeşitlenen amaçları kapsayan karşılıklı faydaların elde edilebilirliği üzerine yoğunlaşmıştır. Son zamanlarda kentler açısından giderek önemi artan ticaret, ekonomi ve kalkınma konuları, kardeş kent ilişkileri bağlamında ele alınmaya başlanmıştır. Böylece

* Karadeniz Technical University, Turkey, Trabzon, E-mail: nisaerdem@ktu.edu.tr, ORCID:0000-0001-8258-9338

kentlerin kardeş kent ilişkilerindeki ortaklık seçimleri de giderek önemli bir hale gelmiştir. Özellikle ortaklık seçiminde siyasi ya da duygusal yönde alınan kararlar etkili işbirliği kurmayı engellemektedir. Bu çalışma, Türkiye'de belediyelerin kardeş kent seçimini değerlendirmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye'de belediyelerin kardeş kent eşleşmelerindeki eğilimi ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada, Türkiye'deki 486 belediyenin uluslararası düzeydeki 2051 adet kardeş kent ilişkisi incelenmiş ve kardeş kent seçimi üzerinde nüfus büyüklüğü ve coğrafi mesafe faktörlerinin etkisi araştırılmıştır. Çalışma, kardeş kentlerin eşleşme yöntemleri bağlamında önemli bulgular ortaya koymaktadır. İlk olarak, Türkiye'de kardeş kent eşleşmelerinde nüfus büyüklükleri yönünden genel olarak bir denklik arayışı bulunmaktadır. Farklı nüfus büyüklüklerindeki kent eşleşmeleri için ise coğrafi yakınlık ve bilgi-deneyim paylaşımı durumları belirleyici etkenler olarak ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, coğrafi mesafe yakınlığı yönünden karasal ya da deniz üzerinden birbirine komşu olan kentleri ifade eden sınır ötesi işbirliği Türkiye'de yaygın olmamakla birlikte, kardeş kent ilişkileri genellikle coğrafi olarak yakın ülke kentleri ile yoğunlaşmaktadır. Çalışma bulguları, kardeş kent ilişkilerinin kentler üzerindeki karşılıklı faydalarını sorgulamak üzere en uygun kardeş kent seçimini tasarlayacak çalışmalar için yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Yerel diplomasi, Kardeş kent, Kent eşleşmesi, Nüfus büyüklüğü, Coğrafi mesafe.

1. Introduction

Sister city relations are a type of city diplomacy formed by pairing at least two cities in different countries. The emergence of the Cold War after World War II led to the internationalization of the security phenomenon. These years are crucial for the development of partnerships in which cities play a role in peace and reconciliation efforts between states. In this context, the sister city relationship originated in Western Europe and was used to end intergroup hostility (Aktulun, 2018, p. 68-69). The purpose of the first German-French sister city relationship following World War II was to conduct diplomatic activities for peace. Today, sister city relationships have expanded to include cooperation in many fields, including culture, art, education, and sports, in addition to peace and conflict resolution. Since the mid-1900s, the number of sister city agreements has increased, and cities are acquiring new international partners. Only at the end of 1988, it was reported that 190 countries had sister city relationships (Zelinsky, 1991, p. 11-13). Clarke (2011, p. 115) also reported that over 11,000 sister city relationships have been established between cities in at least 159 countries over the past four decades. There is currently no definitive data on the global number of sister cities. However, according to Sister Cities International, which was created in 1956 by President Dwight D. Eisenhower of the United States of America, Europe has the most sister city relationships. Most sister city partnerships by country are Mexico and Most sister city partnerships by U.S. State is California (Sister City International, 2014-2015, p. 1). Sister cities provide municipalities with numerous benefits, including policy transfer, cultural exchange, practice sharing, and information exchange. Relationships between sister cities are significant in terms of cities cooperating on a common topic or producing outputs in similar service areas. Sister city relationships can provide beneficial results to the municipalities if certain conditions are met. The selection of suitable partners in city pairings is one of them. In the context of sister city relationships, a city will be favored based on a variety of characteristics. Population, history, cultural values, being the capital city or being close to the capital in terms of location, and

being a trade, tourism, or financial center can be prominent characteristics of sister cities. Which features will be taken into account in city pairings may change in parallel with the purpose of cooperation between cities. In studies on sister cities, while evaluating the areas of cooperation emphasized by sister city relations, their density, and geographical distribution, the previous step, the matching trends or whether there is a general trend, is overlooked. In studies on sister cities, it is overlooked whether there is a matching tendency of cities or whether there is a general trend in this regard. This trend can be uncovered by analyzing the factors that influence sister city pairings. The purpose of this study is to determine whether Turkish municipalities exhibit a pattern of sister city pairings based on population size and geographical distance. The study is divided into three sections to shed light on various aspects of sister city relations. The literature on sister city relationships and city pairings was examined initially. The article then provides an overview of sister city relationships in Turkey. The study concludes with research findings that reveal the city pairing trends in the sister city relationships between Turkish municipalities and cities in other countries.

2. Sister City Relationships and City-to-City Pairings

Cooperation agreements between two cities in different countries are the most prevalent form of bilateral relationship between local units at the international level. These agreements often appear as sister cities or cross-border collaborations that reveal different types of sister cities. At the international level, a sister city is a movement that establishes economic, political, social, and cultural ties between cities (Jayne et al. 2011, p. 25). Municipalities are crucial participants in the sister city relationship, which is defined as a long-term strategic alliance (De Villers, 2009, p. 150). On the other hand, the existence of cross-border cooperation stems from the fact that neighboring communities on both sides of the international border work together to solve common issues, such as water pollution or infrastructure (Maathuis, 2007, p. 8). Cross-border cooperation is a type of cooperation that is intended to be developed in a variety of fields, including environment, agriculture, spatial planning, tourism, culture, education and research, transportation, security and communication, economy and employment, border population, health and social services, and transportation (Yener, 1998, p. 20-21). The economic, political, and social relations between neighboring cities of different states help to establish close ties between local governments on both sides of the border (Campbell, 1987, p. 87). Cooperation cross-borders also apply to regions separated by water (Tschudi, 2002). The sister city relationship between the Black Sea-bordering Turkish city of Istanbul and the Ukrainian city of Odesa is an example of this.

In the process of getting to know each other in sister city relationships, introduction letters are exchanged and several visits are made. Cities determine the agreement text's reasons for coming together. The text of the agreement includes the cities' shared objectives. After the Second World War, city-to-city cooperation played a crucial role in fostering mutual understanding and peace. Relationships between French, German, and English cities in Europe were maintained

to promote peace in war-ravaged regions and avert another conflict in Europe (Berse, 2019, p. 2). The sister city relationship between Ludwigsburg, Germany, and Montbéliard, France, began in 1950 with informal relations between the mayors of both cities and thus became an integral part of the reconciliation efforts (Ramasamy and Cremer, 1998, p. 449; Campbell, 1987, p. 79). After the War, numerous organizations began to develop different sister city models. The Council of European Municipalities and Regions (CEMR) and United Town Organizations (UTO) are two important organizations that were both founded in 1951. CEMR's goal in establishing sister city relationships is to promote the unity of Europe and to defend Christian thought against communism. UTO, on the other hand, examines the sister city's implementation in terms of post-World War II geopolitical and geoeconomic relations. In other words, the term *sister city* refers to a mechanism of bonding between people who share certain characteristics for CEMR and a mechanism for bridging that is anticipated to be established between different groups for UTO (Clarke, 2011, p. 118). After a relatively sluggish start in the 1950s, the sister city movement in Western Europe spread successfully to the rest of Western Europe and the rest of the world. Since the 1950s, the overall development of the sister cities has been upward. It may not be possible to analyze the time expansion of this expansion in full and accurate detail, but it is a fact that the overall trajectory has been upward (Zelinsky, 1991, p. 7).

In the 1970s, a change was observed in the aims of sister city relations. Relations are focused on tangible purposes such as trade, investment, culture, and tourism activities, for which mutual benefits can be obtained (Sllalahi, 1998, p. 30). Sister City International proves that the value of strong sister city programs extends beyond diplomacy and peace-building to economic development and investment. It is realistic to believe that trade and business take place not only in New York City or Los Angeles but also in Hot Springs, Arkansas, and Sausalito, California, as a result of the strong and long links formed through sister city agreements (Sister City International, 2014-2015, p. 6). In a study conducted by Baycan Levent, Akgün, and Kundak (2008, p. 1187), it was discovered that the contributions provided by the sister city relationship, economic benefits, and new business and investment opportunities are the most important elements in the sister city relationship. One reason for this is that, while municipalities are the primary actors in sister cities, actors from a variety of sectors participate in this process. The economic sector is one of them. For example, the sister city process between Istanbul and Odessa included the Vice President of Istanbul Governorship, Istanbul Executive Council members, two district municipalities of Istanbul, Istanbul Chamber of Shipping, Istanbul Chamber of Commerce, Turkey Exporters Assembly, Turkish Commercial Cooperation Foundation, Turkish Airlines, Foreign Economic Relations Commission Turkish-Ukrainian Business Council, and some businessmen. The sister city protocol was signed as a result of the performers' visits. In the post-1990 period, there was a substantial labor migration to Turkey, specifically to Istanbul, from Ukraine and other Black Sea countries. These immigrants worked in fields such as informal manufacturing production, construction, retail, household services, and illicit activities. Informal manufacturing and retail activities coexisted on the European side of the Istanbul Metropolitan Area, where the majority of these businesses were concentrated in a few sites such as Laleli and Aksaray on the historical

peninsula, and Karaköy adjacent to the historical peninsula. The accommodation was made possible by a large illegal dwelling stock and slum regions. In addition to immigration, numerous people from the Balkans and the Black Sea Region came to Istanbul to trade luggage (Erkut and Baypınar, 2006, p. 16-17). Furthermore, according to Ramasamy and Cremer (1998, p. 456), the experience of New Zealand-Asian sister city connections demonstrates that well-managed sister city relationships at both the national and municipal levels may play an essential role in international trade and investment. Initially, sister cities were characterized as *twinning* due to city names, economic functions, export structures, similarities in terms of geographical location, or simply the familiarity of mutual political leaders, and sister cities were dominated by the concept of international friendship (Ramasamy and Cremer, 1998, p. 449). Instead of basing sister city relations on a symbolic emphasis, the objective is shifting toward more functional cooperation (Joenniemi and Janczak, 2017, p. 424). The economic objectives of sister city relationships demonstrate that local governments have increased their efforts to act as catalysts for exploiting the innovation and business opportunities offered by globalization and localization processes (Cremer et al. 2001, p. 384-387). Local governments choose to structure their pre-existing social and cultural relationships following their economic ties, revealing sister city relations as evidence of a successful municipal initiative. For this reason, many local governments are reestablishing sister city relationships as a tool for economic development. In addition, sister city relationships contribute to the growth and development of agglomeration economies by fostering economic and social dynamism (O'Toole, 2001, p. 54; Cremer et al., 2001, p. 388; Shaw and Karlis, 2002, p. 46-47; Ramasamy and Cremer, 1998, p. 446-447, 449).

Partner selection is crucial to the sustainability of sister city relationships and the achievement of expected benefits. However, choosing a suitable partner is not easy, and strengthening relationships takes a long time. One of the important factors affecting sister city pairings is the population size of the cities. The population size of the cities is a significant factor in determining sister city relationships. Matching occurs on population sizes in four different ways (Gil, 2021, p. 342): matches in which both foreign and local cities have a large population (large-large), matches in which the foreign city has a large population and the local city has a small population (large-small), matches in which the foreign city has a small population and the local city has a large (small-large), matches in which both foreign and local cities have a small population (small-small). Concerning population size, the most suitable sister city pairings can be determined by the cities' shared objectives and expectations. The unwritten rule is that two cities (or municipalities and locations) must be comparable and possess the requisite characteristics to be compatible partners (Zelinsky, 1991, p. 4). In this framework, cities are expected to have comparable population characteristics (Gezici and Kocaolu, 2018, p. 128; Oktem et al. 2016, p. 82). Gil (2021, p. 342, 344) stated that the similar population sizes of sister cities will benefit both of them. Because large cities typically attempt to attract the attention of cities of similar size. In this case, a small city can also attract the interest of a city of its size and thus have the opportunity to provide the required resources. Small cities may not be attractive to large cities if they seek similar experiences through sister city relationships. According to Zelinsky (1991, p. 4), similar experiences indicate

a degree of shared economic, cultural, ideological, historical, recreational, or other concerns. In contrast, the scope of sister city relationships has broadened to include developed and developing countries, and approaches to development assistance have evolved (Hafteck, 2003, p. 333, 336). In this sense, the applicable aspect of sister city relationships has emerged to build local capacity, strengthen urban governance, and ultimately facilitate the transfer of urban policies from one region to another (Berse, 2019, p. 3). Sister city relations are directed by local governments in developed nations and emphasize the effective roles that local governments in developing nations will play in their development (Buis, 2009, p. 190; Tjandradewia and Marcotullio, 2006, p. 358). In this context, city-to-city cooperation is a common term for the relationship between sister cities (Bontenbal and Van Lindert, 2011; Van Ewijk et al. 2015; Hewitt, 1998; Smutek, 2016; Hewitt, 1999; Buis, 2009; Tjandradewia and Marcotullio, 2006). This situation supports the tendency for cities with different population sizes (large-small or small-large) to become sister cities.

Sister city selection is not a random process; historical ties, common economic, cultural, entertainment, and ideological concerns, similar or identical place names, and geographical distance must be taken into account (Zelinsky, 1991, p. 1). Cities are rebuilding their cultures and structures in response to the consequences of global capitalism. As a result, city governments attempt to exist within the existing system while also being accepted by global components (Robertson, 1999, p. 277-278). Cultural activities, expression, attention of city residents and visitors, and the state of the city's cultural heritage assets are all ways that creative cities utilize their creative potential (Ersavaş Kavanoz and Erdem, 2019, p. 192). Also emphasized is the significance of geographical distance in the relations between sister cities (Gil, 2020, p. 184; Han et al. 2022). Kaltenbrunner et al. (2013, p. 5-6), analyzed the distribution of geographic distances between all pairs of sister cities to determine the degree to which geographic proximity is an important factor for collaboration. Geographic proximity is most influential in sister city relationships within Europe, followed by North and South America, and partially by Far East Asia. In Europe, a cross-border sister city is particularly encouraged. In addition, sister city projects between border cities of Northern European countries, and sister city relations between Australia and China-Japan are examples of geographical motivation (Ekşi, 2018, p. 63). Distance is significant in terms of several factors, including mutual problems and cost (O'toole, 2001, p. 416). Consequently, geographical distance can be viewed as one of the success factors in sister city relationships (Baycan Levent et al. 2008, p. 101). According to Sergent (27 as cited in Zelinsky, 1991, p. 23), the distance between sister cities should be neither too large nor too small. The vastness of the distance incurs high financial costs and makes it difficult to maintain an adequate number of exchanges. Due to the short distance, the sister cities are unable to learn about other cultures and ways of life. According to Akman and Akman (2017, p. 239), the geographical distance between sister cities can delay the signing of the sister city protocol. Demirtaş (2016, p. 155) reveals the geographical distance and cost of direct cooperation in the sister city relationship between the Bursa Nilüfer Municipality and the Cuban El Cerro Municipality. Additionally, Demirtaş (2016) stated that the proximity of the Balkans and the convenience of transportation contributed to the intensified cooperation with nearby Balkan cities. However, geographical distance is not the only determining factor. If

other factors such as tourism, history, and culture are effective, the effect level of geographical distance may decrease. For instance, the Iranian city of Urmiye and the Turkish city of Erzurum are geographically close and have a long history. However, Urmiye's proximity to Turkey can also be explained by racial and cultural factors (Ergün et al., 2020, p. 39). Furthermore, as technology advances, it may become easier to build sister city relationships with communities that are geographically distant from one another. Technology has made it considerably easier and less expensive to use communication instruments that connect the city to the outside world. For example, during the pandemic period caused by the Covid-19 virus, which was detected in Turkey in March 2020, the role of digital technology in events and activities that will maintain communication, such as meetings, conferences, fairs, and congresses, in connecting the city with the world, should not be underestimated. In terms of sister cities, technology can help make these relationships more sustainable. Technology is a factor that can eliminate geographical constraints in sister city relations in a system where time and space restrictions are largely eliminated and interdependence increases rapidly through invisible networks.

3. Sister City Relationships in Turkey

In the context of the development of urban relations in Turkey during the 1990s, the ratification and implementation of the European Outline Convention on Transfrontier Co-operation between Territorial Communities or Authorities (Madrid Convention) drafted by the Council of Europe is an important development. Cross-border cooperation is defined in the Convention as *any concerted action aimed at strengthening and promoting neighborly relations between local communities or governments within the jurisdiction of two or more contracting parties, and the conclusion of agreements or arrangements necessary to this end*. Furthermore, it has been stated that cross-border cooperation will be *executed within the scope of the authorities of local communities or governments as defined by domestic law*. During the reform of local governments in Turkey at the beginning of the twenty-first century, the domestic law governing the city diplomacy field underwent significant changes. In 2005, the 18th and 74th articles of Municipal Law No. 5393 governed the municipalities' international relations. Regarding the sister city, establishing a relationship between the municipalities is one of the municipal council's responsibilities under Law No. 5393. According to the law, the above-mentioned relations must be conducted following foreign policy and international agreements, and prior approval from the Ministry of Environment Urbanization and Climate Change is required. Local regulations in Turkey indicate that the central government has the authority to supervise activities in the field of city diplomacy (Erdem, 2021, p. 109).

Sister city relations are the most emphasized subject in studies conducted in the field of local diplomacy in Turkey. Almost half of all academic research focuses on sister city relationships. Sister city relations in Turkey, which date back to the 1960s, began to gain popularity in the 1990s as a means of fostering greater inter-community interaction and intensified in the 2000s (Oktay, 2014, p. 17; Akman and Akman, 2017, p. 232). In fact, according to Bay and Çalışkan (n.d., p. 75),

the guiding influence of the Second World War established Turkey's first sister city agreements. In reality, Torrence Municipality in the United States and Konya Municipality in Turkey made the first attempt at a sister city arrangement in 1958 as part of the Marshall Plan and entrance to NATO. Parallel to the rise of sister city practices in Turkey, it is possible to say that academic research in this area has gained relative importance. In this context, sister city relationships are viewed as an instrument of cultural diplomacy (Usta et al. 2018) and a model of partnership and cooperation between cities (Oktem et al. 2016; Ozcan, 2006; Zeren and Aktulun, 2018). Cultural dynamics is one of the most influential aspects of sister city relationships (Demirtaş, 2016, p. 151). Other factors that affect sister city relations include historical origin, geographical proximity, population, technology, knowledge and experience sharing, policy transfer, cooperation, and providing resources (Toprak, 2003, p. 172; Ersavaş Kavanoz and Erdem, 2019, p. 209).

On the official website of the Ministry of Environment Urbanization and Climate Change, the first agreement regarding sister city relations was signed in 1992. However, sister city relations have been observed in Turkey since the 1960s (Ergün et al. 2020, p. 37). In this context, the 1964 agreement between Bergama (Izmir) and Boblingen (Germany) is the first sister city relationship in Turkey. Until 1984, the development of sister city relationships was a relatively slow process. After the enactment of the Metropolitan Law in Turkey in 1984 and the dissolution of the Soviet Union in 1991, relations between sister cities began to accelerate. Cities in Turkey have established numerous sister city relationships with cities in former Soviet republics and Balkan nations (Çalışkan and Bay, n.d. p. 69). After the turn of the 21st century, sister city relations have grown gradually. As of 2022, more than 90 percent of the known sister city relations in Turkey have been established after the 2000s.

Municipal administrations at the provincial level of the Turkish administrative structure have a dual structure. In 30 provinces, the administrative structure is divided into metropolitan municipalities and metropolitan district municipalities; in 51 provinces, it is divided into provincial municipalities, district municipalities, and town municipalities. Turkey has a total of 1391 municipalities, including 30 metropolitan municipalities, 519 metropolitan district municipalities, 51 provincial municipalities, 403 district municipalities, and 388 town municipalities. 486 of Turkey's 1391 municipalities have signed at least one international sister city agreement.

Table 1: Distribution of Sister-City Counts by Municipality Type (2022)

Municipality Type	Sister-City Counts	Percent (%)
Metropolitan Municipalities	490	%24
Metropolitan District Municipalities	1127	%55
Provincial Municipalities	200	%10
District Municipalities	182	%9
Town Municipalities	52	%2
Total	2051	%100

Source: (Ministry of Environment Urbanization and Climate Change, 2022).

Table 1 depicts the distribution of sister city relationships according to the administrative scales of the municipalities. In Turkey, municipalities with metropolitan status (metropolitan and metropolitan district municipalities, 79 percent) dominate the sister city relationship. Town municipalities are the administrative scale with the fewest sister city relationships. Considering the parallel relationship between the administrative scales of municipalities in Turkey and the population, it can be seen that larger settlements in terms of population tend to establish more sister cities.

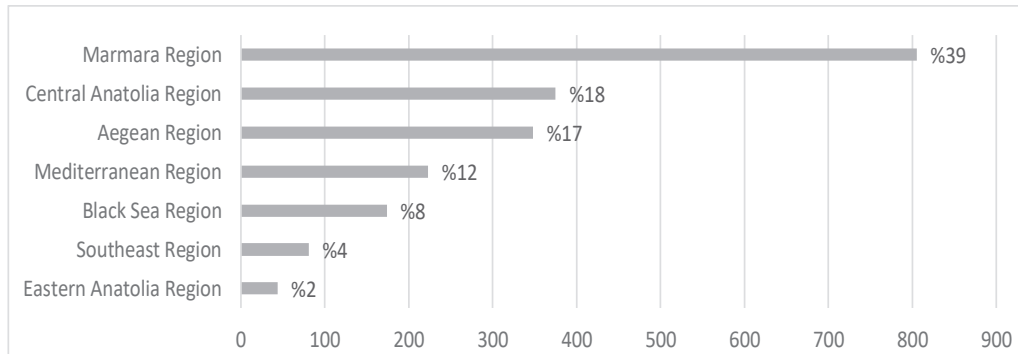

Figure 1: Geographical distribution of provinces with sister city relations of municipalities in Turkey.

The provinces with the most intense sister city relationships in Turkey are located in the Marmara region, where the human-development index is extremely high and where Istanbul, Bursa, and Kocaeli are among the top 15 provinces in the ranking. Istanbul, the most populous city in Turkey, and its surrounding districts account for nearly half of the sister city relationships. Within the borders of the provinces in the Eastern Anatolia region, the fewest sister city relationships were established. Within the borders of Muş, Bingöl, Tunceli, and Hakkari in the Eastern Anatolian region, no sister city relationships have been established. In addition, Siirt and Batman in the Southeast region, which is one of the other regions with a low number of sister cities; Artvin and Bayburt in the Black Sea region have no sister city relationships. According to Ekşi (2018, p. 80-81), in the Aegean and Mediterranean Regions, where tourist cities are located, the density of sister city relationships is low despite the high international recognition of the cities. On the other hand, the regional distribution of sister city relationships shows a higher concentration in certain cities. Istanbul and Bursa in the Marmara Region, Ankara in the Central Anatolia Region, Izmir in the Aegean Region, Trabzon and Samsun in the Black Sea Region, Antalya in the Mediterranean Region, and Gaziantep in the Southeastern Anatolia Region are prominent examples. In this context, population, economics, commerce, tourism, industry, culture, and the arts, etc., are relevant. Cities that rise to prominence in Turkey naturally attract attention with their sister city activities (Ekşi, 2018, p. 143).

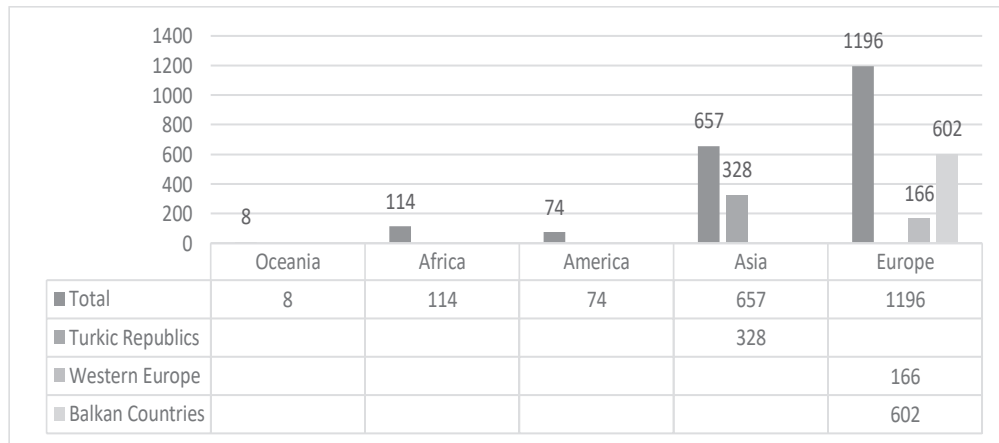

Figure 2: Geographical distribution of sister cities of municipalities in Turkey.

In Figure 2, the geographical distribution of the sister cities of the municipalities in Turkey according to the countries they are located in is given. According to this, the majority of sister city relationships in Turkey have been established with European countries. There are extensive sister city relationships in Europe, particularly with the Balkan nations. Asia is the second continent with the most sister-city relationships. There are extensive sister city relationships on the Asian continent, particularly with the Turkic Republics. Significant determinants of the intensity of sister city relations between Turkey and Balkan countries are their historical ties and cultural ties (Bay and Çalışkan 933; Bay and Çalışkan, 2022, p. 25). Ozyurt (2384) refers to sister city partnerships with Central Asian and Balkan nations based on shared history, culture, and heritage as *past-based* collaborations. In this context, the Union of Turkish World Municipalities (UTWM) provides an important coordination task in the establishment of sister city relations between Turkey and other Turkic Republics and Balkan countries (Kocaalan, 2017, p. 302-303). According to Ekşi (2018), the phrase *an approach of brotherhood, solidarity, and cooperation, taking into account the common cultural and civilizational heritage of the Turkish World* in the third article of the UTWM statute reflects historical and cultural motivation. In addition, Bulgaria (155), Bosnia-Herzegovina (129), Germany (110), TRNC. (130), Macedonia (92), Azerbaijan (91), and Greece (84) are the countries with which Turkish municipalities have the most sister city relationships. Geography, ethnic proximity, shared beliefs, and the intensity of mutual interaction determine the sister city relationships of Turkish municipalities (Pelit et al. 2017, p. 179). In each period, municipalities in Turkey have the most sister city agreements with Germany, in particular. Germany has the highest rate of emigration from Turkey to other countries, and the effect of sister city relationships based on labor migration is evident. According to Bay and Çalışkan (2022, p. 24), the regional distribution of sister cities in Germany within the country is most prominent in industrial regions where Turkish citizens are concentrated.

4. Research

4.1. Methodology

The purpose of this study is to identify the factors that influence the pairing of cities in international sister city relationships and to assess the general trends in this area. This study examines the 2051 sister city agreements signed by Turkish municipalities between 1992 and 2022. While municipalities with international sister cities in Turkey are considered *local cities*, other international cities with which these municipalities have sister city agreements are considered *foreign cities* (Gil, 2021).

In the research, the municipalities with sister cities in Turkey were determined using the list of sister cities published on the Ministry of Environment Urbanization and Climate Change's documents page. Following the research, internet searches were conducted on the populations of local and foreign cities with sister city relationships. Population data for 316 cities out of a total of 486 local cities and 939 cities out of a total of 1433 foreign cities were gathered, and the population sizes of 1556 sister city agreements were analyzed. Using the following criteria, the population sizes of sister cities were compared:

- capital city
- being a metropolitan or provincial municipality,
- the difference in population between the two cities,
- city dimensions found in the General Communiqué of the Municipal Revenues Law (2022).

Cities vary in population size from country to country. As a result, demographic equivalences between cities were determined using more than one criterion when comparing cities in Turkey and cities in other countries. Some of the above criteria were employed as definitive determinants and others as supplemental determinants in this direction. The sister city relationship between the countries' capitals is a large-large match. The sister city relationship between the countries' metropolitan centers is a large-large match. The size of the city is also determined by the status of the cities in the country. According to municipality status, for example, it has been paid attention to whether both cities have provincial status or whether both cities have district status. This, however, is not a stand-alone criterion. The population differential and population of that city in comparison to other cities within the country's cities are considered. Again, in this situation, the demographic inequality between a Turkish city and a city in another nation has been considered. Lastly, the Municipal Revenues Law was used to calculate city sizes in Turkey, but the order here was not used exactly. The Municipal Revenues Law was utilized as a supplement in estimating population numbers.

Secondly, the geographical distance was calculated for each country that has a sister city relationship with Turkey. Geographical distance information between countries was obtained for

a total of 2017 sister city relations. While examining the geographical distance between Turkey and the countries with sister cities, the following sources were used:

- <https://tr.distance.to/>
- <http://tr.mesafe-hesaplama.himmera.com/dunya>

The study employed the quantitative data analysis method. The study's approach consists of three parts. 1. Data collection: At this step, the population and geographical distances of the cities were acquired from the sources mentioned above. The "data field" is formed by a column assigned to each data (Neuman, 2010, p. 496). 2. Data cleaning: If the data for both cities or any city could not be reached for two cities (one in Turkey and one in another country), the relevant data field was recognized as "inaccessible data." 3. Data coding: The numerically collected data were coded into four groups as population sizes.

4.2. Findings of the research

4.2.1. City-to-City Pairing by Population Size

According to the four matching methods determined by Gil (2021, p. 342) based on the population sizes of the cities, the sister city agreements between Turkish municipalities and foreign cities are classified. The matching patterns of city populations in regard to largeness and smallness are analyzed first.

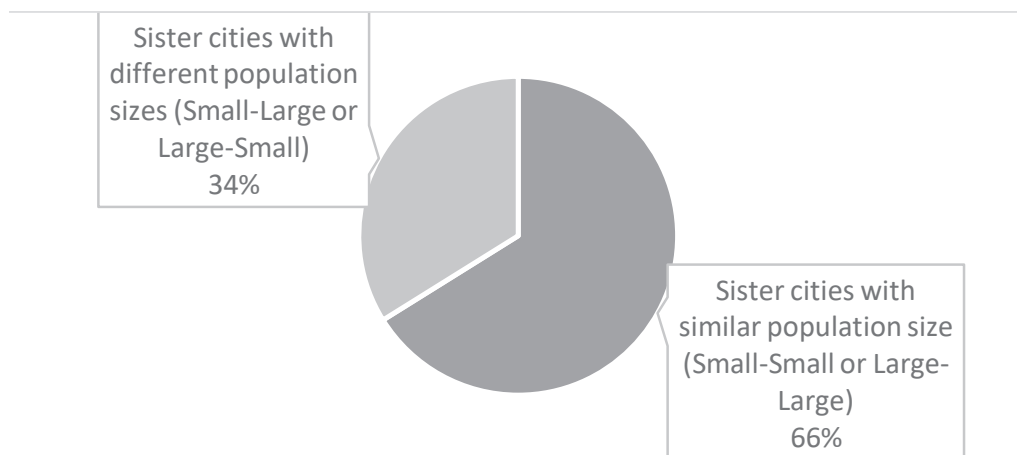

Figure 3: Population equivalence ratios of sister city relationships in Turkish municipalities.

Figure 3 depicts the similarity and difference rates of population equivalences in sister city relationships of Turkish municipalities. There are a total of 1556 sister cities, of which 66 percent (1029) have comparable population sizes and 34 percent (527) have different population sizes.

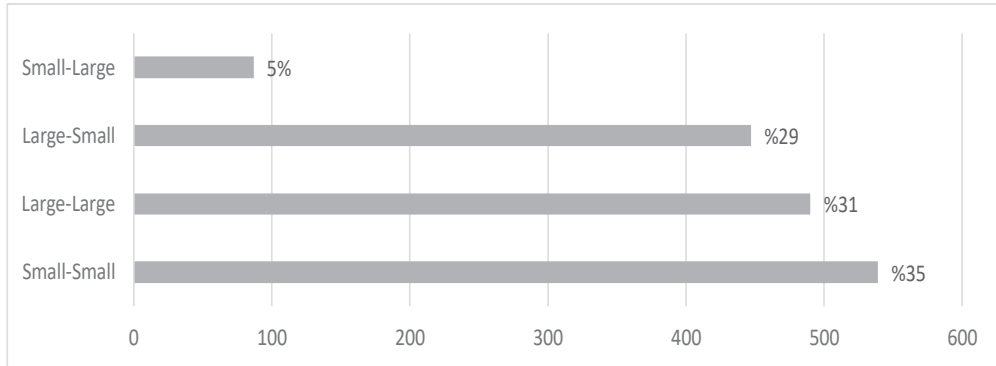

Figure 4: Pairings patterns of sister city relations of municipalities in Turkey in terms of population.

Figure 4 depicts the reciprocal situation of population sizes between sister cities and the matching methods in terms of largeness and smallness. According to this, as the population in a total of 1556 sister cities; 539 (35 percent) where the local city is small and the foreign city is small; There are 490 (31 percent) sister city relationships where the local city is large and the foreign city is large, 447 (29 percent) where the local city is large and the foreign city is small, 80 (5 percent) where the local city is small and the foreign city is large.

Table 2: Geographical Distribution of Sister City Pairings of Municipalities in Turkey in Terms of Population

	Small-Small	Large-Large	Large-Small	Small-Large	Total
Africa	%6	%62	%26	%6	%100
America	%26	%56	%10	%8	%100
Asia	%24	%42	%28	%6	%100
Europe	%45	%20	%31	%4	%100
Oceania	%29	%43	%14	%14	%100

In Table 2, the regional distributions of Turkish municipalities and foreign cities are added to the classification of sister city relationships based on population. Even though many factors such as culture, history, economy, and art play a role in sister city relations, Table 2 allows for a variety of evaluations.

Small municipalities in terms of population in Turkey have generally established sister city relations with municipalities with small populations like themselves in Europe. There are attempts by municipalities in Turkey to establish sister city relations with cities in Western Europe and municipalities in Eastern Europe with cities in Turkey, but these attempts are mutually ineffective. This situation stems from the objectives of the cities to establish sister city relations with the cities of developed countries (Bay, 2020, p. 182). Consequently, these initiatives cannot be implemented

simultaneously, resulting in the tendency for cities of comparable size to become sister cities. On the other hand, Germany (56), Bulgaria (48), Bosnia and Herzegovina (47), Macedonia (36), Italy (28), and Azerbaijan (30) are the countries with which Turkey has the most sister city relationships among global cities. These nations are also among those located geographically close to Turkey. In Turkey, small municipalities (especially town municipalities) lack adequate personnel and resources. In sister city relationships, reciprocal visits of city and country representatives affect the longevity of ties, and when physical meeting conditions cannot be met, the advantages of cities in digitalization and communication technologies are crucial. In establishing relations between small cities and neighboring cities, the fact that small municipalities in Turkey lack adequate facilities in this regard may prove to be a significant factor. Aside from this, as stated previously, China (9) is among the countries that are prominent in a limited number (5 percent) of sister city relationships between small local cities and large foreign cities. The request was made by Sinop in the context of its sister city's relationship with Chenghu in China (Council Decision No. 107, dated 5.6.2012). According to Ayşar, the sister city relationship between Marmaris and Jinan focuses on tourism and contributes significantly to the development of tourism in Turkey. In the sister city agreement between Karşıyaka and Wuxi, the tourism city vision of Karşıyaka was also emphasized (www.yeniasir.com.tr). According to Turkey, the sister city agreement between Karadeniz Ereğli and Jinhua is significant for the region and the nation (www.haberturk.com). Small Turkish municipalities seek economic benefits from Chinese cities, as evidenced by the exemplary sister city relationships.

According to Table 2, the majority of Turkey's populous cities have established sister city relationships with cities in countries other than Europe. Large cities in Turkey typically choose sister cities that are comparable to themselves. In the 52 sister city relationships signed by Ankara, the capital of Turkey, foreign country cities are both populous and the capitals of the countries in which they are located, just like Ankara, except for Dilkapraz, the capital of the Turkish Republic of Northern Cyprus. In addition, 325 of 490 large-large sister city pairings (Figure 4) were established by metropolitan areas in Turkey. The existence of sister city agreements with geographically distant cities from Turkey, such as the United States of America, South Korea, and China, stands out among the large-scale partnerships.

More than half of the Turkish cities have sister city relationships with cities in the Turkic Republics and Balkan countries, as revealed by an examination of large-small sister city relationships. The countries with the highest number of sister city relationships are the Turkish Republic of Northern Cyprus (63) and Bosnia-Herzegovina (47). According to Bay and Çalışkan (2020, p. 20), there is a relationship between the municipalities of Turkey and those of the Balkan countries, with Turkey at the center and the Balkan countries on the periphery. Through sister city relationships, Turkish municipalities are countries that share technology, knowledge, and experience with Balkan municipalities. In this context, municipalities in the Balkan countries seek a variety of benefits from their Turkish counterparts. Similarly, the sister city agreements signed with Balkan nations and Central Asian Turkic republics during the pandemic are at a significant level. An important aspect of these agreements was the assistance provided to these nations (Bay and Çalışkan, 2020,

p. 25-26). During the Covid-19 pandemic, it was observed that Ankara Metropolitan Municipality provided masks and disinfectants to municipalities in the Turkish Republic of Northern Cyprus, Kazakhstan, and Uzbekistan, with whom it has sister city relationships. However, when compared to other countries from which Turkey received aid during the same period, Ireland has provided food aid to the Ankara Metropolitan Municipality (Ersavaş Kavanoz and Erdem, 2022, p. 250). During this period, ties between Izmir and China strengthened, and China provided financial assistance to the Izmir Metropolitan Municipality during the pandemic (Erdem, 2021, p. 167). As *source cities*, certain cities participate in international cooperation as givers; as *beneficiary cities*, others serve as recipients (Buis, 2009, p. 192). While sister city relationships with cities in developed nations are *source cities* for Turkey in terms of policy transfer and assistance, cities of nearby nations with strong historical and cultural ties are *beneficiary cities*.

4.2.2. City-to-City Pairing by Geographical Distance

Geographic distance is one factor that influences sister city relationships. Geographic distance is a significant factor in sister city relationships in Turkey.

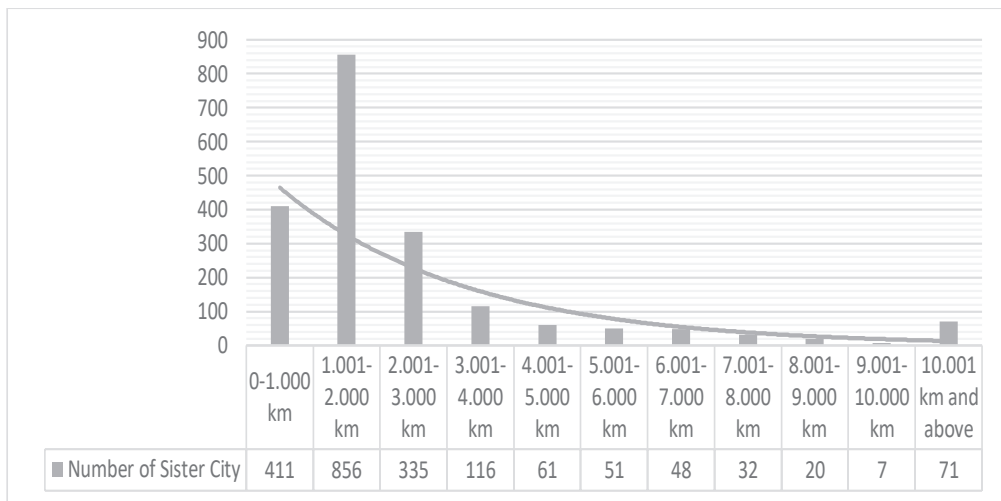

Figure 5: Distribution of sister city relations of municipalities in Turkey based on geographical distance.

Observing Figure 5, the general trend in sister city relations in Turkey in terms of geographical distance is that the number of sister cities decreases as geographical distance increases. Specifically, more than half of the sister cities are established with cities that are approximately 2,000 kilometers away from Turkey. These nations are predominantly comprised of Turkic Republics and Balkan nations. The central foreign policy of Turkey influences the relationships between local and foreign local governments. At the local level, the central discourse is observed to be produced in various ways. Political leaders at the local

level are observed to emphasize the unity of destiny between Turkey and various geographical regions. One of the primary countries in which this emphasis is placed is the Balkans, where relations between sister cities are robust (Demirtaş, 2016, p. 165-166). Among the sister city agreements with European cities, the first was signed with the Turkish Republic of Northern Cyprus city of Dikarpaz in 1986, and the second was signed with the Turkish Republic of Northern Cyprus city of Lefkoşe in 1989. During this time, Ankara's sister city agreements with the Turkish Republic of Northern Cyprus and its stance on the Turkish Republic of Northern Cyprus's declaration of independence are apparent (Ersavaş Kavanoz and Erdem, 2022, p. 239). Although not at an institutional level, it can be argued that public diplomacy activities through the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TCCA), which was founded in 1992 for the Caucasus and Central Asian Turkic Republics, are fundamentally based on reviving the social, cultural, and historical unity in the Turkish World (Ekşi, 2017, p. 10-11). Consequently, geographical proximity reveals the influence of historical and cultural similarities.

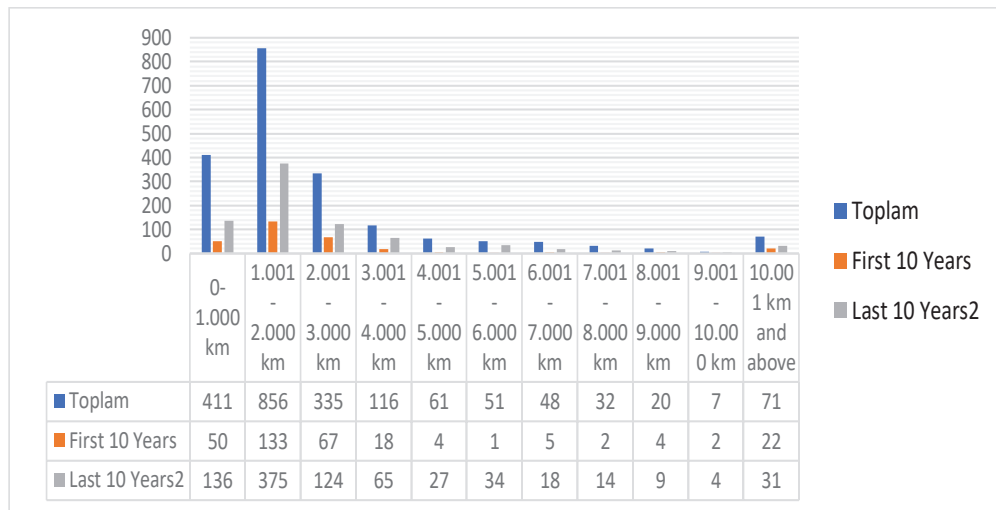

Figure 6: Distribution of sister city relations of municipalities in Turkey by years

To understand whether the geographical distance situation in sister city agreements changes periodically, the geographical distances of sister cities formed in the first ten years and sister cities formed in the last ten years are compared. Today, the existence of rapidly developing communication and transportation opportunities is a fact. However, it is difficult to say that this has a significant effect on sister city relations in terms of distance.

Table 3: Cross-Border Cooperations of Municipalities in Turkey

Sister Cities in Turkey	Sister Cities in Foreign Countries	Cross-Border Neighborhood
Gerze	Yalta	Black Sea Border
Rize	Poti	Black Sea Border
Sinop	Batumi	Black Sea Border
Akcakoca	Batumi	Black Sea Border
İstanbul	Odessa	Black Sea Border
Constanta	Odessa	Black Sea Border
Cesme	Chios	Aegean Border
Kas	Meis	Mediterranean Border

Cross-border cooperation is one of the situations encountered in sister city relationships established with geographically close countries. It has been observed that cross-border collaborations, which are particularly encouraged in Europe (Ekşi, 2018, p. 63), are uncommon in Turkey. There are no sister city agreements with foreign cities that share land borders with Turkish cities. As a maritime border neighbor, sister city relationships exist with the cities that border the Black Sea, the Mediterranean Sea, and the Aegean Sea. In the study conducted by Erkut and Baypınar (2006, p. 15), for instance, the articles of the cross-border cooperation agreement between Istanbul and Odesa were included, and environmental issues, which have become one of the most significant issues in the Black Sea in recent years, were highlighted.

Political relations can be determinant in sister cities at a distant geography (Bay and Caliskan, 2020, p. 89). On the other hand, almost half of the sister city relations established with the cities of countries that are geographically distant from Turkey, such as the United States of America, the People's Republic of China, South Korea, Japan, and Mongolia, have been carried out with cities with metropolitan status (metropolitan municipalities) in Turkey. Ankara (30) and Istanbul (42) are the provinces with the highest number of sister cities among the metropolitan municipalities that have sister city relationships with cities in geographically distant countries. This circumstance facilitates the establishment of cooperative political relations with cities in distant countries. This rate is approximately 15 percent in the cities of the countries that are geographically close to Turkey. The number of surrounding municipalities (municipalities affiliated with the center) increases as the geographical distance decreases.

One of the striking aspects of the sister city relations that the municipalities in Turkey have made with the cities of Turkic Republics and the Balkan countries is that Turkey has many sister city agreements with the city of the same foreign country. It is observed that the same city as certain foreign cities has sister city relationships with numerous Turkish municipalities. For example, municipalities in Turkey have sister city agreements with the city of Girne (18), with the city of Gazimağusa (11), with the city of Güzelyurt (9) in the Turkish Republic of Northern Cyprus, with the Bulgarian city (9) in Kircaali; with Prizren city (9) in Kosovo; with Bayan-Olgii city (8) in Mongolia. In terms of geographical proximity, these nations are also among the closest to Turkey. As previously stated, this situation may be the result of historical and cultural ties as well

as the financial advantages offered by geographical distance. In Africa, Western Europe, and the Americas, where sister cities have been established, this number is significantly lower. In reality, Turkey has only one sister city agreement with the majority of these nations. That is to say, the number of *sister city agreements* signed by Turkey with the cities in the Turkish Republics of Northern Cyprus is 130 and the *number of cities* signed agreements is 30. The number of *sister city agreements* Turkey has signed with cities in the United States is 36 and the *number of cities* with which agreements are signed is 32. This means that only one city in Turkey is matched with almost every city in the United States.

Conclusion

Sister city relations are an important and most common type of local diplomatic activity. In the years after the Second World War, relations based on cooperation based on peace and security turned into a model of cooperation in which more concrete gains were aimed, especially in the 1970s. The appropriate selection of the cities' reciprocal partners is a determining factor in achieving these gains. Depending on the objective of city-to-city collaboration, the preferred partners for sister city pairings may change. In 2022, there are a total of 2051 sister city relationships at the municipal level in Turkey, and it can be observed that population size and geographical distance are the predominant factors in the selection of sister cities, alongside historical and cultural relations¹.

According to the population size, one of the general tendencies of the municipalities in Turkey is that there is a search for equality in the selection of sister cities. According to this, big cities in Turkey are compared to big cities in other countries, whereas small cities attempt to match up with small cities in other nations. Small cities in foreign countries that correspond to small cities in Turkey are typically located in regions that are geographically close to Turkey, allowing them to take advantage of the financial benefits of proximity. When comparing small cities in Turkey to large cities in foreign countries, it is evident that foreign cities are significant for Turkey in terms of policy transfer, as they are typically located within the cities of developed nations. Ankara, the capital city of Turkey, is paired with foreign capitals and seeks equivalence in this context, which is one of the most notable aspects of big-big city mappings. On the other hand, when we examine the sister city relationships between large cities in Turkey and small cities in foreign countries, the majority of the foreign cities are located in the Turkic Republics and the Balkans. In contrast to the small-large sister city pairings, it is evident that the municipalities in Turkey provide a variety of aids and support to the cities in question. Cities of nearby countries with strong historical and cultural relations can be *beneficiary cities* for Turkey in terms of policy transfer and assistance.

1 For this study, the factors of population and geographic distance are significant. However, factors including the historical context, foreign policy, cultural, and ethnic makeup of that city influence a country's sister city networks (Şahin and Söylemez (n.d. p. 21). According to the study by Şahin and Söylemez (n.d. p. 25), who used geocoding, Turkey's sister city network geographically represents the Ottoman Empire's largest borders, the Middle East, with which Turkey has geopolitical ties, the Turkish Republics, and Germany in Europe, where Turkey is heavily emigrating.

The two countries' shared cultural and historical heritage may increase the desire for policy exchange and mutual assistance.

According to geographical distances, the prevalent trend in Turkey is for cities in neighboring countries to become sister cities. There is a general decrease in the number of sister cities as the geographical distance between them increases. In addition, it has been observed that multiple sister city relationships are established with the same city, particularly in the Turkic Republics and Balkan countries with nearby geographies, whereas with the cities of geographically distant countries, the same city is favored only once. Again, in the sister city relationships that Turkey has established with the cities of neighboring countries, while the agreements made by the surrounding municipalities affiliated with the center come to the fore, it has been observed that the metropolitan cities in Turkey prefer to become sister cities with cities in distant countries. In sister city relationships, the historical and cultural ties that exist in nearby regions become more prominent. In addition, it is among the findings of the study that sister city relations, as a type of cross-border cooperation, are not very common in Turkey, where cooperation agreements made by cities neighboring each other via land or sea are not very common.

Sister city relationships are a form of collaboration that allows cities to conserve their resources, strategically assess their strengths and weaknesses, and achieve information sharing and policy transfer. Despite this, one of the primary issues with sister city relationships is that it is impossible to guarantee the sustainability of this connection model or that the relationships frequently continue on the protocol. The congruence of specific elements between the two cities is crucial if sister city relationships are to remain functioning and sustainable. Therefore, the relationships between sister cities will change to cooperation, enabling them to address their problems more effectively. These elements include things like the population size of the two cities and their distance from one another. Through these various elements, a city should make its expectations of and contributions to the municipality with whom it will be a sister city predictable. Again, it is important to analyze both the positive and negative effects of these elements on the sister city relationships.

Declaration of Interest statement

No potential conflict of interest was reported by the author.

References

- Akman, Ç. & Akman, E. (2017). Türkiye'de Kardeş Şehir Uygulamalarının Dört Büyükşehir Belediyesi Üzerinden Nitel Bir Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* vol. 27, 228-254.
- Aktulun, E. (2015). *Yönetişim Çerçevesinde Ortaklıklar Ve Belediyelerin Kardeş Şehir İlişkileri: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Master's diss., University of Adnan Menderes Üniversitesi.

- Bay, A. & Çalışkan, V. (2020). Türkiye'nin Uluslararası Kardeş Şehir Anlaşmalarında Tercih Faktörleri ve Mekânsal Dağılım Özellikleri. *Eastern Geographical Review*, 25(43), 73-92. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.688558>
- Bay, A. & Çalışkan, V. (2022). Covid-19 Pandemisi'nin Kardeş Şehir Anlaşmalarına Etkisinin Büyükşehir Belediyeleri Ölçeğinde Değerlendirilmesi. *TÜCAUM 2022 International Geography Symposium*, Ankara, October 12-14.
- Bay, A. & Çalışkan, V. (2019). *Türkiye ve Balkan Ülkeleri Arasında Kardeş Şehir İlişkileri. II. Uluslararası Coğrafya Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, Eskişehir, 930-938.
- Bay, A. (2020). *Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Ölçekteki Kardeş Şehir İlişkileri: Dönemsel, Mekânsal, Kültürel, Fonksiyonel ve Politik Etkenlerin Analizi*. Ph.D. diss., University of Çanakkale Onsekiz Mart.
- Baycan-Levent, T., Kundak, S. & Gulmser, A. A. (2008). City-to-city Linkages in a Mobile Society: The Role of Urban Networks in Eurocities and Sister Cities. *International Journal of Services Technology and Management*, 10(1), 83-109. <https://doi.org/10.1504/IJSTM.2008.020349>
- Berse, K. (2019). *Global Encyclopedia of Public Administration Public Policy and Governance: International Local Cooperation*. New York: NY: Springer.
- Bontenbal, M. & Lindert, P. V. (2011). Municipal Partnerships for Local Development in the Global South? Understanding Connections and Context from a Translocal Perspective. *International Development Planning Review*, 33(4), 445-461.
- Buis, H. (2019). The Role of Local Government Associations in Increasing the Effectiveness of City-to-City Cooperation. *Habitat International*, 33, 190-194. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.10.017>
- Çalışkan, V. & Arda B. (2023). Türkiye'nin Ulusal ve Uluslararası Ölçekli Kardeş Şehir İlişkileri. 1 Ocak 2023, <http://tid.web.tr/kurumlar/tid.web.tr/tid/%C4%B0darecinin%20Sesi/189/vedatCaliskan-ardabay.pdf>.
- Campbell, E. S. (1987). The Ideas and Origins of the Franco-German Sister City Movement, 1945 – 1970. *History of European Ideas*, 8(1), 77-95.
- Clarke, N. (2011). Globalising Care? Town twinning in Britain since 1945. *Geoforum*, 42(1), 115-125. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2010.10.006>
- Cremer, R. D., De Bruin, A., & Dupuis, A. (2001). International sister-cities: Bridging the Global-Local Divide. *American Journal of Economics and Sociology*, 60(1), 377-401. <https://doi.org/10.1111/1536-7150.00066>
- De Villiers, J. C. (2009). Success factors and the city-to-city partnership management process—from strategy to alliance capability. *Habitat International*, 33(2), 149-156. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.10.018>
- Demirtaş, B. (2016). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Dış İlişkilerinin Analizi: Merkez-Çevre Etkileşimini Yeniden Düşünmek. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(52), 151-173. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463089>
- Ekşi, M. (2017). Türkiye'nin Türk dünyasına yönelik kamu diplomasisi: yeni araç ve mekanizmalar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies*. 17(1), 9-19.
- Ekşi, S. T. (2018). *Dünyada ve Türkiye'de Kardeş Şehircilik*. Türk Dünyası Belediyeler Birliği: İstanbul,
- Erbay, Y., & Yener, Z. (1998). Sınırötesi İşbirliği: Türk Yerel Yönetimleri İçin Yeni Bir Açılım. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(2), 11-25.
- Erdem, Nisa. *Yerel Yönetimlerde Diplomasi Faaliyetleri ve Yerel Hizmetlere Yansıması: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Ph.D. diss., Karadeniz Technical University, 2021.

- Ergün, G., Akman, Ç., & Candan, H. (2020). Türkiye'nin Kardeş Şehir Yolculuğunda Bir Durak: Erzurum-Urumiye Kardeş Şehir Uygulaması. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 7(17), 34-46.
- Erkut, G. & Baypinar, M. B. (2006). *Regional Integration in the Black Sea Region: the Case of Two Sisters, Istanbul and Odessa, 46th Congress of the European Regional Science Association*. Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean, European Regional Science Association (ERSA), Volos, Greece.
- Ersavaş Kavanoz, S., & Erdem, N. (2019). Kü-Yerel Süreçte Kent Girişimciliği Bağlamında Kardeş Kent: Trabzon-Zigetvar Örneği. *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7(1). <https://doi.org/10.14782/ipsus.539215>
- Ersavaş Kavanoz, S., & Erdem, N. (2022). Ankara Kentinin Yerel Diplomasisi Bağlamında İki Taraflı İş Birliklerinin Değerlendirilmesi. *Journal of Ankara Studies*, 10(2), 229-253. DOI: 10.5505/jas.2022.86547
- European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities. 1 Ocak 2023, https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/271.202.0135836106_tur.pdf, 1980.
- Gezici, H. S., & Kocaoğlu, M. (2018). Dünyada ve Türkiye'de Kardeş Şehir Uygulamaları. 27(2), 113-139.
- Gil, C. (2021). How the sister cities program promotes tourism. *Israel Affairs*, 27(2), 340-350. <https://doi.org/10.1080/13537.121.2021.1891506>
- Gil, C. (2020). The sister cities program and tourism. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 45, 182-191. <https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2020.08.012>
- Hafteck, P. (2003). An introduction to decentralized cooperation: definitions, origins and conceptual mapping. *Public Administration and Development: The International Journal of Management Research and Practice*, 23(4), 333-345. <https://doi.org/10.1002/pad.286>
- Han, Y., Wang, H., & Wei, D. (2022). The Belt and Road Initiative, sister-city partnership and Chinese outward FDI. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 35(1), 3416-3436. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.199.7618>
- Hewitt, W. E. (1999). The administrative impact of international municipal cooperation on Canadian cities and towns: an assessment. *Canadian Public Administration*, 42(3), 312-330. <https://doi.org/10.1111/j.1754-7121.1999.tb01553.x>
- Hewitt, W. E. (1998). The role of international municipal cooperation in housing the developing world's urban poor: the Toronto-Sao Paulo example. *Habitat International*, 22(4), 411-427. [https://doi.org/10.1016/S0197-3975\(98\)00017-4](https://doi.org/10.1016/S0197-3975(98)00017-4)
- Sinop Belediyesi, 1 Ocak 2023, <https://dosya.sinop.bel.tr/mecliskararlari/2020/04/haziran2012.pdf>.
- Sister City International, 2014-2015, <https://sistercities.org/wp-content/uploads/2018/04/Measures-that-Matter.pdf>.
- Nereye.com, 1 Ocak 2023, <https://nereye.com.tr/marmaris-ile-kardes-sehir-jinan/>.
- Habertürk, 1 Ocak 2023, <https://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/5483151-eregli-ile-cin-jinhua-arasinda-kardes-sehir-protokolu>.
- Yeniasır, 1 Ocak 2023, <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2013/11/26/karsiyakaya-bir-kardes-sehir-decinden-geliyor>.
- Jayne, M., Hubbard, P., & Bell, D. (2011). Worlding a city: Twinning and urban theory. *City*, 15(1), 25-41. <https://doi.org/10.1080/13604.813.2010.511859>
- Kaltenbrunner, A., Aragón, P., Laniado, D., & Volkovich, Y. (2014). Not all paths lead to Rome: Analysing the network of sister cities. In *Self-Organizing Systems: 7th IFIP TC 6 International Workshop*,

- IWSOS 2013, Palma de Mallorca, Spain, May 9-10, 2013, Revised Selected Papers 7 (pp. 151-156). Springer Berlin Heidelberg.
- Smutek, J. (2016). Geopolitical Shifts and Intercommunal Cooperation–The Changes of Geographical Directions of International Municipal Cooperation in France, Germany and Poland. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 92-104.
- Kocaalan, M. L. (2017). Türkiye ve Suriye Arasındaki Kültürel Entegrasyonun Geliştirilmesinde Kardeş Şehir Uygulamasının Önemi. *International West Asia Congress of Tourism (Iwact'17)*, Van, 28 September – 1 January, 2017.
- Maathuis, S. (2007). Strengthening Local Government Throught International Partnership, VNG International. 1 Ocak 2023, <http://www.cib/uclg.org/cib/library/content/strengthening/local/government/through/international/partnership>.
- Neuman, W. L. (2010). Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar II. İstanbul, Yayın Odası. Municipality Law No. 5393 (2005), T.C. Official Gazette, 25874.
- Oktay, T. (2014). Türkiye'deki Belediyelerin Türk Cumhuriyetleri ile Kardeş Şehir İlişkileri. *Deniz İşçioğlu, KKTC*, 11-28.
- Öktem, M. K., Göçoğlu, V., & Tunç, Ş. (2016). Kardeş Şehir Uygulamalarının Yerel Politika Transferine Etkisi: Alanya-Gladbeck Araştırması. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 25(4), 49-86.
- O'Toole, K. (2001). Kokusaika and internationalisation: Australian and Japanese sister city type relationships. *Australian Journal of International Affairs*, 55(3), 403-419. <https://doi.org/10.1080/103.577.10120095243>
- Ozcan, U. (2023). Yerel Yönetimler Arasında Ortaklıklar ve Kardeş Şehir İlişkileri El Kitabı. 1 Ocak 2023, http://www.dapaturk.com/docs/siyasi/Kardes_Sehir_El_Kitabi_Son_Hali.pdf, 2006.
- Özyurt, P. M. (2020). Değer Odaklı Turizm Talebi Yaratmada Alternatif Bir Araç: Kardeş Şehir İşbirlikleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 2378-2390.
- Pelit, E., Baytok, A., & Gökçe, Y. (2017). Kardeş Kent Anlayışının Turizme Yansımaları: Afyonkarahisar Örneği. VI. Ulusal II. Uluslararası Doğu Akdeniz Turizm Sempozyumu, Gaziantep, April 14-15, 2017.
- Ramasamy, B., & Cremer, R. D. (1998). Cities, commerce and culture: The economic role of international sister-city relationships between New Zealand and Asia. *Journal of the Asia pacific Economy*, 3(3), 446-461. <https://doi.org/10.1080/04419.057.2002.9674290>
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, Ü. H. Yolsal (çev.), Ankara, Bilim ve Sanat.
- Shaw, S., & Karlis, G. (2002). Sister-city partnerships and cultural recreation: The case of Scarborough, Canada and Sagamiyara, Japan. *World Leisure Journal*, 44(4), 44-50. <https://doi.org/10.1080/04419.057.2002.9674290>
- Sillalahi, R. P. (1988). Sister Cities Relations: Yesterday, Today and Tomorrow. *Forum Management*, 12(67), 29-33.
- Şahin, S. Z., & Söylemez, E. (n.d.). Türk Belediyelerinin Küresel KardeŞ Kent Ağlarındaki Farklılaşmalar ve Benzerlikler. *Toplumsal Çeşitlilik*, 21, 21-32.
- Tjandradewi, B. I., & Marcotullio, P. J. (2009). City-to-city networks: Asian perspectives on key elements and areas for success. *Habitat International*, 33(2), 165-172. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2008.10.021>
- Toprak, Z. (2003). Belediyeler Arası Yurtiçi ve Sınıırötesi İşbirliği. *Türk İdare Dergisi*, 75(441), 167-189.

- Tschudi, H. M. (2022). *Promoting Transfrontier Co/Operation: An Important Factor of Democratic Stability in Europe*. Council Europe: Strasbourg.
- Usta, S., Y. A. et al. (2018). *Kültürel Diplomasi Aracı Olarak Kardeş Şehir Uygulamaları: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği*. Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşımlar ve Etkin Belediyecilik Uygulamaları Bildiri Kitabı.
- Van Ewijk, E., Baud, I., Bontenbal, M., Hordijk, M., van Lindert, P., Nijenhuis, G., & van Westen, G. (2015). Capacity development or new learning spaces through municipal international cooperation: Policy mobility at work?. *Urban Studies*, 52(4), 756-774. <https://doi.org/10.1177/004.209.8014528>
- Joenniemi, P. & Janczak, J. (2017). Theorizing Toem Twining-Towards a Global Perspective. *Journal of Borderlands Studies*, 32(4), 423-428. <https://doi.org/10.1080/08865.655.2016.1267583>
- Zelinsky, W. (1991). The twinning of the world: sister cities in geographic and historical perspective. *Annals of the Association of American Geographers*, 81(1), 1-31. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8306.1991.tb01676.x>
- Zeren, H. E., & Aktulun, E. (2018). Yönetişim Çerçevesinde Ortaklıklar ve Belediyelerin Kardeş Şehir İlişkileri: Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 5(11), 1-14.

Türkiye between the East and the West: Political Preference or Pragmatism?

Doğu ile Batı Arasında Türkiye: Siyasi Tercih mi, Pragmatizm mi?

Altay ATLI*
Batuhan ÖZBELLİ**

Abstract

In recent years, Türkiye has become the focus of an axis shift debate in the international arena. In particular, the straining of relations with the Western alliance and the increase of strategic cooperation with Russia give rise to a debate about whether Türkiye's attitude is a change of axis or a balance policy. Türkiye's relations with the countries of the Asia-Pacific are on the rise with a strong focus on the economic dimension, as Ankara increases its efforts to upgrade its trade and investment links with the economic powerhouses of Asia. This rapprochement with Asian countries takes place at a time when Türkiye's relations with the West are going through difficult times, which leads to popular propositions based on the false dichotomy of Türkiye ideologically choosing the East over the West. This article proposes that rather than a binary choice of improving relations with a group of countries at the expense of others, Türkiye's efforts can be more accurately interpreted as pragmatic foreign policy activism aimed at diversifying the country's relations with a focus on gaining a certain degree of strategic autonomy and avoiding excessive dependence on any party at a time when the world is going through an era of significant uncertainty. It is also noted that Türkiye's foreign policy pragmatism and its quest for strategic autonomy require not only strengthening relations with the Asia-Pacific, but also re-calibrating ties with traditional partners and allies in the West such as the United States and the European Union. The tension with the USA during the Donald Trump era, the economic crisis in Turkey, the Covid Pandemic, the S400 crisis and Russia's invasion of Ukraine are important breaking points that affect Türkiye's policy reforms.

Keywords: Türkiye, foreign policy, trade, pragmatism, strategic autonomy, Asia Pacific.

Öz

Türkiye son yıllarda uluslararası arenada eksen kayması tartışmalarının odağı haline gelmiştir. Özellikle Batı ittifakı ile ilişkilerin gerilmesi ve Rusya ile stratejik iş birliğinin artması, Türkiye'nin tutumunun bir eksen değişikliği mi yoksa denge politikası mı olduğu tartışmasına yol açmaktadır. Türkiye'nin Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkileri, Ankara'nın Asya'nın ekonomik güç merkezleriyle ticaret ve yatırım bağlantılarını geliştirme çabalarını artırmasıyla birlikte, ekonomik boyuta güçlü bir şekilde odaklanarak

* Research Associate, Boğaziçi University Asian Studies Center, altay.atli@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2436-527X

** Research Associate, Boğaziçi University Asian Studies Center, batuhan.ozbelli@boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6581-4916

artmaktadır. Asya ülkeleriyle bu yakınlaşma, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinin zor zamanlardan geçtiği bir dönemde gerçekleşiyor ve bu da Türkiye'nin ideolojik olarak Batı yerine Doğu'yu seçtiği gibi yanlış bir ikileme dayanan popüler önermelere yol açıyor. Türkiye'nin iç politik dengelerinin iyi okunmadığı analizler özellikle Türkiye'nin Batı dünyasından kopup, Doğu'daki bölgesel güçlerle stratejik ortaklık kurma amacı olduğunu iddia etmektedir. Buna karşın birtakım analizler ise Türkiye'nin Asya ile artan ilişkilerinin esasında Batı dünyası ile gerilen ilişkileri tamir etmek için bir denge unsuru olarak kullanıldığını iddia etmektedir. Bu makale, Türkiye'nin çabalarının, bir grup ülkeyle ilişkilerini diğerleri pahasına geliştirmek gibi ikili bir tercihten ziyade, dünyanın önemli bir belirsizlik döneminden geçtiği bir zamanda, belirli bir stratejik özerklik kazanmaya ve herhangi bir tarafa aşırı bağımlılıktan kaçınmaya odaklanarak ülkenin ilişkilerini çeşitlendirmeyi amaçlayan pragmatik bir dış politika aktivizmi olarak yorumlanmasının daha doğru olacağını ileri sürmektedir. Türkiye'nin dış politika pragmatizminin ve stratejik özerklik arayışının sadece Asya-Pasifik ile ilişkileri güçlendirmeyi değil, aynı zamanda ABD ve Avrupa Birliği gibi Batı'daki geleneksel ortaklar ve müttefiklerle bağları yeniden kalibre etmeyi gerektirdiği de belirtiliyor. Donald Trump döneminde Amerika Birleşik Devletleri ile yaşanan gerilim, Türkiye'deki ekonomik kriz, Covid Pandemisi, S400 krizi ve Rusya'nın Ukrayna'yı işgali Türkiye'nin politika reformlarını etkileyen önemli kırılma noktalarıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, dış politika, ticaret, pragmatizm, stratejik özerklik, Asya Pasifik.

Introduction

On January 25, 2021, a plane carrying around 6.5 million jabs of a novel coronavirus (Covid-19) vaccine landed in Istanbul Airport. This was the second batch of doses delivered to Türkiye and by that time close to 5 million Turkish citizens were already vaccinated. One year later, as of the time of writing, a total of 139.2 million doses were administered with 23.4 million Turks having already received their third jabs,¹ and the country ranked thirteenth worldwide in terms of vaccine doses administered, with China, India and the United States leading the list (Our World in Data, 2022).

Vaccination in Türkiye, however, did not come without controversy, and while this was partly due to general anti-vaccine arguments, the main reason was the origin of the vaccine. Türkiye is using CoronaVac, the inactivated virus Covid-19 vaccine developed by Sinovac Biotech, a biopharmaceutical company based in China. Most Turks were hesitant to receive the “Chinese vaccine”,² while insufficient trial data and transparency issues made the whole picture even more complicated. The anti-Chinese sentiments in Türkiye led public opinion to side against the “Chinese vaccine” to a large extent while at the same time the Chinese side initiated a massive series of news and campaigns to promote Sinovac in Türkiye with the help of government dominated media (Üngör, 2022). According to Çağdaş Üngör, possible technical advantages and health-based discussion related to Chinese vaccination remained under the shadow of political polarization in Türkiye, as the opposition parties used “Chinese vaccination” to symbolize the government’s own “authoritarian tendencies” and “Eurasian foreign policy” (ibid). In time,

1 The first dose of the Covid-19 vaccine was administered in Türkiye on January 13, 2021.

2 In a survey held in Türkiye, 51.3 percent of the participants said that they were hesitant to get the Chinese vaccine as they did not trust the country where the vaccine was developed. Moreover, 62.8 percent of those who declared that they were not hesitant to get vaccinated said that they would prefer the Pfizer-BioNTech vaccine developed by a German-US partnership, due to their trust in the country of origin (Bağlar, 2021).

however, parallel to the expansion of the inoculation campaign in Türkiye, popular concerns about the origin of the vaccine at the domestic level came to fade, although Türkiye's opting for CoronaVac came to be scrutinized, particularly at the international level, with regard to whether Türkiye's decision was politically motivated, i.e. represented a move getting closer to China and becoming part of China's so-called "vaccine diplomacy" at a time when political difficulties mark Türkiye's relations with Western countries, some of which are also developing Covid-19 vaccines. The "vaccine diplomacy" of China was actually a part of a sectoral part of the Belt and Road Initiative to expand China's influence zone by medical aid as announced by President Xi Jinping by "China's Health Silk Road" in 2016 (Demir, 2021). Covid-19 vaccination is only a recent link in a long-running chain of discussions related to Türkiye's standing in international affairs, mostly based on an outdated dichotomy of East versus the West. It is true that Türkiye's decision to receive the Chinese vaccine has not only come as a part of wider efforts to establish stronger relations with Asian countries in general and China in particular, but it occurred also at a time when the country's relations with the United States and the European Union (EU) are at a historical low. However, there does not necessarily have to exist causality between these two propositions.

Defining Türkiye's (or any other countries for that matter) relations with a certain country or a group of country as a function of the same country's relations with others leads only to false dichotomies and misperceived Cold War-like binary choices, such as the East or the West, which cause a further ontological complication. It was mainly within the Western academia where the understanding of a western-centric unipolar system depending on the interdependency and cooperation was developed after the dissolution of Soviet Union, and it was claimed that the concepts like the "East" and the "West" were fluid constructs defying objective definition.

A major crisis of the post-Cold War period has been Russia's invasion of Ukraine in 2022. What had started as a territorial crisis in Donbass region was expected to turn into a frozen conflict between local pro-Russian forces and the Ukrainian government, however the massive invasion of Ukraine by Russian forces changed the whole play giving cause to debates on a possible "New Cold War". Although Türkiye officially supports Ukraine through diplomatic and material means, the latter particularly through the provision of armed drones, Ankara did not close doors to Russia completely as the European Union did and kept the diplomatic channels open, positioning itself as a neutral mediator within the international system. Türkiye mediated the grain deal between Russia and Ukraine in the autumn of 2022, which aimed to maintain grain supply lines from Ukrainian ports through the Black Sea (Wintour, 2022). At a time when the authoritarianism debates affected foreign relations of Türkiye negatively, and while Europe and the whole West had completely closed the doors to Russia, Ankara's assumption of such a role increased Türkiye's reputation both in the Western world and on the Russian front. Türkiye, which openly supports Ukraine with drone sales and aid, has also created a reasonable environment for the West to negotiate with Russia. It can be said very clearly that Türkiye's stance in this crisis shows that Ankara will not position itself completely under one pole in a potential "New Cold War" dichotomy. It is understandable that Türkiye with its unique geographical and cultural position between different continents and its "identity caught between East and West"

(Kirişci, 2018, s.14) reflecting onto political, social and economic trajectories that the country is taking is especially prone to such arguments. However, such arguments can only offer poor if any explanations regarding Türkiye's foreign policy stance.

Moving beyond the Covid-19 issue, this article will argue that despite fluctuations in the relationship Türkiye remains deeply entrenched in the West, and its efforts to establish and maintain stronger links with the East do not represent a political preference to steer the country away from the former and closer to the latter. In Turkish political discourse, the "West" is predominantly defined as the United States and Western Europe combined and this article will adhere to this definition. The "East", however, can mean many things, and while at the ideational level it can be defined as the anti-thesis of the West, geographical and political definitions usually depend on the context. The discourse on "Türkiye's encounters with the East" has so far focused, depending on Türkiye's foreign policy priorities at the time being, on the Islamic world, and on Russia as well as the republics of the former Soviet Union, and lately it does more so on the Asia-Pacific, and particularly on China. When discussing the "East", this article will principally refer to the Asia-Pacific, including China. Although the other geographies mentioned above maintain their significance for its foreign policy, Türkiye has been investing significant efforts and resources in improving relations with this region, which is deemed as the world's new center of economic gravity.

The article proposes that rather than a binary choice trying to improve relations with a group of countries at the expense of others, such efforts can be more accurately interpreted as pragmatic foreign policy activism aimed at diversifying Türkiye's relations with a focus on economic considerations and priorities. The article will start by looking in detail at Türkiye's rapprochement with the Asia-Pacific, it will then investigate the current turbulence in Türkiye's relations with the United States and the EU, and conclude with an analysis of why these two do not define each other and to what extent Türkiye's current foreign policy stance represents a globe-wide diversification of the country's external relations. The article also presents Türkiye's economic relations with Asian countries with a focus on bilateral trade and foreign direct investment, making a connection between the economic and political realism. While Türkiye's relationship with the Asia-Pacific is evaluated in article within a comparative perspective reflecting on variations with regard to different time periods and different sub-regions of the larger Asian continent, discourses developed vis-à-vis Asian countries during the ups and downs in Türkiye's relations with the United States of America and Europe are also touched upon. In sum, based on economic data and policy analysis, the article aims to reach conclusions with respect to Türkiye's positioning of itself in international relations between the East and the West.

2. Türkiye's Improving Relations with the Asia-Pacific

Historical roots of Türkiye's relations with the Asia-Pacific can be traced back to the later periods of the Ottoman Empire in the 19th century, when the government in Istanbul began to look at

the farther located countries of Asia, not only because it wished to strengthen linkages with the Muslim populations of the continent, but also because domestic and international developments related to modernization and European colonization necessitated such an outward look, especially towards the Empire of Japan (Pehlivantürk, 2017). The key event which affected the relations between Asia and the Ottoman Empire was the Ertuğrul Frigate Incident in 1890. The Ertuğrul Frigate was sent to Japan by Sultan Abdülhamid II with a crew of 609 men to launch diplomatic relations with Japan which was seen as the “Rising star of the East”. The sunk of the frigate after a successful visit and the rescue mission which was initiated by Japan left a mark in the Türkiye-Japan Relations (Esenbel, 2011, s. 132). Relations continued after the founding of the Republic of Türkiye in 1923, however due to impact of colonization, conflict and war plaguing the Asian continent in these early periods, and insufficient means of communication and transportation over long distances, Türkiye’s relations with the Asia-Pacific remained limited, and low in both quality and quantity. As a result, the name of the region remained “Uzakdoğu”, Turkish for “Far East”, indicating a hard-to-reach distance in both geographical and ideational terms. Moreover, the Cold War and Türkiye’s place in the Western alliance meant the country’s relations with this part of the world were to shape within the constraints of the bipolar world order. Turkish forces served with the United Nations Command during the Korean War between 1950 and 1953, however the coming decades brought little interaction between Türkiye and the Asia-Pacific. Türkiye did not recognize the People’s Republic of China until 1971 before the American rapprochement with China. Before this time, the perception of China was negative in Türkiye because of the legacy of the Korean War and the Uyghur intellectuals who migrated to Türkiye (Temiz, 2021). The diplomatic visits began in the 1980s with the visit of the Turkish president Kenan Evren to China and, the mutual visits of the Turkish prime minister Turgut Özal and the Chinese premier Zhao Ziyang in 1985 and 1986. The main goal of these visits was establishing the economic ties between these countries (ibid, 2021).

1980s brought a certain degree of momentum to Türkiye’s relations with the Asia-Pacific. The rise of the economic powerhouses of East Asia and Türkiye’s move from an import-substitution industrialization strategy towards export orientation and integration with global markets brought significant activity in the economic field, with a number of Japanese and South Korean companies investing in Türkiye. This process further accelerated in the 1990s with continuing economic development on both sides and the end of the Cold War opening up new opportunities for cross-border cooperation around the world. In the late 1990s, Türkiye’s foreign policy activism began to take a turn, engaging with regions that have hitherto been outside the scope of its priorities. With the taking of office by the Justice and Development Party as a single-party government in 2002, this stance turned into a fully-fledged multifaceted proactive policy objective. In this period, Türkiye began to invest more energy in relations with countries other than its traditional partners and allies in the West, and while in this early period greater focus was on the near neighborhood including the Middle East, Caucasus and Central Asia, the Asia-Pacific has also entered into the orbit of Turkish foreign policy.

Following the Arab Uprisings of 2011, Türkiye embarked on an assertive transformative regional foreign policy vis-à-vis the Middle East region with the aim “to bring about a new regional order, with Türkiye playing a leading role in strengthening representative democracy and regionalism,” however as the region itself descended into violence and chaos, and the political environment became increasingly complicated with the involvement of external factors such as the United States and Russia, it became “clear that the gap between Türkiye’s ends and means was too difficult to bridge in the short-term” (Oğuzlu, 2020, s.134). This disappointment with regard to foreign policy objectives in the Middle East, together with deteriorating relations with the United States and growing disillusionment about the EU accession process, led to a paradigm shift in Turkish foreign policy towards the direction of non-Western rising powers, and given the vital necessity of securing external markets as well as sources of foreign investment in the aftermath of the global financial crisis of 2008, the economic powerhouses of the Asia-Pacific came to be prioritized as foreign policy targets by Turkish decision makers.

Türkiye’s Ministry of Foreign Affairs evaluates the importance of the region as follows: “Türkiye has a special place in the region, as it is also an Asian country, among its many vocations. Türkiye has historic, cultural, linguistic and religious ties with a wide range of countries along the ancient Silk Road. In line with its multi-dimensional foreign policy and in view of the growing economic and political significance of Asia-Pacific, Türkiye has put into effect policies geared towards opening up to the region, which has gained considerable depth in recent years” (MFA, n.d.) This “depth” that Türkiye’s policy towards the Asia-Pacific has gained recently has multiple facets. On the economic side, trade and investment relations between Türkiye and the countries of the Asia-Pacific are on the rise. Türkiye has elevated its relations to strategic partnership with China, Japan, Indonesia, Korea, Malaysia and Singapore, and on the diplomacy front not only have the numbers of high-level official visits between Türkiye and the region have increased, but Türkiye has also expanded the network of its diplomatic missions.³ Moreover, Türkiye is also actively cooperating with the countries of the Asia-Pacific in several multilateral platforms, such as the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) where Türkiye is a sectoral dialogue partner since 2010,⁴ Shanghai Cooperation Organization (SCO) (dialogue partner since 2012), Asia Cooperation Dialogue (ACD) (member since 2013), and the Pacific Islands Forum (PIF) (forum dialogue partner since 2014).

Türkiye’s approach to the Asia-Pacific region gained further momentum in 2019, with the Ministry of Foreign Affairs launching the “Asia Anew” initiative, a comprehensive and holistic set of policies encompassing a wide range of issue areas including trade, investments, technology,

3 As of 2022, Türkiye has 15 diplomatic representations in the Asia-Pacific region. The most recently opened embassies are in Naypidaw (2012), Phnom Penh (2013), Bandar Seri Begawan (2013), and Vientiane (2018). There are also plans to open an embassy in Fiji in the near future.

4 In July 2019, at the ASEAN-Türkiye Joint Sectoral Cooperation Committee meeting held in Jakarta, Türkiye and ASEAN confirmed a roadmap for the period between 2019 and 2023 in order to achieve practical cooperation outcomes in areas including trade, investment, electronic commerce, public-private partnerships, tourism, renewable energy technology and finance.

defense industry, educational exchanges, political and cultural dialogue, among others. Minister Mevlüt Çavuşoğlu's introduction provides a clear insight into the motivation behind the initiative:

Once again, the pendulum of history is swinging towards Asia. The 21st century will be an era shaped by the developments in Asia. In other words, Asia is rising again, and we need to consider, us being Asians, how to position ourselves in the face of this development. We need to focus on Asia, not for the first time but once again, through the lens of our entrepreneurial and humanitarian foreign diplomacy. This is why we titled our new initiative as 'Asia Anew' ("Yeniden Asya", 2019).

Although "Asia Anew" is a multidimensional enterprise, there is an explicit focus on economic relations, as "Türkiye intends to capitalize on the glittering emergence of Asia as a new center of productivity and prosperity in the global economy" (Alperen & Ersoy, 2019). This prioritization of economic and commercial relations with the Asia-Pacific is not only a choice made by Türkiye, but it is also, and mainly, a result of systemic changes in the region and the global economy as strong industrialization and economic growth performance achieved by the major economies of the Asia-Pacific, especially China over the past few decades, shifted the gravity center of the global economy from the West to the East, while at the same time the position of Asian countries in global political and security equilibriums became more pronounced parallel to their strong economic growth (Atl, 2022).

There are three major features that define Türkiye's economic relations with the Asia-Pacific. Firstly, in terms of merchandise trade volumes, Türkiye has a deficit with almost all of the countries in the region. In 2021, Türkiye's merchandise trade volume with the Asia-Pacific was \$87.8 billion, and this figure included \$18.4 billion of Turkish exports as opposed to \$69.4 billion worth of imports (TÜİK, 2022). Türkiye's economy has a chronic current account deficit, and trade with the Asia-Pacific is a major source for that deficit.⁵

Secondly, there is a similarly unbalanced situation in terms of the composition of Türkiye's merchandise trade with the Asia-Pacific. Turkish exports have in general a lower degree of product diversification compared with imports, and Türkiye mainly exports low value-added manufacturing products and raw materials to the Asia-Pacific, while it imports higher value added, capital and technology intensive products.⁶

Thirdly, given the unbalanced trade relationship with the Asia-Pacific, Türkiye aims to establish some sort of equilibrium by creating a surplus on the capital side of the equation, i.e. by drawing

5 Türkiye has free trade agreements with South Korea (signed in 2013), Malaysia (2015) and Singapore (2017), actively negotiating new free trade agreements with Japan, Thailand and Indonesia, and it has also expressed intention to start negotiations with Vietnam and India. However, so far, the existing free trade agreements have done little to narrow Türkiye's trade deficit with the countries of the Asia-Pacific.

6 For instance, Türkiye's main export item to China is unprocessed marble, while its main imports from this country are telephone sets and data processing machines. Similarly, the main export item to Japan is tuna fish, while the main imports are parts of motor vehicles.

in more investments from the countries of the Asia-Pacific (Atlı, 2022). The idea here for the Turkish economy is to make the best of its export potential and narrow the deficit to the extent it is possible, while at the same time securing increased amounts of foreign direct investment from the Asia-Pacific that would contribute to the Turkish economy not only through their effect on the balance of payments, but also, and more importantly, by facilitating the flows of technology, know-how and infrastructure which would contribute significantly to Türkiye's pursuit of sustainable economic development. Starting as early as the 1980s, Japanese and Korean investment have benefited the Turkish economy in this way, and more recently, although still at early stages, Chinese investment is following the same path, with rising expectations on Türkiye's behalf from the Belt and Road Initiative (BRI), as will be discussed below.

Japan is at the moment the largest source of foreign direct investment from the Asia-Pacific in Türkiye,⁷ and Japanese involvement in Turkish industry dating back to the 1980s. Several Japanese corporations such as Toyota, Honda, Isuzu, Bridgestone, Mitsui, Sumitomo, and Marubeni have entered the Turkish market, in most cases through joint ventures with Turkish partners, established production facilities in Türkiye, selling their products in both the domestic market and overseas markets. These investments have played a key role in utilizing Japanese technology in Türkiye, and this has especially been the case in electronics and the automotive industries. For more than three decades now, Japanese companies have also actively taken part in several major infrastructure projects in Türkiye, including the Fatih Sultan Mehmet Bridge over the Bosphorus, the Golden Horn Bridge, the Marmaray subway system crossing underneath the Bosphorus, and the Osmangazi Bridge spanning the Izmit Bay. All these projects have brought to Türkiye Japanese technology and knowhow as well as Japanese finance, through institutions like the Japan International Cooperation Agency (JICA). As another major case of technological cooperation, the Türksat-4A satellite, which was launched by Türkiye into orbit in February 2014, was a joint project undertaken by Mitsubishi Electric Corporation with the participation of Turkish engineers trained in Japan. In the meantime, the two sides agreed, in 2017, to establish the Turkish-Japanese Technology University in Istanbul, with the aim "to produce ideas that will serve as basis for the welfare, development and strategic priorities of the Republic of Türkiye and Japan, and develop projects, do research and play a leading role in accordance with this purpose" (TJU, n.d.). As Japanese authorities have explicitly stated, the expectation is that "Japanese technology will prove useful for the future of Türkiye" (MFA, 2017).

The trajectory of South Korean investment to Türkiye has resembled that of Japan. Companies like Hyundai, Daewoo, LG, Samsung and Korea Tobacco have formed joint ventures with Turkish

7 According to data released by the Turkish Ministry of Industry and Technology (n.d.), as of September 2022, the cumulative amount of Japanese foreign direct investment was \$3.34 billion and there were 254 companies with Japanese capital in Türkiye. China (including Hong Kong SAR) has \$2.53 billions of investment and 1,308 companies, and in a comparative perspective these figures show that while Japan's investment in Türkiye is concentrated in a smaller number of large companies and multinationals, Chinese investment materializes in a larger number of relatively smaller scaled companies. As sources of foreign direct investment from the Asia-Pacific to Türkiye, Japan and China are followed by South Korea (\$1.29 billions of investment through 381 companies) and Malaysia (\$896 millions of investment through 61 companies).

partners, focusing mainly on the automotive sector, electrical appliances, electronics, and energy. Korean companies have also participated in large infrastructure projects such as the Eurasia Tunnel connecting the European and Asian sides of Istanbul and Yavuz Sultan Selim Bridge over the Bosphorus, and the 1915 Çanakkale Bridge connecting the two sides of the Dardanelles strait. All these investment projects facilitate a transfer of knowhow, technology and skills from Korea to Türkiye. In addition to these projects, one of the largest investment initiatives by a Korean company in Türkiye was in the entertainment sector, with CJ CGV having purchased Mars Entertainment Group, Türkiye's largest chain of movie theaters.

Chinese investment into Türkiye is not as high as Japanese investment in terms of the total worth, at least for the moment, however it is increasing fast, and expanding into a wider range of sectors of the Turkish economy (Atlı, 2022). The BRI has in this sense brought a fresh momentum by opening up new opportunities for Chinese involvement and investment in Türkiye's infrastructure and connectivity projects. Türkiye aims to improve its transportation infrastructure and the BRI offers significant prospects not only for developing the transportation network within Türkiye's boundaries, but also for enhancing Turkish economy's linkages with overseas markets and consolidating Türkiye's position as an economic hub between different continents. Governments and business communities on both sides have repeatedly expressed interest in cooperation through the BRI at the level of both governments and the business sectors, and the two sides have also signed a number of agreements to prepare the groundwork for this cooperation.⁸ However, it must be noted that so far, the BRI has been more about expectations rather than actual outcomes for Türkiye. For the moment the only major Chinese investment in Türkiye that can be considered within the BRI framework is the Kumport container port near Istanbul, where a consortium of Chinese companies led by COSCO Pacific purchased a 65 percent stake in the port for 940 million dollars. The new owners expanded the port with further investments, turning Kumport into the fifth largest container port of Türkiye playing a vital role for Istanbul's merchandise trade with the rest of Türkiye and the world, offering a strategic hub between the Aegean Sea and the Black Sea, and creating added value by investing heavily on research and development.

Chinese involvement in Türkiye's large-scale infrastructure projects predates the BRI. Companies like China Machinery Engineering Corporation (CMEC) entered the Turkish market as early as the 1980s, undertaking a number of hydro energy, solar energy, and coal mine infrastructure projects. CSUN Eurasia, a manufacturer of solar energy cells, is the Chinese company with the highest level of annual sales in Türkiye, while Hunutlu Thermal Power Station, where China's State

8 Two agreements were concluded by Turkish and Chinese governments in 2015. These are: i.) "Agreement on Harmonizing the Silk Road Economic Belt and 21st Century Maritime Silk Road with the Middle Corridor Initiative", which covers a wide range of areas including policy dialogue on major development strategies, plans and policies; cooperation in bilateral infrastructure projects in Türkiye, China and third countries including highway, railroad, civil aviation, ports as well as oil and gas pipelines, power grids and telecommunication networks; mutual efforts to open up markets to each other and to expand two-way flow of trade; financial integration and the use of home currencies in trade and investment; and the promotion of people-to-people exchanges; and ii) "Rail Transport Cooperation Agreement", which covers the entire range of activities related to the development of railroad including a proposed high-speed railway line that will span the country's entire width connecting Türkiye's easternmost point in Kars with its border to Europe at Edirne.

Power Investment Corporation is majority shareholder through its subsidiary Shanghai Electric Power, will be crowned as the largest Chinese investment in Türkiye when its construction in the province of Adana is completed. In the meantime, nuclear energy is also emerging as a new area of cooperation between the two countries. The Turkish-Chinese Agreement for Cooperation in Peaceful Uses of Nuclear Energy that has entered into effect in June 2016 covers a whole range of joint activities including designing, constructing and operating nuclear plants, joint research and development, mining and waste management. Türkiye's objective, as a country dependent on imported hydrocarbons, is to achieve greater self-sufficiency in terms of energy supply security, and this necessitates relevant technological capabilities and know-how that will ensure sustainability in the long run. Energy cooperation with China ensures diversification of partners for Türkiye providing a source for transfer of technology and knowhow in this field.

Telecommunication and information technologies are another field where Chinese companies have been increasing their investment in Türkiye over the recent years. Huawei, which has become the focal point of great power competition between the United States and China and facing restrictions in Western countries due to "national security" reasons, has been active in Türkiye since 2002. In addition to supplying telecommunication infrastructure equipment and services for Turkish landline and GSM operators, the company has opened a research and development center in Istanbul in 2010, its second largest center of this kind outside China. With the participation of Turkish personnel, this center, which employs 690 researchers and engineers, designs and implements new technologies, which have so far been exported to more than 30 countries. The company has launched another research lab in cooperation with Istanbul Technical University, which is also contributing to joint technological development between Türkiye and China, and plans to establish a Smart Cities Research Lab to be opened in the Information Valley, the innovation and technology hub launched by Türkiye's Ministry of Industry and Technology. Another Chinese telecommunications company, ZTE, has purchased a 48 percent stake in Turkish company Netaş, and is actively pursuing projects including those in research and development. The most recent Chinese entrant into Türkiye's telecommunications sector is Xiaomi, whose new factory in Istanbul commenced manufacturing of mobile handsets in the first quarter of 2021. All of these enterprises contribute to Türkiye's efforts to develop its own technological capacities. In the meantime, Alibaba's purchase of one of Türkiye's largest digital commerce platforms, Trendyol, in 2018 marked a milestone in Turkish-Chinese collaboration in the digital economy.

Chinese direct investment into Türkiye develops in tandem with the development of financial linkages between the two countries. Two Chinese banks, Industrial and Commercial Bank of China (ICBC) and the Bank of China are operating in Türkiye, offering banking services and developing financial facilities for investment projects including those potentially related to the BRI. Over the past few years, Turkish commercial banks have signed a number of loan deals with these two banks and also other Chinese financial institutions such as Chinese Eximbank, China Development Bank, and Sinosure. Other dimensions of Turkish-Chinese financial cooperation are Türkiye's participation in the China-led Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB), which Türkiye joined the bank as a founding member in 2016, contributing \$2.61 billion to the bank's

capital, and the bilateral currency swap agreements signed between the Turkish and Chinese central banks in 2012, and renewed in 2015, 2019 and 2021 providing Turkish lira and Chinese renminbi liquidity for the two sides and helping to reduce foreign currency conversion costs, which is useful particularly for the conduct of bilateral trade in local currencies, a practice which is encouraged by both governments.

Türkiye's economic relations with the Asia-Pacific do not take place in void; there is a political framework involved. Unlike Türkiye's relations with the Western countries, Ankara's political relations with the countries of the Asia-Pacific are relatively stable and uneventful. It is common for politicians and pundits to argue that there are "no political problems between Türkiye and Japan whatsoever" (İdiz, 2008). The roots of cordial relations between Türkiye and Japan are traced to the late Ottoman period, even to a particular event in 1890, when a Turkish frigate visiting Japan encountered a typhoon off the coast and sank, losing more than 500 sailors and officers. The survivors, 69 of them, were salvaged by the Japanese villagers and they were returned to Istanbul on Japanese corvettes. Similarly, the Turkish-Korean relationship is often defined as one of "blood brotherhood" as the shared heritage of the Korean War is the foundation stone of Turkish-Korean friendship. So is the memory of the Gallipoli campaign in 1915 for the cordiality between Türkiye, Australia and New Zealand. In the meantime, the role of Islam is crucial for understanding the relations between Türkiye and the predominantly Muslim populated countries of Southeast Asia such as Indonesia and Malaysia.

There is, however, a different story between Türkiye and China. Despite increasing dialogue and diplomatic exchanges over the past years, the Uyghur issue remains a source of contention, undermining mutual trust and confidence, and even jeopardizing economic relations. As a recent development, in February 2019, the Turkish Ministry of Foreign Affairs stated that "the policy of systematic assimilation against the Uyghur Turks carried out by the authorities of China is a great shame for humanity," and invited the Chinese authorities "to respect the fundamental human rights of Uyghur Turks and to close the internment camps" (MFA, 2019). China's response was equally harsh, with the Chinese ambassador in Ankara stating "criticizing your friend publicly everywhere is not a constructive approach, if you choose a non-constructive path, it will negatively affect mutual trust and understanding, and this will be reflected in commercial and economic relations" ("Çinden Türkiye'ye", 2019). From the Turkish perspective, negative developments with respect to the Uyghurs draws significant publicity in Türkiye, and Turkish policy makers cannot afford to ignore the situation of the Uyghurs. At the same time, Ankara needs to draw a fine balance here, and this is not only because failure to do so would put Turkish economic interests vis-à-vis China under threat. Türkiye realizes that nothing can be gained for its own benefit or for the Uyghurs by confronting China and contradicting Beijing's interests on this issue. The only option is to have some degree of understanding between Ankara and Beijing on the issue, and this is why the Turkish government is frequently emphasizing its support for China's struggle against terrorism and separatism, as well as the sanctity of its territorial integrity, while at the same time speaking up for Uyghurs' rights.

3. Türkiye's Rift with the West

Türkiye's relations with the countries of the Asia-Pacific are on the rise, with a strong economic focus, and this is happening at a time when Türkiye's relations with the West are in a decline. Before questioning whether this represents a binary choice on behalf of Türkiye, the current rift between Türkiye and the West should be explained.

Traditionally Türkiye has relied closely on the United States and NATO for defense cooperation. However, over the past years, particularly after the Arab Uprisings of 2011, increasingly complicated situations in Türkiye's neighboring regions led the Turkish policy makers to assume an increasingly independent and assertive role in regional affairs, which in many instances—such as Türkiye's involvement in the Syrian conflict; its energy exploration in the Eastern Mediterranean and the tension it caused in relations with countries like Greece, Cyprus and Israel; its agreement with Libya's Government of National Accord on maritime boundaries; and its rapprochement with Russia—has clashed with the priorities and interests of the United States in the region. As a result there has been a number of crises in the relationship in a matter of only a few years, which are summarized by Galip Dalay (2021) as follows: Türkiye's purchase of the Russian-made S-400 missile defense systems and the ensuing American sanctions on Türkiye, the Syrian Kurds, the Eastern Mediterranean crisis, the court case against Türkiye's state-owned Halkbank related to American sanctions on Iran, and the new president Joe Biden's views on Türkiye's democratic regression.

The United States questions, as explicitly stated in a report to the Congress, "the two countries' alliance, as well as Türkiye's commitment to NATO and its Western orientation" (Zanotti & Thomas, 2020, s.16). This "questioning" of Türkiye's "Western orientation" has also a certain degree of relevance with regards to Türkiye's improving relations with the Asia-Pacific, and American concerns in this respect are directed towards Türkiye's relations with those parts of the Asia-Pacific that are not deemed as parts of the "West". In other words, it is mainly China and Ankara's growing relations with Beijing that are causing raised eyebrows in Washington D.C. On the other hand, as a product of Turkish foreign policy pragmatism, Türkiye considered Trump's war against China as an opportunity at first sense. While Trump questioned the West's commitment to China in terms of production in 2018, he advocated the idea of opening up to new areas for cheap labor. Leading business circles in Türkiye saw this stance as an opportunity to attract investment from the West to Türkiye and to revive the Turkish economy, which has been deteriorating for years with high inflation and the depreciation of the Turkish lira (Daily Sabah, 2022). However, both Türkiye's Syria policy and the public opinion in the United States against Türkiye prevented such a project from being realized.

Türkiye's purchase of a Russian S-400 surface-to-air defense system, with deliveries having started as of July 2019, led to its removal by the United States from the F-35 Joint Strike Fighter program, and there has been debates in Washington D.C. on possible sanctions against Türkiye. The concern here is that if Türkiye transitions to major Russian weapons platforms with multi-decade

lifespans, it won't stay closely integrated with NATO on defense matters (ibid, s.16). The deal with Russia, however, was preceded by negotiations with China for Türkiye's procurement of a missile defense system. In 2013, the Turkish government had opened negotiations with China Precision Machinery Export-Import Corporation (CPMIEC) to jointly develop a long-range air and missile defense system, and this had drawn a similar reaction from the United States because the Chinese company in question was under sanctions for violating the Iran, North Korea and Syria Nonproliferation Act, and also because the system proposed by the Chinese company was incompatible with the NATO missile defense shield already installed on Turkish territory. In this case, Türkiye was primarily aiming to "gain know-how to develop its own long-range missile system and to expand the indigenous capabilities" in a move that "astounded (Türkiye's) transatlantic allies, (yet) cohered perfectly with Türkiye's broader defense industrial strategy" (Kıbaroğlu & Sazak, 2016). After more than two years of negotiations, Ankara decided to annul the tender because the Chinese offer was not fulfilling expectations. After this event, Türkiye moved on to negotiate the procurement of a missile defense system with the Russians. So, from the viewpoint of the United States, China was part of the same problem before the Russian S-400's was and given a long history of defense industry cooperation between Türkiye and China, it is likely to remain as such.

The purchase of the S-400 surface-to-air defense system was the key point in the discussion of the axis shift of Türkiye. With the Arab Spring, especially with the Syrian Crisis, when it became apparent that Türkiye and the Western world had different interests in the international arena, a debate about a shift in axis started in the Turkish public opinion. When the axis shift debate broke out for the first time in 2010, then Prime Minister Recep Tayyip Erdoğan rejected these allegations and stated that Türkiye did not have an axis shift agenda (CNNTürk, 2018 December 11). However, especially in the military operations carried out by Türkiye in Syria, the support of the PYD/YPG forces, which Türkiye openly considered as a terrorist organization by the USA and the EU, has caused great controversy in the Turkish public. However, after the decision of military material sanctions against Türkiye, Türkiye openly warned the Western world with the "axis shift" debate. President Erdoğan harshly criticized the presentation of Türkiye's relatively positive relations with China and Russia as an axis shift in 2018, and while explaining Türkiye's diplomatic initiatives: "Some circles try to portray it as an axis shift, whereas Türkiye is not an axis shift. It strengthens its own axis by succeeding in carrying out its very different diplomatic relations in the world at the same time within the framework of our national interests." used expressions (Yazıcıoğlu, 2022 October 1). Unlike the regional security perspective, the axis shift problem has also gained a different context with the economic crises Türkiye has faced in recent years. In response to the weakening of the Turkish lira against the dollar and high inflation, Türkiye started to discuss joining the Shanghai Cooperation Organization for economic development. President Recep Tayyip Erdoğan went to Uzbekistan for the 22nd Summit of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization and attended the summit. He stated that Türkiye's goal at this summit is full membership to the SCO (Independent Türkçe, 2022 September 17). On the other hand, there were discussions about transitioning to the Chinese type of economic model

in 2022 in Türkiye, and the provision of foreign investment and cheap labor to combat inflation was discussed in public. As a result, although the interests of Türkiye and the Western world conflict at certain points, both economically and politically, it is not possible and consistent for Türkiye to take a stance against the Western world in the “eastern” bloc when social codes are evaluated. Türkiye has aimed to develop good relations with both the West and Russia, China, Iran and Central Asian countries under an assertiveness that it has developed to defend its own interests. However, both economically and politically, Türkiye has internalized democracy and liberal economy, which are the values of the Western world. This assimilation, which has taken place fully since the 1980s, is very unlikely to result in an axis shift. Political initiatives, which are considered as the axis debate, are an example of pragmatism that increases Türkiye’s ability to construct a balanced foreign policy and negotiate its interests. The best example of this pragmatism is Türkiye’s mediator role in the Russia-Ukraine War. He was in the same diplomatic position with the Western bloc, of which he was officially a member, and managed to maintain relations with both countries and had the international community accept his mediation on important issues such as the grain agreement.

George Marshall Lerner (2020) accurately wrote that “for the civil servants in Washington D.C., the emerging influence of China into the economy of a NATO member is deeply unsettling.” Growing Chinese economic clout over Türkiye has been a concern for the United States, especially at a time when the Turkish economy is going through turbulent times, since the currency crash of summer 2018. Lerner questioned, as Türkiye battles debt and a currency crisis, whether Chinese investment can “save the day”. According to David P. Goldman (2018), Chinese finance flowing to Türkiye, as an alternative to loans from Western-led international institutions such as the International Monetary Fund, could turn Türkiye into “an economic satrapy of China”. To what extent Chinese finance can help Türkiye to solve its balance of payments problems is questionable, however from the perspective of the United States, all the Chinese investment and money coming to Türkiye, and Türkiye’s enthusiastic engagement with China-led initiative such as the BRI and the AIIB, are further steps that continue to challenge Türkiye’s Western orientation.

Both China and Türkiye, and the relationship between them, continue to be a concern for the United States under the Biden Administration. A statement released by the White House following a call by National Security Advisor Jake Sullivan’s with the European Commission’s Head of Cabinet, Bjoern Seibert revealed that the United States and the EU have “agreed to work together on issues of mutual concern, including China and Türkiye” (The White House, 2021). While it is through that the EU has “concerns” of its own regarding Türkiye, for Brussels this relationship has more dimensions compared with the view of Washington D.C., which “sees the relationship (with Türkiye) almost solely through a security lens” (Lesser, 2020). Türkiye’s EU accession process, which had started in 1963 with the association agreement signed with the European Economic Community (EEC), is in a deadlock, causing profound resentment on behalf of the Turks. From the European perspective, “EU-Türkiye relations have suffered due to a deterioration of democratic principles, human rights and the rule of law in Türkiye” and “Türkiye’s military operations in Syria, Libya and the Eastern Mediterranean, coupled with its

maritime disputes with Greece and Cyprus, further eroded its relations with the EU” (Stanicek, 2020). However, there are also issues that force Türkiye and the EU to engage with each other. To start with, the EU is by far Türkiye’s not only the biggest but also the most sophisticated trade market, and mutual benefits are at stake. On the other hand, Türkiye hosts four million refugees from Syria and numerous others from countries like Afghanistan and Iraq. For most of them, Türkiye is a stepping-stone for a further trip to Europe, which makes refugees a common issue for Türkiye and the EU. At the moment, Türkiye is receiving large amounts of EU support while Europe is spared the prospect of dealing with millions of refugees. However, to what extent this deal is sustainable can be questioned. Relations between Türkiye and the EU are at a low level, however there is enough reason for both sides to improve.

4. Conclusion

As explained in detail above, Türkiye’s relations with the countries of the Asia-Pacific are on the rise, there is a strong focus on the economic dimension of the relations, and at the same time Türkiye’s relations with the West are going through turbulent times. This, however, does not necessarily mean that Türkiye is “choosing” to get closer with the East and to turn its back to the West. It is not a political preference, instead Türkiye’s approach is more pragmatic as it aims to diversify its relationships and to gain a certain degree of strategic autonomy, avoiding excessive dependence on any party.

Türkiye has historical and strategic ties with Western countries, and a more multifaceted and global outlook to effectively include the Asia-Pacific does not have to necessitate severing these ties with the West. Moreover, Türkiye remains deeply anchored to the West economically, and it is simply impossible for Türkiye’s economic relations with the Asia-Pacific to reach the level of relations with the West in the foreseeable future. As of September 2022, 72.7 percent of the total foreign direct investment stock in the Turkish economy originated from Europe, and 8 percent from the United States. The share of the Asia-Pacific was 5.4 percent, and China’s share was less than one percent (MoIT, n.d.). Despite eagerness on Türkiye’s behalf to source more technology transfer from Asian countries, it is still the United States and the EU who are Türkiye’s main technology partners. In 2021, 72 percent of Turkish exports were destined to European markets (both EU and non-EU), and 7 percent to the United States. The share of the entire Asia-Pacific region in Türkiye’s exports was only 8 percent (TÜİK, 2022).

Türkiye’s foreign policy pragmatism and its quest for strategic autonomy require not only an improvement in relations with the Asia-Pacific, but also re-strengthening ties with the West, which is at the moment the missing part. Galip Dalay (2021) warns that “in its application (strategic autonomy) effectively means reducing Türkiye’s dependency on the West rather than making Türkiye an autonomous or independent actor altogether in international affairs.” If the latter is Türkiye’s objective, then revitalizing Türkiye’s relations with its allies in the West is a *sine qua non* condition.

There are signs on the Turkish side for a potential renewed rapprochement with the West. The action plan issued by the Office of the President of the Republic of Türkiye (2018), set “improvement and development of our bilateral relations with the United States of America” explicitly as a priority target (s.15). Murat Yeşiltaş (2021) argues that relations can be restored if “both sides do their homework” where the United States needs to rethink its expectation of a one-sided asymmetrical relationship, and Türkiye needs to establish “a strategic framework within which it can design its relations on a realistic basis”.

Türkiye has also sufficient reason to put its relations with the EU back on track, regardless of the current prospects of formal membership accession. As of early 2021, Türkiye is making overtures to the EU, President Recep Tayyip Erdoğan said that “2021 is the year to set things right with the EU” and Minister of Foreign Affairs, Mevlüt Çavuşoğlu embarked on a charm offensive tour to European capitals. As İlke Toygür (2021) writes that “many in Europe are skeptical, since the current state of democracy and rule of law in Türkiye falls well short of the requirements for a candidate country”, however Türkiye as an accession candidate, neighbor and strategic ally is vital for European interests, and the ultimate goal should be the reshaping of the relationship in a cooperative and reciprocal way based on mutual strategic interests.

Türkiye is said to be the “the easternmost European, and the westernmost Asian country” (“Yeniden Asya”, 2019). In today’s globalized world defined by interconnectedness and interdependence, this proposition can assume a meaning beyond its geographical premise. Türkiye’s rapprochement with the countries is an effort to this end, it is not a political choice of improving relations with a group of countries at the expense of others, but it is a pragmatic kind of foreign policy activism aiming at diversifying globe-wide relations and achieving strategic autonomy, which, under the circumstances, also necessitates a restoration of Türkiye’s ties with its Western allies. If Türkiye’s policy-making capacities will fully match the objectives and produce the desired results remains to be seen.

References

- Alperen, Ü. & Ersoy, E. (2019, October 18). Türkiye and Asia Anew: A foreign policy initiative in passing. *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2019/10/Türkiye-and-asia-anew-a-foreign-policy-initiative-in-passing>.
- Atlı, A. (2022). Türkiye’s Relations with China and The Belt And Road Initiative. In J. Fulton (Ed.), *Routledge Handbook on China-Middle East Relations*. (pp. 155-167)
- Bağlar, N. A. (2021). *Country-of-origin effect in Covid-19 vaccine hesitancy in Türkiye*. Istanbul Technical University Institute of Social Sciences. Unpublished research paper.
- CNN Türk. (2010, June 12). “Eksen kayması söz konusu değil”. <https://www.cnnturk.com/turkiye/erdogan-eksen-kaymasi-soz-konusu-degil>
- Çin’den Türkiye’ye Uygur Türkleri tehdidi. (2019, March 1). *Euronews*. <https://tr.euronews.com/2019/03/01/cin-den-turkiye-ye-uygur-turkleri-tehdidi-ekonomik-iliskileri-tehlikeye-atarsiniz>.

- Daily Sabah (2020, June 1), Türkiye makes its bid as US looks for alternatives to Chinese production. <https://www.dailysabah.com/business/economy/Türkiye-makes-its-bid-as-us-looks-for-alternatives-to-chinese-production>
- Dalay, G. (2021, January 29). US-Türkiye relations will remain crisis-ridden for a long time to come. *The Brookings Institution*. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2021/01/29/us-Türkiye-relations-will-remain-crisis-ridden-for-a-long-time-to-come>.
- Demir, E. (2021, August 13). China's wavering COVID-19 vaccine diplomacy in Türkiye. *GlobalVoices*. <https://globalvoices.org/2021/08/13/chinas-wavering-covid-19-vaccine-diplomacy-in-Türkiye/>
- Esenbel, S. (2011). Japan, Türkiye and the World of Islam, The Writings of Selçuk Esenbel. *Global Oriental*. https://doi.org/10.1163/978.900.4212770_020
- Goldman, D.P. (2018, August 10). China will buy Türkiye on the cheap. *Asia Times*. <https://asiatimes.com/2018/08/china-will-buy-Türkiye-on-the-cheap>.
- İdiz, S. (2008, June 9). Japon yatırımcısı bekle gör diyor. *Milliyet*. <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/semih-idiz/japon-yatirimcisi—bekle-gor—diyor-874372>.
- Temiz, K. (2021). *Chinese Foreign Policy Toward the Middle East* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/978.100.3180333>
- Kibaroğlu, M. & Sazak, S.C. (2016, February 3). Why Türkiye chose, and then rejected, a Chinese air-defense missile. *Defense One*. <http://www.defenseone.com/ideas/2016/02/Türkiye-china-air-defense-missile/125648>.
- Kirişçi, K. (2018). *Türkiye and the West: Fault lines in a troubled alliance*. The Brookings Institution.
- Lerner, G.M. (2020, July 3). China to the rescue in Türkiye? *The Diplomat*. <https://thediplomat.com/2020/07/china-to-the-rescue-in-Türkiye>.
- Lesser, I. (2020, July 2). U.S.-Turkish relations in a time of shocks. *The German Marshall Fund of the United States*. <https://www.gmfus.org/blog/2020/07/02/us-turkish-relations-time-shocks>.
- Ministry of Foreign Affairs of Türkiye (MFA). (2017, December 28) *Dışişleri bakanı sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun Japonya dışişleri bakanı Taro Kono ile ortak basın toplantısı*. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-japonya-disisleri-bakani-taro-kono-ile-ortak-basin-toplantisi.tr.mfa.
- Ministry of Foreign Affairs of Türkiye (MFA). (2019, February 9) *Statement of the Spokesperson of the Ministry of Foreign Affairs, Mr. Hami Aksoy*. http://www.mfa.gov.tr/sc_-06_-uygur-turklerine-yonelik-agir-insan-haklari-ihlalleri-ve-abdurrehim-heyit-in-vefati-hk.en.mfa.
- Ministry of Foreign Affairs of Türkiye (MFA). (n.d.) *Türkiye's relations with the Asia-Pacific region*. <http://www.mfa.gov.tr/Türkiyes-relations-with-east-asia-and-the-pacific.en.mfa>.
- Ministry of Industry and Technology of Türkiye (MoIT). (n.d.). *Uluslararası doğrudan yatırım istatistikleri*. <https://www.sanayi.gov.tr/assets/doc/UluslararasıDogrudanYatirimIstatistikleri2021.xlsx>
- Independent Türkçe. (2022, September 17) Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Şanghay Beşlisi'ne üyelik açıklaması: Hedef ol!. <https://www.indyrturk.com/node/553916/siyaset/cumhurbaca%20%20Fkan%20%20B1-erdo%20%20Fandan-%20%20Fanghay-be%20%20Flisine-%20%20C3%BCyelik-a%20%20C3%A7%20%20B1klamas%20%20B1-hedef-o>
- Office of the President of the Republic of Türkiye. (2018, December 13). *II. 100 günlük icraat programı*. <https://tccb.gov.tr/assets/dosya/2018-12-13-ikinci100gun.pdf>.
- Oğuzlu, T. (2020). Turkish foreign policy in a changing world order. *All Azimuth*, 9(1), pp.127-139. <https://doi.org/10.20991/allazimuth.464076>.

- Üngör, Ç. (2022). The “Chinese Vaccine” and its Discontents: Türkiye’s Public Debate on Sinovac during the COVID Crisis. Middle East Institute.
- Our World in Data (2022, January 15). Coronavirus (COVID-19) Vaccinations, https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL.
- Pehlivan Türk, B. (2017). East Asia in Turkish foreign policy: Türkiye as a ‘global power’? In P. Gözen Ercan (Eds.) Turkish foreign policy (pp.259-278). Palgrave Macmillan. http://doi.org/10.1007/978-3-319-50451-3_13.
- Stanicek, B. (December 2020). EU-Türkiye customs union: Modernisation or suspension? *European Parliamentary Research Service*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659411/EPRS_BRI\(2020\)659411_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659411/EPRS_BRI(2020)659411_EN.pdf).
- The White House. (2021, January, 28). Statement by NSC spokesperson Emily Horne on national security advisor Jake Sullivan’s call with head of cabinet Bjoern Seibert of the European Commission. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/01/28/statement-by-nsc-spokesperson-emily-horne-on-national-security-advisor-jake-sullivans-call-with-head-of-cabinet-bjoern-seibert-of-the-european-commission>.
- Toygür, İ. (2021, February 3). No easy reset: Time for Europe to clarify its relationship with Türkiye. *Center for Applied Türkiye Studies*. <https://www.swp-berlin.org/en/publication/no-easy-reset-time-for-europe-to-clarify-its-relationship-with-türkiye>.
- Turkish-Japanese Technology University (TJU). (n.d.). *Concept of the university*. <https://www.tju.edu.tr/english>.
- Turkish Statistical Institute (TÜİK). (n.d.). *Dış ticaret*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dic-ticaret-104&dil=1>.
- Yazıcıoğlu, Y. (2022, October 01) “Türkiye Dış Politikada Kendi Eksenini Tahkim Ediyor”. VoaTürkçe. <https://www.voaturkce.com/a/turkiye-dis-politikada-kendi-eksenini-tahkim-ediyor/6771683.html>
- Wintour, P. (2022). Erdoğan confident Russia-Ukraine grain deal will continue. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2022/nov/16/erdogan-russia-ukraine-grain-deal-black-sea>
- Yeniden Asya açılımı. (2019, December 27). *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/yeniden-asya-acilimi-6109984>.
- Yeşiltaş, M. (2021, February 13). Türk-Amerikan ilişkileri yol ayrımında mı? *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/perspektif/murat-yesiltas/2021/02/13/turk-amerikan-iliskileri-yol-ayriminda-mi>.
- Zanotti, J. & Thomas, C. (2020, November 9). Türkiye: Background and U.S. relations in brief. *Congressional Research Service report*. <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44000.pdf>.

Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans within the Scope of Strategic Intelligence

Yusuf DİNÇEL

Öz

Devletler, istihbarî bir faaliyete girişmeden önce, kendilerine yol göstermesi açısından stratejik istihbarat kavramının ortaya koymuş olduğu enstrümanlardan faydalanırlar. Stratejik istihbarat, istihbarat kavramını dar bir perspektiften ele almaktan ziyade, geniş bir çerçevede değerlendirmeye çalışır. Stratejik istihbarat, planlı bir faaliyetin sonucu olup, derinlemesine analiz yapıldıktan sonra ortaya konur. Uzun dönemleri kapsayan planlamalar, stratejik istihbaratın başat özelliklerinden biridir. Bu çalışmada, Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki faaliyetleri, stratejik istihbaratın uzun vadeli yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu iki ülke, Batı Balkanlar'a nüfuz edebilmenin öncelikli koşulunu din faktörü olarak belirlemiştir. Hem Suudi Arabistan hem de İran, bölge ülkelerinde politik faaliyetlerini yürütmek için ideolojik motif unsurunu ağırlıklı olarak kullanmaktadır. Suudi Arabistan, Selefilîği benimseyerek İran ise Şiilik üzerinden bölgede faal olmaya çalışmaktadır. Bölgede kurdukları vakıflar ve dernekler aracılığıyla Batı Balkanlar'daki Müslüman topluluk üzerinde ağırlıklarını artırmak istemektedirler. Suudi Arabistan ve İran, yumuşak güç unsurlarından istifade ederek, halk nezdinde dikkat çekmeyi, istihbarî bir yöntem olarak benimsemektedirler. İran, bölgeye gönderdiği din adamları sayesinde Şii ideolojiyi yaymak istemektedir. Bu çalışmada, özellikle İran'ın yumuşak güç ve sert güç unsurlarını (istihbarat faaliyetleri kapsamında) kullanmasıyla, bölgede politik bir ağırlık tesis etmeyi amaç edindiği ortaya konmuştur. Suudi Arabistan'ın ve İran'ın bölge üzerindeki güç mücadelesi, farklı yönleriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik İstihbarat, Yumuşak Güç, Suudi Arabistan, İran

Abstract

States, before embarking on an intelligence activity, benefit from the instruments introduced by the concept of strategic intelligence in order to guide them. Strategic intelligence tries to evaluate the concept of intelligence in a broad framework rather than from a narrow perspective. Strategic intelligence is the result of a planned activity and is produced after in-depth analysis. Long-term planning is one of the dominant features of strategic intelligence. In this study, the activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans are evaluated within the framework of the long-term approach of strategic intelligence. These two countries have determined the religious factor as the primary condition for penetrating the Western Balkans. Both Saudi Arabia and Iran mainly use the ideological motive element in order to

1 Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara, Türkiye E-posta: yusuf.dincel@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2615-6025

carry out their political activities in the countries of the region. Saudi Arabia adopts Salafism and Iran tries to be active in the region through Shiism. Through the foundations and associations they have established in the region, they want to increase their influence on the Muslim community in the Western Balkans. Saudi Arabia and Iran, by making use of their soft power elements, adopt to draw attention to the public as an intelligence method. Iran wants to spread the Shiite ideology thanks to the clergy it sent to the region. In this study, it has been revealed that Iran aims to establish a political weight in the region, especially by using soft power and hard power elements (within the scope of intelligence activities). The power struggle between Saudi Arabia and Iran over the region is discussed from different aspects.

Keywords: Strategic Intelligence, Soft Power, Saudi Arabia, Iran

1. Giriş

Bu çalışmada, Suudi Arabistan'ın ve İran'ın Batı Balkanlar'daki faaliyetleri, stratejik istihbaratın benimsediği unsurlar ışığında incelenmektedir. Bu kapsamda, öncelikle kavramsal alt yapının ortaya konulabilmesi için istihbarat ve stratejik istihbarat kavramları hakkında ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

İstihbarat kavramı, sadece bilgiyi elde etme süreci ile eşit değerde görülemez. İstihbaratın en önemli bileşenlerinden biri, analiz ve değerlendirme safhasıdır. Stratejik istihbaratı, taktik ve operasyonel istihbarattan ayıran en önemli özellik, analiz safhasındaki kapsamlı değerlendirmelerdir. Devletler, bu değerlendirmeler ışığında, sahada aktif bir şekilde faaliyette bulunurlar. İran ve Suudi Arabistan devletlerinin, stratejik istihbaratın kaidelerini uygulayıp uygulamadıkları makalenin genelinde işlenen önemli bir husustur.

Suudi Arabistan ve İran birbirlerine rakip iki devlettir. Bundan dolayı, bu iki devletin farklı bir coğrafyada hareket alanlarını nasıl inşa ettikleri, bu çalışma ile ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mekânsal olarak Batı Balkan devletlerinin sınırları kıstas alınmıştır. İran'ın ve Suudi Arabistan'ın faaliyetleri ele alınırken, özellikle Bosna Savaşı sırasındaki gelişmeler ve sonraki dönemde yaşananlar üzerinde durulmuştur.

Stratejik istihbarat kavramı, literatürde daha çok teorik çerçevede ele alınmaktadır. Bu çalışmada ise örnek olaylar üzerinden gidilerek, stratejik istihbaratın ana unsurları açıklanmaya çalışılmıştır. Suudi Arabistan, yumuşak güç unsurlarına daha çok ağırlık vermiştir. İran, sert güç unsurlarını kullanmayı ihmal etmemektedir. İran'ın Balkanlar'daki temel amacı, Batı ve Orta Avrupa'da etki alanını genişletebilmektir. Suudi Arabistan ise ideolojik kaygılara sahip olsa bile, ekonomik olarak fayda temin etmeye daha çok odaklanmaktadır.

Stratejik istihbarat kavramının içerisinde barındırdığı parametreler geniş bir ölçüğe sahiptir. Suudi Arabistan, Balkanlar'da kurmuş olduğu vakıflar ve önemli Suudi şirketleri aracılığıyla ekonomik istihbarat kapsamında, aktif bir şekilde hareket etmeye çalışmaktadır. İran, Balkanlar'da aktif bir dış politika izlemeye gayret etmektedir. İran, kurmuş olduğu vakıf ve dernekler haricinde, istihbarat teşkilatı aracılığıyla da Balkanlar'da etkili bir güç olmayı amaçlamaktadır. İran, Şii ideolojiyi benimsemiş olmasına rağmen, Sünni çoğunluğa sahip Müslüman toplulukları arasında

faaliyetlerine devam etmektedir. Tahran yönetimi, Balkanlar'da bölgesel güç olma yolunda ilerlemektedir (Progonati, 2017, s.215). İran, stratejik istihbaratın tatbik edilmesi noktasında daha kesin adımlar atarken, Suudi Arabistan, bekle ve gör yöntemini uygulamayı tercih etmektedir. Her iki ülke de Balkanlar'da karşı karşıya gelmekten kaçınmamaktadır.

2. İstihbarat Nedir?

Stratejik istihbarat kavramının net bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle istihbarat kavramının mahiyetini açıklamak gerekmektedir. İstihbarat kelimesi etimolojik olarak ele alınacak olunursa, Arapçada “haber” ve “bilgi alma” kelimelerinin çoğuluna tekabül etmektedir. İngilizcede ise, “intelligence” yani “akıl, zekâ, istihbarat ve bilgi” kavramlarının tanımlanması için kullanılır. İngilizcede “intelligence” kavramı ile bilginin toplanmasından ziyade, bilginin değerlendirilmesi ve analiz edilmesi anlamlarına vurgu yapılmaktadır (Özdağ, 2014, s.19). Bundan dolayı, istihbarat kavramı ile sadece bilginin elde edilmesi kastedilmemektedir. Elde edilen bilgilerin, devletlerin ihtiyaçları göz önünde tutularak kullanılması büyük önem arz etmektedir. Böylece bilginin değerlendirme ve analiz edilme süreci gündeme gelmektedir (Kavsıracı, 2020, s.705). Genel manada istihbarat, bir devletin yabancı ülkelerin faaliyetlerine ilişkin bilgi sahibi olmasıdır. Devlet adamlarının ve üst düzey askeri yetkililerin, hedef ülkelere karşı operatif faaliyetlere girişebilmeleri için yeterli istihbarî bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Toplanan büyük sayıdaki verileri değerlendirmek, sadece istihbarat kurumunun görevi değildir. İstihbarat teşkilatı, bu görevi hem kamu sektörü ile hem özel sektör ile paylaşır (Kent, 1965, s.9).

Bir başka istihbarat tanımlamasına göre istihbarat, bilgi edinimi sürecidir ve döngüsel bir çarkın ürünüdür. Karar verici konumunda bulunanlar için bilginin toplanması, planlanması ve analiz edilmesi süreçlerine verilen genel isimdir. Tüm bu işlemlerin sonunda ortaya çıkan bilgiler, istihbarî bilgi olarak kabul edilir. İstihbarat çarkı ise, ham bilginin elde edilmesi ve bu bilginin istihbarata dönüştürülerek, ilgililere (istihbarat talep edenlere) sunulması sürecine işaret etmektedir. İstihbarat çarkı beş aşamalıdır; planlama ve yönlendirme, bilgi toplama, toplanan bilgilerin analiz edilmesi, kıymetlendirme, bilginin karar alıcılara dağıtılması. İstihbarat çarkı, istihbarat teşkilatlarının günlük faaliyetlerini yönlendirir. Analistler, toplanan bilgilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesinden sorumludurlar. Böylece, değerlendirmeler ilgililere ulaştırılır. Geri bildirim kısmında ise istihbaratı talep edenlerin, ihtiyaçlarının karşılanıp karşılanmadığı ele alınır. Böylece daha fazla bilgi toplama veya analiz yapma hususları belirlenmektedir (Goldman, 2006, s.78-81). İstihbarat teşkilatları aynı zamanda, politikacıların ne isteyeceği noktasında ve yürütülen bir faaliyette bir sonraki aşamanın ne olacağını tahmin edilmesinde önemli rol oynarlar (Treverton, 2004).

Devletler, varlıklarını idame ettirebilmek ve sınırlarının güvenliğini sağlayabilmek için hassas istihbarî faaliyetler yürütmek zorundadırlar. İstihbarat faaliyeti, sadece ülke dışında yapılmamakta olup, ülke içinde de icra edilmektedir. Özetle istihbarat, devletlerin belirlemiş oldukları amaç ve ulusal stratejiler etrafında, açık veya gizli yolla elde edilen bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi ve akabinde ilgili kurum ve kişilere ulaştırılması sürecidir (Çıtak, 2015, s.754).

Siyasi karar alıcılar için istihbarî bilginin ne derece önemli olduğu görülmektedir. İstihbarî bilginin oluşum süreci ise oldukça çetrefilli olup, farklı birçok değişkenin bir arada değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ham bilgi ile istihbarî bilgi arasındaki farkın önemi, devlet yöneticilerinin özellikle dış politika alanında aldığı kararlar noktasında ön plana çıkmaktadır. Değerlendirme ve analiz yeteneğinden yoksun bir bilginin, istihbarî bilgi olarak kabul edilmesi düşünülemez. İstihbarat teşkilatlarının analist kadrolarında görev yapan personelin, karar alıcılara doğru ve zamanında analiz raporları sunması bir o kadar önemlidir. İstihbarat, sadece savaş alanına ait değildir. İstihbaratta ön plana çıkan veri toplama ve verinin analizi işlemlerinin yanı sıra aktif paramiliter operasyonlar da istihbarat teşkilatları tarafından icra edilir. İstihbarat özünde, ulusal güvenliğe ilişkindir. İstihbarat teşkilatları, ulusal güvenliği tehdit eden unsurların tespit edilmesi ve bunların ortadan kaldırılmasına yönelik yoğun çaba sarf ederler (Miller ve ark., 2022, s.8). İstihbarat teşkilatlarının varlık nedeni, siyasi karar alıcıların dış politika konularında doğru karar alabilmeleri için elde edilen gizli veya kamuya açık bilgilerin derlenmesi ve politikacının aydınlatılmasıdır. İstihbarat teşkilatı çalışanları, bilgi ve değerlendirmelerin üreticisi konumundadırlar. Karar alıcı mekanizmasında bulunanlar ise istihbaratı talep eden konumdadırlar (Johnson, 2003, s.649).

Karar alıcıların istihbarî bilgiyi dikkate almadıkları durumların olduğu bilinmektedir. Bazen kendi çevrelerinin yorum ve değerlendirmeleri çerçevesinde karar alabilmektedirler. Son dönemlerde, teknolojik gelişmelerin artmasına paralel olarak liderler, kendi stratejik çevrelerine daha fazla nüfuz edebilme imkanına kavuşmuşlardır. Liderlerin kendi aralarındaki doğrudan toplantılarının sayısı da artış eğilimi göstermektedir. Güvenlik konularında çalışan sivil düşünce kuruluşlarının artan sayısı da bu duruma etki etmektedir. Düşünce kuruluşları, politikacıların fikirlerini ve kararlarını etkileyebilmektedirler (Shapira, 2020, s.5).

3. Stratejik İstihbarat

Strateji kavramıyla anlatılmak istenen, gelecekte gerçekleşmesi beklenen faaliyetlerdir. Yapılan bir eylemin stratejik olabilmesi için kapsamlı ve kararlı bir şekilde icra edilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, faaliyetlerin belli bir düzen ve koordinasyon çerçevesinde oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Ortaya konulan stratejik bir hedefin başarılı olabilmesi için öncelikle doğru bir bilgiye ulaşılmış olması gerekmektedir. Mevcut durum, detaylı bir şekilde analiz edilmelidir. Belirlenen stratejinin uygulanabilir olup olmadığı net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Belirlenen hedef ile var olan imkanlar arasında bir denge kurulmalıdır. Hedefler ile eldeki imkanlar arasındaki dengesizlik, gerçekçi olmayan bir yol izlenmesine sebep olur. Böylece istenilen neticelere varılamaz (Beşe ve Seren, 2011, s.126-127). Stratejik istihbarat, kapsamlı ve sürdürülebilir olması bakımından önem arz etmektedir. Stratejik istihbaratta, ham bilgiden ziyade uzun vadeli ve üzerine düşünülmüş istihbarî bilginin önemi ortaya çıkmaktadır. Karar alıcılara, stratejik istihbarat bakış açısıyla sunulan bilgiler sayesinde, doğru karar almak mümkündür.

Stratejik istihbarat, ulusal ve uluslararası düzeyde gerçekleştirilebilir. Karar alıcının ulusal güvenliği ilgilendiren bir karar alması noktasında ve askeri planların detaylı bir şekilde oluşturulabilmesi

için bu istihbarat türü büyük öneme sahiptir. Stratejik istihbarat, kendi içerisinde biyografik veriler, ekonomik, sosyolojik, coğrafi, siyasi, ulaşım, telekomünikasyon, bilimsel ve teknik istihbarat gibi birçok farklı unsuru barındırmaktadır (Goldman, 2006, s.127). Stratejik istihbarat, çeşitli bileşenlerle farklı alanlara nüfuz edebilme imkanına sahiptir. Böylece istihbarat faaliyeti, belli bir alana sıkışıp kalmaz ve elde edilen hasılanın kalitesi, bir o kadar fazla olur. İstihbarat teşkilatları, istihbaratın bu çeşitli alanlarında aktif olmayı ve bu alanlardan elde edilen bilgi sayesinde geniş perspektifli neticeler elde etmeyi amaçlarlar.

Stratejik istihbaratın, taktik ve operasyonel istihbarattan farkı vardır. Stratejik istihbarat kavramı içerisinde taktik ve operasyonel istihbarat unsurlarından istifade edilse bile taktik ve operasyonel istihbaratın hedef ve amacı doğrudan stratejik istihbaratın oluşmasına neden olmaz. Stratejik istihbarat, kapsam ve ölçek olarak daha genişken, taktik istihbarat olay ekseninde ilerler. Bu sebepten dolayı taktik istihbarat kısa vadeli. Stratejik istihbarat ise olaylara, uzun vadeli bir perspektiften yaklaşır. Taktik istihbaratta, konuya hakimiyet daha fazla iken, stratejik istihbaratta konuyla ilgili olasılıkların sayısı fazla olduğundan adeta çok bilinmeyenli bir denklem nasıl ele alınıyorsa, durum o şekilde değerlendirilir. Bu noktada konuyla ilgilenen analizci kadrosunun önemi büyüktür. Stratejik istihbaratta, planlama önemli bir aşama olarak karşımıza çıkar. Elde edilen tüm veriler bir araya getirilir ve bu veriler ışığında bir planlama yapılır. Taktik istihbaratta ise bu şekilde bir planlama yapılmaya gerek duyulmayabilir. Taktik istihbarat bu yönüyle, operasyonel istihbaratın bir parçası olarak görülmektedir. Taktik istihbaratta, kişi ve olay ön plana çıkarken, stratejik istihbaratta kişi ve olayların ötesine geçilir ve daha geniş bir perspektif sunulmaya çalışılır. Ortaya konulan stratejik istihbarat, öncelikle karar alıcı konumundakilerle paylaşılmaktadır. Operasyonel ve taktik istihbaratın alıcıları ise daha alt seviyedeki bürokratlardır (Özdağ, 2002, s.115-116). Stratejik istihbarat için en büyük meydan okumalardan biri, karar alıcı konumunda bulunan kişinin, profesyonel analiz ve değerlendirmeleri görmezden gelmesi ve kendi dünya görüşü ve ideolojisi çerçevesinde durumu değerlendirmesidir. Böylece, karar alıcı objektif bir değerlendirmeden yoksun kalır ve alınan kararların olumsuz neticelere sebebiyet vermesi kaçınılmaz olur. Operasyonel ve taktik istihbarat ise stratejik istihbaratın karşılaştığı bu zorluklarla genelde yüzleşmemektedir. Operasyonel ve taktik istihbarat, doğası gereği karar alıcıyı etkilemek veya onun fikrini değiştirmekten ziyade, belirlenen politikanın uygulanması noktasında devreye girmektedir (Shapira, 2020, s.9).

Bir devlet, yakın bir tehdit ile karşı karşıya kaldığında, stratejik istihbarat çerçevesinde hazırlanan planlara dayanan yol haritası mevcutsa, olaylar karşısında daha hızlı ve doğru neticeler alabilecek kararlar alır. Devletlerin orduları çoğunlukla taktik ve operasyonel istihbaratın unsurları doğrultusunda hareket etmektedirler. Komutanlar için elde edilen taktik istihbarat unsurları, ülkenin Başkanı veya Cumhurbaşkanı için yani karar alıcı konumundaki kişinin çıkarları ile uyum sağlamak zorunda değildir. Örneğin; mücadele içerisinde bulunan bir terörist grubunun bulunduğu nokta, sahip olduğu silah sayısı gibi taktik istihbaratı ilgilendiren teknik nitelikteki askeri bilgilerin, ülkenin lideriyle paylaşılmasına gerek yoktur. Ancak bazı durumlarda, taktik istihbarat bilgisinin önemi o kadar büyük olabilir ki, stratejik istihbaratı etkiler ve yönlendirir. Bruce Berkowitz ve Allan Goodman, üst düzey yöneticilerin ihtiyaç duydukları büyük resmi

ve uzun vadeli tahminleri ortaya koyabildiği için stratejik istihbaratı önemli bir dış politika enstrümanı olarak kabul ederler (Berkowitz ve Goodman, 1989; akt. Russell, 2007, s.5).

Stratejik istihbarat bilgisi elde edilirken casusların yanı sıra diplomatlar, askeri ataşeler, uydu görüntüleri ve elektronik sistemler aracılığıyla ulaşılan veriler, gazete, internet ve radyo gibi bilgi kaynaklarından istifade edilir. Başarılı bir stratejik istihbarat, ulusal gücün diğer araçlarının gücünü ve etkisini artırabileceği gibi, zayıf bir stratejik istihbarat aynı şekilde devlet yönetimi araçlarının etkisini azaltır (Russell, 2007, s.6). Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki güç mücadelesi sırasında, stratejik istihbarat unsurlarının aktif bir şekilde uygulandığı görülmüştür. İki süper güç arasındaki güç mücadelesi, Mayıs 1960'ta cereyan eden U2 casus uçağı kriziyle bir üst noktaya taşınmıştı. Sovyetler Birliği, 1957 yılında uzaya ilk füzeyi gönderdikten sonra, ABD ile arasındaki rekabette, istihbarat faaliyetlerinde artış meydana gelmiştir. Her iki ülke de birbirlerinin askeri sırlarını ortaya çıkarmak için gizli faaliyetler yürütmüşlerdir. U2 casus uçaklarının kontrolü CIA tarafından yapılıyordu. U2 casus uçakları, Sovyetler Birliği sınırları içerisinde görüntü alarak, istihbarat faaliyeti yürütmekteydiler. 1 Mayıs 1960'ta Adana'daki İncirlik üzerinden kalkış yapan U2 casus uçağı, arızalanmış ve Sovyetler Birliği'nin radarları tarafından tespit edilerek, düşürülmüştür. Sovyetler Birliği, yaşanan bu hadise sonrasında sert tepki göstermiştir (Gülmez ve Tahancı, 2014, s. 231-232). Bu krizle beraber görüntü istihbaratında devrim niteliğinde önemli gelişmelerin yaşandığı anlaşılmıştır. U2 casus uçağı krizi sonrasında iki süper güç de birbirlerinin nükleer kuvvetini takip etme fırsatı elde etmiştir. Böylece belirsizlik ve hata yapma riski azalmıştır. Nükleer silahların kontrol altına alınması ve diplomatik müzakerelerin yoğunlaşmasıyla yumuşama dönemine geçilmiştir (Adams, 2015, s.140). Soğuk savaş sırasında, iki süper güç arasındaki bu mücadele, sadece insan istihbaratına dayalı bir şekilde gerçekleşmemiştir. Görüntü istihbaratındaki gelişmeler çerçevesinde, stratejik istihbaratın kapsamı ve ölçeği daha net bir şekilde görülmektedir.

Stratejik istihbarat, uzun vadeli bir perspektif sağlasa dahi pratik düzeyde de bu istihbarat türünden istifade etmek mümkündür. Pratik düzeyde bir konu hakkında ne yapılacağı sorusuna cevap veremeyen stratejik istihbarat bilgisi, yetersiz ve eksiktir. Ancak stratejik istihbaratın tereddütle ve ihtiyatla yaklaştığı bir konuda, üst düzey yöneticiler karar almak zorunda oldukları için taktik ve operasyonel istihbaratın ortaya koymuş olduğu veriler üzerinden hareket edebilirler. Her ne kadar stratejik istihbarat, tanımlama ve planlama açısından operasyonel ve taktik istihbarattan farklılık gösterse de bu istihbarat türleri arasında bir rekabet olduğu şeklinde bir algıya kapılmamak gerekir. Stratejik istihbarat ve diğer istihbarat türleri arasında bir rekabetten ziyade, tamamlayıcı bir yön bulunmaktadır. Stratejik istihbarat, devlet yönetiminin her alanında ve gelecek planlamalarının belirlenmesinde kilit bir role sahiptir. Devletlerin karşılaştığı tehditlere karşı politika ve stratejilerin şekillenmesinde stratejik istihbarata oldukça ihtiyaç vardır (McDowell, 2009). Stratejik istihbarat, taktik istihbarat ve operasyonel istihbaratın üzerinde şemsiye görevi görmektedir. Stratejik istihbaratın oluşturulabilmesi için taktik ve operasyonel istihbaratın elde ettiği verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple bu istihbarat türleri bir arada değerlendirilmelidir. Stratejik istihbarat, sadece tehdit veya tehlike anında ortaya çıkmamaktadır.

Bir istihbarat teşkilatı, hedef ülkeye yönelik espionaj faaliyeti yürüteceği sırada, stratejik istihbaratın ortaya koymuş olduğu uzun vadeli planlamalara ihtiyaç duymaktadır.

Son yıllarda teknolojik gelişmelerin artmasıyla beraber, özellikle yapay zekâ alanında yaşanan dönüşümler, istihbarat toplama ve toplanan istihbaratın analiz edilmesi sürecini yoğun bir şekilde etkilemektedir. Büyük verilere erişim kolaylaştığı için, istihbarat teşkilatları uhdesinde büyük ölçekli ham bilgiler mevcuttur. Neredeyse tamamı operasyonel ve taktik istihbarat ekseninde oluşan bu bilgiler, liderlerin ve üst düzey komutanların kullanımına sunulmaktadır. Taktik istihbaratın sağladığı bilgiler çerçevesinde, liderler ve komutanlar yorum ve analiz kısmını görmezden gelerek, doğrudan deneyimler üzerinden karar alma sürecini işletebilmektedirler. Bu durum, stratejik istihbaratın doğasına aykırıdır. Taktik istihbaratın somut ve olgusal olaylara olan ilgisi, stratejik istihbaratın ise kısmen soyut ve bazen ölçülmesi mümkün olmayan konularla ilgilenmesi, liderlerin görüşlerini etkilemektedir. Ancak taktik istihbarata dayanan askeri eylemlerin icra edilebilmesi için yüksek kalitede stratejik istihbarat bilgisinin varlığı zorunludur (Shapira, 2020, s.10).

Stratejik istihbarat, hedef ülke üzerinde yürütülecek operasyonel faaliyetler için elzemdir. Stratejik istihbaratın belirlemiş olduğu planlamalar göz ardı edilerek yürütülen faaliyetlerin neticeleri olumsuz olabilmektedir. Bu sebepten ötürü, hedef ülke hakkında istihbarî faaliyet yürütmeyi amaçlayan bir devlet, o ülke ile ilgili her türlü bilgi ve değerlendirmeye sahip olursa, temin edilen verim o derece yüksek olur. İstihbarî faaliyeti yürüten ülkenin sınırları içerisinde doğru olarak kabul edilen bir durum, hedef ülkede aynı şekilde uygulanmaya çalışılırsa, beklenmeyen durumlarla karşılaşılabilir. Hedef ülkede yerel vatandaşlardan temin edilecek eleman ağı sayesinde, anlık ve doğru bilgi akışı sağlanmış olur. Ancak stratejik istihbarat, sadece insan istihbaratına dayalı olarak icra edilmemektedir. Teknolojik gelişmelerin istihbarat elde etmedeki rolü göz ardı edilmemelidir.

Suudi Arabistan ve İran, Batı Balkanlar'da stratejik istihbaratın önemli unsurlarından olan diplomatik hususlara ve kültürel faaliyetlere odaklanmaktadır. Her iki ülke de ekonomik istihbarat gibi önemli bir güç faktörünü göz önünde tutarak, Balkan ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Stratejik istihbarat kapsamında uzun vadeli planlamalar yapıldığı takdirde, istihbarî başarı elde edilecektir. Din veya ideoloji, Suudi Arabistan ve İran devletlerinin Batı Balkan ülkelerinde tatbik ettiği önemli istihbarat enstrümanlarındandır.

4. Stratejik İstihbarat Kapsamında Suudi Arabistan'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Suudi Arabistan'ın dış politika dinamiklerinde tarih, coğrafya, ekonomi ve dini faktörler ön plana çıkmaktadır. Her ülke dış politikadaki önceliklerini belirlerken, güçlü olduğu alanlara yoğunlaşır. Suudi Arabistan, diğer ülkelerle ilişki geliştirirken öncelikle din olgusunu (Müslüman ülkelerle ilişki geliştirirken) ve sahip olduğu petrol rezervleri sayesinde ekonomik argümanları öne sürmektedir. Suudi Arabistan, sadece Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinde kendi ideolojisini ön plana çıkarmamakta, diğer Arap ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinde de aynı yöntemi izlemektedir. Suudi Arabistan'ın dış politikasında, Müslüman ülke vatandaşlarına yardımda bulunmak önemli bir yumuşak güç enstrümanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Balkan ülkeleriyle ilişkisinde, özellikle halkın gönülünü kazanmaya

yönelik faaliyetlerde bulunmaya özen göstermektedir (Peneva, 2019, s.39-40). Suudi Arabistan'ın bulunduğu coğrafyada modern tarım teknikleri ve çeşitli sulama yöntemleri kullanılmasına rağmen ekilebilir tarım arazisi, sadece %2'dir. Bundan dolayı, gıda sektöründe Suudi Arabistan daima dışa bağımlıdır. Suudi Arabistan bu durumun farkında olarak çeşitli önlemler almaya çalışmaktadır. Bu sebepten ötürü "gıda güvenliği" konusunu dikkatli bir şekilde ele almaktadır. Yurtdışındaki tarımsal projelere büyük bütçeler ayırmaktadır. Suudi Arabistan, iklimi tarımsal üretime uygun olan ülkelerle ilişki geliştirmektedir. Riyad yönetimi hem kendisi hem de ilgili ülkeler nezdinde yapılacak tarımsal üretim için, yeterli teknoloji ve sermayeye sahip olduğunu belirtmektedir (Lippman, 2010, s.90). Suudi Arabistan, 2009 yılında Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) ile iş birliği içerisinde Bosna Hersek'i kapsayacak şekilde, bölgede gıda güvenliği programı başlatmıştır (Mandacı ve Karacalarlı, 2017, s.504). Yumuşak güç, stratejik istihbaratın önemli enstrümanlarından birini oluşturmaktadır. Gıda güvenliği, son dönemlerde önemini artırmaktadır. Devletler, yaşanabilecek bir kıtlık karşısında önlemler almakta ve farklı alternatifler geliştirmektedirler. Stratejik istihbaratın önemi, sadece güç odaklı gelişmelerde veya sadece iki ülke arasındaki çatışma durumunda ortaya çıkmaz. Güvenliğin her sektöründe stratejik istihbaratın ortaya koyduğu planlamalar çerçevesinde hareket edilmektedir. Suudi Arabistan, Balkan ülkeleri ile geliştirdiği ilişkilerde tarım sektörüne dair ortak çalışmalar yaparak, kendisininin gıda güvenliğini tesis etmeye çalışmaktadır.

Suudi Arabistan kökenli İslami aktörlerin varlığı, uzun süredir Riyad yönetiminin yumuşak güç unsurlarının bir aracı olarak görülmektedir. Suudi Arabistan, petrolden elde ettiği gelirler sayesinde ve bulunduğu coğrafyanın İslam'ın doğduğu topraklar olması hasebiyle istisnai konumunu sürdürmektedir. Bu iki faktörden dolayı, Suudi Arabistan ideolojik propaganda yapmak için diğer Müslüman ülkelerde kendisine uygun bir zemin bulmaktadır. Suudi Arabistan, stratejik istihbaratın önemli unsurlarından biri olan diplomatik faaliyetlere önem vermektedir. Diplomatik faaliyetlerin bir kısmını, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası teşkilatlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bunların arasında en dikkat çekici olan, 1962 yılında kurulan Dünya İslam Birliği'dir. Eğitim faaliyetleri de Suudi Arabistan'ın Vahhabi/Selefi düşünce sistemini yayması için kullandığı önemli enstrümanlardan bir tanesidir. Mekke'deki Umm Al-Qura Üniversitesi, Riyad'daki İmam Muhammed bin Suud İslam Üniversitesi ve Medine'deki İslam Üniversitesi gibi önemli eğitim kurumlarında, Suudi Arabistan devleti tarafından burs imkânı sağlanan birçok yabancı öğrenci eğitim görmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve varlıklı insanların vermiş olduğu özel fonlar sayesinde de eğitim gören birçok yabancı öğrenci mevcuttur. Bu öğrencilerin önemli bir kısmı, İslam'ın selefi yorumunu benimseyerek ülkelere dönmektedirler. Her yıl hac ibadetini yerine getirmek için Suudi Arabistan'a gelen hacılar, yumuşak gücün önemli unsurlarından birini teşkil etmektedirler. Suudi Arabistan hükümeti ve dini kurumları, hacıların geliş-gidiş ve konaklamaları için maddi olarak harcamalardan kaçınmamaktadır. Hacılara dağıtılan hediyeler de Suudi Arabistan'ın hacılar nezdinde sempati toplamak için tatbik etmiş olduğu yöntemlerden biridir (Bonney, 2013). Balkan ülkelerinden gelen hacılar da aynı şekilde, Suudi Arabistan tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. Böylece, Suudi Arabistan kendi ideolojik yaklaşımını Balkanlardan gelen hacılara empoze edebilecek bir fırsat yaratır. Stratejik istihbaratın bir yönü de örnekte görüldüğü gibi, yumuşak güç unsurlarının etkili bir şekilde kullanılmasıyla ilgilidir.

Son zamanlarda Suudi Arabistanlı turistler, Bosna Hersek'i yoğun bir şekilde ziyaret etmektedirler. Bosna Hersek vatandaşları, ticari amaçlarla Arapça öğrenmeye başlamışlardır. Bu kapsamda, Suudi Arabistan tarafından desteklenen ve 2000 yılında Bosna Hersek'te açılan King Fahd Cultural Centre tarafından Arapça kursları düzenlenmektedir (Peneva, 2019, s. 46). Suudi Arabistan Uluslararası İslami Yardım Kuruluşu (İİRO), 1992 yılında Arnavutluk'taki Müslümanlar arasındaki dayanışmayı artırmak için faaliyetler yürütmüştür. Bu kapsamda, Arnavutluk'ta camiler inşa etmenin yanı sıra yetimhane ve sağlık ocağı gibi kurumların açılmasını sağlamıştır. Suudi Ortak Yatırım Komitesi (SJRC) ise Bosna Savaşı'nda yıkılan evlerin tekrardan inşa edilmesi, camilerin tamir edilmesi, tıbbi ve gıda yardımı hususlarında Balkanlarda etkilidir. Bu komite, Suudi Arabistanlı imam ve vaizlerin kitaplarını Arapçadan, Boşnakçaya ve Arnavutçaya tercüme ederek, halka ücretsiz bir şekilde dağıtmıştır. Ağırıklı olarak Selefî imamların kitaplarının basılmasının yanı sıra İslam dünyasında daha mutedil kimselerin de kitapları basılmaktadır (Domazeti, 2017, s. 34-36).

Suudi Arabistan'ın Balkan ülkelerinde etkili olmasına sebep olan esas olay, 1992-1995 yılları arasında cereyan eden Bosna Savaşı'dır. Suudi Arabistan bu savaşta, Bosna'daki Müslümanlara milyonlarca dolar silah ve insani yardım desteği sağlamıştır. Suudi Arabistan'dan Bosna Hersek'e savaşmaya giden kişilerin çoğunun, 1979-1989 yılları arasında Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı silahlı mücadele içerisine girmelerinden dolayı, savaş tecrübeleri mevcuttu. Arap ülkelerinden Bosna Savaşı'na gelenlerin çoğu; işkence veya idam edilecekleri gerekçesiyle, kendi ülkelerine dönemediler. Bundan dolayı, bazıları Bosna Hersek'te kalıp, burada yaşamayı tercih etmişlerdir (Tokgöz, 2015, s. 156-157). Bosna Savaşı'ndan sonra Suudi Arabistan, 2000 yılında Saraybosna'da Balkanlar'ın en büyük camisi olan Kral Fahd Camisi'ni inşa etmiştir. Suudi Arabistan, Bosna Hersek'te ticari yatırımlarına devam etmektedir. Ayrıca Körfez ülkelerinden, Bosna Hersek'e giden turist sayısı her sene artış göstermektedir. 2010 yılında 1000 civarında turist Bosna Hersek'i tercih ederken, 2017 yılında bu rakam, 60.000'e yükselmiştir (Hussain, 2017). Suudi Arabistan Kalkınma Fonu, 2016 yılında Saraybosna Üniversitesi Kütüphanesi'nin inşası için bütçe ayırdığını açıklamıştır. Bosna Savaşı'ndan sonra evsiz kalan insanlar için Suudi Arabistan tarafından Bosna Hersek'te konut projeleri yapılmıştır. Suudi Arabistan merkezli Al Shiddi Group'un Bosna Hersek'te yüksek bütçeli ticari yatırımları bulunmaktadır. Suudi Arabistan, ticari ilişkilerini geliştirmenin yanı sıra Selefî ideolojinin Balkanlar'da kalıcı hale gelmesi için yoğun çaba harcamaktadır. Balkan ülkelerinde Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Suudi Arabistan tarafından camilerde ücretsiz Arapça kursları verilmektedir (Peneva, 2019, s.41-43). Suudi Arabistan, Bosna Hersek ve Sırbistan arasında ticaret ilişkilerinin artırılması amacıyla ortak üçlü bir komite kurulmuştur. Bu komite kapsamında, Suudi Arabistan yüksek bütçeli yatırım projelerini açıklamıştır. Sırbistan'da 100 milyon Euro değerinde bir bina inşa edilmesi, 2017 yılında kararlaştırılmıştır. Saraybosna şehir merkezine de aynı şekilde yüksek bütçeli yapıların inşa edilmesine ağırlık verilmiştir (Lilyanova, 2017).

Bosna Hersek Savaşı sırasında Müslüman gruplara Suudi Arabistan tarafından vakıflar aracılığıyla maddi destek sağlanmıştır. Sadece Suudi Arabistan değil, o dönem Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri gibi diğer Körfez ülkeleri de Bosna'da savaşan Müslüman gruplara milyarlarca

dolar maddi destek sunmuştur. Yardımlar, Bosna Hersek'e doğrudan yapıldığı gibi Almanya, Avusturya ve Hırvatistan gibi ülkeler üzerinden de ulaştırılmıştır. Bundan dolayı Viyana ve Zagreb, o dönemde Sırlara karşı mücadele eden Müslüman grupların para, silah, lojistik destek gibi konularda stratejik operasyon merkezleri haline gelmişti (Deliso, 2007, s.7).

Bosna Hersek Savaşı, Suudi Arabistan destekli selefi gruplar için Batı Balkanlar'da bir dönüm noktası olmuştur. Bosna Hersek'teki Gornje, Maoče ve Ošve yerleşim yerlerinin yanı sıra Makedonya'da Gazibaba, Kosova'da Kačanik, Arnavutluk'taki Pogradec ve Sırbistan'daki Sijenica gibi bölgelerde selefi grupların etkin olduğu bilinmektedir. Selefi gruplar, bu bölgelerde kendi ideolojilerine göre bir yaşam şekli geliştirmişlerdir. DEAŞ terör örgütüne, Batı Balkan ülkelerinden en yoğun katılım da bu yerleşim yerlerinden olmuştur (Azinović, 2017). Selefi grupların ideolojilerine bağlı olarak yaşama isteği, mimari eserlerin de dönüşmesine yol açmıştır. Balkanlar'da camilerin mimarisi, Selefi grupların sayılarının bu bölgelerde artış göstermesiyle beraber değişmeye başlamıştır. Selefi ideoloji kendisini sadece mimaride göstermemektedir. Sırp Prensi Lazar'ın mezarı ile 1. Murat'ın Gazimestan'daki mezarı, selefi grupların saldırısına uğramıştır (Arman, 2020, s.43-45).

Suudi Arabistan destekli selefi grupların faaliyetlerine bakıldığında, Suudi Arabistan'ın yumuşak güç unsurlarını kullanarak, stratejik istihbaratın ortaya koymuş olduğu parametreleri uygulamaya çalıştığı görülmektedir. Bosna Hersek savaşından sonra, bölgedeki dini kompozisyon yapısının bozulmaya başladığı müşahade edilmektedir. Balkan Müslümanları arasında güven ortamı tesis etmeye çalışan Suudi Arabistan'ın, uzun vadede bölgede etki alanını genişletmeyi arzuladığı ortaya çıkmaktadır. Suudi Arabistan, ideolojik olarak Balkan Müslümanları üzerinde ağırlığını tesis etmeye çalışmaktadır. Medrese ve camiler inşa edilerek, bu bölgede halkın sempatisinin kazanılması hedeflenmektedir. Hem savaş sırasında hem de savaş sonrasında, Suudi Bosna-Hersek Yardım Yüksek Komisyonu, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, insani yardımın yanı sıra Selefi görüşleri yayma amacı taşıyan kitaplar basmıştır. Suudi Arabistan, bölgede kendine yakın gördüğü selefi grupları desteklemektedir (Azinović, 2017, s. 45).

Suudi Arabistan devletine bağlı olarak Balkanlar'da yaklaşık 245 vakfın faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir. Bu vakıflar, genel olarak mültecilerin ve yetimlerin bakımına, medrese, cami, hastane ve okulların onarımına veya yeniden inşasına odaklanmaktadır. Eğitim ve kültürel faaliyetler kapsamında, maddi durumu yetersiz olan Müslümanların Balkanlar'dan Mekke'ye hac farızasının yerine getirilmesi için götürüldüğü bilinmektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra Balkanlar'daki bu vakıflar mercek altına alınmış olup, bir kısmı teröre destek verdiği gerekçesiyle kapatılmıştır. Suudi Arabistan, Balkanlar'da radikalleşmeye sebep olduğu yönündeki iddiaları reddetmektedir (Lilyanova, 2017).

5. Stratejik İstihbarat Kapsamında İran'ın Batı Balkanlar'daki Faaliyetleri

Balkanlar'daki Müslüman Boşnak topluluğu, 1960'lı yıllardan itibaren kimlik arayışı mücadelesi içerisine girmiştir. İran'da yaşanan 1979 devrimi, Balkanlar'daki İslami kimlik uyanışını etkileyen faktörlerden biridir (Domazeti, 2017, s.17). Bu tarihten sonra İran, Balkanlar'da etkisini arttırmaya başlamıştır. Bosna Savaşı sırasında Şii mezhebine mensup İran'ın, Sünni kökenli olan

Bosna'daki Müslümanları desteklemesi, İran'ın bu coğrafyada nüfuzunu artırmak istediğinin bir göstergesidir. Bosna Savaşı'nda İran, Bosna Hersek'e yoğun olarak silah desteği vermiş olan uluslararası bir aktördür. İran, Bosna Hersek'e sadece silah yardımıyla bulunmamıştır. İran Devrim Muhafızları Ordusu tarafından, Bosna Hersek Ordusu askeri eğitime tabi tutulmuştur (Progonati, 2017, s.203). Ayetullah Ahmed Jannati, Boşnaklara yardım edilmesini koordine etmekteydi. İran Kızılay'ında görev yapan personelden bazıları aslında, İran Devrim Muhafızları Ordusu mensubu olarak, sahada aktif bir şekilde istihbarat faaliyeti yürütmekteydiler. Bu kişiler, Bosnalı savaşçıların askeri eğitiminde önemli roller üstlendiler. Hırvat yetkililer, 10 Eylül 1992 tarihinde, İrandan Zagreb'e uçuş yapan bir Boeing 747'yi durdurmuşlardır. Hırvat yetkililerin yapmış oldukları aramada, uçakta 4.000 silah ve 1 milyondan fazla mermi bulunmuş ve 20 kadar İranlı görevli uçağın arka kısmında yakalanmıştır (Cafiero, 2022).

Uygulanan silah ambargosuna rağmen İran, Bosna Hersek'e silah, istihbarat ve lojistik desteği sağlamıştır. İran, bu dönemde Bosna Hersek'te istihbarat ağını genişletmiştir. Savaşın sona ermesinden sonra da Saraybosna, Mostar, Zenica, Bihac ve Visoko gibi bölgelerde İran, "hayır kurumları" vasıtasıyla nüfuzunu artırmayı sürdürmüştür. Bosna Savaşı sırasında CIA mensubu olarak Saraybosna'da görev yapan Robert Baer, İran'ın Bosnalı Müslümanlar üzerinde yoğun etkisi olduğunu iddia etmiştir. Savaş sonrasında da Bosna'da İranlılara yönelik pozitif bir havanın olduğunu belirtmiştir. ABD'nin, 14 Aralık 1995 tarihinde imzalanan Dayton Anlaşması sonrasındaki en önemli hedeflerinden biri de İran'ın Bosna Hersek'teki etkisini kırmaktır. Ortaya çıkan CIA raporlarına göre, 1997 yılında Bosna'da çeşitli kurum ve kuruluşlarda 200 kadar İran ajanının çalıştığı tahmin edilmekteydi. İran, bölgede hala önemli bir aktör olarak etkisini devam ettirmektedir. Avrupadaki en büyük İran Büyükelçiliği Saraybosna'da bulunmaktadır. Saraybosna'da bulunan İran Kültür Merkezi aktif bir şekilde faaliyetlerine devam etmektedir. Savaşın bitmesinden bu yana İran, Bosna Hersek'te seçkin çevrelerle akademik ve kültürel bağları geliştirebilmek için önemli bütçeler ayırmaktadır. Saraybosna dışında kurulan Bosna-İran Koleji, mezun olan öğrencileriyle İran'a turistik geziler düzenlemektedir (Bardos, 2013, s.63). İran Kültür Merkezi, İran ve Şiiilik konularında çalışmalarını yürütmektedir. Bu merkez, Beharistan adlı bir dergi yayımlamaktadır. Saraybosna'daki İran Büyükelçiliği, bu merkez aracılığıyla Bosnalı akademisyenler ve araştırmacılar ile yakın temasta bulunmaktadır. Saraybosna'da 2003 yılında kurulan Molla Sadra Kurumu da yine İran'ın yumuşak güç stratejisinin bir uzantısı olan, etkili kültür merkezlerinden biridir. Bu kurumun başındaki isim Şii din adamı Akbar Eydi'dir. Kurum, Boşnak toplumu ile tanışma ve diyalog geliştirme gibi hedefleri haizdir. Bu kurumun yayımladığı yayınların içeriğine bakılacak olunursa, ağırlıklı olarak Şia mezhebinin öğretilerinin yer aldığı görülecektir. Saraybosna'da İran devletine bağlı olarak çalışmalarını yürüten bir diğer önemli kurum ise İbn-i Sina Enstitüsü'dür (Berkolli, 2021a). Dünya İslam İlimleri Merkezi ve Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi gibi eğitim kurumları aracılığıyla İran, Balkanlarda dini ve siyasi propaganda yapabileme fırsatına sahiptir (Berkolli, 2021d).

İbn-i Sina Enstitüsü, Saraybosna'da 1996 yılında kurulan köklü bir kurumdur. Enstitü; kültür, bilim ve eğitim alanlarında faaliyet göstermektedir. Enstitü'nün faaliyetleri sadece Bosna Hersek ile sınırlı kalmamaktadır. Ayrıca Hırvatistan ve Sırbistan'da faaliyetlerini sürdürmektedir.

Enstitü'nün en çarpıcı özelliği, Bosna'nın en meşhur ilim adamları ve düşünürleri ile iş birliği geliştirmesidir (Berkolli, 2021b).

İran tarafından 2007 yılında Arnavutluk'ta Rumi Vakfı kurulmuştur. Bu vakfın temel amaçlarından biri, İslam'ı felsefi bir şekilde yorumlayan eserleri yayınlamaktır. Vakıf, ilk zamanlarda kuruluş amacına uygun olarak felsefi eserleri tercüme etmekteydi. Ancak vakıf bünyesinde daha sonraları, Ayetullah Misbah Yazdi gibi radikal İranlı dini liderlerin kitapları basılmıştır. İran'ın Balkanlarda kültürel yatırımlarının en büyüğü ise Bektaşiliği, Şiiğin bir parçası olarak tanıtmasıdır. İran, Arnavutluk'taki Bektaşilerin liderleri ile diyalog kanallarını geliştirmiştir. Ancak Arnavutça yazılan eski Bektaşî metinlerinde veya Bektaşî mezhebinin klasik sayılabilecek eserlerinde Bektaşîliğin, Şiiğin bir parçası olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır (Berkolli, 2021c). İran, Balkanlar'daki Sufi geleneğe, Şii bakış açısı çerçevesinde yaklaşmaktadır. İran, Balkanlardaki tekke ve tarikatlar ile ilişki geliştirerek, buralarda var olan ritüel ve kaideleri Şii perspektifi üzerinden yorumlamaktadır (Berkolli, 2021d). Kosova'da, İran ve Suudi Arabistan'ın tekke-medrese üzerinden çekişmesi mevcuttur. Suudi Arabistan, medreseler üzerinden etkinliğini sürdürmeye çalışmaktadır. İran'ın bölgeye özel ilgisinden dolayı, tekkelere nüfuz edebilme gücü oldukça fazladır (Dursun, 2021, s. 139).

Bosna Savaşı sonrasında İran, bölgedeki istihbarat görevlileri ve ajanları aracılığıyla, Bosna Hersek'te faaliyetlerine devam etmiştir. Sahadaki bu unsurların esas görevi, bilgi toplamak ve Batılı devletlerin Bosna'daki faaliyetlerini engellemektir. İran ajanlarının, Bosna Hersek İstihbarat Servisi içerisindeki bir grupta yakın ilişki içerisinde olduğu iddia edilmiştir. O dönem için Batılı devletlerin en büyük endişesi, sahada İran adına faaliyet gösteren ajanlar aracılığıyla Batılı devletlere yönelik saldırı faaliyetlerinde bulunulması ihtimali idi (O'Connor, 1997). İran, bölgedeki her yere yayılmaya çalışarak ve insanların dikkatini çekerek, halk nezdinde sempati kazanmaya çalışmıştır. İran, bölgede samimi ilişkiler kurarak, etkinliğini artırmaya gayret göstermiştir. Ayrıca yüzlerce Boşnak, İranlı yetkililer tarafından askeri eğitime tabi tutulmaktaydı (Tokgöz, 2015, s. 142).

Balkan coğrafyasında etki alanları geniş olan Rusya ve Çin gibi önemli aktörlerin yanı sıra İran da etkili ama daha az görünür bir aktör olarak faaliyetlerine devam etmektedir. İran bölgede, kültürel konularda faaliyet yürütmesine rağmen, esas olarak kitlesel manipülasyon konusunda güçlüdür. İran'ın Balkan coğrafyasına önem vermesinin sebepleri arasında, bu bölgenin küresel istihbarat teşkilatları için ikincil öneme sahip olması, güvenliğin bu coğrafyada esnek olması ve kurumların köklü olmaması gibi sebepler sayılabilir. İran, Orta ve Batı Avrupa'da faaliyet yürütebilmek için Balkanlar'ı bir geçiş noktası olarak görmektedir. İran'ın Avrupa'da yaşanan saldırılara müdahil olduğu bilinmektedir. Fransa'da 2018 yılında muhalif İranlılara yönelik bombalı bir saldırı gerçekleşmiştir. İranlı diplomat Asadullah Asadi, saldırının planlayıcısı olduğu gerekçesiyle 20 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Fransa, Asadi'nin İran istihbaratı adına görev yapmakta olduğunu iddia etmiştir (Çam, 2021). Tahran yönetimi, Balkanlar'da sessiz ama etkili faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Bosna Savaşı'ndan sonra İran, siyasi yerel aktörlerle iş birliğine devam etmeye çalışmıştır. Bosna Müslümanlarının Sünni mezhebine bağlı olması, İran için bir problem

teşkil etmemektedir. İran için Balkanlar, stratejik bir konumdadır. Bundan dolayı mezhepsel farklılıklar göz ardı edilmektedir (Avramov ve Trad, 2018). İran, Balkan coğrafyasında etkili olabilmenin ön koşulu olarak, siyasi veya diplomatik araçların etkin bir şekilde kullanılması gerektiğine inanmaktadır. Politik çıkarların daha baskın olmasından dolayı, sadece ideolojik enstrümanlar üzerinden bölgede etkili olma çabası anlayışından vazgeçilmiştir.

İran ayrıca NATO üyesi olan Arnavutluk, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkeleriyle de ilgilenmektedir. Arnavutluk, İran tarafından yönlendirilen ajanların kendi ülkesinde faaliyet yürütmesinden tehdit algılamaktadır. Arnavutluk'ta bulunan İran yanlısı aktörler, Tahran yönetiminin bölgedeki ekonomik faaliyetlerini destekleyecek niteliktedir (Progonati, 2017, s.204). Ancak, Arnavutluk'ta İran'ın terör örgütü olarak nitelendirdiği bir yapılanma mevcuttur. İranlı yetkililer, "Halkın Münafıkları" diye adlandırdıkları rejim karşıtı "Halkın Mücahitleri Örgütü" mensuplarının Arnavutluk'ta yargılanması gerektiğini savunmaktadırlar. Arnavutluk'un, örgütün 2800 üyesini ülke sınırları içerisinde barındırma kararı, Tahran ile Tiran arasındaki diplomatik ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir (Independent Türkçe, 23 Haziran, 2023). İran'ın, Temmuz 2022 tarihinde Arnavutluk'un dijital altyapısına yönelik siber saldırı sonrasında Arnavutluk, Eylül 2022 tarihinde, İran ile diplomatik ilişkilerini kestiğini ilan etmiştir (Cuka, 2022). Halkın Mücahitleri Örgütü grubu ilk defa 2013 yılında, ABD'nin yönlendirmesiyle Arnavutluk'a yerleşmiştir. Örgütün mensupları, Dıraç'taki "Ashraf 3" isimli kampta hayatlarını devam ettirmektedirler. Arnavutluk'taki güvenlik güçleri, 20 Haziran 2023'te bu kampa baskın düzenlemişlerdir. Çıkan çatışmalar sonucu bir örgüt mensubu hayatını kaybetmiştir (Balkannews, 20 Haziran, 2023). Bu noktada, yaşanan son gelişmelerden İran'ın memnun olduğu söylenebilir.

İran'ın Balkanlarda, Bektaşilik ve benzer yaklaşımlar üzerinden hareket etmesi, stratejik istihbaratın yöntemlerini doğru bir şekilde kullandığını göstermektedir. Uzun vadeli olarak İran, bu bölgede politik açıdan, diğer güçlerin (Suudi Arabistan ve Türkiye) karşısında daha güçlü olmak istemektedir. İran'ın Doğu Avrupa ülkelerinde istihbarî faaliyet yürütme arzusu, Balkanlar'ı istihbarat savaşlarının yaşandığı bir ortama çevirmektedir. İran, sadece yumuşak güç unsurlarını kullanarak, Doğu Avrupa'da ve Balkanlar'da istihbarî faaliyet yürütmemektedir. Avrupa'da muhaliflere düzenlenen saldırıların artması, İran'ın Balkanlar'da etkili politika izlemesinin bir sonucudur. İran, Balkanlar'da ne kadar güçlü olursa, Avrupa'ya o derece nüfuz etmektedir. Bosna Savaşı sonrasında İran'ın Bosna Hersek'i terk etmemesi ve istihbarat gücü olarak ağırlığını koyması, İran'ın uzun vadeli planlamaları benimsediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. İran, taktik ve operasyonel istihbaratın unsurlarını kullanarak, stratejik istihbaratını güçlendirmiştir. İran, stratejik istihbaratın unsurlarını iyi değerlendirmiş ve sahada ulusal çıkarına uygun olabilecek her türlü enstrümanı kullanmayı ihmal etmemiştir.

6. Sonuç

Balkanlar hem Suudi Arabistan hem de İran için önemli kazanımların elde edilebileceği bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki ülke de Balkanlar'da aktif olabilmek için stratejik istihbaratın

önemli enstrümanlarından biri olan yumuşak güç faktörünü kullanmaya özen göstermektedir. Bosna Savaşı'ndan sonra her iki ülkenin başta Bosna Hersek olmak üzere diğer Balkan devletleri üzerinde etkili olma yarışı başlamıştır. Bu güç mücadelesi sırasında, Suudi Arabistan, diplomatik ve kültürel faaliyetlere daha çok ağırlık vermiştir. İran'ın, Balkanlarda etkili olma isteğinin altında, Avrupadaki muhaliflere yönelik baskı ve saldırılarını artırma amacı yatmaktadır.

Bosna Hersek Savaşı sırasında Suudi Arabistan, İran kadar agresif bir istihbarat yöntemi benimsememiştir. İran, Bosna Hersek'in kurumlarına nüfuz etmeye çalışarak, savaş sonrasındaki kazanımlarını artırmayı hedeflemiştir. Savaş sonrasından günümüze kadar olan süreçte, İran'ın ve Suudi Arabistan'ın daha çok diplomatik ve kültürel faaliyetler üzerinden bir stratejik istihbarat anlayışı geliştirdikleri görülmektedir. Suudi Arabistan'ın Balkanlar'da kurmuş olduğu vakıfların sayısının fazlalığı da bu bölgeye ne kadar önem verdiğinin göstergesidir. Her iki ülke de benimsemiş oldukları ideoloji ekseninde hareket etmektedir.

Önümüzdeki dönemlerde, Suudi Arabistan'ın ekonomik yatırımlarının Balkanlar'da daha çok artacağı söylenebilir. İran ise, Balkanlar'daki sessiz dış politikasına bir süre daha devam edecektir. Yaklaşık 30 yıldır bölgede güven tesis etmeye çalışan ve bu doğrultuda faaliyetlerini yürüten İran Devleti'nin, uzun vadeli planlamalar yapması hasebiyle stratejik istihbaratın enstrümanlarını tatbik etme noktasında başarılı olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan'ın ise eğitim, ticaret ve kültür politikaları noktasında başarılı olduğu görülmektedir.

İran, kültür merkezleri aracılığıyla, Şii mezhebinin öğretilerini Balkan Müslümanları nezdinde yaymaya gayret etmektedir. Ancak Balkan Müslümanları arasında Şiiğin çok güçlü olmadığı görülmektedir. İran'ın, stratejik istihbaratın sadece askeri veya politik unsurlarını kullanarak hareket etmediği söylenebilir. İran'ın diplomasi ve kültürel konularda da etkin olmaya çalışarak, uzun vadede Balkanlarda politika yürütmeye çalıştığı dikkat çekmektedir. Balkanların birçok farklı bölgesinde, Suudi Arabistan veya İran etkisinde kalan Müslümanların, düşünce sistemlerinde, tarihe bakışlarında veya kıyafetleri gibi birçok konuda farklılıklar meydana gelmiştir.

Kaynakça

- Adams, J. (2015). *Strategic Intelligence in the Cold War and Beyond*. Routledge.
- Arman, M. N. (2020). Batı Balkanlar'da Yabancı Terörist Savaşçılar ve Dini Aşırılık Yanlısı Gruplar Sorunu. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 8(2), 34-53.
- Avramov, K., Trad, R. (2018, October 12). Under the Radar: Iran's 'Stealth' Presence on the Balkans. The Globe Post: <https://theglobepost.com/2018/12/10/iran-stealth-presence-balkans/> adresinden erişildi.
- Azinović, V. (2017). Between Salvation and Terror: Radicalization and the Foreign Fighter Phenomenon in the Western Balkans. *The Atlantic Initiative*, https://atlanticinitiative.org/wpcontent/uploads/2017/05/images_BetweenSalvationAndTerror_BetweenSalvationAndTerror.pdf adresinden erişildi.
- Balkannews. (2023, Haziran 20). Arnavutluk'ta Halkın Mücahitleri Örgütü'nün kampına baskın. <https://www.balkannews.com.tr/arnavutluk/arnavutluk-ta-halkin-mucahitleri-orgutu-nun-kampina-h7106.html> adresinden erişildi.

- Bardos, G. N. (2013). Iran In The Balkans: A History and a Forecast. *World Affairs*, 175(5), 59-66.
- Berkolli, L. (2021). Bosna Hersek: İran'ın Balkanlar'daki Kültürel Etkisinin Zirvesi. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/bosna-hersek-iranin-balkanlardaki-kulturel-etkisinin-zirvesi/> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). İran'ın Bosna-Hersek'teki Kültürel Varlığı. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/iranin-bosna-hersekteki-kulturel-varligi/> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). Iran's Cultural Activities in Albania (Western Balkan). İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/en/irans-cultural-activities-in-albania-western-balkan-453> adresinden erişildi.
- Berkolli, L. (2021). İran'ın Balkan Ülkelerinde Kültürel Hâkimiyetini Genişletme Stratejileri. İran Araştırmaları Merkezi (İRAM), <https://iramcenter.org/iranin-balkan-ulkelerinde-kulturel-h%C3%A2kimiyetini-genisletme-stratejileri-556> adresinden erişildi.
- Beşe, E., & Seren, M. (2011). Stratejik İstihbarat Olgusunun Teorik Çerçevesi, Unsurları ve Terörle Mücadele Politikaları Açısından Rolü ve Önemi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 13(3), 123-145.
- Bonnefoy, L. (2013). Saudi Arabia and The Export of Religious Ideologies. Norwegian Peacebuilding Resource Centre (NOREF).
- Cafiero, G. (2022, September 5). In the Rearview Mirror: The Case of Iranian Influence in Bosnia. <https://gulfi.org/in-the-rearview-mirror-the-case-of-iranian-influence-in-bosnia/> adresinden erişildi.
- Cuka, F. (2022, September 7). Arnavutluk, İran ile diplomatik ilişkilerin kesilmesine karar verdi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arnavutluk-iran-ile-diplomatik-iliskilerin-kesilmesine-karar-verdi/2678926> adresinden erişildi.
- Çam, Ö. T. (2021, Şubat 4). İranlı Diplomata Belçika'da 20 Yıl Hapis Cezası. Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iranli-diplomata-belcikada-20-yil-hapis-cezasi/2133745> adresinden erişildi.
- Çıtak, E. (2015). Çağımızın Gerekliliği Olarak Sinyal İstihbaratı. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 2, 751-770. DOI: <http://dx.doi.org/10.17218/husbed.18576>.
- Deliso, C. (2007). *The Coming Balkan Caliphate : The Threat of Radical Islam to Europe and the West*. Praeger Security International.
- Dursun, H. (2021). *Nilden Tuna'ya Osmanlı*. Kapı Yayınları.
- Domazeti, R. (2017). Suudi Arabistan'ın Balkan Politikaları. Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği (ORDAF).
- Goldman, J. (2006). *Words of Intelligence: A Dictionary*. The Scarecrow Press.
- Gülmez, N., & Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş Dönemi Çekişmelerinden Bir Örnek: U-2 Uçak Krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 225-252.
- Hussain, T. (2017, February 3). Green Hills and minarets: Why Bosnia and Herzegovina is a draw for Gulf tourists. Arab News: <https://www.arabnews.com/node/1048361/travel> adresinden erişildi.
- Independent Türkçe. (2023, Haziran 23). Tahran Halkın Mücahitleri örgütü hakkında Arnavutluk'u uyardı. <https://www.indyrturk.com/node/642401/d%C3%BCnya/tahran-halk%C4%B1n-m%C3%BCcahitleri-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BC-hakk%C4%B1nda-arnavutluku-uyard%C4%B1> adresinden erişildi.
- Johnson, L. K. (2003). Preface to A Theory of Strategic Intelligence. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 16, 638-663. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/716100470>.
- Kavsıracı, O. (2020). İstihbarat Süreci ve İnsan Kaynaklı İstihbaratın Analizi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi (OPUS)*, 16(27), 700-719. DOI: <https://doi.org/10.26466/opus.773203>.
- Kent, S. (1965). *Strategic Intelligence For American World Policy*. Archon Books.

- Lilyanova, V. (2017). Saudi Arabia in the Western Balkans. European Parliamentary Research Service, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/614582/EPRS_ATA\(2017\)614582_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/614582/EPRS_ATA(2017)614582_EN.pdf) adresinden erişildi.
- Lippman, T. W. (2010). Saudi Arabia's Quest for "Food Security". *Middle East Policy Council*, 17(1), 90-98. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2010.00428.x>.
- Mandacı, N., & Karacalarlı, E.R. (2017). Gulf Region and Western Balkans: A Current History of Interregional Relations. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 491-514. DOI: <https://doi.org/10.16953/deusosbil.288136>.
- McDowell, D. (2009). *Strategic Intelligence, A Handbook for Practitioners, Managers and Users*. The Scarecrow Press.
- Miller, S., Regan, M., & Walsh, P. F. (2022). *National Security Intelligence and Ethics*. Routledge.
- O'Connor, M. (1997, November 28). Spies for Iranians Are Said to Gain a Hold in Bosnia. The New York Times: <https://www.nytimes.com/1997/11/28/world/spies-for-iranians-are-said-to-gain-a-hold-in-bosnia.html> adresinden erişildi.
- Özdağ, Ü. (2002). Stratejik İstihbarat. *Avrasya Dosyası: İstihbarat Özel Sayısı*, 8(2), 109-149.
- Özdağ, Ü. (2014). *İstihbarat Teorisi*. Kripto Basın Yayın.
- Peneva, A. Y. (2019). Dış Politikada Bir Rekabet Alanı Olarak Balkanlar: Körfez Ülkelerinin Balkanlar Siyaseti. [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. Sakarya Üniversitesi Açık Erişim Sistemi. <https://hdl.handle.net/20.500.12619/69324> adresinden erişildi.
- Progonati, E. (2017). The Balkan Region as a New Target for the Iranian-Israeli Political Rivalry. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 199-219.
- Russell, R. L. (2007). *Sharpening Strategic Intelligence*. Cambridge University Press.
- Shapira, I. (2020). The Main Challenges Facing Strategic Intelligence. *Strategic Assessment*, 23(1), 1-19.
- Tokgöz, B. (2015). *Cihadın Mahrem Hikâyesi*. Ark Kitapları.
- Treverton, G. F. (2004). *Reshaping National Intelligence For an Age of Information*. Cambridge University Press.

Activities of Saudi Arabia and Iran in the Western Balkans within the Scope of Strategic Intelligence

Yusuf DİNÇEL*

This study analyzes how Saudi Arabia and Iran act in the Western Balkans within the scope of strategic intelligence. In the intelligence literature, the concept of strategic intelligence has an extremely important place. Before implementing espionage activities against target countries, states make a planning based on the predictions of strategic intelligence. Strategic intelligence is not an issue that comes to the agenda only in times of war. Strategic intelligence is a phenomenon that is shaped according to the long-term political goals of states in peacetime. In the event of war and conflict, a state that cannot act within a certain plan suffers great destruction. Strategic intelligence is an indispensable element for decision makers. In order for decision makers to act effectively in an emergency, the methods of strategic intelligence must be determined beforehand. In emergencies, if the data of strategic intelligence cannot be used, destruction is inevitable for states. In the case of the target country, it is necessary to have critical information about that country before espionage activities are initiated. If espionage activities are carried out without going through the filter of strategic intelligence, the national security of the country will be jeopardized.

In order to create strategic intelligence, intelligence agencies must have adequate analysis units. The intelligence officers working in the analysis units should have a high intellectual level and have detailed knowledge of the target countries. If it is put into operation with raw intelligence information, it will face great difficulties. As a result of processing raw intelligence information, it is aimed for the decision maker to make more accurate decisions. Thus, the big picture is put in front of the decision maker. The importance of strategic intelligence shows itself here. This is what separates strategic intelligence from tactical and operational intelligence. Tactical and operational intelligence cannot provide long-term insights and provide limited information to the decision maker. If the decision maker acts with this limited information in mind, the success of the activity is at risk. Also, if the state is in a state of war or conflict, national security is under threat.

Saudi Arabia and Iran were actively involved in the region during the war in Bosnia and Herzegovina in the 1990s. Both states have made efforts in terms of weapons and humanitarian

* Polis Akademisi Başkanlığı, Ankara, Türkiye E-posta: yusuf.dincel@pa.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2615-6025

aid. During the Bosnia and Herzegovina war, Saudi Arabia tried to achieve its long-term strategic goals by applying a softer policy. Iran, on the other hand, helped Bosnia and Herzegovina with all its might during the war. Thus, it had an important influence in the Balkans. Saudi Arabia, on the other hand, has endeavored to be effective in the Balkans by emphasizing charitable organizations. In the war in Bosnia and Herzegovina, Iran attached importance to human intelligence and engaged in a remarkable activity by establishing an intelligence network in important positions in the country. Thus, in the post-war period, Iran had the opportunity to intervene more in the political situation of Bosnia and Herzegovina. Although European countries have more activities and control in the Western Balkans, two important Middle Eastern countries, Iran and Saudi Arabia, have tried to pursue an active foreign policy in the Western Balkans with both hard power and soft power elements.

Saudi Arabia and Iran are trying to develop dialogue with the Balkan states by giving importance to culture and education issues. Despite the low Shiite population in the Balkans, Iran is able to follow an effective policy thanks to the practices it has implemented in the light of strategic intelligence. Saudi Arabia has also tried to make the salafist thought dominant in the Balkans and to act more comfortably in this region in terms of foreign policy. The main purpose of Iran is to gain a strong position in the Balkans and to accelerate its activities in Europe. On the other hand, Saudi Arabia aims to establish hegemony over these countries by bringing the Balkan states closer to its ideology.

The war of Bosnia and Herzegovina is a breaking point for these two states in the Balkans. For this country, which was destroyed after the Bosnia and Herzegovina war, both states competed to help. The confrontation of these two states, which are in competition with each other in the Middle East region, in a different geography reveals the importance of strategic intelligence for both states. Both Iran and Saudi Arabia aim for economic cooperation with the Balkan states. Although Iran and Saudi Arabia used different tactics and methods in Bosnia and Herzegovina, they had common goals. Both states acted with the knowledge of the importance of intelligence and orientated towards long-term planning. Acting with ideological motives, Iran and Saudi Arabia have consciously determined their policies. It is possible to say that the struggle of these two states, not only in Bosnia and Herzegovina but also in the Balkans in general, continues even today through soft power elements. The Balkans will continue to be seen as an important region in the foreign policies of both states.

J. T. Smith ve Prens Sabahaddin'de Adem-i Merkeziyet Düşüncesi

Decentralization Thought in J. T. Smith and Prince Sabahaddin

Ömer KORKMAZ*
Arif ERENÇİN**

Öz

Bu çalışma, birbirinden farklı zaman ve toplumlarda yaşamış olan iki siyasi düşünürün, Sabahaddin Bey ve Joshua Toulmin Smith'in merkezi yönetime, yerel yönetimlere ve adem-i merkeziyet fikrine yaklaşımlarını ele almaktadır. Çalışmada Sabahaddin Bey'in J. T. Smith'in fikirleri ile doğrudan bir temasına rastlanmamıştır; ancak her iki düşünürün de merkezi yönetime karşı menfi tutumu ve yerel yönetimlerin merkezden bağımsız olmasına yönelik tezleri hayli benzerdir. Her ikisinin fikirlerinin tarihsel dönem olarak merkezleşmenin hızlandığı bir dönemde rağbet görmemiş olması da bir başka ortak yönleridir. Bununla birlikte J. T. Smith kendi ülkesindeki Anglo-Sakson yerel yönetim geleneğini sanayileşmenin ve kapitalizmin getirilerinden birisi olan merkezleşmeye karşı çeşitli argümanlarla savunurken, Sabahaddin Bey aynı Anglo-Sakson geleneği, benzer argümanlarla, merkeziyetçi ve cemaatçi olarak gördüğü kendi toplumunu ve Osmanlı idari yapısını dönüştürmeye çalışırken savunmuştur. Çalışmanın amacı Türkiye'de hakkında çalışma yapılmamış J. T. Smith ile Sabahaddin Bey'in fikirlerinin bir kısmını karşılaştırarak, benzerlikler ve farklılıkları ortaya koyarken, bu alanda yapılabilecek sonraki çalışmalar için bir basamak, bir ilk adımı oluşturmaktır. Makalede her iki siyasi düşünürün ulaşılabilen eserleri taranmış ve karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Makale bu alanda yapılmış ilk çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Joshua Toulmin Smith, Prens Sabahaddin, Adem-i Merkeziyet, Yerel Yönetimler

Abstract

In this study, the perspectives of Sabahaddin Bey and Joshua Toulmin Smith, two political philosophers from different times and cultures, are analyzed concerning central government, local governments, and decentralization. It does not find any direct contact between Sabahaddin Bey and J. T. Smith's ideas; however, both thinkers' negative attitudes towards central government and their arguments for local governments to be independent from the center are pretty similar. Another common feature is that their ideas were not popular in a historical period in which centralization accelerated. However, while J. T. Smith defended the Anglo-Saxon local government tradition in his own country with various arguments against centralization, which was a consequence of industrialization and capitalism;

* Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye, E-posta: omerkorkmaz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1834-6232

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye, E-Posta: erencin_a@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1926-2663

Sabahaddin Bey defended the same Anglo-Saxon tradition with similar ideas while trying to transform his society and the Ottoman administrative structure, which he saw as centralized and communitarian. This study aims to compare some of the views of J. T. Smith and Sabahaddin Bey, which have yet to be studied in Turkey, to reveal the similarities and differences and to create a stepping stone, a first step, for future studies in this field. In the article, the available works of both political thinkers were reviewed and analyzed comparatively. The article is the first study in this field.

Key Words: Joshua Toulmin Smith, Prince Sabahaddin, Decentralization, Local Self-Government

1. Giriş

Birbirinden farklı iki toplumda ve iki tarihsel dönemde yaşamış olan bu iki fikir adamının neredeyse birebir aynı argümanları kullanarak fakat farklı bağlamlarda yerel yönetimlerin özerkliğini savunmuş olmaları ve merkeziyetçiliğe karşı uzlaşmaz tutumlarının benzerliği ilgi çekicidir. Joshua Toulmin Smith'in ölümünden on sene sonra dünyaya gelen Sabahaddin Bey'in fikirlerinin kaynakları Fransız Science Sociale (Toplum Bilim, İlm-i İçtima) ekolüne dayanıyor olsa da, J. T. Smith ile yerel yönetimler konusundaki fikirlerinin benzerliği dikkate şayandır.

J. T. Smith yerel yönetimlere ilişkin görüşlerini Anglo-Sakson yerel yönetim geleneğine dayandırmakta ve sanayileşme ve kapitalizmin bir getirisi olan merkezileşen ve sınırları genişleyen İngiliz devletine karşı savunmaktadır. Sabahaddin Bey aynı geleneği merkeziyetçi bir idare anlayışına ve kamucu bir yapıya sahip olduğunu iddia ettiği Osmanlı toplumu ve devletini dönüştürmek/değiştirmek amacıyla savunmaktadır. Düşünürlerden biri, Smith, kendi toplumunun tarihsel geçmişinde sahip olduğunu iddia ettiği geleneği, modernleşen dünyada özgürlüklerin ve gelişmenin kaynağı olarak ayakta tutmaya çalışırken; diğeri, Sabahaddin Bey, bu geleneği bambaşka bir topluma ve farklı tarihsel koşul ve bağlamlarda uyarlamaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada Prens Sabahaddin ve J. T. Smith'in yerel yönetimler üzerine görüşleri kendi eserleri üzerinden karşılaştırılmıştır. Tüm fikirlerinin karşılaştırılması ve tüm eserlerinin taranması çalışmanın kapsamını aşacağı için yalnızca adem-i merkeziyet üzerine görüşleri üzerinde durulmuştur. Bunu yaparken Sabahaddin Bey'in fikirleri üzerine yeterince kaynağa ulaşılabılırken J. T. Smith'in fikirleri, her ne kadar bazı çalışmalarda atf olsa da doğrudan çok az çalışmanın konusu olmuştur. Bunlardan en önemlisi Greenleaf'in (1975) J. T. Smith'i ve İngiliz siyasal geleneğini ele aldığı çalışmadır. Diğer bir çalışma ise daha yakın zamanlarda yazılmış ve konuya farklı bir bakış açısı sunan Weinstein'in (2008) çalışmasıdır. Bu çalışmalara ek olarak J. T. Smith'in eserlerinin bir kısmına internet arşivleri üzerinden ulaşılmıştır.¹

Çalışmada ilk olarak düşünürlerin hayatlarına kısaca değinilmekte, kendi dönemleri ve düşüncelerine karşıt olan fikirler ve düşünürler ele alınmaktadır. Daha sonra yerel yönetimlere dair fikirleri adem-i merkeziyetçilik üzerinden sınırlandırılarak, ulaşılabilen eserleri üzerinden

¹ Türkiye'de yerel yönetimler üzerine yapılan bazı çalışmalarda, çoğunluğu Hill'in (1974) çalışmasına atıfla, J. T. Smith'in yerel yönetime ilişkin fikirlerine kısaca değinilmektedir. Bunlar arasında; Yıldırım (2015, s. 70), ismini Tolman şeklinde yanlış yazmış olmakla birlikte Oktay ve Pekküçükşen (2009, s. 174), Görün (2006, s. 161), Önder ve Güler (2016, s. 885), Pustu (2005, s. 125), Yıldız (1996, s. 5) sayılabilir. Bunları bu şekilde anmanın sebebi, Toulmin ismini çeşitli arama motorlarında aratırken bu makalelere ismin yanlış yazımından dolayı erişilememesidir.

karşılaştırılmaktadır. Çalışmada “local self-government” kavramı bazı yerlerde yerel yönetimin özerkliği olarak, bazı yerlerde ise adem-i merkeziyet şeklinde çevrilmiştir. J. T. Smith’in yerel yönetimleri, merkezi idare karşısında konumlandığı yer ile Sabahaddin Bey’in adem-i merkeziyet kavramı birbirini karşılamaktadır kanaati hasıl olmuştur. Ayrıca özerk yönetim, ya da sadece mahalli yönetim şeklinde yapılacak bir çeviri Smith’in fikirlerinin tam karşılığını vermeyecektir. Her çevirinin de bir parça eksik ve/veya sorunlu olabileceği hatırdan çıkartılmamalıdır.

Makalenin amacı, Türkiye’de üzerine çalışma yapılmamış olan J. T. Smith ile Sabahaddin Bey’in adem-i merkeziyet üzerine fikirlerini karşılaştırarak, benzerlikler ve farklılıkları ortaya koyarken, bu alanda yapılabilecek sonraki çalışmalara öncülük etmektir. Çalışmanın özgünlüğü, Sabahaddin Bey ve J. T. Smith’in fikirlerini ilk kez karşılaştıran ve J. T. Smith’i doğrudan konu alan ilk Türkçe çalışma olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Prens Sabahaddin’in Hayatı

Tam adı Mehmed Sabahaddin (1879-1946) olan ve prens lakabı ile anılan Sabahaddin Bey aslında şehzade değil bir sultanzadedir. Yani Osmanlı tahtına anne tarafından bağlıdır. Annesi Seniha Sultan II. Abdülhamid’in kız kardeşi, babası Damat Mahmud Paşa ise devlette çeşitli görevler almış bir bürokrattır (Durukan, 2017, s. 144; Tütengil, 1947, s. 185). Fransızca, Farsça, piyano, kimya, fizik gibi çeşitli derslerde özel eğitimler alan Sabahaddin Bey bir süre Sorbonne Üniversitesi’nde de derslere katılmıştır. Babasının II. Abdülhamid yönetimiyle arasının açılması sonucu kardeşi Lütfullah Bey ve babası Damat Mahmut Paşa ile birlikte çok genç yaşında Paris’e kaçmış ve burada Jön Türk muhalefet hareketine katılmıştır (Ege, 1977).

Paris’te bir kitapçıda denk geldiği Edmond Demolins’in “Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebepleri Nelerdir?” (Ege, 1977, s. 36) isimli kitabından etkilenmiş, Le Play’in Science Sociale ekolüne bağlanmıştı. Paris’te Science Sociale cemiyetine katılmış, Le Play’in takipçilerinden Demolins ve Deschamps ile tanışmış ve Osmanlı devletinin kurtuluşunu bu ekolün fikirlerinde görmüştür (Erişçi, 1941, s. 159). Sabahaddin Bey ömrünün sonuna kadar bu fikirleri savunmuş, bu durum onu bir yerden sonra kendini sürekli tekrar eder bir konuma getirmiştir (Özavcı, 2019, s. 228).

Ege’ye göre (1977, ss. 33-35), Osmanlı’nın toplumsal yapısını ve çöküş nedenlerini “bilimsel” olarak analiz eden ilk insan Sabahaddin Bey olmuştur. Nasıl ki insanın hastalığının tedavisi için bilimsel bir tanı koymak daha sonra tedavi etmek gerekirse Osmanlı toplumunun hastalıklarının öncelikle tanımlanması gerekmektedir.² Sabahaddin Bey’e göre bu hastalıklar; halkın geçim kaynağının ziraat ve ticarete (müteşebbisliğe) dayanmıyor olması, bireysel özgürlük ve girişimin çok sınırlı olması ve Osmanlı devlet idaresinin merkeziyetçi bir yapıya sahip olmasıdır (Sabahaddin, 2007,

² Burada belirtilmesi gereken husus Sabahaddin Bey’in bilimsel teşhis amacıyla, takip ettiği Science Sociale ekolünün yöntemini kullanarak Osmanlı toplumunu herhangi bir saha çalışması yaparak incelememiş olmasıdır (Özavcı, 2011, s. 144).

2018). Bu fikirlerini kurmuş olduğu Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti (TŞAMC) (Akşin, 2017, s. 86) ile Osmanlı'da yaymaya çalışmıştır.

Siyasi hayatında³ önce Abdülhamid rejimiyle daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) iktidarıyla ters düşen Sabahaddin Bey'in hayatı sürgünde geçmiştir (Durukan, 2017). Sabahaddin Bey'in fikirlerine ancak ölümünden sonra ciddi bir biçimde eğilinmiştir (Okan, 1989, s. 98).

2.1. Osmanlı'nın Toplumsal ve Tarihsel Durumu ve Sabahaddin Bey'in Fikirlerine Muhalefet

Osmanlı devleti II. Viyana bozgunundan sonra Avrupadaki topraklarını hızla kaybederek gün geçtikçe küçülmüştür. Gerek toplumsal, idari ve mali sorunlar gibi yapısal, gerek Osmanlı'nın bir çevre ülke olarak kapitalist dünya ekonomisine eklenmesi, Avrupa'nın gün geçtikçe artan sömürge faaliyetleri ve Osmanlı toprakları üzerindeki bu devletlerin rekabeti gibi dışsal faktörler sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu her geçen gün toprak kayıpları ile birlikte çözülmüştür.

Bu çözümlenin engellenmesi, Avrupa karşısında yeniden güçlenmek ve Avrupa'da tutunabilmek gibi amaçlarla, öncelikle askeri daha sonrasında idari ve mali alanlarda çeşitli reformlarla modernleşme süreci tepeden, yani Sultan ve etrafındaki bürokratlar aracılığı ile başlarken (Tunaya, 2016, s. 14-15) dünya ekonomisine eklenmesi ile de ticaretle uğraşan gayrimüslim cemaatlerin Avrupa'yla yakın diyalogu sonrası toplumun kendi içinde başlamıştır (Avcıoğlu, 1976; Karpat, 2019). Özellikle gayrimüslim cemaatlerin Osmanlı "millet sistemi"⁴ sayesinde korudukları kültürleri ve Avrupa'yla münasebetleri nedeniyle tanıştıkları milliyetçi akımlar sonrası bu cemaatler, Osmanlı devletinden önce birtakım haklar talep etmiş, sonrasında özerklik ve ayrılmaya varan durumlar ortaya çıkmıştır (Karal, 2014, s. 155).

İç ve dış baskılar sonucunda başlayan idari, mali ve sosyal reformların temelinde merkezileşme temayülü dikkat çekmektedir. Özellikle Avrupadaki merkezileşen devlet aygıtı gibi günün şartlarına uygun bu fikir, Türk kültüründeki hikmet-i hükümet anlayışına yakın olduğu için ve parçalanmayı engelleyeceği, devletin kontrolünü taşrada artıracağı düşüncesiyle daha II. Mahmud devrinde kabul görmüş, Tanzimat Paşalarının sürdürülmüş, II. Abdülhamid ve daha sonraki İTC iktidarı döneminde zirve yapmıştır (Hocaoğlu, 1989; İnalçık, 2018; B. Lewis, 2018; Ortaylı, 2018). Bu bağlamda Tanzimat dönemi devlet adamları için gerekli olan hürriyet değil, kazanç, mal ve can güvenliği olmuştur. Amaçları eyalet yönetiminin ıslah edilmesi, gelirlerin artması ve tutarlı bir idarenin tesis edilmesidir (Ortaylı, 2020, s. 427). Bu durum Abdülhamid döneminde de devam etmiştir. Ulaşım ve iletişimde yapılan reformlarla hem merkezin hem taşranın idaresi merkezileştirilmiştir. Sultan adem-i merkeziyeti otonomi olarak algılandığından,

³ Sabahaddin Bey doğrudan bir parti içerisinde veya oluşumda görev almamıştır. Bununla birlikte Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin kuruluşunda bulunmuştur. Ahrar Partisi'yle her ne kadar organik bağı olmasa da (Kuran, 2000, s. 330), partinin ileri sürdüğü tezler Sabahaddin Bey'den mülhemdir ve kurucuları onun dostlarıdır (Akşin, 2017, s. 165).

⁴ Millet sistemi için bkz. Kurtaran (2011).

bazı “çıkarıcıların” ve “yufka akıllıların” adem-i merkeziyeti savunurken Girit ve Rumeli'nin durumunu dikkate almadıklarından, devlet ve millet için doğacak tehlikeleri göz önünde bulundurmamalarından bahsetmektedir (Hocaoğlu, 1989, ss. 108-09).

Tanzimat'la birlikte başlayan merkezileşme II. Abdülhamid döneminde gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileriyle birlikte zirve yapmıştır. Berkes'in (2019, s. 323) “anayasalı mutlakiyetçilik”, Celaleddin Paşa'nın (1983, s. 203) “hükümet-i meşruta içinde istibdat” dediği dönemde merkezi yönetim Bab-ı Âli'den Yıldız Sarayı'na kaydırılmış, Meclis-i Umumi kapatılmış, liberal fikirlerin yazılması ve yayınlanması yasaklanmış, özerklik dışında tevsi-i mezuniyet ilkesine de karşı çıkmış ve bürokratik hiyerarşi atlanarak kurumlar doğrudan padişahın kendisine bağlanmıştır (Çetinsaya, 2016, 2019; Shaw ve Shaw, 2017; Lewis, 2018; Zürcher, 2013). Genel hatları böyle olmakla birlikte pragmatik bir siyaset güden Abdülhamid zaman zaman bu politikalarda esneklik göstermiştir (Çetinsaya, 2019, s. 22).

Mali, askeri ve idari anlamda merkezileşmenin başladığı dönem aynı zamanda zorunlu bir adem-i merkezileşmeyi de beraberinde getirmiştir. Özellikle Büyük Güçlerin koruyuculuğunu üstlendiği gayrimüslim tebaa merkezden çeşitli imtiyazlar kazanmış ve bu durum Osmanlı'yı konfederasyona dönüşen bir devlet haline getirmiştir (Hanioglu, 2016, s. 20-23). Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopan, bağımsızlık kazanan her devlet öncelikle ıslahat, sonrasında “muhtariyet” (otonomi) istemiştir (Karal, 2014, s. 155). Cebel-i Lübnan (1861), Girit (1867) ve Şarki Rumeli (1878) Vilayet Nizamnameleri ile verilen özerklikler, azınlıkların anayasalarının onaylanması azınlıkları federatif bir devletin kurulması yönünde değil ayrılıkları yönünde teşvik etmiştir (Reyhan, 2007, s. 84). Örneğin Büyük Güçler Cebel-i Lübnan'ın statüsünün imparatorluğun Ortadoğu ve Balkanlardaki topraklarında da yaygınlaştırılmasını istemişlerdir. Bundan dolayı Bab-ı Âli, imparatorluk bir “yamalı bohça” haline gelmesin diye 1864 Vilayet Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamnamede dikkat çeken husus merkeziyetçiliktir. O kadar ki Nizamname, etkilendiği Fransız departmente sisteminden bile daha merkeziyetçi bir eğilime sahip olmuştur (Ortaylı, 2020, ss. 429-430).

Elbette tüm Osmanlı seçkinleri merkeziyetçi bir idari anlayışı benimsememişlerdir. Bu seçkinlerden belki de en önemlisi Sabahaddin Bey'dir.⁵ Sabahaddin Bey (2018, s. 237) toplumsal problemleri analiz ederken bunları yalnızca yönetimle ve eğitimle alakalı problemler olarak değerlendirmemektedir. Sabahaddin Bey'i birçok Osmanlı seçkininden ayıran önemli fark onun sorunlara yönelik çözüm önerilerinde yatmaktadır. Osmanlı seçkinlerine iki konuda itiraz etmektedir; sorunların yalnızca (a) meşruti bir rejimin tesisi ve (b) toplumun eğitilmesiyle çözüleceği yönündeki iradeci anlayışa karşı çıkmaktadır. Ona göre Osmanlı seçkinlerinin birçoğu Batının üstünlüğünün fikir üstünlüğü olduğunu düşünmektedir ve Avrupa'nın Osmanlıyla arasındaki bu fark eğitim sayesinde kapatılabilecektir. Fakat Sabahaddin Bey'e göre “*Memleketimizde ziraat geridir, çünkü çiftçi cahil*” demekle hiçbir şey izah edilmiş olunmaz. “*Mesele ziraatı icra eden heyet-i sa'yin bunu ilerletmeğe müsait teşkilatı haiz bulunmamasından*

⁵ Burada belirtilmesi gereken bir husus Sabahaddin Bey gibi bazı Osmanlı seçkinleri dışında taşradaki nüfuzlarını kaybetmekten korkan ayanlar ve eşraf da merkezileşmeye direnmeye çalışmışlardır (Ortaylı, 2020, s. 420).

ibarettir" (Sabahaddin, 2007, s. 402). Yani "*bütün felaketlerimizin sebebi bilgisizliktenmiş ve bu yüzden ıslahatta temel, halkımızı aydınlatmak*" şeklindeki düşünce son derece yetersiz ve yüzeyseldir (Sabahaddin, 2018, s. 217).

Diğer husus Osmanlı eğer modern dünyada ayakta kalmak istiyorsa nasıl bir hükümete sahip olmasından çok nasıl bir toplum yapısına ve idare anlayışına sahip olması gerektiği sorusuna odaklanmalıdır. Yönetimin yapısı merkeziyetçi olduktan sonra tek kişi veya bir çoğunluğun elinde olması bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü merkezi idare çoğunluğun özgürlüğünü azınlığa çiğnetmek demektir (Sabahaddin, 2018, s. 85). Onun merkeziyetçi anlayışa yönelttiği eleştiriler kısaca şöyle sıralanabilir; (a) merkeziyetçi idare hantaldır; (b) özel teşebbüsü engeller ve (c) kalkınmayı geciktirir (Sabahaddin, 2007, ss. 270-271). Merkeziyetçi anlayış himayeciliği teşvik eder ve toplumun ahlakını bozar (Sabahaddin, 2018, ss. 53-55).

Sabahaddin Bey Demolins'in "bilimsel" metoduna göre bir ıslahat programı hazırlamıştır. Fakat bunu yaparken de bağlı olduğu ekolün doktrini ile Osmanlı siyaseti arasında doğrudan bir bağın bulunmaması problem teşkil etmiştir. Sabahaddin Bey bu problemin çözümünü, genelde ekolün, özelde Demolins'in sürekli olarak Anglo-Saksonların üstünlüğünün sebebi saydıkları adem-i merkeziyetçilikte bulmuştur (Hanioglu, 2001, s. 83). Kuran'a göre (2000, s. 330) Sabahaddin Bey'in doğrudan bir ilişkisinin bulunmadığı Ahrar Partisi Sabahaddin Bey'in bu fikirlerini siyasi alana taşımıştır. Partinin kurucuları Sabahaddin Bey'in fikirlerinden, özellikle adem-i merkeziyet ve özel teşebbüs fikrinden etkilenen ve Sabahaddin Bey'e yakın kimselerdir. Bu partililerin temel muhalefeti İTC'nin gizli bir cemiyet olarak devleti yönetmesi; askeri tehdit aracı olarak kullanması ve yeni bir istibdat rejimine gidileceği korkusudur (Akşın, 2017, s. 166).

Sabahaddin Bey (2018, ss. 46-52) adem-i merkeziyetten kastının Kanuni Esasi'nin 108. maddesinde geçen tevsi-i mezuniyet (yetki genişliği) ve tefrik-i vezaif (görev ayrılığı) kavramları ile aynı olduğunu belirtmiştir. Sabahaddin Bey (2007, s. 286) "siyasi adem-i merkeziyet" ile "idari adem-i merkeziyet" arasında fark olduğunu ve kendisinin siyasi adem-i merkeziyete değil idari adem-i merkeziyete taraftar olduğunu yazmaktadır. Ona göre idari adem-i merkeziyet siyasi merkeziyeti güçlendirecek, "*Osmanlı Saltanatı'nın* gölgesi altında milli hakimiyet ve istiklal" yerleşebilecektir (Sabahaddin, 2018, ss. 102-103). Bununla birlikte Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin programında iki kavram ayrı ayrı zikredilmektedir. Program metninde vilayetlerin yönetimi "adem-i merkeziyet ve tevsi-i mezuniyet usul ve esaslarına" dayandırılacağı beyan edilmektedir (Sabahaddin, 2007, s. 144).⁶ Sabahaddin Bey ve taraftarlarının adem-i merkeziyetten anladıkları yazdıkları metinlerinde çelişkili ifadelerle açıklanmıştır. Sabahaddin Bey Kanuni Esasi'nin Fransızca tercümesindeki "desentralizasyon" kelimesini adem-i merkeziyet olarak çevirdiğini (Sabahaddin, 2007, s. 286), bu kelimenin İngilizce karşılığının ise "self-gouvernement" olduğunu (Sabahaddin, 2018, s. 241) belirtmektedir. Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet olarak çevrilebilir dediği ve tevsi-i mezuniyet ile aynı şey olduğunu iddia ettiği decentralization

⁶ Sabahaddin Bey ve TŞAMC'nin adem-i merkeziyet, tevsi-i mezuniyet ve tefriki vezaif konusunda çelişkili tanımları bulunmaktadır. Özellikle kullandıkları ve/veya/yahud/yani bağlaçları bağlamında önemli bir değerlendirme için bkz. (Reyhan 2007, s. 47-48).

(yerinden yönetim) ile tevsi-i mezuniyet (deconcentration/adem-i temerküz) aynı kavramlar değildirler. Yetki genişliğinde (tevsi-i mezuniyet/adem-i temerküz/deconcentration) “*yönetmelik ve etkinlik sağlanması amacıyla merkezi yönetim, yetkilerinden bir kısmını, hiyerarşik denetimdeki alt birimlerine devretmektedir*”. Yerinden yönetim ise siyasal ve yönetsel/ıdari olarak ikiye ayrılmaktadır. Siyasal yerinden yönetim federal devletlerde olduğu gibi siyasal egemenlik ve otoritenin paylaşımı anlamı gelmektedir. Yönetsel yerinden yönetim (Yetki Göçümü, Devolution of Power), kamu hizmetlerine ilişkin politikaların merkezi idarenin dışında tüzel kişilikler, yönetsel ve mali özerkliğe sahip olan yerel yönetim kuruluşları tarafından belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bu yönetimlerde karar organları halkın seçimi ile oluşturulmaktadır ve merkezin hiyerarşik denetimine tabi değildirler (Nohutçu, 2016, ss. 60-61).

Sabahaddin Bey ve TŞAMC adem-i merkezietten tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif anladığını iddia etmekteyse de bu kavramların yerel yönetimlere tanıdığı yetkilerin çok üzerinde yetkiler vermeyi taahhüt etmektedirler. “*Adem-i merkeziete isnat eden meşrutiette ise teftiş-i memleketin icrasından, nahiyelerden başlayarak tedricen büyüye büyüye merkeze müntehi olur. Tabiidir ki nahie, kaza ve vilayet mecalisi, memurların en basit menfaatleri muktezası namuslu ve muktedir zevattan intihab eyler, memnuniyetleri halinde ibka, adem-i memnuniyetleri halinde tebdil ederler ve bunu bilen memurlar da ellerinden geldiği kadar ahaliyi hoşnut etmeye*” çalışacaklardır (Sabahaddin, 2007, s. 141). Hükümetin denetlenmesi, memurların atanması ve milletvekillerinin seçimi yerel meclislerce gerçekleştirilecektir (Sabahaddin, 2007, ss. 144-145). Böylece merkezi hükümet yerel meclislerin denetimine girecektir (Reyhan, 2008, s. 72). Bu yetkiler Osmanlı’da federatif bir yapının tesisini öngörmektedir denilebilir. Sabahaddin Bey’in federatif anlayışa yakınlığı daha sonraki yıllarda verdiği demeçler ve yazdığı yazılarda daha net olarak görülmektedir. “*Zihinlerdeyse okul ve ulus eğitiminin özerklik taraftarı (self-made men ve self-government) bir biçimde yeniden yapılandırılmasının mutlak gerekliliği*” şeklindeki ifadelerinin yanı sıra aynı yazıda “*Küçük Asya’nın neredeyse ayrı bir blok oluşturan siyasi birimi, nerdeyse federal biçim altında güvenceye alınabilir ve alınmalıdır. ... Türkiye’de yaşayan tüm sosyal unsurların –Osmanlı siyasi biriminin korunması yoluyla – ve aynı zamanda geniş bir yönetsel adem-i merkezietçilik ya da mekanlara ve koşullara uygun federatif bir sistemin benimsenmesi sayesinde bu unsurların her birinin özgür gelişmelerini güvenceye almak*” şeklindeki niyet ve düşüncelerini açıklamaktadır (Sabahaddin, 2007, ss. 443-444). Birinci Dünya Savaşı sonrası verdiği bir mülakatta da siyasi programını açıklarken “*Vilayetleri bir tür yerel otonomi ile donatmak*” niyetinde olduğunu belirtmektedir (Sabahaddin, 2007, s. 466). Genel bir kanunla vilayetlerin yönetilemeyeceği, her vilayete uygun şekilde tesis edilecek kurullarca kanunların belirlenmesi gerekliliği (Sabahaddin, 2018, s. 253) düşüncesi de federatif anlayışa yakınlığını göstermektedir.

Prens Sabahaddin’in adem-i merkeziet anlayışını Osmanlı devleti için zararlı görenler İTC çatısı altında toplanmıştır. Hanioglu’na göre (1981, s. 200), İTC kadroları Batıdakine benzer ulus devlet kurma ideallerinden dolayı yerel iktidarları yıkmak istemektedirler. Örneğin İTC’nin ideologlarından sayılan Ahmed Rıza Bey’in benimsediği pozitivism güçlü merkezi bir

idareden yanadır.⁷ Dahası Ahmed Rıza Bey'e göre Osmanlı toplumundaki feodal yapı ve ayrılıkçı hareketler güçlü merkezi bir devleti zorunlu kılmaktadır (Hanioğlu, 2001, s. 293). Ahmed Rıza Bey'in çok haksız olmadığı vilayet yönetimlerinde ve Girit, Şarki Rumeli ve Cebel-i Lübnan gibi sorunlarda görülecektir. Vilayetlerdeki eşraf ve gayrimüslim burjuvazi Sabahaddin Bey'in merkezi denetlemesi için önemli gördüğü vilayet meclislerinde yuvalanarak kendi nüfuzlarını artırmaya çalışmışlar ve vergi tahsilinde yolsuzluklar yapmışlardır (Ortaylı, 2020, s. 431). Bu nedenlerle İTC'nin önemli isimlerinden Bahaeddin Şakir ve Nazım Beyler de adem-i merkeziyet kavramını merkezin yokluğu olarak algıladıkları için “*Merkez yok, memleket yok*” diyerek Sabahaddin Bey'e muhalefet etmektedirler (Kuran, 2000, s. 213).

İTC güçlü merkezi bir yapıyı savunmakla birlikte tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif ilkelerine karşı çıkmamakta fakat bu ilkelerden Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet fikrini çıkarmamaktadır. Bu iki ilkeyi yerel idare sisteminin unsurları olarak düşünmektedir (Reyhan, 2007, s. 39). Cemiyet gerek kendi örgütlenmesinde gerekse Kanuni Esasi'de ve 1913 yılında çıkartılan İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanun-ı Muvakkatı'nın mukaddemesinde tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif ilkelerini saymaktadır (Reyhan, 2000, s.129).

Sabahaddin Bey'in ve adem-i merkeziyet fikrinin muhaliflerinden olan Hüseyin Cahid'e göre (22 Ağustos 1908, s. 1) her milletin yapısına göre idare şekli değişmektedir. İngiltere'nin idare şeklinin başka milletlerin idarelerine uygulanması mutlak görülemez. Sabahaddin Bey'in örnek verdiği İngiltere 19. yüzyılın son senelerinden itibaren merkezileşme temayülü göstermektedir. Yine Sabahaddin Bey'in iddia ettiği gibi istibdatla merkeziyetçi bir yönetim arasında doğrudan bir bağ kurulamaz. Merkeziyetçi bir idari anlayışla meşrutiyet pekâlâ bağdaşabilecektir. Meşrutiyette hükümeti denetlemek için yerel meclislerin denetlemesi şart değildir. Denetleme görevini tıpkı Fransa'daki gibi seçimle iş başına gelen merkezi bir meclis de yapabilecektir (Hüseyin Cahid, 6 Eylül 1908, s. 1).

Cahid (6 Eylül 1908, s. 1), Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet anlayışı tevsi-i mezuniyet ise bu idari anlayışı desteklediğini ve zaten bu kavramın Kanuni Esasi'nin 108. maddesinde mevcut olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle adem-i merkeziyet isteğini tekrar parti ve cemiyet programına koymanın manası yoktur. Fakat ona göre Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyetten kastı otonomidir ve bu Osmanlı devletinin parçalanmasına yol açacaktır. Cahid'e göre Sabahaddin Bey ve azınlıklar adem-i merkeziyetten özerklik anlamaktadırlar. “*Sabahaddin Bey'in fırkası, Fırka-i Ahrar demek Patrikhane nazarında adem-i merkeziyet demektir. Adem-i merkeziyet ise Midilli'nin, Sakız'ın ve sair adaların hep birer Girit olması, hep Yunan ağuşuna atılması için hazırlık demektir*” diye yazmaktadır (Hüseyin Cahid, 9 Aralık, s.1). Hüseyin Cahid ve İTC'li diğer Osmanlı seçkinlerinin adem-i merkeziyet kavramını tehlikeli görmelerinde yukarıda değinilmiş olan Osmanlı'nın geçirmekte olduğu dağılma süreci etkili olduğu kadar Sabahaddin Bey'in bu kavramı merkezi yönetimin yerel yönetimlere tanıdığı yetki genişliği anlamına gelen tevsi-i

⁷ Ahmed Rıza Bey'in “Üstadam” (Rıza, 2015, s. 38) dediği ve fikirlerinden etkilendiği Pierre Laffitte'in merkeziyetçiliği savunduğu makale için bkz. (Laffitte, 1889).

mezuniyet olarak değil daha özerk ve parçalı yönetim yapısı, adeta merkezsizlik (Reyhan, 2007, s. 71) olarak tasavvur etmesi de etkili olmuştur.

3. Josua Toulmin Smith'in Hayatı

Bir yayıncı ve avukat olan J. T. Smith (1816-1869) toprak sahibi bir babanın oğlu olarak Birmingham'da dünyaya gelmiştir. Edebiyata, dil öğrenmeye ve felsefeye karşı ilgili olan Smith evde aldığı özel dersler ve bir özel okuldaki eğitiminden sonra hukuk okumaya karar vermiştir. 1837 yılında evlenerek ABD'ye gitmiş ve burada çeşitli dersler vermiştir (Smith, 2004, s. 237). Birçok kuzey Avrupa ve Anglo-Sakson dilini öğrenen Smith 1839 yılında "Amerika'nın 10. Yüzyılda Kuzeyli İnsanlar Tarafından Keşfi Üzerine" isimli bir çalışma yayımlamıştır. Daha sonra 1854 yılında yayınladığı "The Parish: Its Obligations and Powers, its Officers and their Duties"⁸ isimli eseri sadece en değerli yasal ve anayasal incelemelerden biri değil aynı zamanda sınıfının o zamana kadar derlenmiş en ilginç eseridir. İngiliz özgürlüğünün ve yüzyıllar içinde oluşan yerel yönetim prensiplerinin bir derlemesidir. J. T. Smith'in tarih, dil ve hukuk alanının yanı sıra jeoloji, frenoloji, Macar mülteci sorunu ve özgürlüğü, Amerikan İç Savaşı, lonca sisteminin analizi gibi birçok alanda çalışmaları bulunmaktadır ("Toulmin Smith Esq.", 1869, ss. 88-89-90).

J. T. Smith'in fikirlerinin şekillenmesinde etkili olan birçok yazar mevcuttur. Bunların arasında; Lord Coke, George Combe, Richard Owen, Alexis de Tocqueville, Harriet Martineau ve hatta Robert Owen sayılabilir. J. T. Smith'i etkileyen, entelektüel gelişimini borçlu olduğu kimse ise yaşadığı dönemde bir "Owenist" ve Birmingham Üniteryan papazı olan babası William Hawkes Smith'tir (Weinstein, 2008, s. 1197).

İngiltere'de, 19. yüzyılda yerel yönetimler üzerine iki gelenek bulunmaktadır. Bunlardan birincisi yerel yönetimleri merkezin bir uzantısı olarak gören, Edwin Chadwick'in temsil ettiği merkezîyetçi gelenek (ki bunun içine Bentham ve Mill'de eklenebilir) ve bu geleneğin karşısında yerel yönetimlerin özerkliğini "gerçek özgür kurumların temel ilkesi" (Smith, 1851, s. 32) olarak gören adem-i merkezîyetçi⁹ gelenek yer almaktadır (Hartley, 1971).¹⁰ Bu tasnif, demokrasi ve yerel yönetimler arası ilişki bağlamında, Türkiye'de genellikle Hill'e atıfla üç gruba ayrılmaktadır. Bu gruplar, Viktoryan dönemin romantikleriyle birlikte zikrettiği J. T. Smith, Moulin ve Langrod ve son olarak John Stuart Mill'in fikirleri şeklinde tasnif edilmektedir (Hill, 1974, s. 16). J. T. Smith'e göre (1849, s. 53) yerel yönetimlerin özerkliği İngiliz devletinin özgürlüğünün güvenliğini sağlamaktadır: "... *barışımıza, refahımıza ve ilerlememize bağlı olan ülkenin yasalarının ve kurumlarının devamlılığını sağlayan tek güvenlik*". J. T. Smith için de, Sabahaddin Bey'de olduğu gibi, yerel yönetimlerin özerk yapıları özgürlüğün ve ilerlemenin temelini oluşturmaktadır.

⁸ Parish, "bucak", "papazların bölgesi" şeklinde çevrilen küçük yerleşim yerleridir. Bu çalışmada bucak tercih edilmektedir. "Bucak: Yükümlülükleri ve Yetkileri, Memurları ve Sorumlulukları".

⁹ Bir sonraki bölümde Smith'in adem-i merkezîyetçi fikirleri detaylı inceleneceği için burada kısaca değinilmiştir.

¹⁰ Her iki grubun detaylı bilgisi ve yerel yönetimlerle merkezi yönetimlerin birbirlerine karşı konumlandırıldıkları yerin şeması için Hartley'in (1971) çalışmasına bakılabilir.

J. T. Smith, 1852'de Sheffield milletvekili adayı olma teklifini reddetmiştir. 1854'te, Surrey Milletvekili W. J. Evelyn ve Revd M. W. Malet ile birlikte, Merkezileşme Karşıtı Birliği'ni (Anti-Centralisation Union) kurmuş ve Birliğin devam ettiği üç yıl boyunca yayınlanan on üç makale yazmıştır (Smith, 2004, s. 237).

Hill'e (1974, s. 16) göre yerel yönetimin demokrasiyle olan ilişkisine tamamen muhalif olan bir kimsedir. Greenleaf'e göre (1975, ss. 27-31), fikirlerinde tekrara düşse de¹¹ O, "*tartışmasız, doğal bir isyancıydı, meraklı veya müdahaleci yetkililerle muzrak dövüşüne her zaman hazır; fanatik bir şekilde hem kendisinin hem de yurttaşlarının eski hak ve özgürlüklerini savunmaya hızla atılıyordu*".

3.1. J. T. Smith'in Yaşadığı Dönem ve Muhaliflerinin Fikirleri

İngiltere'de 18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ilk yarısına kadar yaşanan "yerel özgürlük mücadelesi", eski ayrıcalıklı toplumsal grupların merkezileşme sürecine karşı direnişi anlatmaktadır (Güler, 2013, s. 69). Aşağıda değinileceği üzere, bu dönemde meydana gelen yapısal birtakım değişimler yalnızca iktisadi ve toplumsal hayatla sınırlı kalmamış; idari ve siyasi yapıyı da değişim ve dönüşüme zorlamıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayileşmenin sonuçlarından birisi olarak tarımsal üretim gerilemiş ve buna dayanan toplumsal sınıflar ve onların sürdürdüğü yönetimler çözülmeye başlamıştır (Güler, 2013, s. 82). İngiltere'de sanayi devrimiyle, ama özellikle buharlı makinelerin yaygınlaşmasıyla birlikte ulaşım imkanları artmıştır. Ham maddelerin ya da mamullerin taşınması için ülkenin birçok yeri birbirine su kanalları, yeni yollar ve demiryolları ile bağlanmıştır. Daha önceden su gücüne ihtiyaç duyan fabrikaların kömürle çalışmaya başlamaları su kenarlarına kurulan sanayi kömür havzalarına taşımıştır. Bu aynı zamanda kentlerde önemli demografik, sosyal ve ekonomik değişimlere yol açmıştır. Bazı bölgelerde yoksulluk ciddi oranda artarken bazı bölgeler zenginleşmiş ve yüksek oranda göç almışlardır. Örneğin bu kentlerden biri olan Liverpool'un nüfusu 1801 yılında 83.050 iken bu rakam 1850'de 376.955'e yükselmiştir (Black, 2019, ss. 132-133-135). Kentlerdeki bu büyüme reformist hareketlerin de önünü açmıştır. Büyük göç alan kentlerde ortaya çıkan toplumsal sorunların yanı sıra kanalizasyon, sağlık, su ve temizlik sorunları ciddi boyutlara ulaşmış ve bu sorunlar salgınları da beraberinde getirmiştir (Black, 2019, ss. 141-142).

Tüm bu tarihsel koşulların değişimi İngiltere'nin geleneksel yerel yönetim yapısını ve yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir. İngiltere'de dönemin en büyük yerel yönetim birimi olan county (kontluk ya da il), görünürde merkeze bağlı gerçekte ise yerel feodal düzenin bir temsilcisi olan Sulh Yargıçları (Justice of Peace) tarafından yönetilmektedir. Sulh Yargıçları güçlerini kırsal kesimdeki en küçük yönetsel birim olan "parish"lerden almaktadırlar. Bu yönetim birimleri yapılacak reformların önündeki en büyük engeli teşkil etmekte ve merkezi yönetimle "yerel özgürlük mücadelesi"ne girmektedirler (Güler, 2013, s. 69). Eski idari ve siyasi

¹¹ Hatırlanacağı gibi Sabahaddin Bey'e de aynı eleştiriler yöneltilmiştir.

sisteme göre yönetilen ve parlamentoda temsil edilen yerel yönetimlerin bir kısmının nüfusu sanayileşen kentlere göç ederek buralara yığılmıştır (Güler, 2013, ss. 79-80-81). Böylelikle bu bölgelerin parlamentoda temsil edilmesi sorunu da ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar eski geleneksel yapıyla, reformist merkezi yönetim taraftarlarını karşı karşıya getirmiştir.

Sanayileşme ve kentleşmeyle meydana gelen sorunların çözümünü, yerel yönetimleri merkezin bir uzantısı veya merkez tarafından denetlenen birimler haline getirmekte gören reformistler arasında, yukarıda değinildiği gibi Chadwick, Mill ve Bentham gibi isimler sayılabilir. Kısaca değinmek gerekirse; Bentham için faydacılık ilkesi “radikal ve sosyal reform”ların bir aracıdır (Billington, 2011, s. 181). Bentham’a göre bireyin çıkarı denilen şey bireyin toplam hazzını artırma veya toplam acısını azaltmaktır. Peki, topluluğun çıkarı nedir? Üyeleri tarafından oluşturulan kurgusal bir yapı olan topluluğun çıkarı, onu oluşturan üyelerin çıkarlarının toplamıdır. Topluluğun mutluluğunu artırma eğilimi azaltma eğiliminden fazla olduğunda fayda ilkesiyle örtüşmektedir. Bir yönetimin ölçüsü, toplumun mutluluğunu azaltmak yerine onu daha çok arttırmaksa bu durumda yönetim, fayda ilkesine göre hareket etmektedir. Bir topluluğu oluşturan bireylerin mutluluğu; zevkleri ve güvenlikleri, yasa koyucunun göz önünde bulundurması gereken yegane amaçtır (Bentham, 2000, ss. 15-27). “*En çok kişi için iyilik, doğru ya da yanlışın ölçütüdür*” (Billington, 2011, s. 180). Buradaki mutlulukla kastedilen şey “*hazzın varlığı ve acının yokluğudur*” (Mill, 2003, s. 186). Böylece toplumun genel çıkarı yerel özerk çıkarların önünde tutulmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi ise merkezi bir kuvveti gerekli kılmaktadır.

Bentham’ın öğrencisi olan Mill’in yaşadığı dönemde sanayileşmenin getirdiği zenginliğin yanı sıra getirdiği çeşitli “ıstıraplar” da söz konusu olmuştur. Şehirlere yığılan insanların yoksulluğu, kentlerin altyapı yetersizliklerinden doğan sağlık sorunları, salgın hastalıklar bunlara örnek olarak verilebilecektir. Mill için “*yoksulluk, herhangi bir anlamda ıstırap anlamına gelir*”. Fakat fiziksel veya zihinsel acıların birçoğu (örneğin fakirlik, hastalıklar, nezaketsizlik veya değersizlik gibi) insan ilişkilerinin gelişmesi ve yine insanların çabasıyla neredeyse tamamen ortadan kaldırılabilirler (Mill, 2003, ss. 192-193). Bu durumda “*refahın dayandığı pratik ilke, göz önünde tutulacak ideal, güçlüğü üstesinden gelmeye yönelik tüm düzenlemeleri sınyacak ölçüt şu kelimelerle ifade edilebilir: Verimlilikle eş güdümlü olarak, gücü mümkün olduğu kadar dağıtmak; buna karşılık, bilgiyi mümkün olduğunca bir merkezde toplamak ve merkezden yaymak.*” (Mill, 2016, ss. 193-194). Mill’in bu formülasyonu merkezi yönetimin iktidar gücünü dağıtarak demokratikleştirirken, hizmetleri (özellikle eğitimi) merkezileştirerek verimi artırmakta ve sorunların çözümünü mümkün kılmaktadır.

Örneğin belediyelerde halkın seçtiği kimseler çalışırken bunların denetimi merkezin atadığı memurlar aracılığı ile gerçekleştirilebilecektir. Bu denetleme organı gerek yurtiçindeki bölgelerden gerekse yurtdışından elde edilecek bilgi ve tecrübeleri bir merkez etrafında toplayacaktır. Bu merkezi organ “bir bölgeye özgü basit önyargılardan ve dar görüşlerden” kendisini kurtarabildiği için önerileri yani oluşturulacak politikalar sorunların çözümünde önemli bir rol oynayacaktır. Bununla birlikte merkezi organın yetkisi yerel memurları konan yasalara, oluşturulan politikalara göre çalışıp çalışmama konusunda denetimle sınırlı olmalıdır (Mill, 2016, s. 194). Görüleceği

üzere Mill, yerel yönetimlerin özerkliklerini korurken yerel çıkarlarla genel çıkarların çatışmasını önleyecek kurumların, merkezi yönetimin yerel yönetimleri yönlendirdiği/denetlediği kurumların, kurulmasını istemektedir. Bununla birlikte merkezin görevini de sınırlandırmaktadır.

J. T. Smith'in fikirlerinin bir başka muhalifi Edwin Chadwick ise genç yaşlarında John Austin'in derslerinde Benthamcı fikirlerle tanışmış ve bu durum ilerleyen dönemlerdeki düşüncelerinde önemli rol oynamıştır (Lewis, 1949, s. 5). Hatta o kadar ki Webb'ler O'nda "Bentham'ın sesini" duymuşlardır (Webb ve Webb, 1963, s. 79). Chadwick Yeni Yoksulluk Yasası (New Poor Law) için hazırladığı raporda merkezi yönetimin yardımlarının idaresi yerel organlara ne kadar az bırakılırsa o kadar halkın genelinin yararına olacağı kanısındadır. Yerel memurların merkez tarafından teftiş edilmesi, memurları "belirli bir bölgeden ziyade genel olarak halkın memurları haline" getirecektir. Ona göre bu sistemin "sic volo¹² despotizmi"ne yol açacağı eleştirisi tamamen gerçek ve akıl dışıdır (Chadwick, 1836, ss. 532-533-534). Chadwick'e göre yerel iktidar sahiplerinin merkezi yönetimde denetlenmesi hem yerelde yaşayan halk için hem de genel kamu yararı adına son derece önemlidir. Bu durum merkezi yönetimin "otoriterliği" anlamına gelmemektedir.

1830'dan sonra muhafazakâr Tory'lerin güç kaybetmesi ve liberal Whig'lerin iktidara gelmesi sonucu İngiltere'de reformlar hızlanmıştır. 1832'de İlk Reform Yasası ile ilk genel seçimlerde daha sonra 1835'te yerel seçimlerde oy kullanma hakkı düzenlenip genişletilmiştir. 1833, 1844 ve 1847'de çıkan Fabrika Yasaları çalışma koşullarını düzenlerken, 1834'te çıkartılan Yoksulluk Yasası ile de yardımlar standartlaştırılmış ve sıkı denetime tabi tutulmuştur. 1837'de evliliklerin kayıt altına alınması kilisenin gücünü azaltırken 1839'da ilköğretim devletin kontrolüne geçmiştir. 1848'de Kamu Sağlığı Yasası ile sağlık koşulları iyileştirilmeye çalışılmış, kentlerdeki temiz su ve kanalizasyon sorununa çözümler üretilmiştir. Devamında yapılacak reformlar, bazı yorum farkları olmakla birlikte Tory'lerin iktidarında da devam etmiştir (Black, 2019, ss. 154-155-157).

Görüleceği üzere, J. T. Smith'in yaşadığı dönemde gerek İngiltere'de gerek Avrupa'nın sanayileşmiş/sanayileşmekte olan ülkelerinde yerel yönetimlere ve dolayısıyla onları temsil eden yerel soylu yönetici sınıfa karşı merkeziyetçi politikalar benimsenmiştir. Dönemin burjuvası ve liberalleri tarafından yerel yönetimler ilerlemenin, sanayileşmenin önündeki engeller olarak algılanmış ve yerel yönetimlerin "çağdaş" örgütlenmesi için mücadele edilmiştir (Güler, 2013). Bir anlamda burjuvazi merkezi yönetimle iş birliği yaparak yerel iktidarlara tasfiye etmiştir. Bu tasfiyenin genel kamu yararı için gerekli olduğuna inandığı kadar kendi sınıfsal çıkarının önündeki engellerden birisi olarak gördüğü "kan bağına" dayanan bir aristokrasinin siyasal gücünü kırmak için de gerekli olduğuna inanmıştır. Yerel iktidar grupları bu reform hareketlerini özgürlüğe ve bireyselliğe vurulmuş darbe olarak düşünmüşlerdir; fakat bu özgürlük ve bireysellik görece sınırlı bir kesimi kapsamaktadır.

¹² Latince "ben bunu istiyorum" anlamına gelen terim ("sic volo—Translation from Latin to English with examples").

4. Prens Sabahaddin ve J. T. Smith'in Adem-i Merkeziyet Üzerine Fikirleri

Sabahaddin Bey ile J.T Smith'in adem-i merkeziyet üzerine fikirleri arasında karşılaştırma yaparken dikkat edilmesi gereken ilk husus, kendi düşüncelerini dayandırdıkları kaynaklar farklı olmakla birlikte bu düşüncelerin bilimselliği iddiasında bulduklarıdır. Bu bilimsel kaynaklar iki siyasi düşünürün insana bakışını ve daha sonra yönetime dair fikirlerini belirlemiştir. Yerel yönetimlere, farklı derecelerde de olsa, özerklik vermeleri onların öncelikle insan doğasına bakışlarının bir eseridir.

Sabahaddin Bey Türkiye'de sosyoloji ve liberalizmin öncülerinden sayılmıştır. Türk siyasal hayatında vatan ve devlet gibi kavramlardan önce bireyi ön plana çıkaran önemli aktörlerden biridir (Özavcı, 2019, s. 228).¹³ Bunun sebebi Sabahaddin Bey'in takip ettiği Science Sociale ekolünün Anglo-Sakson aile, birey ve toplumsal örgütlenme tipini örnek almalarıdır (Demolins, 2016; Le Play, 2017). Le Play'e göre (2017), döneminin Fransa'sında toplumsal reformlar devrimlerle değil kendi seyirinde zaman içerisinde gerçekleşmelidir. Birçok yerde reformlar konusunda İngiltere'ye atıflar yapan Le Play'in Fransa toplumu için öngördüğü reformlar şöyle özetlenebilir: özel teşebbüsün ve özel mülkiyetin teşvik edilmesi ve korunması; aile yapısının ve genel ahlakın korunması, toprak mülkiyetinin parçalanmasının önüne geçilmesi, kolluk gücü, yönetim ve adalet kurumları da dâhil olmak üzere yerelleşme ve adem-i merkeziyetin tesisi; merkezi devletin küçültülmesi; tüm inançlara saygı duyulmakla birlikte şüpheliğin kaldırılması; toplumsal barış ve istikrarın sağlanması. Tüm bu reformları gerçekleştirecek toplumsal yapı ise ailenin değişmesiyle ortaya çıkacaktır. Ona göre Batı ve Kuzey Avrupalı aile tipi olan "kök aile" tipine sahip toplumlarda, ahlaklı, girişimci, kendi ayaklarının üzerinde duran bireyler yetiştirilebilmektedir.

Öğrencisi Demolins, Le Play'in aile çözümlemesini bir üst seviyeye taşıyarak toplumları İnfiracı/Bireyci (formation particulariste) ve Cemaatçi/Kamucu (formation communautaire) şeklinde ikiye ayırmıştır. Birinci gruptaki toplumların üretim gücü yüksektir; bireyler girişimci ve bağımsız bir karaktere sahiptirler. İkinci gruptaki bireyler ise girişimci değildir; hayatlarını sürdürmek için bir gruba/topluluğa/cemaate dayanmaya ihtiyaç duyarlar (Ülken, 2019, s. 487). Demolins (2016) kitabının birçok yerinde İngiltere ile Fransa'nın toplumsal, yönetsel ve eğitimsel karşılaştırmasını yapmaktadır. İngiltere'nin aksine daha merkeziyetçi bir devlet anlayışına sahip Fransa toplumu girişimci yerine memur yetiştirmektedir (ya da memurluğa yakın meslekler). Merkezileşme memur sayısını artırmakta, artan memur sayısı merkezileşmeyi kuvvetlendirmektedir. Parlamentoda temsil oranı artan memurlar kendi çıkarlarına göre kararlar aldıklarıdır.

Sabahaddin Bey de Science Sociale ekolünün bireyci anlayışını benimsemiştir. Bireysel girişim (teşebbüsü şahsi) toplumların kalkınması için en önemli şartlardandır. Anglo-Sakson bireyciliğinden etkilenen Sabahaddin Bey'e göre toplumun refahı kendi ayakları üstünde duran, girişimci bireylere dayanmaktadır. Osmanlı'nın bağımsızlığı kanun ve iktidara değil böyle bir

¹³ Sabahaddin Bey'in liberalliğine karşı bir eleştiri için bkz. (Kansu, 2017).

zümreye dayanabilirse ancak gerçek özgürlük ortaya çıkacaktır (Sabahaddin, 2018, s. 196). Jön Türk muhalefeti, genellikle, anayasanın yeniden ilanı ve Abdülhamid rejiminin sonlanması ile özgürlüğün geleceği şeklinde bir inanca sahipken Sabahaddin Bey bunun aksini düşünmektedir. Temelde yatan sorun toplumsal yapı ve yaşam tarzıdır; Osmanlı'nın sorunu "hürriyetsizliktir" (Mardin, 2018, s. 100).

Sabahaddin Bey'e göre Batının eğitim sistemini ve tekniğini almak yeterli değildir. Önemli olan, Batının ilerlemesinin temelinde yatan şeyi, ferdiyetçi toplumsal yapıyı benimsemek ve halkın geçim kaynaklarını değiştirmektir. Sabahaddin Bey, eleştirisinin eğitim fikrini küçümseme anlamına gelmediğini sadece toplumsal ilerlemenin amilinin fikirlerin üstünlüğü olmadığını belirtmek istemektedir (Sabahaddin, 2007, s. 391). Yapılması gereken, İngiliz tipi adem-i merkeziyetçi bir yapı kurmadan önce pratik bir eğitim anlayışı ile "self made man" yetiştirmektir (Sabahaddin, 2007, s. 466). "Bu geri kalmışlık tufanından kurtulmak" isteniyorsa bunun yolu özel hayatın temelinden değiştirilmesidir. Okuyan gençler, İngiliz "centilmenleri" gibi bir görev yüklenerek, köylü sınıfı arasında bir bağ kuracak ve bu gençler kurulacak malikânelerin başına geçecektir. Böylelikle tüketici memurların düzeni olan kamucu yapıdan sosyal refahı meydana getiren ferdiyetçi yapıya adım atılmış olacaktır (Sabahaddin, 2018, ss. 151, 152-158).

İngiliz pozitivizm anlayışına yakın olan Sabahaddin Bey "... *bütün kâinatı idare eden kanunlardan yalnız insaniyeti hariç tutmak mümkün müdür?*" (2007, s. 388) diye sormakta ve toplumların da tıpkı doğa kanunları gibi, fizik kuralları gibi bazı kanunlara sahip olduğunu iddia etmektedir. Ona göre toplumsal kanunlar göstermiştir ki bireyci toplumlar sosyal seçimde ayakta kalan toplumlardır. Bunun en büyük örneği Birinci Dünya Savaşı göstermiştir. Ferdiyetçi Batı Avrupa ve Amerika toplumları savaşta galip gelerek nüfuzlarını dünyada artırırken, Prusya, Rusya ve Habsburg İmparatorluğu gibi kamucu toplumlar savaşta yenilmişlerdir (Sabahaddin, 2007, ss. 201-203, 275). Sabahaddin Bey hem toplumsal hayatta hem de uluslararası ilişkilerde doğal seçimci bir anlayışa sahiptir. Doğal evrimin toplumsal alanda geleceği nihai yer ferdiyetçi toplum yapısıdır.

Bu bireyci toplumsal yapının siyasi ve idari alana yansımaları adem-i merkeziyetçiliktir. Sabahaddin Bey savunduğu adem-i merkeziyetçi idareyi, üç temel neden üzerine bina etmektedir. Bunlardan birincisi bireysel özgürlükler; ikincisi kalkınmanın, politikaların yerelde belirlenmesi ile daha hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleşeceği düşüncesi; üçüncüsü ise teşebbüs fikrinin merkezi idare ile yönetilen ülkelerde gelişmeyeceği iddiasıdır (Korkmaz, 2021, s. 122).

Bir ülkenin monarşiyle, meşrutiyetle veya cumhuriyetle yönetilmesi bir şeyi ifade etmemektedir. Önemli olan toplumsal yapısı ve idari teşkilatlanmasıdır. Fransa veya Güney Amerika'daki ülkeler cumhuriyetle yönetilmelerine rağmen istibdada teslim olmuşlardır (Sabahaddin, 2007, s. 276). İdarenin başı ister parlamento olsun ister monark, "*değişen keyfiyet değil kemiyettir*" (Sabahaddin, 2007, s. 141).¹⁴ Özgürlüğü sağlayan meşrutî rejimler değil ülkelerin adem-i

¹⁴ "Bu idare (merkeziyetçi idare kastediliyor) ister bir kişi tarafından gelsin "hükümdar", ister beş yüz kişi, "parlamento", neticelerinin ikisi de bir kapıya çıkar: *İstibdat* (Sabahaddin, 2007, s. 141).

merkeziyetçi idari yapılarıdır. Ona göre “*adem-i merkeziyet ile usul-i merkeziyet arasında hürriyet ile istibdat arasındaki kadar fark vardır*”. Anglo-Saksonların ayırt edici bir özelliği olan fikir ve birey özgürlüğü adem-i merkeziyetçi yapıyı, bu yapı ise meşruti monarşiyi meydana getirmiştir (Sabahaddin, 2007, s. 140). Sabahaddin Bey bireysel özgürlüklerle adem-i merkeziyetçi bir idari yapı arasında doğrudan bağ kurmakta, bu durumun toplumsal, siyasal ve ekonomik sonuçlarının analizini yapmaktadır. Yine Sabahaddin Bey İngiltere örneğindeki gibi bir tarihsel süreç izlenerek gelişmiş toplumların seviyesine ulaşılacağını düşünmektedir (Durukan, 2017, s. 155). Burada da görüleceği gibi Sabahaddin Bey için adem-i merkeziyete (desentralizasyon/self-gouvernement) tevsi-i mezuniyetten farklı bir anlam vermektedir.

Özgürlüğün yanı sıra kalkınmak için de adem-i merkeziyetçi bir idari yapı şarttır. Sabahaddin Bey'e göre (2018, s. 50) merkeziyetçi anlayış değişmedikçe girişimcilik fikri gelişmeyecek ve ülke kalkınamayacaktır. Öncelikle bu sistem sırtını devlete dayayan geniş, asalak bir memur sınıfı meydana getirmektedir. İnsanlar girişimci olmak yerine tabiri caizse, “kapağı devlete atmaya” çalışmakta, her şeyi devletten beklemektedir. “...çocukluğumuzdan beri aldığımız eğitim sonucunda kazanmadan yaşamak, çalışmadan zenginleşmek istiyor ve dolayısıyla hükümet memurluğuna göz dikiyoruz”. Bu merkeziyetçi yapı doğurduğu memur sınıfıyla birlikte getirdiği “himayecilik” ile toplumsal ahlaki da bozmakta, liyakat yerine himayeye dayanılmaktadır (Sabahaddin, 2018, ss. 53-54). Böylece milletler arası rekabette geri kalınmakta ve toplumsal refah tesis edilememektedir. Bunlara ek olarak bürokratik usuller, kırtasiyecilik, merkezin hantallığı gibi sebeplerin yanı sıra merkezi bürokratların taşradaki problemlere vakıf olamaması kalkınmayı engelleyecektir (Sabahaddin, 2007, ss. 271-272, 275-276).

J. T. Smith'in de, Sabahaddin Bey ile benzer, hatta bazı noktalarda birebir aynı fikirlere sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu benzerliği ortaya koyabilmek için öncelikle J. T. Smith'in insana ve insanın doğasına dair fikirlerine kısaca değinmek gerekmektedir. J. T. Smith de kendi fikirlerini “bilimsel” bir zemine dayandırmaktadır. Bu fikirler, ampirik verilere dayanan ve “insan zihninin tek gerçek bilimi” olan frenolojiye¹⁵ dayanmaktadır (Greenleaf, 1975, s. 32). Frenolojinin “bilimsel” gerçekleri, insani ilerleme konusunda sınırlı hükümet müdahalesinin olduğu belirli bir siyasal ve sosyal örgütlenme biçimine atıfta bulunmaktadır (Greenleaf, 1975, s. 33).

J. T. Smith'e göre insanlar hayatta kalmak için mücadele ettikçe zihinsel ve fiziksel melekelerini geliştirebileceklerdir. Evrim, çevreye fiziksel adaptasyon sürecine bağlıdır ve bu da herkesin koşullu uyaranlara tepki verme fırsatına sahip olmasıyla gerçekleşebilir; böylece kişi beynini ve yetilerini meydan okumayla en üst düzeyde geliştirilebilir. Bu, zorunlu olarak, verilebilecek en büyük bireysel özgürlüğü, kişilerin kendi eylemleri için sorumluluk kabul etmelerini ve bir tür rekabetçi piyasa durumunda çıkarlar ve inisiyatiflerin çatışmasını ima etmektedir (Greenleaf,

¹⁵ Franz Joseph Gall'in çalışmalarından ortaya çıkan frenolojinin ana fikri basittir. “İnsan kafatasları birbirinden farklıdır ve varyasyonları beynin boyutundaki ve şeklindeki farklılıkları yansıtır. Beynin farklı alanları sırayla farklı işlevlere hizmet eder ve bu nedenle, bir uzman, bir bireyin kafatası konfigürasyonlarını dikkatlice inceleyerek, onun zihinsel profilinin güçlü yanlarını, zayıf yanlarını ve kendine özgü özelliklerini belirleyebilmelidir. *Gall ve daha sonra meslektaşları Spurzheim'in katkı yaptığı frenoloji, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde muazzam bir popülerlik kazandı*” (Gardner, 2011, s. 13). Detaylı bilgi için bkz (Gardner, 2011).

1975, s. 33). “*Toplumun, toplumsal ve siyasal bağlarla var olduğu tek amaç ve bu bağların doğasındaki özgürlüğün tek gerçek özelliği, tüm insanların enerjilerini en etkin biçimde ortaya koymak için tüm olanaklara sahip olmasıdır*” (Smith, 1852, s. 17). Bu bağlamda hiçbir kamu kurumunun işlevi “*bireyleri kendi sorumluluklarından kurtarmak değildir.*” Tavsiye niteliğinde bir yardım kabul edilse bile bu asla bireylere avantaj sağlamamalıdır (Aktaran; Greenleaf, 1975, ss. 33-34). Bu fikirlerinin de Sabahaddin Bey ile ne kadar uyduğu ortadadır. Sabahaddin Bey’in self made man’i de kendi ayaklarının üzerinde duran, müteşebbis, hayatın zorluklarına göğüs gererek sosyal seçimde ayakta kalan kimsedir. İnsanın bu melekelerini/yetilerini geliştirmeye devam etmesinin, sosyal seçimde ayakta kalmasının ve de ilerlemenin devam etmesinin tek yolu yerel yönetimlerde adem-i merkeziyetçi bir idari anlayışa sahip olunmasıdır.

J. T. Smith’e göre yönetim için iki idare şekli vardır ve ülkelerin idare şekli bu ikisinden türer: merkeziyetçi yönetim ve adem-i merkeziyetçi yönetim (local self-government). Bunlardan hangisinin baskın olması durumunda o millet, daha az veya daha çok, “özgür, mutlu, ileri ve güvenli” olacaktır? Ülkenin monarşiyle, aristokrasiyle ya da demokrasiyle yönetilmesi o milletin “gerçekliğine” dair sadece yüzeysel fikirler verebilir. Bu yönetimlerden herhangi birinde bir millet özgür de olabilir köle de (Smith, 1851, s. 11). “Özgür kurumların adı olabilir; ulusal ve yerel temsilci meclisleri mevcut olabilir; liberal iddialarla dolu teorik bir anayasa mevcut olabilir; sözde özgür basın var olabilir; hayır, genel oy hakkı da var olabilir: ancak, tüm özgür insanlar tarafından genel, aktif ve zincirlenmemiş tartışma araçları ve özgür ifade olmadıkça, özgür kurumların hiçbir gerçekliği yoktur; hukuk, özgürlük ve mülkiyet güvenceye sahip değildir ve hükümet yalnızca bir despotizm olacaktır, iktidarın dizginlerini elinde tutanların kişisel huylarına göre az ya da çok baskıcı ve az ya da çok sahip oldukları ahlak ve cesarete göre ustaca gizlenmiş olacaktır” (Smith, 1851, s. 28). Merkezi müdahalenin olduğu, yerel yönetimlerde adem-i merkezi bir yapının tam ve özgür bir şekilde tesis edilmediği bir yerde, özgür kurumlardan, milli bağımsızlığın güvencesinden ve bireysel özgürlüklerden bahsedilemeyecektir (Smith, 1853, s. 8). Görüleceği üzere, bu yaklaşım yukarıda bahsedilen Sabahaddin Bey’in fikirleriyle birebir örtüşmektedir.

J. T. Smith’in merkezi yönetime yönelttiği diğer eleştiriler himaye sistemini kuvvetlendirmesi (Smith, 1849, ss. 251-252), verimli olmaması ve devlet giderlerini artırmasıdır (Smith, 1852, s. 26). Bu verimsizliğin birkaç sebebi vardır. Öncelikle bu durum insanlarda özgünlüğü ve farklı düşünmeyi köreltmektedir. Merkezileşme sistemi altında hiçbir fikir, ilk önce “büyük makineye rehberlik eden” ve zorunlu olarak, ne kadar dürüst olursa olsunlar, topluluğun istekleri hakkında en az fikre sahip zümrenin hoşuna gitmeden yaygınlaşamaz (Smith, 1849, s. 53). Diğer bir husus yerel yönetimlerin birbirinden farklı deneyimleri ve farklı sorunlara yönelik pratik çözümlerine karşılık modern zamanların düzenlemeleri daha çok teorik ve dikte edicidir. Her genel yasa her koşula uygun olarak düzenlenemez. İnsanlar, eğer sorumluluk kendi üzerlerindeyse durumlarına uygun çözümler üretebilirler. Fakat tersi durumlarda genellikle yasalar yarardan çok zarara neden olur. Çünkü ne insanlar ne de yasalar değişen şartlara uyum sağlayamazlar. Böylece “şüphe ve verimsizlik doğar” (Smith, 1857, ss. 134-135) ve otorite sahiplerinin başkalarının yerine onların çıkarlarını düşünmesi ilerlemeyi mantıksal ve fiziksel olarak imkânsızlaştırır (Smith, 1851, s. 54).

Bunlara ek olarak iki düşünürün fikirlerinin yaşadıkları dönemde uygulanmaması ve daha sonraki dönemlerde tekrar gündeme getirilmesi de başka bir ortak noktalarıdır. J. T. Smith'in mücadelesi sanayileşen ve kırsaldan büyük kentlere insanların göç ettiği ve yerel yönetim kurumlarının sorunların çözümünde artık yetersiz kaldığı bir döneme denk gelmektedir. Yine aynı şekilde Avrupadaki devrim korkusu (1830-1848) İngiltere'ye de sirayet etmiş, diğer problemlerle birlikte reform ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca büyümekte olan kapitalizm ve kapitalizmin pazar ilişkilerinin büyük ölçekli üretimi ve merkezileşmeyi gerekli kılması (Öğün, 2004, ss. 168-169) da dönemin merkezizetçi eğilimini güdülemiştir. Sabahaddin Bey de aşağı yukarı aynı döneme denk gelmesinin yanı sıra parçalanmaya başlayan ve her geçen gün toprak kayıpları yaşayan bir imparatorluk içinde bu fikirlerini dillendirmiştir. İmparatorluğun seçkinleri ise merkezizetçi bir devlet anlayışından yanadırlar.

18. yüzyıldan itibaren devletler merkezileşme eğilimi göstermektedir. Fakat bu mutlak olarak totaliter veya otoriter rejimlerin doğacağı anlamına gelmemektedir. İngiltere'deki gibi daha evrimci ve Fransadaki gibi devrimci demokratik rejimler ortaya çıkabilmektedir (Ortaylı, 2018, s. 139). Bu bağlamda merkezileşmenin “bilimsel bir kesinlikte” özgürlükleri engellemesi ve devlet baskısının artmasına yol açması söz konusu değildir. Ayrıca Reyhan'ın (2008, s. 115) Sabahaddin Bey'in “yerel ve etnik çıkar taleplerinden bağımsız” insan tipolojisi çizmesine yönelik eleştirisi J. T. Smith'e de yöneltilebilir. Başka bir eleştiri olarak yerinden yönetimle merkezi yönetimin birbirinden soyutlanarak ve birbirinin alternatifi olarak ele alınmasına getirilebilir. Yönetim kademelerinde bir tür ortaklık ve ilişkisellik olduğu gözden kaçırıldığında kuramsal yaklaşımla gerçeklik arasında bir uyumsuzluk doğabilmektedir (Erençin, 2007, s. 100).

Tüm benzerliklerin yanı sıra, iki düşünür arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Sabahaddin Bey'in cemaatçi/kamucu toplum statüsünde gördüğü Osmanlı toplumunu, diğer Jön Türklerden farklı olarak, tüm toplumsal ve idari yapıyı kökten değiştirmeyi arzulaması burjuva devrimciliğine benzetelebilecektir (Reyhan, 2008, ss. 75-76). Sabahaddin Bey bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal ve idari yapıya geçmeyi arzulamaktadır. J. T. Smith (1849, s. 53) ise kendine “liberal” diyenlerin “reform” adı altında gerçekleştirdikleri merkezileşmeye karşı “binlerce yıldır denenmiş kanunlar ve kurumlar”ı korumaya çalışmaktadır. Sanayileşmenin getirdiği sorunların çözümünü merkezileşmede bulan İngiltere yönetimine karşı Anglo-Sakson geleneklerine uygun yerel yönetim yapısını savunmaktadır. Bu bağlamda Wickwar'a (1970, s. 39) göre Smith, İngiltere'de “faydacı reformlara karşı aleni bir mücadelede tarihsel sürekliliğe ilk başvuran” kişidir. Sabahaddin Bey ise aynı sistemi, belki bazı değişikliklerle fakat hemen hemen aynı gerekçelerle, ithal etmeye çalışmaktadır. Her iki düşünür de İngiltere'nin büyüklüğünün sebebini adem-i merkezizetçi idari yapısında bulmuşlardır. Bununla birlikte J. T. Smith, değişimi ve merkezileşme “tehlikesini” 19. yüzyılın ilk yarısında görmüş, buna karşı mücadele etmişken; Sabahaddin Bey İngiltere'deki bu değişimi tahlil edememiştir. Sabahaddin Bey, J. T. Smith'in savunduğu Anglo-Sakson yönetim geleneğinin varlığının devam ettiğini ve bunun İngiltere ve ABD toplumlarının ilerleme sebebi olduğunu iddia etmekte ve bunu 20. yüzyılda Osmanlı'ya ve Türkiye'ye ithal etmeye çalışmaktadır. Oysa Osmanlı'nın içinde bulunduğu şartlar ve sahip olduğu kültür İngiltere'den çok başkadır.

5. Sonuç Yerine

Görüldüğü üzere Sabahaddin Bey de J. T. Smith de Anglo-Saksonlar'ın üstünlüğünün ve özgürlüklerinin sebebini sosyal seçilimci, bireyci bir toplum anlayışında ve adem-i merkeziyetçi idari yapıda görmekte ve merkezi yapıya hemen hemen aynı şiddette karşı çıkmaktadırlar. Her ikisi de hayatları boyunca istikrarlı şekilde aynı fikirleri savunmuşlardır.

Her iki düşünür de merkezi idarenin toplum, birey ve devlet için büyük tehlike yarattığı kanaatindedirler. Merkezi idarenin tekdüzelik getireceği ve sorunların çözümünde verimsiz olacağı eleştirileri sorunun idari boyutuna işaret ediyorken, insanların özgürlüğünü kısıtlaması, insanların gelişimlerini engelleyerek onları tembelleştirmesi, ülkenin ilerlemesini, refahını ve özgürlüğünü tehdit etmesi sorunun başka bir boyutuna işaret etmektedir. Eğer evrimin ve ilerlemenin devam etmesi isteniyorsa bu insanların kendi işlerini kendilerinin görebileceği bir idari sisteme sahip olmaları gerekir. Bu sistem yerel yönetimlere güçlü bir özerklik tanıyan adem-i merkeziyetçi bir idari sistemdir.

Sabahaddin Bey de J. T. Smith de merkezi karar alma mekanizmalarının etkili ve verimli olmayacağını iddia etmektedirler. Merkezi idarenin veya onun çeşitli kurumlarının ülkenin farklı bölgelerindeki farklı sorunlara çözüm üretemeyeceğini düşünmektedirler. Yerel yönetimlerin merkezden bağımsız olması kendi sorunlarını çözüme kavuşturmasını daha hızlı gerçekleştirebilecek böylelikle kalkınmayı ve “ilerlemeyi” engellemeyecektir.

J. T. Smith fikirlerini savunduğu dönemde devletlerde, özellikle gelişen sanayi kapitalizmi ve büyük kentlerden dolayı, merkezileşme eğiliminin güçlü olduğu görülmektedir. Siyasi olarak da faydacılığın genelin mutluluğunun önemine yaptığı vurgu, güçlenen burjuvazinin yerel aristokratik güçlerle yaşadığı siyasi çekişme ve parlamentonun tüm ülkeyi ve vatandaşları temsil eden bir yapı olarak düşünülmesi merkezileşme eğilimini desteklemiştir.

Sabahaddin Bey J. T. Smith'ten yarım yüzyıl sonra benzer düşünceleri savunmaktadır. Fakat bunu bambaşka tarihsel koşullarda ve bağlamda yapmaktadır. Osmanlı devletinin parçalandığı, toplumun unsurlarının birbirinden ayrıldığı gerek Müslim gerek gayrimüslimlerin arasında uluslaşma fikirlerinin gündemde olduğu bir dönemde adem-i merkeziyetçi bir devlet önerisinde bulunmaktadır. Bunu yaparken de muhtemelen tepki çektiğini düşündüğünden adem-i merkeziyeti tevs-i mezuniyet ilkesiyle aynı kavramlar olarak lanse etmiştir. J. T. Smith sanayi kapitalizminin bir sonucu olarak ortaya çıkan merkezileşen idari yapıya karşı çıkarken Sabahaddin Bey tam da böyle bir modernleşme için merkezi idari yapıya karşı çıkmaktadır. Devleti kurtarmak amacıyla yönetimi devralan İTC üyeleri ise kurtuluşu pozitivist ve merkeziyetçi bir yönetimde görmektedirler. İTC ve merkeziyetçi idari yapıyı savunan Osmanlı seçkinleri tevs-i mezuniyet ilkesini yönetimin sıhhati için kabul etmekle birlikte Sabahaddin Bey'in adem-i merkeziyet isteğini Osmanlı devletinin parçalanmasına yol açacağını düşündükleri için reddetmektedirler. Bu bağlamda her ikisinin kendi dönemlerinde tarihin akışının tersine kürek çektikleri söylenebilir.

Her iki düşünür de yerel iktidar ilişkilerinin tıpkı merkezi iktidar ilişkilerinde olduğu gibi baskıcı ve sömürücü bir boyut alabileceğini göz ardı etmemektedirler. Yerel iktidarların merkezi iktidarla mücadelesi sadece özgürlük ve demokrasi mücadelesi olarak görülemez. Bu iktidar sahiplerinin kendi nüfuzlarını korumak adına merkezi yönetimle mücadele ettikleri, özellikle Osmanlı'da taşrada kurulan meclislere yuvalandıkları ve çeşitli yolsuzluklara bulaştıkları veya gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde ayrılıkçı grupların bu meclisleri kullandıkları unutulmamalıdır. Yerel farklılıklara yapılan aşırı vurgu ulus fikriyle çatışabilecek ve eşit yurttaşlık düşüncesine uymayacaktır. Bununla birlikte merkezileşmenin getirebileceği tekdüzelik ve Weber'in "demir kafes" (Nişancı, 2022) şeklinde tarif ettiği toplumsal yapının, yerel farklılıkları ve farklı düşünceleri bastırma olasılığına karşı getirdikleri eleştirilerde haklılık payı söz konusudur.

Merkezi yönetimle yerel yönetimleri birbirine alternatif saymaları ve merkezi yönetimi neredeyse tamamen dışlamaları başka bir eleştiri konusu olarak değerlendirilebilir. J. T. Smith ve Sabahaddin Bey merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki karşılıklı ilişkiyi, ilişkiselliği fark edememişlerdir.

Her iki düşünürün oldukça fazla ortak noktası bulunmasına karşın birçok çalışmada (ismi yanlış yazılarak da olsa) atfı yapılan J. T. Smith'in fikirlerinin çalışılmamış olması Türkiye'deki yerel yönetimler literatüründeki bir eksiklik. Mill'in fikirlerinin sonraki dönemde ön plana çıkması yerel yönetimler literatüründe Mill üzerine yapılan çalışmanın fazla olmasını açıklayabilir. Bununla birlikte Mill'in fikirlerinin karşısında olduğu ve "anti-demokratik" yerel yönetim anlayışını savunduğu iddia edilen J.T. Smith'in görüşleri detaylıca analiz edilmemiş ve daha çok ikincil kaynaklardan yararlanılarak değinilmiştir. Başlı başına J. T. Smith'in fikirlerinin kendi eserleri üzerinden çalışılması ve yaşadığı dönem de göz önünde bulundurularak analize tabi tutulması yerel yönetimler literatürüne önemli katkı sağlayacaktır.

Sabahaddin Bey'in J. T. Smith ile benzer fikirleri farklı bağlamda fakat aynı argümanlarla savunması ve bunu da İngiltere'deki fikri hayattan etkilenerek değil Fransa'daki bir ekol üzerinden yapması oldukça ilginçtir. Prens Sabahaddin'in etkilendiği Le Play ve Demolins gibi isimlerin J. T. Smith'tin fikirlerinden etkilenip etkilenmedikleri başka bir çalışmanın konusu olmaya aday gözükmektedir.

Kaynakça

- 1876 Kânûn-ı Esâsî. (t.y.). <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/> adresinden erişildi.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)* (C. 1). İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bentham, J. (2000). *An Introduction to The Principles of Morals and Legislation*. Kitchener: Batoche Books.
- Berkes, N. (2019). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Billington, R. (2011). *Felsefeyi Yaşamak*. (Abdullah Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Black, J. (2019). *Kısa İngiltere Tarihi*. (E. Duru, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Çetinsaya, G. (2016). II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi. *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, 47, 353-409. Doi: 10.18589/oa.583218

- Çetinsaya, G. (2019). Abdülamid Rejiminin Kilit Taşı: Merkeziyetçilik. M. Bulut ve diğerleri (Ed.), *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Siyaset İktisat Dış Politika Kültür Eğitim* içinde (s.15-32). İstanbul: İZÜ Yayınları.
- Chadwick, E. (1836). The New Poor Law. *Edinburg Review*, 63(128), 487-537.
- Demolins, E. (2016). 19. Yüzyılda Karşılaştırmalı Eğitim Denemesi: Anglo-Saksonların Üstünlüğünün Sebepleri Nelerdir? (A. Fuad, A. Naci, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Durukan, K. (2017). Prens Sabahaddin ve İlm-i İçtima Türk Liberalizminin Kökenleri. M. Gültekin, T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi I. Cilt* içinde (ss. 143-155). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ege, N. N. (1977). *Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmi Müdafaları*. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Erençin, A. (2007). Yerinden Yönetim ve Türkiye'de Reform Süreci. *Mülkiye Dergisi*, 31(254), 99-122.
- Erişçi, L. (1941). Türkiye'de Sosyolojinin Tarihiçesi ve Bibliyografyası. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2(1), 159-169.
- Gardner, H. (2011). *Frames of Mind The Theory of Multiple Intelligences*. New York: Basic Books.
- Görün, M. (2006). Yerel Demokrasi ve Katılım: İzmir, Konya ve Ağrı İl Genel Meclis Üyeleri Üzerinde Bir Araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 159-183.
- Greenleaf, W. H. (1975). Toulmin Smith and the British Political Tradition. *Public Administration*, 53(1), 25-44. Doi:10.1111/j.1467-9299.1975.tb00203.x
- Güler, B. A. (2013). *Yerel Yönetimler Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Hanioğlu, Ş. (1981). *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hanioğlu, Ş. (2001). Preparation for a Revolution The Young Turks, 1902-1908. *Journal of Chemical Information and Modeling* (C. 53). New York: Oxford University Press.
- Hanioğlu, Ş. (2016). Modern Osmanlı Dönemi. M. Heper ve S. Sayarı (Der.), *Dünden Bugüne Türkiye Tarih, Politika, Toplum ve Kültür* (Çev. Tanrıyar, K.) içinde (s.17-32). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hartley, O. A. (1971). The Relationship between Central and Local Authorities. *Public Administration*, 49(4), 439-456. Doi:10.1111/j.1467-9299.1971.tb00073.x
- Hill, D. M. (1974). *Democratic Theory and Local Government*. London: Allen and Unwin. <https://archive.org/details/democratictheory0000hill/page/26/mode/2up?q=toulmin> adresinden erişildi.
- Hocaoğlu, M. (1989). *Abdülhamit Han'ın Muhtıraları Belgeler*. İstanbul: Oymak Yayınları.
- Hüseyin Cahid. (22 Ağustos 1908). Adem-i Merkeziyet. *Tanin*, s. 1.
- Hüseyin Cahid. (6 Eylül 1908). Adem-i Merkeziyet. *Tanin*, s. 1.
- Hüseyin Cahid. (9 Aralık 1908). İntihabat Entrikaları. *Tanin*, s. 1.
- İnalçık, H. (2018). *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar - IV Âyanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. E. Yalçın (Ed.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kansu, A. (2017). Prens Sabahaddin'in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı-Muhafazakar Düşüncenin İthali. M. Gültekin ve T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi I. Cilt* içinde (ss. 156-165). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karal, E. Z. (2014). *Osmanlı Tarihi Cilt IV Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karpat, K. (2019). *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. (C. Elitez, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Korkmaz, Ö. (2021). *Türk Siyasal Hayatında İki Modernist: Prens Sabahaddin ve Ahmed Rıza'nın Siyasi Fikirlerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Kuran, A. B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kurtaran, U. (2011). Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (8), 57-71.
- Laffitte, P. (1889). Du Parti Gouvernemental. *Revue Occidental*, 22, 90-122.
- Le Play, F. (2017). *Seçilmiş Metinler*. (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik Yayınları.
- Lewis, B. (2018). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. Babür Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lewis, R. A. (1949). *Edwin Chadwick and The Public Health Movement 1832-1854*. (Doktora). <https://etheses.bham.ac.uk/id/eprint/4589/> adresinden erişildi.
- Mahmud Celaleddin Paşa (1983). *Mir'ât-ı Hakikat Tarihi Hakikatlerin Aynası*. İ. Miroğlu (Haz.). I.II.III. Cilt. İstanbul: Berekât Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2018). *Türk Modernleşmesi*. M. Türköne ve T. Önder (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mill, J. S. (2003). Utilitarianism. M. Warnock (Ed.), *Utilitarianism and on Liberty* içinde. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- Mill, J. S. (2016). *Özgürlük Üstüne*. (T. Kanbur, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Nişancı, Z. (2022). Demir Kafes. 17 Nisan 2023 tarihinde https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/demir_kafes adresinden erişildi.
- Nohutçu, A. (2016). *İdare Hukuku*. Ankara: Savaş Kitap.
- Okan, O. (1989). Sosyologlarımız ve Tarihi Gerçekler Önünde Prens Sabahattin. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 3(1), 97-106.
- Oktay, E. ve Pekküçükşen, Ş. (2009). Yerel Yönetimlerin Demokratikleşmesinin Bir Aracı Olarak Sivil Toplum Kuruluşları – Türkiye İçin Kısa Bir Değerlendirme-. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (16), 172-186.
- Ortaylı, İ. (2018). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2020). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat.
- Öğün, S. S. (2004). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Önder, Ö. ve Güler, E. (2016). Türkiye'de Yerel Demokrasi Açısından Kent Konseyleri Üzerine Bir Araştırma: Kütahya Kent Konseyi Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 881-902.
- Özavcı, H. O. (2011). Düşünce Tarihi Merceğinde: Türkiye'de Liberalizm. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (57), 137-174.
- Özavcı, H. O. (2019). Prens Sabahaddin'in Fikri Kaynakları: Le Play ve Toplum Bilim. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (41), 227-253.
- Pustu, Y. (2005). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *Sayıştay Dergisi*, 16(57), 121-134.
- Reyhan, C. (2000). Bir Belge-Yerel Yönetim Metinleri (XX) 1913 Tarihli Vilayat Genel İdaresi Geçici Kanunu. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9 (1), 129-154.
- Reyhan, C. (2007). *Osmanlı'da İki Tarzı İdare Merkeziyetçilik-Adem-i Merkeziyetçilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Reyhan, C. (2008). *Türkiye'de Liberalizmin Kökenleri Prens Sabahaddin (1877-1948)*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Rıza, A. (2015). *Batının Politik Ahlaklılığı*. (E. Göze, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Sabahaddin, M. (2007). *Prens Sabahaddin Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri*. M. Ö. Alkan (Ed.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Sabahaddin, M. (2018). İttihat ve Terakkî'ye Açık Mektuplar Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar. A. Z. İzgöer (Ed.). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Shaw, S. J. ve Shaw, K. E. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. (M. Harmancı, Çev.) II. Cilt. İstanbul: E Yayınları.
- sic volo—Translation from Latin to English with examples. (t.y.). 20 Eylül 2021 tarihinde <https://www.contdict.com/translate/latin-english/> adresinden erişildi.
- Smith, J. T. (1849). *Government by Commissions Illegal and Pernicious, The Nature and Effects of All Commissions of Inquiry and Other Crown-appointed Commissions: The Constitutional Principles of Taxation and the Rights, Duties, and Importance of Local Self-government*. London: S. Sweet.
- Smith, J. T. (1851). *Local Self-Government and Centralization*. *Journal of Chemical Information and Modeling*. London: John Chapman.
- Smith, J. T. (1852). *The Metropolis and Its Municipal Administration: Showing the Essentials of a Sound System of Municipal Self-government, as Applicable to All Town Populations; and the Subject-matters that Come Properly Within the Range of Municipal Administration*. London: Trelawny Saunders.
- Smith, J. T. (1853). *The People and The Parish: The Common Law, and Its Breakers*. London.
- Smith, J. T. (1857). *The Parish: Its Powers and Obligations at Law, as Regards the Welfare of Every Neighbourhood, and in Relation to the State: Its Officers and Committees: And the Responsibility of Every Parishioner With Illustrations of the Practical Working of this Institution* (2. bs.). London: H. Sweet.
- Smith, L. T. (2004). *Oxford Dictionary of National Biography*. H. C. G. B. H. Matthew (Ed.) (C. 51). Oxford.
- Toulmin Smith Esq. (1869). *The register, and magazine of biography: A record of births, marriages, deaths, and other genealogical and personal occurrences* içinde (ss. 88-91). London: Nichols and Sons.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tütengil, M. C. (1947). Prens Sabahaddin. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2(4-5), 176-220.
- Ülken, H. Z. (2019). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. R. Kıziler (Ed.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Webb, S. ve Webb, B. (1963). *English Local Government, Vol:8 English Poor Law History. Part II: The Last Hundred Years* (C. 8). London: Frank Cass and Co. Ltd.
- Weinstein, B. (2008). "Local self-government Is true socialism": Joshua Toulmin Smith, the state and character formation. *English Historical Review*, 123(504), 1193-1228. Doi:10.1093/ehr/cen255
- Wickwar, W. H. (1970). *The Political Theory of Local Government*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Yıldırım, S. (2015). *Yerel Yönetim ve Demokrasi Kavramlar Yaklaşımlar*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları. <https://mbbkulturyayinlari.com/kitaplar/yerel-yonetim-ve-demokrasi/> adresinden erişildi.
- Yıldız, M. (1996). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5(4), 3-15.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. S. Gönen Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Decentralization Thought in J. T. Smith and Prince Sabahaddin

Ömer KORKMAZ*
Arif ERENÇİN**

After the 18th century, in a period of industrialization and consequently increasing urbanization, central governments resorted to centralization to solve the problems in local governments. They carried out several financial and administrative reforms by destroying local power networks. Increasing transportation and communication opportunities were also effective. J. T. Smith and Sabahaddin Bey defended decentralization ideas at a time when there was a tendency towards centralization.

The similarity of the ideas of J.T. Smith and Sabahaddin Bey, two thinkers who lived in Victorian England and the Ottoman Empire during the reign of Abdülhamid II, on decentralization and local governments is interesting. While Sabahaddin Bey, influenced by the French Science Sociale school, put forward his views on decentralization to save a crumbling empire, J.T. Smith expressed these ideas in England where industrialization and urbanization were on the rise.

This study aims to compare the views of two thinkers, J. T. Smith and Prince Sabahaddin, who have different social and cultural backgrounds, on central government, decentralization, and local governments through their texts and to reveal their similarities and differences. Since such a study has not been conducted in the field before, the article is aimed to guide future studies.

What are the ideas of J. T. Smith and Sabahaddin Bey on local governments and decentralization? In which contexts did they defend these ideas? On which arguments did they base the idea of decentralization? Why did they oppose the central government? How similar are the ideas on decentralization and local governments of these two thinkers living in different societies and historical periods? Who were the opponents of both thinkers and why did they oppose these ideas? These questions constitute the main questions of the article.

A few sources that have studied J. T. Smith's ideas include Hill (1974), Greenleaf (1975), and more recently, in a different context Weinstein (2008). Although J. T. Smith's name is mentioned in some studies such as Yıldırım (2015), Oktay and Pekküşen (2009), Önder and Güler (2016),

* Düzce Üniversitesi, Düzce, Türkiye, E-posta: omerkorkmaz@duzce.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1834-6232

** Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu, Türkiye, E-Posta: erencin_a@ibu.edu.tr ORCID: 0000-0002-1926-2663

Pustu (2005), and Yıldız (1996), most of them are misspelled. There is no source written in Turkish that directly addresses J. T. Smith. Various studies have been carried out on the ideas of Prince Sabahaddin. Two important studies taken as a basis for this article are the books edited by M. Ö. Alkan (2007) and A. Z. İzgöer (2018) on the writings of Sabahaddin Bey. In addition, Cenk Reyhan's works on Sabahaddin Bey's ideas (2008) and the debates on centralization and decentralization in the Ottoman Empire (2007) should be mentioned here. Again Prince Sabahaddin (Hanioglu, 2001), (Ege, 1977), (Kuran, 2000), (Tütengil, 1947), (Mardin, 2018), (Kansu, 2017) and (Durukan, 2017) can be counted among the relevant reference sources.

A comparative textual analysis method is used in the article. Firstly, the social and historical contexts in which the ideas of both thinkers emerged is analyzed. Then, in this context, the studies on the thinkers are analyzed and then the accessible works of both thinkers are analyzed. The parts related to decentralization in the analyzed works are analyzed comparatively.

Both thinkers equally opposed the central government and defended the autonomy of local governments. However, both thinkers defended the same ideas in different social, historical and intellectual contexts. J. T. Smith defended the autonomy of local governments, which he saw as the historical superiority of Anglo-Saxons, against the centralised administrative structure in industrialising and capitalist England. Prince Sabahaddin, fifty years after the death of J. T. Smith, defended the same arguments in different historical and social contexts. According to him, development like England depends on having a decentralised administrative structure. However, at the time when he was defending his ideas, the Ottoman Empire was a peripheral country in the global economy and its territories were fragmented. While Smith saw that industrialisation and capitalism required centralised administration and opposed centralisation, Prince Sabahaddin believed that England's industrialised and capitalist state could be achieved through a decentralised administrative structure.

Both thinkers believe that progress and development will occur with the autonomy of local governments, which they see as an advantage of the Anglo-Saxons. They defend these ideas as "scientific". While J. T. Smith bases his thoughts on the science of phrenology, Sabahaddin Bey bases them on the scientific inferences of the Science Sociale school. Both thinkers approach the individual from a social evolutionist and social selection perspective and think that the most appropriate government for this perspective is autonomous local governments. However, some of Sabahaddin Bey's ideas on decentralization are vague. The reason for this may be that he received a reaction from the elites and the public of the Ottoman Empire, which was falling apart during his time.

It is also interesting that Sabahaddin Bey's ideas are quite similar to J. T. Smith; however, Sabahaddin Bey was influenced by France, the Science Sociale school, not England, and this issue may be the subject of another study.

Köleliği Var Eden Bir Özgürlük Tanımı Olarak *Eleutheria*

Eleutheria as a Revelation that Echoes Dominancy

Haktan KALIR*

Öz

Bu makalede, *eleutheria* kavramının Antik Yunan'da ne anlama geldiği, kavramın ne tür bir egemenlik tanımı kurduğu ve nasıl bir siyaset yarattığı incelenecektir. Üç bölüme ayrılmış incelemenin ilk bölümünde, *eleutheria* kavramı üzerine yapılmış olan semantik çalışmalar ele alınacak, burada konu edilen etimolojik analizler ve kavramsal yorumlar çalışmanın tamamına temel oluşturacaktır. İkinci bölümde ise *eleutheria*'nın tanımladığı özgürlüğün nasıl bir vatandaşlıkla ilişkilendiği, *eleutheria*'nın iş (*ponos*) ile irtibatı ve Antik Yunan'da işin önemli bir kısmına ortak olan ancak vatandaşlıktan dışlanan kölelerin ve köleliğin Atina'daki etkileri incelenecektir. Bu bağlamda, *eleutheria*, toplumdan reddettikleri ile bir egemenlik ilişkisini pekiştiriyor mudur, sorusu irdelenecektir. İncelemenin son bölümü ise kölelerin Atina'daki konumlarına nasıl iştirak ettiklerine, bu konuyla nasıl müzakere ettiklerine odaklanacak ve özgürlüğün köleliği pekiştiren ilişkilendirmelerinin yapısına ve bu yapının *polis*'ler arasındaki egemenlik düzeyine etkilerine göz atılacaktır. Araştırmanın maksadı, *eleutheria*'nın henüz kelime anlamında bulundurduğu aidiyetin, özgürlüğü bir egemenlik ve müdahillik ilişkisine dönüştürdüğünü ve bu sebeple egemenliğin yahut köleliğin yokluğuna atıfta bulunmadığına dair bir sonuca ulaşmaktır.

Anahtar Sözcükler: *Eleutheria*, Antik Yunan, özgürlük, kölelik, egemenlik

Abstract

This article will examine what *eleutheria* meant in Ancient Greece, what kind of sovereignty it established and what kind of politics it created. In the first part of the research, semantic studies on the concept of *eleutheria* will be discussed and the etymological analyses and conceptual interpretations discussed here, will form the basis of the whole study. The second part will look at how the freedom defined by *eleutheria* is related to citizenship, *eleutheria*'s connection with labor (*ponos*), and the impacts of excluding slaves from citizenship despite their significant labor contribution in Ancient Greece. The last part of the research will focus on how slaves participated in and interacted with their position in Athens. It will also examine the structure of freedom that reinforces slavery and how this structure affects the degree of sovereignty among the *poleis*. The purpose of this research is to reach a conclusion that the belongingness that *eleutheria* has in its core, transforms freedom into a relationship of sovereignty and involvement, and therefore it cannot refer to the absence of slavery or sovereignty.

Keywords: *Eleutheria*, Ancient Greece, freedom, slavery, sovereignty

* Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye. E-posta: haktan.kalir@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7595-8000

1. Giriş

“Yerdeniz Büyücüsü”nde bir büyücünün tüm yaşamı, kendisine ustası tarafından verilen ismi diğer herkesten saklamasına bağlıdır çünkü büyü tıpkı gerçeklik gibidir ancak etkileyebileceği öznelerle ulaşır (Le Guin, 2017). Böylece bilinmeyen üzerinden tahakküm kurulamaz olur ve büyücü bir bilinmeyen olarak kendi olmaya devam eder. Kendisi olmaya devam edenin başkası tarafından idrak edilmesi, değiştirilmesi, reddedilmesi mümkün olamaz. Büyücü, ismi kendisinde saklı bir keskinliğe sahip olduğunu bildiği sürece ona yöneltilen her isim ancak bir ithamdan ibaret olur ve böylece etkilerden azade bir özgürlüğe kavuşur; hür oluş, Le Guin’de kimsenin karışamadığı bir benlik müktedirliğidir. *Eleutheria* da bir kavram olarak idrak ettiren, değiştiren, reddettiren bir kavramdır. Bu çalışmada bu sebeple *eleutheria*’nın bir kavram olarak neyi içlediği ve neyi dışladığı incelenecektir.

Eleutheria kavramını ele alan çeşitli bir literatür olduğundan bahsedilebilir. Fakat *eleutheria* kavramı farklı farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu literatür ele alındığında literatürün yaklaşık altı sınıfa ayrılabilir. Bu sınıfların ilki, kavramı etimolojik bir köken incelemesine tabii tutan ve bu nedenle kısıtlı eleştiriler yorumlar sunan sözlük şeklindeki incelemelerdir (Albanidis & Evangelia, 2008; Cassin, 2014). İkinci sınıf, kavramı yalnızca filozof metinleri üzerinden okuyan (Cuffel, 1966; Wood, 2013, s. 68-110) dolayısıyla filozofların temelde yanlış olan ve tarihe karışan müdahalelerini azımsayan okumalardır (Filonik, 2019; Hansen, 2010; Sylvester, 1999). Üçüncü sınıfta, Antik Yunan’da emekle ilgilenmelerine rağmen *eleutheria* gibi emeğin özgürlüğünü doğrudan belirleyen bir kavramı araştırmalarının merkezine almayan dolaylı *eleutheria* araştırmaları bulunur (Balme, 1984; Cartledge, 1988; Kyrtatas, 2011). Dördüncü sınıfta, özgürlükle ilgilenmelerine rağmen, Antik Yunan’da kişi ve polis özgürlüğün ana nitelendiricisi olan *eleutheria*’dan ya hiç bahsetmeyen ya da kavramı yalnızca Antik Yunanca bir kelime olarak içeren araştırmalar bulunur (Finley, 1964; Sears, 2015; Silver, 2006). Beşinci sınıf ise *eleutheria*’yı ya merkezine alan ya da onu Antik Yunan’daki özgürlük tarifleri için bir karşılaştırma ögesi yapan gruptur (Edge, 2013; Janik, 2003; Küçükler, 2019). Bu gruptaki tek eksiklik ise *eleutheria*’yı Antik Çağ’ın oldukça kısıtlı bir aralığına sıkıştırarak şekilde belirli bir dönemde incelemeleri ve dolayısıyla onun modern demokrasilerdeki özgürlüğü etkileyen kurucu özelliğini azımsamalarıdır. Ancak *eleutheria*’yı böylesine tarihsel bir şekilde demokrasilerin tümünde doğrudan siyaset ve siyasal olanın karar verilmesine başat bir yere koyan incelemeleri oluşturan altıncı grup bile (Wood, 2008; Wood, 2013) kölelerin *eleutheria* ile olan ilişkisini ve onların ekonomik varlıklarının özgürlüğü ne derece mümkün kıldığını azımsayarak eksik kalır (Deene, 2011; Vlassopoulos, 2007; Wedin & Wilén, 2020).

Eleutheria’yı inceleyen grupların önemli bir kısmında iki temel seçimin ürettiği eksiklikler vardır: (i) *Eleutheria* nadiren disiplinlerarası okumalara tabii tutulmaktadır ve bu nedenle tümüyle felsefi, hukuki ya da ekonomik bir kavram olarak incelenmektedir; (ii) *Eleutheria* çoğunlukla tarihi bir kavram olarak incelenmekte ve onun modern demokrasilere kadar ulaşan etkisi kritik bir şekilde azımsanmaktadır. Bu makalenin temel amacı metinler arası bu kopukluğun kapsamlı bir eleştirisini sunmak ve literatürde eksik olduğu düşünülen disiplinler, metinler ve tarihler

arası bir *eleutheria* okumasını gerçekleştirmektir. Makale bu nedenle öncelikle *eleutheria*'ya bir bağlam okuması yapacak, onu hem dönemin hem de sonrasının tarihsel koşullarındaki çatışmalar içerisinde değerlendirecektir. Sonrasında Antik Çağ'da ötekileştirilmiş olanların özgürlük ile kurdukları ilişkiye bakılacaktır. Bunu takip edecek şekilde *eleutheria*'nın nasıl kişisel bir özgürlük olmaktan çıkarak *polis*ler arası sıradüzeni belirleyecek siyasi bir karar vericiliğe dönüştüğü incelenecektir. Böylece filozofların metinlerinde ideal olanın tasvirlerinden biri olarak *eleutheria*'dan değil, doğrudan doğruya Klasik Dönem Yunan toplumlarının siyasal düzenlerinde başat bir kavram olarak *eleutheria*'dan söz edilecektir. Araştırma, siyaset üstü kılınmış ve elit metinlerinin okumalarına sıkıştırılmış bir kavram olarak *eleutheria*'yı yeniden siyasetin konusu kılan bir literatür sunarak *eleutheria*'nın ekonomik, politik bir eleştiri ve incelemesini sunmaktadır.

2. *Eleutheria*: Anlamları, Bağlamları ve Yorumları

Foucault, “*Kelimeler ve Şeyler*”de anlamın teşhir de edildiğinden söz eder; kelimelerin ve şeylerin kategoriler, standartlar ve kökenler ile izah edilmesi belirli bir tanımlama içerir ve böylece kelimeler ile şeyler görünür kılındıklarında bu görünen şey müdahale edilmiş bir anlama dair olur (2001). Yani iktidar yalnızca karartmaları, yasakları uygulayan değildir, iktidar aynı zamanda neyi gösterdiğini belirleyecek bir şekilde bir açığa çıkartıcıdır da. *Eleutheria* da özgürlüğü içeren, özgürlükle bağlantılı kavramlardan biri olarak açığa çıkartmalara ve karartmalara birden fazla bağlamda sahne olur: Öncelikle kavramın kendisi, kimin özgür olacağını teşhir eder, bu kavramın kendisindeki teşhirdir. İkinci olarak kavrama müdahalede bulunan düşünürler, siyasetçiler, halklar vardır ve bunlar da kavramı kendi müzakereleriyle yeniden teşhir ederler. Bu bölüm de bu sebeple *eleutheria*'nın anlamları, bağlamları ve yorumları üzerine ayrılmıştır.

2.1 *Eleutheria*: Anlam

Eleutheria, Foucault'nun sözünü ettiği teşhire, daha doğduğu zamanlarda neşredilmişti. Teşhir ettiği anlamlar, temelde aynı egemenliğe atıfta bulunurken birden fazla ifadeye sahipti. Hansen, Antik Yunan'da *eleutheria*'nın anlam ifadelerini şu şekilde sıralamıştır: (1) *Doulos* yani köle olmamak, özgür olmak. (2) Vatandaş olarak doğmak. (3) Tiranlık düzenine tezat olarak demokratik bir özgürlük içinde olmak. (4) Oligarşilerdeki seçkin azınlığa karşıt olarak demokratik yönetimlerdeki sıradan, hatta yoksul ama özgür vatandaş olmak.¹ (5) Sadece demokrasilere özgü olarak yönetmek ve karşılığında yönetilmek özgürlüğüne sahip olmak. (6) Kişi ya da otoritelerin baskılarından özgür biçimde ancak demokratik yasalarla sınırlandırılmış olmak. (7) *Polis* için,

¹ Bu maddede bahsedilen ve makale boyunca sözü edilen demokrasi ve oligarşi geriliminin köklerinin görülebilmesi için erken Helenistik Dönem'de demokrasiyi, oligarşiyi inceleyen şu yol gösterici üç kaynağa bakılabilir: (1) Müller, C. (2018). *Oligarchy and the Hellenistic city*. Börm, H. & Luraghi, N. (Dü.), *The Polis in the Hellenistic World* içinde (s.27-52). Stuttgart: Franz Steiner Verlag. (2) Price, S. (1991). *The history of the Hellenistic period*. Boardman, J., Griffin, J. & Murray, O. (Dü.), *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World* içinde (s. 364-389). Oxford: Oxford University. (3) Raaflaub, K. A. (2010). *Aristotle and Xenophon on democracy and oligarchy*. Los Angeles: University of California Press.

bağımsız olmak. (8) Birey için, arzulara teslim olmamak ya da arzulardan bağımsız kalmak. (9) “İş görmek” zorunluluğundan bağımsız olmak ya da boş zaman özgürlüğüne sahip olmak (2010, s. 2-9). Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Hansen’in konu etmiş olduğu farklı anlamlar, bir izleğe dönüşecektir.

Cassinè göre ise *eleutheria*, özgür olmanın yanında halka ait olmayı da niteler (2014). Yani barbar olanın karşısında yapabilen, edebilen, muktedir olanı nitelerken onun, kendi halkına ait oluşunu da niteler; barbar olmayanın barbar olmayışıyla edindiği özgür olabilmeye işaret eder. Cassinè göre kelime bu doğal gelişim gibi bir ilk anlamla halka ait olmak gibi bir ikinci anlam birbirlerinin içinde böylece bulunur (2014). Burada doğal gelişim tıpkı gövermek gibi kimi insanların da tıpkı dallarda beliren çiçekler, yapraklar gibi belirli bir ağaca ve onun köküne sahip olabildiği için var olabildiği anlamına denk gelir. Özgürlük burada doğaldır, biyolojiktir. Bu varsayımda bazı Yunanlılar onurlu Yunanlık köküne bağlı olarak Yunan kültürünün özgürlüğünü içerirler. Neredeyse tüm metinlerde yalnızca Yunanlıları – dolayısıyla incelememin konusu olan Atinalıları da – içeren ve diğer tüm özneleri reddeden bu kelimenin sesleniş biçimi de böylece ortaya çıkacaktır: “Yönet ki yönetil” gibi bir vatandaşlığa sahip olan Atina vatandaşlığı Roma Tanrısı Janus’un iki yüzünü özgürlükte de var eder. Böylece “Özgür olana ait olan özgürdür” gibi Yunanlılığa, Atinalılığa ve vatandaşlığa atıfta bulunan bir özgürlük kurulu. *Eleutheria*’nın bir başına bireyin özgürlüğü olmayışı ve içerisinde “halka ait olma”yı içermesi de bu metnin neden köleliğe, çalışmaya ve ekonominin Atina’daki alanına ilgi gösterdiğini açıklar niteliktedir. Çünkü *eleutheria*, özgürlüğü tanımlarken kurduğu halkı kölelik, çalışma ve ekonomi ile belirleyen bir bağlamın içerisinde yetiştirir. Atinalılık egemenlikler, haklar ve yükümlülükler ile kurulu bir aidiyettir.

Wood, *eleutheria*’nın başka hiçbir dilde olmadığını söylerken Atina’nın da tarihin başka hiçbir yerinde bulunmayan özgüllüğüne atıfta bulunur (2013, s. 41). Wood’a göre özgürlük, yurttaşlığın bir özelliği olarak yurttaşın asla bürünemeyeceği esareti, ondan azadeliği vurgular (2013, s. 42) ve bu sebeple Wood için *eleutheria* Atina’nın nevi şahsına münhasır demokrasisinden ayırt edilemeyecek bir şekilde *demos*’un efendilerden bağımsız olması anlamına gelir (2008, s. 239). Atina, kendi yarattığı Janus ile ancak birbirlerine bakacak iki yüz yaratmış gibidir. Atina özgüldür, Atinalılık özgüldür ve bu iki özgüllüğün parçası olanlar özgür olabilir. Bu çalışmada bu özgüllüğün nelerde oluştuğu; örneğin çalışmaya, köleliğe, cinsiyete, vatandaşlığa nasıl atıflar barındırdığı incelenecektir. Çünkü *eleutheria* henüz kendi içerisinde bir “halk”tan söz ediyorsa bu halk nelerle kuşanmıştır? Bu halkın vatandaşlığı neleri içermektedir? *Eleutheria*, atıfta bulunduğu halkın kendisini ayrı kıldığı alanlar söz konusu edilmeden, eksik bir izahata sahip olarak noksan kalacaktır. Örneğin, Hansen’in metinlerde *eleutheria* için bulduğu ilk anlam olan “köle olmama”nın sınırı, bu halkın hangi eylemlerinde belirlenir? Çünkü Finley’in gösterdiği üzere dönemin en fazla kölesine sahip olan Atina’da özgürlük, başkalarını köle edebilme anlamına da gelecektir (1964). İncelemenin ikinci ve üçüncü bölümü bu sebeple kölelik ile özgürlüğün ilişkisine ayrılmıştır. Ancak bu ilişkiyi irdelemeden önce *eleutheria*’nın tarihsel arka planını ve özellikle seçkin düşünürlerin bu kavrama getirdiği yüklerden söz etmek gereklidir çünkü Atina’daki halka yönelik de muğlak bir tartışma mevcuttur. Bu sebeple MÖ 5. ve 4. yüzyıldaki

Atina'nın siyasi, ekonomik ve kültürel yapısına *eleutheria* ile ilişkiler üzerinden göz atmak yerinde olacaktır.

2.2 *Eleutheria*: Bağlam

Atina'da halk kimdir? Atina'da halkın kim olduğu noktasında kimin söz hakkı vardır? Bunun için MÖ 5. ve 4. yüzyılda *demos*'un gücünden söz edilebilir ki *demos*'un halkın bir parçası olması, *eleutheria*'ya getirilen anlamları da dönüştürecek bir izlek yaratacaktır.

MÖ 7. yüzyıldan itibaren askeri kuvvet için kaynak oluşturan *demos*'un aristokrasi karşısında güç sahibi olmaya başladığı ve bu gücü Atina *polis*'ini *demokratia*'ya dönüştürecek bir ivmeye dönüştürdüğü söylenebilir (Küçükler, 2019, s. 720-721). Wood'a göre demokrasinin Atina'daki bu evrimi, sivil yasaların ve kimliklerin yükselişini sağlamış yani akrabalığa dayalı ilişkilerin silinmesine sahne olmuş, *polis*'in bu ilişkilerin yerini alan bir yönetime dönüşmesini gerçekleştirmiştir (2013, s. 43). Wood, bu süreçte özellikle önemli yere sahip olan iki reform olarak Solon ve Kleistenes reformlarından ve bu reformlara eşlik eden *isonomia* kavramından söz eder. Wood'a göre, demokratikleşme sürecine işaret eden bu reformlar *themis*'den *nomos*'a geçişi şöyle gerçekleştirmiştir: (1) Solon'un *Seisakththeia* olarak adlandırılan yasaları, toprağa bağlı borçları ve genel borç karşılığı olan kölelikleri kaldırmış, böylece büyük toprak sahiplerine karşı yurttaş köylüler korunabilmiş ve onların köleleşmelerine neden olan zorunlulukların ortadan kalkmasıyla özgürleşebilmişlerdir. (2) Kleistenes reformları ise *demos*'u "*hetairoi*" (yoldaşlar, ortaklar topluluğu) olarak ilan etmiş ve bu şekilde kapalı bir ortaklar topluluğu olan aristokrasinin hükümranlığı kırılmış, yoldaşlık *demos*'a yayılmaya başlamıştır ki *demos*'un buna tepkisi ise kendilerinde tanınan bu gücü korumak olmuştur. (3) Bu reformların gelişimine iştirak eden "*isonomia*"nın modern anlamdaki ifade özgürlüğünü açacak bir şekilde fakir ve zenginlerin eşit katılım özgürlüğünü içermesi, yasalar önündeki eşitliği de demokrasiyi de dönüştürmüştür (2013, s. 45-48). Böylece ortaya çıkan şey, köylülerin ya da kırsaldaki halkın da yurttaş olduğu bir *polis* düzenidir. Halkın kadınları, köleleri ve yabancıları kendi içinden dışladığı ancak aristokrasi ile ekonomik bir seçkin tabakasıyla daralmadığı bir statü böylece vuku bulur. *Polis*'in kendi içerisinde var ettiği ayrımlar bunlardır, peki *polis* kendisini dışarıdan nasıl ayırır? Bunun için *eleutheria*'nın bir kavram olarak çıktığı tarihsel karşılaşmaya bakılabilir.

Burada şu soru sorulabilir: Yunanlıların şanlarını ve tarihlerini kutladıkları bir özgürlük oyununa, olimpiyatların kutsiliğine ve Yunan mekanları ile tarihlerinin hafıza etkinliğine ve Zeus'a ismini verecek olan *eleutheria*'nın (Albanidis & Evangelia, 2008) Atina ile ilişkisi ne ölçüde gerçekleşmiştir? *Eleutheria*, bir karşılaşmanın sonucudur denilebilir. Raaflaub'a göre *eleutheria*, Antik Yunan'da Pers tiranlığının yarattığı korku ile bir karşı kavram olarak ortaya çıkmış ve zenginleşmiştir, bu karşılaşmadan önce *eleutheria* siyasi bir kavram olarak yoktur çünkü kendisinin varlığına ihtiyaç duyulmamıştır (aktaran Edge, 2013). Pers-Yunan, tiranlık-demokrasi, köle-özgür arasındaki bu ayrımda ikincisini öven ve ikincisinin üstünlüğünü, özgüllüğünü savunan kavramların ortaya çıkması bu karşılaşmanın yarattığı infialdendir. Özellikle MÖ

5. yüzyıldaki Pers akınlarının Yunanların kendileri üzerindeki kültürel kimlik tanımları ve düşünceleri üzerinde bir farkındalığa sebep olmuştur (Janik, 2003, s. 11). Platon'un ütopyasında böylesi karşılaşmalara ve bu karşılaşmalardan sağ çıkmaya verilen önem, askerlere verilen öneme dönüşür (Cuffel, 1966, s. 335). *Eleutheria*, bu sebeple tıpkı askerlerin ütopyalardaki egemenliği gibi korkudan da beslenmiş bir ayırım kararıdır. Atinalılara özgü böylesi bir özgürlüğün kurucu bir özelliği, Yunanların kendilerini tanımlayışlarında barbarlardan tamamıyla ayrı olmalarına, herhangi bir ortaklığın bulunamayacağına yönelik ısrarlarıdır. *Eleutheria* bu sebeple barbar ol(a) mamayı anlatır. Yunanlıların nasıl Yunanlılarca köle kılınmaya çalışıldığına ileride değinilecektir. Ancak ondan önce, *eleutheria*'nın yorumları üzerinden *demos* ile seçkinler arasındaki gerilimin ve bu iki unsurun özgürlüğe kattığı anlamların incelenmesi, kölelik ile özgürlük arasındaki nihai ilişkinin takip edilebilmesi bakımından önemlidir.

2.3 *Eleutheria*: Yorum

Eleutheria, Pers tehlikesi karşısında siyaseten yeni yeni kullanılmaya başlanmasının ardından yeni bir çatışmaya sahne oldu. Öyle ki bu çatışma içinde özgürlüğün anlamına yüklenen çoğu zaman sınıfsal anlamlar ile özgürlük, ya *polis*'e zararlı ya da *polis*'in özünü oluşturan kimi tanımlamaları içerdi. *Eleutheria*'nın yani özgürlüğün bu çatışmasını gösteren temel argümanın ise özgürlüğün, kişinin istediğini yapması olarak yorumlanması gösterilebilir. Filonik'in tespitine göre (2019, s. 12) *eleutheria*'nın, "istediğini yapma" olarak değerlendirilmesi, Platon ve Ksenophon gibi düşünürlerin demokrasinin, bilgisizler tiranlığına dönüşmesine yol açacağını söylerken kullandıkları ana temalardan biriydi. Oysa Filonik'in gösterdiği üzere *eleutheria*, Platon ve Ksenophon'un onu demokrasinin kötülüğüyle ilişkilendirmelerinden önce Atinalılar tarafından tiranlığın eleştirisi ve demokrasinin övgüsü için kullanılan bir tanımlamaydı. Tiranlar istediği gibi kendi kişisel çıkarları için *polis*'i yönetirlerdi ve demokrasi bunu değiştirdi yönünde bir anlatı mevcuttu. Buna göre demokrasi karşıtı düşünürler, özgürlüğün barındırdığı gerçek ifadeyi, kendi eleştirilerine uyarlamışlardı.

İsteddiği gibi yaşama ya da istediğini yapma yönündeki anlamın etkisine odaklanmadan önce düşünürlerin bilgiye, sınıflara ve ideale nasıl baktığını incelemek gerek. Aristoteles ve Platon demokrasiyi, özgürlüğü ve *polis*'in bunlarla olan ilişkisini yorumlarken demokratik eşitliği reddetmiş ve orantılı eşitliği önermişlerdir (Hansen, 2010; Edge, 2019). Filonik'in gösterdiği şekilde özgürlüğü tanımlarken kavramsal bir daraltmaya giden bu düşünürlerin demokraside de özgürlüğü daraltmayı seçmelerinde, bilgiyi ve bu bilginin kullanımını belirli hiyerarşilere ayırıyor oluşlarının yeri büyüktür. Wood, bunu Protogoras ve Platon arasındaki fark üzerinden okur. Wood'a göre Protogoras, demokrasi içinde demirciye de söz hakkı verir. Ona göre çıraklık ilişkisi bilginin aktarılışırken bilgi dolanan, öğretilen ve aktarılan bir şeydir ve bilginin bu olağanlığı sebebiyle herkesin diyebilecekleri, aktaracakları ve öğrenecekleri vardır (2008, s. 226-227). Oysa Platon, sanatı, zanaatı, beceriyi ifade eden *tekhne* kavramı ile farklı alanlarda bilgiye muktedir olan özneleri seçer ve böylece farklı alanlarda *tekhne*'ye sahip olanları, bu oldukları alanlarda söz hakkına kavuşturur. Platon'da bilgi, olağan olarak dolaşıma girmez. Bilgiye ancak kimi öznelerce

erişilebilir ve bu ayrıcalıklı ulaşmaya muktedirlerin erdemi övülür, sonuç olarak *politike tekhne* yani politika sanatına, bunun bilgisine sahip olan kişi politika yapacakken demircilik sanatına, demircilik bilgisine sahip olan kişi sadece demir dövecek olur (2008, s. 227-228; 2013, s. 77-94). Bu, bilginin ve ona ulaşanların hiyerarşisidir. Bilginin karar veren özneyi belirlediği, bilgiye muktedir olanın vatandaşlıktaki yükümlülükleri kuşandıkları ve *polis*'in bilenlerin, muktedirlerin, müdahillerin kararlarıyla yürütüldüğü bir çağda *tekhne*'nin getirdiği sınırlamalar aslında Platon'un idealler vasıtasıyla önerdiği şekilde *polis*'in yönetiminden *demos*'un dışlanmasıdır.

Aristoteles'in doğal hiyerarşisi ise yine *demos*'un dışlanmasına yol açacak ikilikleri var eder. Wood'a göre Aristoteles'in yazdıklarında efendi-köle, erkek-kadın, yetişkin-çocuk ikiliklerindeki ilk kavramların üstünlüğüne aristokrat-sıradan, boş zamanı olan-boş zamanı olmayan, koşul-parça, gerekli-saygıdeğer, *kaloikagathoi* – *khrestoi* kavramları eklenir ve böylece *demos*'un şehri oluşturan çoğunluğu, *polis*'te düzenin işlemesi için gerekli ama *polis*'in kendisi için koşul olmayan kitleye dönüşür (2008, s. 255-260; 2013, s. 95-110). Yani *demos polis* için araçsal bir öneme sahip olur; *polis* onlarsız yönetilir ancak onlarsız olmaz.

Burada Foucault'nun anlamların teşhirine ek bir kavram olarak Nietzsche'nin “kara vicdan”ından söz etmek gerekir. Nietzsche, egemenin kendi eylemleriyle bir uzam var ettiğini ve bu eyledikleriyle bir hafıza yarattığını söyler. Nietzsche'ye göre, bu hafızanın önerdiklerinin aksine bir şey öneren her şeyi suçlulaştırılır, hafızanın sürekliliğini sağlayan şeyse egemen olana dönüştürülür ve bu suçlu-egemen ikiliği suçluyu buyruklaştıran bir kara vicdan yaratır (Butler, 2005, s. 71-77). Demokrasi karşıtı bir direncin *eleutheria*'ya müdahale etmesi de bu kara vicdanla gerçekleşir. Demokrasi karşıtı düşünürler, *eleutheria*'ya zamanla farklı anlamlar vermişlerdir. Buna göre, *eleutheria* demokrasi karşıtı metinlerdeki ilk kullanımlarında toplumsal düzensizliğe, aşağılığa atıfta bulunurken sonrasında ayrıcalığa dönüşür ve yalnızca seçkinlerin doğuştan gelen ayrıcalıklarıyla sahip olabilecekleri bir özgürlüğü nitelemeye başlar. Demokrasi karşıtı metinlerdeki ortak tek şey *eleutheria*'nın her seferinde *demos*'u dışlayacak bir şekilde tanımlanmasıdır (Wood, 2008, s. 256). Seçkinlerin tanımlarındaki bu değişim, *demos*'un *polis*'teki gücünün yükselişinden kaynaklanır. *Eleutheria*'yı *demos*'u suçlayacak bir kara vicdana dönüştürmeye çalışan bir tavrın söz konusu olduğu söylenebilir. Oysa seçkin bu tanımlamaların dışında seçkinlerin dayattığı “*arete*”ye (mükemmellik²) karşılık “*eleutheria*”nın (özgürlük³) politikleşmesi, bu kavramların birbirlerine koşut olmaları, sıradan vatandaşların demokraside ısrarcı olmaları ile gerçekleşmiştir (Sylvester, 1999, s. 5). *Eleutheria*'nın anlamını *demos*'lar dayatmıştır denilebilir.

² *Arete*, eski Yunanca'da erdem, fazilet, yiğitlik için kullanılan bir kavramdır. Kavram aynı zamanda *arete*'ye sahip olanlar olarak *aristo*'ya dönüşür ve en iyiler olarak aristokratları gösterir. Türkçede rahat anlaşılabilmesi için mükemmellik ifadesi kullanıldı ancak siyasi yüklü anlamı da düşünüldüğünde aliyi gibi siyasi bir kavram da yahut içindeki istisna vurgusu nedeniyle müstesna da kullanılabilir. Ayrıntılı tartışmalar için bkz: (1) Brown, R. M., & Elliott, J. R. (2022). *Arete in Plato and Aristotle: Selected Essays from the 6th Interdisciplinary Symposium on the Hellenic Heritage of Sicily and Southern Italy*. Fonte Aretusa: Parnassos Press. doi: 10.2307/j.ctv2w8kbjt. (2) Hall, R.W. (1963). 'Arete' in Pre-Platonic Thought. *Plato and the Individual* içinde (s. 34-54). The Hague: Springer. doi: 10.1007/978-94-011-9375-7_3. (3) Vassallo, P. (2004). “arête.” *Philosophy Now*, (45), 7-8.

³ Özgür kavramı elbette ki *eleutheria*'nın yerini alamaz ancak öz ve gür, özü ile gürleşen olarak *eleutheria*'nın öze ve gürlüğe olan bağını önemli bir şekilde vurgular niteliktedir.

Öyleyse mükemmel olan ile özgür olan arasındaki bu koşutluk nasıl ortaya çıkmıştır? Bu, yine demokrasi ile aristokrasi arasındaki gerilimden doğan bir durumdur. Sokrates'in Platon'un aktarıyla *polis*'i yüce bir ideal için tanımlaması, bu yüceliğe layık olanların mükemmel yönetimine atıfta bulunur. Böylece Platon'un *tekhne* ile yönetimi ayrıcalıklara bırakan yönetimi övülür, bunun karşısındaysa Protogoras'ta özetlenen düşünce vardır. Bu düşünce *polis*'i yüce idealler ile değil, sıradan vatandaşlar ile ilişkilendirir ve öyle tanımlar (Wood, 2013, s. 68-77). *Eleutheria*'nın karşısındaki *arete*, *demos*'un dışlanmasıdır. Mükemmele vakıf olmayanların dışlanmasıyla *tekhne*'nin sınırlaması yönetime yansır, özgürlük de ancak bu *tekhne* içerisinde tartışılacak bir daralmaya uğrar; *polis*'in özneleri belirlendikçe bu özneler üzerindeki tahakküm de belirlenir.

“*Eleutheria*”nın özgür adamın yanı sıra soylu olanda bulunmasında, “*eleutheria tekhne*”nin özgür ve soylu kişilerin uğraş alanlarında görülmesinde, “*eleutheria paideia*”nın yani özgür kişiye layık eğitimin de yine soyluluğun getirdiği olanaklarda aranmasında ve bu sayede soylu özgürün kendisini entelektüel gayelere, arkadaşlar ve kamuya hizmete adanmasında aristokratik bir özgürlük yorumu vardır. Bu aristokratik özgürlük yorumu içinde işçilere, özgür olmayanların uğraşlarına yer yoktur. Aristokratlar, hem doğumları hem de bu doğumun soyluluğunun getirdiği ayrıcalıklar ile kazandıkları konumun sonucu tek gerçek özgür kişilerdir (Raaflaub'dan aktaran Sylvester, 1999, s. 9). Böylece özgürlük de ona yetkin olanların payedarı olacak bir ayrıcalığa dönüşmüştür. Latour, egemenliklerin en önemli başarıları karar verilmiş bir merci ve temelde bir kurgu olduklarını karşısındaki öznelere unutturmalarıdır (1993, s. 13-48) derken bilimsel verileri de toplumsal sözleşmeleri de mutlak görmeyi reddediyordu. Çünkü egemenler, gerçeği inşa ederken onu sürekli kendi mutlaklıklarını onaylatan verili değerlere dönüştürüyorlardı. Buradaki unutturma oldukça siyasiydi.

Özgürlüğü, demokratik bir eşitlik ilkesinden aristokratik bir fark ilkesinde bulan böylesi yorumlar, *demos* ile *aristoi* arasında aristokratik bir tercih barındırırlar. Aristokratik bir vurgu ile özgürlüğün karar anı, seçkinlerin özgüllüğüne devşirilirken, kara vicdan ile karar vicdanı birleşir. Demokrasi karşıtlarının önerisi; *demos*'un, özgürlüğe katılımlarını unutturmasıdır. Filonik (2019), Aristoteles ve Platon'da bulunan özgürlük tanımı ile bu filozofların yaşadığı Atina'daki özgürlük tanımı arasında çelişki olduğunu söyler. Özgürlük tartışması bu iki filozofun metinlerinde nadiren geçer, bu tartışma olduğunda da filozoflar özgürlüğü “kişinin istediğini yapabilmesi” olarak tanımlarlar. Her iki filozof da kişinin istediğini yapabilmesinin demokrasinin tiranlığa dönüşmesinde başat rolünü vurgular. Ancak Filonik, döneme ait mahkeme kayıtlarına ve diğer filozofların metinlerine bakar ve bu kaynaklarda “kişinin istediğini yapabilmesi”nin yalnızca olumsuz bir anlamda kullanıldığını görür. Yani dönemin Atina'sı, özgürlüğü filozofların tanımladığı gibi tanımlamaz. Üstelik bu dönemde “kişinin istediğini yapabilmesi” demokrasiyle de değil aksine tiranlıkla ilişkilendirilir. Bu, her iki filozofun da seçici bir kavramsallaştırma yaptığını gösterir. Ayrıca Filonik'e göre (2019, s. 8) Atina'da yasa, evden/haneden ayrı tutulan bir kavram olmadığı gibi Atina'nın özgürlük ile olan ilişkisi de düşünürlerin aktardıkları gibi bireyin şehirdeki mutlak özgürlüğüne dair bir tanım değildi ve hatta bunun tam aksine özgürlük, sıradan insanlar için düşünürlerin tanımlarından hayli ayrılacak bir şekilde yasayla, görevlerle, yükümlülüklerle dolu bir atıfa sahipti. Öyleyse Atina'da özgürlük ile yasa birbirine oldukça

bağlı bir şekilde Yunan olmanın anlamlarıyla kuşanmıştır. Özgürlükler birer rol, konum şartları düzenine bağlı ve bu düzene yönelik gururun yarattığı vatandaşlık idealiyle kurulmuşlardır.

Eleutheria'nın *polis*'teki aristokrasi ve demokrasi arasındaki yönetim gerginliğinde dönüştüğü, daraldığı ve sonuçlandığı anlamların incelemesinde bu iki kanat arasında da ortak bir şekilde dışlanan bir öznenen söz edilebilir; "köle". Köleliğe bu dönemde yüklenen değerlerin tarihsel etkisi oldukça önemli olduğundan, köleliğin Antik Yunan'daki konumu, bağlamı ve etkileri izah edilmeden özgürlüğün açıklanması bir hayli güçtür.

3. Kölelik ve Yurttaşlık: Wood'un Yurttaş-Köylüsü, Çalışmanın Değeri, Bir Köle Toplumu Olarak Atina

Orwell'in 1984 kitabında Okyanusya'nın temel propagandalarından biri "Özgürlük köleliktir" argümanıdır ve bu argüman görüleceği üzere özgürlük fikrini kişinin mülkiyetine zararlı bir sorun olarak görür. Özgürlük ile köleliğin bu propagandada bir araya gelmesi tesadüf değildir. Dil, yüklü anlamlarının tanımlara etkisi ile özgürleşeni denetim altına alan bir özgürlüğü öne sürer; özgürlük kavramı Antik Yunan'dan beri kölelikle irtibatlı olduğu için özgür olanı denetleyen, özgürlüğü gözetleyen bir yapıya sahiptir ki örneğin siyahilerin özgürleşmesi süreci denetlenen, gözlenen, sorgulanan bir siyahi ötekiliğe sahne olmuştur (Woods, 1999). Özgürlük rollerle böylece kuşanmıştır; özgür olan denetlenendir. Özgürlüğün köle olan ve ol(a)mayan ile irtibatının ilişkilerine bakmadan önce Wood'un yurttaş köylüsüne, buna getirilen başlıca eleştirilere ve kölelik ile özgürlüğün iş ile irtibatına bakmak yerinde olacaktır. Özgürlüğün vatandaşlıkla irtibatının ortaya çıkartılması ve köleliğin bu süreçteki konumunun izahı amaçlanmaktadır.

3.1 Yurttaş-Köylü: Wood, Atina Demokrasisinin Biricikliği

Atina'yı köle ekonomisi olarak tanımlamak mümkündür ve sonraki bölümde Atina'yı bu merkezde incelemeyen önce Wood'un köle merkezli okumalara yönelik eleştirisine yer vermek tartışmayı derinleştirecektir. Çünkü Wood'un eleştirisi, bir yandan Atina'daki toprak-vatandaşlık ilişkisini göz önüne çıkartırken diğer yandan da özgürlüğün çağdaş tanımlarına Atina üzerinden bir eleştiri getirir. Bu çalışma nihayetinde Wood'un araştırmasının köleliğin *eleutheria* ile bağımlı göz ardı eden bir eksikliğe sahip olduğu argümanına katılır. Ancak bu Wood'un *eleutheria* incelemesini tümüyle terk etmek anlamına gelmeyecektir. Wood'un çağdaş özgürlük eleştirisinin *demos*'un efendisizliğini modern demokrasilere getirilecek bir eleştiri olarak okuyor olması, *eleutheria* incelemelerine nadide bir katkı sağladığı için burada işlenecektir.

Wood, Yunanlıların köleliği değil özgür emekçiliğini icat ettiğini söylerken Antik Yunan'a yöneltilen bakışın dönüştürülmesi gerektiğini önerir (2008, s. 213-218). Wood'a göre Antik Yunan çalışmalarının kölelik üzerine odaklanmalarının sebebi, Amerikan Devrimi'nin etkisi başta olmak üzere liberal değerlerle yüklü bir özgürlük tanımını barındırmasıdır. Atina'daki köylü-yurttaş, siyaseten oluşturulmuş mülkiyetlerle kuşanmış bir üst sınıfın sömürsünden

azade bir şekilde var olur ve bu sayede yurttaşlığın daraltılmadığı, ekonomik eşitsizliklerin siyasi alandan dışlanmadığı bir *polis*'te demokrasiye katılımıyla ekonomik eşitsizliğin de aşılmasını pekiştiren bir özgüllüğe sahip olur (2008, s. 211-274). Wood, Atina'nın güncel artı değeri gasp etme ekonomilerinden oldukça ayrı olduğundan söz eder. Bu farklılık onu gasp etmenin siyasi temsillerinden de oldukça ötede bir demokrasiye dönüştürür. Wood'a göre modern demokrasileri de etkileyen ekonomi yapısı, büyük topraklara bölünmüş az sayıdaki efendinin egemenliğinde çok fazla köleyi, çok borçlu köylüyü ve yayılmacı bir yönetimi içeriyordu. Oysa Atina'da küçük topraklara sahip çok sayıda yurttaş vardı ve bunlar az köleli, borçsuz köylülü demokratik bir yapı oluşturuyordu. Artık değerın gasp edilmemesi kritikti (2008, s. 220-223).

Wood'un analizi, *eleutheria* ile *demos*'un ilişkisini ve neden *eleutheria*'nın tarihin başka bir dilinde bulunamıyor olduğunu göstermek için yerinde bir izlek kuracaktır. Wood, özgürlüğün Antik Yunan ve Anglosakson geleneğindeki anlamlarını incelerken birbirinden oldukça farklı iki ayrı özgürlük bulur. Bu temel olarak kölelik, özgürlük ve demokrasinin bağlandığı bir alan olan ekonominin siyasi alandan dışlanıp dışlanmamasında ortaya çıkan bir farklılıktır: Wood'a göre yurttaşlık antik demokrasinin kurucu kavramıysa, Amerikan demokrasisinin başat olduğu liberal demokrasinin kurucu kavramı lortluktur. Çünkü Atina yurttaşı efendisizdi, herhangi bir ölümlünün hizmetçisi değildi. Ayrıca Solon, Kleisthenes gibi yasa koyucuların reformlarıyla gücü öne çıkartılmıştı ve konumu, herhangi bir aristokrat seçkin sınıfa hizmet borcuyla tanımlanmıyordu. Antik Yunan'da yurttaşlığın gerekliliği olan *eleutheria* yurttaşın efendilikten azade olmasını içeriyordu. Oysa Anglosakson demokrasinin Magna Carta'sı efendisi olmayan *demos*'un değil, efendilerin kendi feodal ayrıcalıklarının pekiştirmeye yönelik lord özgürlüğünün kraliyet iktidarından ve halk yığınlarının müdahalesinden bağımsızlaşmasına yönelik bir anlaşmaydı. 1688'in tarihsel dönüm iddiasına eşlik edecek bir şekilde Anglosakson geleneğinin sürekli atıfta bulunduğu bu vurgular demokraside varlıklı sınıfın ayrıcalıklarını, mülklerini ve hizmetçilerini keyfi kullanma özgürlüklerinin temsiliydi. Örneğin "*isegoria*"nın konuşma özgürlüğü olarak açıklanabilecek içeriği, Atina'da fakirin de zenginler kadar demokrasiye katılımını vurgulayan bir eşitlikten Amerikan demokrasisinin kavram daraltmasıyla basitçe "ifade edebilme özgürlüğü"ne dönüşecekti. Birinde Atinalı vatandaş kendi sesiyle demokrasiye dahil olurken ikincisinde bu sesin artırılması, temsillere bölünmesi ve bu temsillerde eşitlik önerisi sunulması vardı (Wood, 2008, s. 238-251). Wood'a göre tanımlardaki bu değişikliğin nihai sonucu ise yurttaşın hareket alanının daralması olmuştur:

Siyasal ayrıcalıkların yararları, yerini katıksız "iktisadi" avantaja bırakmasıyla, kapitalizm, gücün düzlemini lordluktan mülkiyete çevirerek halkın statüsünü daha az göze çarpar hale getirdi. Bu, sonuçta yeni bir demokrasi biçimini mümkün kıldı. Klasik cumhuriyetçilik, varlıklı seçkinler ve emekçi yığınlar sorununu, yurttaş kitlesinin kapsamını sınırlayarak çözdü (aynı Atina oligarşisinin yapacağı gibi). Kapitalist veya liberal demokrasi ise yurttaşlığın kapsamını, onun gücünü sınırlayarak genişletecekti (Romalıların yaptığı gibi). Birisi varlıklı sınıfların, emekçi yığınları yönettiği, aktif ama herkese açık olmayan bir yurttaşlık önerirken, öbürü kapsayıcı ama büyük ölçüde pasif

bir yurttaş kitlesini amaçladı. İkincisi hem seçkinleri hem yığınları içeriyordu ama yığınların yurttaşlık açısından hareket alanı dar olacaktı (Wood, 2008, s. 242).

Eleutheria, “halka ait olan” anlamını da içeren bir özgürlük kavramıdır. Dolayısıyla doğal gelişen kişinin tıpkı bir çiçek ya da dal gibi kaynak olarak yetiştiği şey halkıdır yani kişinin özgürlüğü onun ait olduğu halk ile bellenir. Wood’un analizinde yurttaş-köylünün katıldığı, dönüştürdüğü, sürdürdüğü bu egemenlik, Janus’un iki yüzü gibi işler ve katıldığı özgürlük ona özgürlük olarak döner. Atina’da özgürlüğün sürekliliği böylesine katılımcı bir anlama sahiptir. Oysa Wood’un incelediği üzere Amerikan Anayasası henüz ilk cümlelerinde “biz, halk olarak” dediği anda halk artık Atina’daki gibi *demos*’un etkin olduğu yurttaş topluluğunun siyasal bir toplumdaki paylaşımını ortaya koyan özen olmaktan çıkacaktır ve bunun aksine bir kanaatte kamusal alanda merkezi devletçe temsil edilen, birbirlerinden kopuk bireylerin toplamına dönüşecektir (2008, s. 254-255). *Eleutheria*’ya Wood’un verdiği anlam burada billurlaşır: *Eleutheria* özünde çalışıp-çalışmamaya karar verebilme özgürlüğüdür, zorunlu olarak bir başkasına çalışmaktan azade oluştur ve bu sebeple ekonomik eşitsizlikle perçinlenen bir toplumsal eşitsizliğin önüne geçebilir nitelikteki özgürlüğü anlatır (2008, s. 43). Diğer tüm yurttaş-emek ilişkilerinden farklı olarak borcu üreterek yurttaş emek ilişkisinin sömürülenine dönüştürmeyen bu ekonomi, demokratik eşitliğin pekiştirici kuvvetine dönüşecektir. Bu pekiştirici kuvvetin en önemli reformu olan Solon reformlarının etkisi köylülerin tüm varlıklarının borç etrafında kurulmasını önlemektir. Solon reformları ile Atinalılar borçtan ve borçla birlikte köleye dönüşmekten azade olmuşlardır (Finley’den aktaran Cartledge, 1988, s. 36). Peki, Wood’un yurttaşlık, köylülük, borçsuzluk ve *eleutheria*’da birleşen bu biricik Atina analizine gelen eleştiriler nasıl bir çerçevede toplanır?

Jameson’a göre Wood’un analizi; köleliğin tarımdaki önemini azımsarken Atina’nın daha fakir tabakasında geçimini güç bela sağlayan köylülerin sayısını ise çoğumsamaktadır (Wedin & Wilén, 2020, s. 7). Bir odak olarak köleliğin seçilmesinin vatandaşlık, ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi göz ardı ettiren ve dolayısıyla liberalizmin tanımladığı paradigmatları olumlayan bir alana kaydığını söyleyen Wood’un eleştirisinin, kölelerin ve tarımda çalışmayan yurttaşların *polis*’e etkisini dışlayan bir analize de konu olmasının sonucu vatandaşlığın bulanıklaştığı, köleliğin Demokritos’un kılıcı gibi sürekli bir tehdit olarak siyasete müdahil olduğu bir etkiyi ıskalama olur. 20. yüzyıldan önceki neredeyse tüm toplumların tarım toplumları olduğu göz önüne alındığında Wood’un incelemesinde tarımı merkeze alan bakış, hem doğru hem de yanıltıcı bir içeriğe sahip olur (Vlassopoulos, 2007, s. 49). Oysa özellikle Atina’da zanaatkarlar, maaşlılar, gemiciler, dükkân sahipleri gibi iş kolları *polis*’in vatandaşlığında, alanlarında ve yasalarında önemli rol oynamışlardır (Vlassopoulos, 2007, s. 34). *Polis*’in vatandaşlarını köylü-yurttaşları önceleyecek şekilde daraltmanın yanı sıra köleliğin dışlanması da Wood’un analizini sorunsallaştırır. Bu çalışmanın ilerisinde de değinileceği üzere, Antik Yunan’da kölelik öylesine merkezi bir konumdaydı ki neredeyse tüm anlamları etkileyecek bir ötekinin kaynağını oluşturuyordu. Burada yurttaş-köylülük demokrasiyi pekiştiren bir özgürlüktür ve bu doğrudan doğruya onun katılım eşitliğini sağlar. Oysa liberalizmin özgürlük kavramında borca yer verilmemesi, özgürlüğün ekonomik daralmalarının söz konusu edilmemesi bu katılım eşitliğinin de yokluğuna neden olur. Wood’un

bu iki cümlede özetlenen *eleutheria* yorumu nadidedir. Ancak özgürlüğün, köleliği böylesine azımsayan bir şekilde incelenmesinin çelişkisi de ortadadır. Peki, Antik Yunan'da köleliğin konumu ve kölelerin *eleutheria* ile ilişkisi neceydi? Bunun tarifine girişmeden önce Antik Yunan'da emeğin anlamına bakmak gerekli. Çünkü iş bir yandan boş zaman, egemenlik, özgürlük gibi kavramlarla doğrudan bir ilişkiye sahipken bir yandan da ona yüklenen anlamlarla tıpkı *eleutheria*'daki aristokrat ve demokrat yorumlar gibi *polis*'teki sınıfsal ve tarihsel gerilimi gösteren bağlamlara sahiptir. Köleliğin ve özgürlüğün iş (*ponos*) ile irtibatı irdelenmeden Atinalı özgürler ve kölelerin *eleutheria* ile ilişkisinin incelenmesi güçleşecektir.

3.2 *Polis*'te Emek: Onurlu Olanın Onurlu Eylemi

Atina'da emek nasıl tanımlanıyordu? Onun özgürlükle ilişkisi nasıldı? Bu iki soruya, iki aşamalı bir yanıt sunulabilir.

İlk aşama, Aristoteles ve Platon'un emek ile ilgili düşüncelerine ihtiyaç duyar. Burada, iki düşünürün emeğin yalnızca belirli türlerini olumladıklarını, bunun dışındaki emeği uygulayan insanları yönetimden dışladıkları tezini içeren literatür derlenecek. İkinci aşama ise Wood'un yurttaş-köylüsü ile Aristoteles ve Platon'un bu dışlayıcılıklarını karşılaştırılmasına ve bu iki düşünürün emek tanımlarının nasıl aristokratik bir epistemoloji ve ontoloji kurguladıklarının analizine ihtiyaç duyar. Burada literatüre dair bir eleştiri de sunulacaktır. Nihayetinde bu iki aşamalı yanıtın ana argümanı şöyle özetlenebilir: (i) Evet, Aristoteles ve Platon'da emek her zaman doğrudan seçkin bir şekilde aşağılanmaz; (ii) Ancak aristokrat sınıf dışındaki emeğin *polis* yönetimine sirayet etmesi ideal bir yönetim için bir tehdit olarak görülür. Bu argümanları çözmek için öncelikle bu iki düşünürün emek ile ilgili düşünceleri özetlenmeleri, bu düşüncelerde aristokratik dışlamalar gören literatürden söz edilmeli ve nihayetinde Wood'un yurttaş-köylüsü vasıtasıyla bu bölüm çözümlenmelidir.

Başlangıç sorusu olarak şu sorulabilir: Aristoteles ve Platon'da emeğin konumu neydi? Literatürdeki genel kanı, Aristoteles ve Platon'da özgür kişinin emeği ile köle kişinin emeğinin ayrıldığına yöneliktir. Bu kanı şöyle özetlenebilir: İnsana boş zaman ve özgürlük sağlayan, bilgeliğe ve ustalığa dayalı olan emek, iki filozofta da övülür (Cholbi, 2023). İnsanı köleleştiren ya da köle insanın yaptığı emek ise her ikisinde de hor görülür (Okyere, 2017, s. 89-91). Öyle ki Platon'da emeğin toplumda ideal dağıtımı, organik bir paylaşım vasıtasıyla toplumsal birliği sağlayabilecek bir kuruculuğa bile sahip olur (Ağaoğulları, 2004, s. 235; Silagadze, 2019). Aristoteles'te ise başkası için var olmayan insanın emeği olumlanır, Aristoteles'te böylesi bir emek insanın ruhuna uygun şekilde çalışması neticesinde erdemlidir ve insanın ereğini gerçekleştirmesini sağlar (Aristoteles, 1985, s. 18; Aristoteles, 1997, s. 19). Öyle ki Aristoteles'teki bu emek tanımını eşitleyici bir *telos* tanımı şeklinde, Marx'ın özgürleştirici emeğinin felsefi köklerinden biri olarak gören okumalar dahi vardır (Castoriadis & Arato, 1978, s. 683-718). Bu örneklere göre her iki düşünürde de işin yalnızca belirli bir türü aşağılanır. Özgür insanın onurlu eylemi şeklinde olan işlere yönelik bir

aşığılama yoktur. Antik Çağ Atina'sında emeğin konumu, elbette ki bu iki düşünürün dışında örneklere de sahiptir.

Atina'da iş, hiçbir zaman Protestan ahlakın işi merkeze aldığı kadar merkeze alınmadı ancak bu, işin tümüyle aşığılanması anlamına da gelmedi (Balme, 1984; Sylvester, 1999; Wood'dan aktaran Sylvester, 1999, s. 13). Hatta vatandaşın emeği ile yükselmesi, kendini hem *polis* hem de Tanrılar önünde kanıtlanması övülen, yüceltilen bir şey olarak bile görülebiliyordu ve bu sebeple “*ponos*”un (iş, emek ya da çaba) bu şekline yönelik genel kanı oldukça olumluydu (Verboven, 2012). Hesiodos'un “İşler ve Günler” adlı eserinde (Balme, 1984, s. 141-142; Silver, 2006, s. 262); Solon, Miletoslu Thales gibi politikacıların ifadelerinde (Balme, 1984, s. 143); kimi el işi eserlerin arkeolojik incelemelerinde ve Perikles'in konuşmalarının yer aldığı metinlerde (Sylvester, 1999, s. 12-13) işin övülüşüne yönelik örnekler bulunabilir. Köleliğin yanı sıra para karşılığı işçiliğin de Atina'daki emeğin çoğunluğunu işgal ettiği böylesine bir toplumsal düzende işin aşağı görülmesi olası da değildir (Silver, 2006, s. 261). Peki, bu durumda Aristoteles ve Platon'un düşüncelerinde emeği dışlayan içerik nerededir? Bu ara bölümde, söz konusu iki düşünür neden bahse konu oldular?

Burada kritik olan her iki düşünürün de ideal toplum tanımları yaparken yaşadıkları tarihe müdahale etmeleridir. Tıpkı ilk bölümdeki “Eleutheria: Bağlam” alt başlığındaki gibi bir taraflılık burada da vardır. Aristoteles ve Platon nasıl ki *eleutheria*'yı tanımlarken bunu kendi düşünüş yapıları için oldukça taraflı bir şekilde yapıyorlarsa emeğin belirli türlerinin aşağı oluşuna da zaman zaman aynı müdahaleleri yaparlar. Örneğin Aristoteles, Ksenophon ve Platon gibi düşünürlerin eserlerinde belirli bir tür emeğin, özellikle de beden emeğinin aşağı bir konumu vardır. Böylesi işlerin kendisi aşağı olmakla kalmazlar, işlerle tanış olanlar da işleriyle birlikte aşığılaşırlar. Öyle ki Aristoteles ve Platon işçilerin tüm zamanlarını işe ayırıyor olmaları sebebiyle kendilerini yetkin bir vatandaş kılacak boş zamana sahip olmadıklarını, bu sebeple bu boş zamana sahip aristokrasinin yönetimde yer alması gerektiğini söylerler (Cuffel, 1966, s. 337). Platon için işçinin bedeni, işi sebebiyle bozulurken ahlakı da boş zamanın yokluğunda gelişemez. Aristoteles içinse ideal hayatın kaynağı ve sonucu olan mutluluğa ancak boş zaman sayesinde ulaşılabilir ancak işçilerin boş zamanı kısıtlıdır (Sylvester, 1999, s. 8-9). Aristoteles de Platon da işin belirli bir türünü aşığılıırken bunu Antik Çağ Atina'sının genel hatlarından çok daha geniş bir düzlemde gerçekleştirirler (Silver, 2006). Özellikle Ksenophon ve Platon'un eserlerinde *demos*, *polis* için bir külfet ve mağduriyet olarak görülür, her iki düşünür de tarihi incelerken bu taraflılığı barındırırlar (Balme, 1984, s. 145-147). Hakeza Aristoteles'te de onun eserlerinin tümüne yansıyan tutarlı bir bilgi-emek-varlık ilişkisine rastlanmaz; bunun yerine emek, *poesis*, siyaset arasındaki hiyerarşinin nasıl kurulacağına yönelik tutarsız tanımlar vardır (Nederman, 2008, s. 20-25). Bu nedenle bu düşünürlerin emek hakkında kimi eserlerinde söyledikleri tanımlara bakmak yetersiz olabilir. Bunun yerine Antik Çağ'ın tarihsel, düşünürlerin ise siyasal içeriklerinin karşılaştırmalı bir okuması yerinde olacaktır.

Makalenin *eleutheria*'yı temel almasının merkez nedeni de burada belirir: Emeğin özgürlüğünün nasıl tanımlandığı ile yöneterek yönetilmeye tabii olanların nasıl tanımlandığı arasında doğrudan

bir ilişki vardır. İlk bölümde sunulan Aristoteles ve Platon'un *eleutheria*'yı dışlayıcı bir şekilde belirli bir sınıfın yararına tanımladığı argümanı takip edildiğinde bu ara bölümdeki sorunun cevabı da belirir. Bu iki düşünürün özgür insandan ne kastettiği onların özgür emekten ne kastettiğini de gösterir. Wood'un gösterdiği üzere Aristoteles ve Platon'da ekonomik özgürleşme tarifleri yer almaz, bunun yerine ekonomik olarak özgür olanın ereksel durumundan söz edilir. Oysa Wood'a göre (2013, s. 41-110) Atina'da yurttaş-köylünün borçluluğunun bertaraf edilmesi Atina demokrasisine doğrudan katılabilecek bir özgürleşme var etmişti; yani, borçlarından kurtulan önemli bir kitle siyasetle ilgilenebilecek bir konuma gelmişti. Burada eşitliği ve özgürlüğü önleyen şey, kişilerin varlıklarından kaynaklanan doğal farklar değil, ekonomik bağlılıklardan kaynaklanan yapay eşitsizliklerdi. Aristoteles ve Platon'da çelişkili, dağınık ve silik bir şekilde bulunan emek tanımlarının kökünde bu argümanın yokluğu bulunabilir. Makale boyunca her iki düşünürün de özgürlüğü, *demos* değil *aristoi* temelli bir tanıma sıkıştırılmaları ve önemli ölçüde demokrasi karşıtı bir epistemoloji ve ontoloji inşa etmeleri bu ayrımın temelindeki görece seçkin farkı gösterir. *Eleutheria*'nın bağlam okumasında bunun örnekleri verildiği için bu bölümde argümanlar ve örnekler yinelenmeyecektir.

Peki, özgür olamayanların tüm bu süreçteki konumu nasıldı? Wood'un yurttaş-köylüsü makaledeki tüm bu eleştirilere cevap verir mi? Bu sorulara cevap verebilmek için Wood'un azımsadığı köleliğe ve köleliğin Atina'daki konumuna bakmak gerek. Bunun için öncelikle köleliğin Antik Yunan'daki etkisine ve kölelikle nasıl bir hiyerarşi ile kurulduğuna göz atılmalıdır. Köleliğin tarihsel geçmişi, egemenlikle bağlantısı ve *eleutheria*'daki doğal gelişim bağlantısının belirli çerçevelerle sunulması, incelemenin son bölümündeki kavramların temelini de var edecektir.

3.3 *Polis*'te Kölelik: Egemenlik, Olasılık ve Özgürlük

Antik Yunan'da köleliliğin, şehrin önemli bir nüfusunu yabancı kölelerden oluşturacak şekilde ortaya çıkması iki tarihsel izlekte bulunabilir: (1) Ancak belirli bir sermayeleştirme sınırına dayanan toplumlar bunu kölelerin kitlelerce sermayeleştirmesine dönüştürebilir ki bu uygun pazarların, yolların, ticaretin kurulmasını gerektirecektir (Kyrtatas, 2011, s. 94). (2) Ancak kendi topraklarında yeterince ucuz ve karşılanabilir emek gücünü bulamayan toplumlar, bunu aramak için dış köleleştirmeye yönelebilir (Beringer'den aktaran Kyrtatas, 2011, s. 94) ve Antik Yunan'ın egemen *polis*leri Atina ve Sparta'da bu iki etken ortaya çıkmıştır.

Wood'a yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir nokta da burasıdır. Kölelik Yunan şehirlerindeki zenginlerin zenginleşmelerine, orta hallilerin konumlarını korumalarına yardımcı olarak egemenlerin egemen kalmasını var edecek bir sisteme dönüşmüştür. Böylece kölelik, Antik Yunan Döneminin özgün olmasa da özgül üretim yöntemi kılınmıştır (St. Croix'ten aktaran Kyrtatas, 2011, s. 110). Bunun yanı sıra Antik Yunan ekonomileri özgür emeğin kendi sosyal, politik ve askeri sistemleri ile var edemeyeceği bir emek gücünü oldukça önemli bir köle sayısı ile gerçekleştirmiştir, bu öylesine aşkın bir kâr sistemi yaratmıştır ki "*chattel slavery*"⁴ yeri

⁴ Türkçede anlamı karşılayan bir çeviri olmadığı için İngilizcesi kullanılacaktır.

doldurulamayacak bir sistem olarak tüm Antik Yunan dünyasına yayılmıştır (Kyrtatas, 2011, s. 107). Yani hem *polis*'in içindeki özgür halkın hem de *polis*'lerin birbirleri arasındaki ilişkinin oldukça önemli bir değişkeni köleliktir.

Cuffel, Antik Yunan düşüncesinin özgüllüğü sebebiyle bu dönemdeki köle tanımlamalarını kategorize etmenin oldukça güç ve sorunlu olabileceğine yönelik bir uyarıdan sonra köleliğin Antik Yunan'daki anlamını şu genel çerçevelere ayırdığını söyler: (1) kaderin sonucu olarak kölelik; (2) aşağı olanların adil konumu olarak kölelik; (3) sermaye olarak kölelik; (4) insanın kendisine ve arzularına köleliği (1966, s. 323). Görüldüğü üzere kölelik sürekli bir şekilde aşağılığa atıfta bulunur; insanın egemen olarak köle olması mümkün değildir. Öyle ki Vlassopoulos'a göre köleliği ifade etmek için kullanılan kelime, "*douleia*" yasal bir sahipliğe değil toplumlar arasındaki iktidar ve zenginlik farkından doğan doğal bir egemenlik ilişkisine atıfta bulunur ve bu sebeple Atinalılar başta olmak üzere Yunanlılar köleliğin olmadığı bir toplumu, ütopyalarında bile tahayyül edememişlerdir. Daha zengin ve güçlüler oldukça kölelik de olacaktır ve daha zengin, daha güçlü olmak, doğanın bir parçası olarak hep var olacaktır (2011, s. 120).

Kölelik nasıl bir hiyerarşide kurulmuştur? Örneğin, Aydınlanma Çağı'nın köleleri birer kesik damar gibiydiler, yaşamlarının her anı efendilerinden tamamıyla ayrı bir şekilde ve neredeyse yalnızca kölelere "reva görülen" işlere bölünmüştü; giyimlerinden konuşmalarına kadar tüm varlıkları kamusal alanda belirli rollerle kuşatılmıştı, dolayısıyla görünür görünmezlerdi (Galeano, 2014). Atina'da ise böylesi keskin bir ayırmadan söz etmek güçtür. Atina'da köle ile özgürün arasındaki fark, işler üzerinden yahut işlerin statüsü üzerinden değil işi yapanların türleri üzerinden ortaya çıkıyordu, onurlu eylemleri özgür insanlar özgürlükleriyle yapıyorlardı (Cuffel, 1966, s. 330-331; Finley, 1964, s. 239). Bu sebeple Atina örneğinden izlenebilecek Antik Yunan'da köleler ile özgür insanların yaptıkları iş arasında kesin iş bölümleri bulmak güçtür. İşler değil, bu işi yapan özneler bölünecektir. Örneğin aynı işi yapan özgür ile kölenin ilişkisinde köle, tamamıyla bir araca dönüştürülecektir, "biri" olmaktan çıkıp "şey" kılınacaktır (Davis'ten aktaran Cartledge, 1988, s. 35). Öyle ki Aristoteles'te köle efendisinin bir parçasına, onun buyruğuna dönüşmüştür (Cuffel, 1966, s. 360). Köle ile özgür efendi arasındaki ilişki, bir emekçinin yönetilmesi yahut bir yasal sahiplik değil, bir insanın başka bir insana egemen kılınmasıydı (Cuffel, 1966, s. 338; Kyrtatas, 2011, s. 106; Vlassopoulos, 2011). Bu sebeple köle özgür olamaz. *Eleutheria*'daki "doğal gelişim" burada billur bir köke kavuşur. Cassin, *eleutheria*'nın yeşermeye, ortaya çıkmaya bu denli atıfta bulunmasında doğal olana dair bir yargı bulur; özgür olan özgür olmaya varır (2014). Yani özgür bir halka ait olan, özgür olacaktır. Bu, köle olan halka ait olanın daimi köleliğini de gösterir. Doğal gelişim, kendi içerisinde bir ereksellik taşır. Vincent van Gogh, "*Patates Yiyenler*" (1885) tablosunun tamamını patatesin doğal renklerinde çizer çünkü ona göre patates yiyenlerin evreninde başka bir renk bulunamaz hale gelir. Her şey patatesten uzaklaşır yahut patatese döner. *Eleutheria*'da da kölelik böyle tanımlanır, köle yalnızca kölelikten uzaklaşır ve yalnızca köleliğe döner çünkü van Gogh'un resminin adı gibi henüz tanımlanırken sınırlandırılmıştır. Köle, halka ait değildir; halkın sahip olduğudur. Aidiyet ilişkisi ters kurulmuştur. Ancak elbette ki kölelik Antik Yunan'da kendilerini egemen olarak tanımlayanlar için bile sürekli bir olasılıktı. Onu, doğal

bir hiyerarşi olarak tanımlayan Platon gibi filozofların fetih altında köleleşmesi olasıydı, *polis*'ler nezdinde özgürlüğe de bu nedenle bakmak zaruridir.

4. Polis'in Bekâsı: Bulanık Alanlar ve Egemenlik

Antik Yunan'da köleler özellikle ticarete tarıma nazaran daha görünürlerdi ancak kölelik herhangi bir alana daralmamış ve hangi iş kolu olursa olsun her özgür insanın yanında yahut emrinde köle(ler) bulunmuştu (Harris'ten aktaran Kyrtatas, 2011, s. 100-102). Köleliğin böylesine mutlak bir şekilde her yere yayıldığı Antik Yunan'ın şehirlerinden biri olan Atina'yı inceleyen Vlassopoulos'e göre, Atina'ya yönelik akademideki incelemelerin ya Platon, Arisoteles gibi düşünürlerin eserlerine yahut kimi elitist kayıtlar üzerinden – elitist bakışları önceleyerek – ve dolayısıyla elitist deneyimlere ya da tarım merkezli bir analize – ki kendisine göre tarımın önemi tartışılmaz ama biricik de değildir – odaklanan incelemeleri Atina'nın biricik yanlarını ıskalamıştır (2007). Bu sebeple, kölelerin toplum içerisindeki hareketliliğini ortaya çıkartan etkenlerin incelenmesi ve bunların belirli kavramsallaştırmalara uğraması gereklidir.

4.1 Bulanık Alanlar: Özgürlüğe Sızan Köleler

Timofeeva (2017), zombi imgesinin tarihsel kökü olarak Haiti'deki sömürgeciliğe bakar. Ona göre özgürleşmelerinin nihai anının ruhlarının Afrika'ya dönmesi olan siyahi kölelerin sömürücülerce zombileştirilerek bundan da alıkonulmaları ölemeyen ölümler olarak zombileri var etmiştir. Böylece siyahiler sonsuza kadar sömürülecek ve özgürleşmelerinin her pasesi ellerinden alınmış nesnelere dönüşeceklerdir; zombilikse bu tekririn bir tezahürü olarak tarihe sızacaktır. Antik Yunan'daki köleler de henüz yaşamlarında araçlara, aşağı olanlara, sessizlere dönüştürülmüşlerdi ve Yunanlıların ütopyalarında da tıpkı yaşamdan döndürülen siyahiler gibi sonsuza kadar kölelikle nakşedilmişlerdi. Ancak köleler tıpkı Haiti'nin siyahileri gibi bu pasif konumlarıyla yetinmemişler ve özgürlükle irtibata girişmişlerdir. Atina'da kölelerin *eleutheria* ile ilişkisini tamamiyle pasif olan özneler olarak kavranmalarına bu sebeple son dönemde bir itiraz mevcuttur. Atina'nın özgül toplumsal yapısının içerisinde hareket edebilen, bu yapıda özgürlüğü üzerine müzakerelere girişen ve özgürleşen köle üzerine yeni okuma önerileri öne çıkmaya başlamıştır.

Kölelik her ne kadar Antik Yunan'da çok sayıda kavramsallaştırmaya konu olmamışsa da kendi içinde belirli farklılıklara sahipti. Öyle ki bu köleler arasındaki farklılıklar onların konumlarına yönelik müzakerelerini etkiliyordu. Örneğin Finley, köle isyanlarının *chattel slavery*'ler tarafından nadir ve zayıf bir şekilde çıkarıldığını oysa borç köleleri ve Sparta'daki politik sisteme özgü *heiot'*larda isyanların oldukça görünür olduğundan söz ederken, kölelerin konumlarının onların bu konumlar üzerine münakaşaları etkilediğini belirtir (1964, s. 236). Devamında da bu isyanların hiçbir zaman köleliği ortadan kaldırmaya yönelik olmadığını, kimin köle olacağına yeniden karar vermeye yönelik olduğunu belirtir. Buraya yine de bir şerh düşülmesi gereklidir. İsyahların bu görünmezliğinin bir sebebi, kölelerin tarihsel olarak sessiz kılınışları olabilir. Çünkü maduniyet

çalışmalarının tarihsel öznelerin seçili olduklarına, dolayısıyla tarihin sessizleştirici, daraltıcı, dönüştürücü bir şekilde taraflı olduğuna yönelik eleştirilerinin yanı sıra Bluestone'un⁵ gösterdiği üzere Antik Yunan'a ait felsefe metinlerinin çevirilerinde de özellikle kadınların konumlarının sessizleştirilmesine dönüştürücü bir karartma mevcuttur. Yani, hem o dönemin kayıtları hem de bu kayıtların aktarıcıları kimi zaman uzamı dönüştürmüşlerdir. Ancak yine de Atina'daki kölelerin toplum içerisindeki hareketlerine yönelik bulgular mevcuttur. Belirtmek gerekir ki köleleri pasif birer öznenen toplumla müzakere eden özneye dönüştürmek, söz konusu sessizleştirilmenin bölünmesini de sağlayabilir. Peki, kölelerin bu hareketlerinin kaynağı nedir? Bunun için Antik Yunan'da kölelerin dikey hareketliliğinin en önemli etkeni olan köle azadına bakmak gereklidir. Finley, köle sahiplerinin kölelerini azat etme haklarının kölelerin *polis* içerisindeki dikey hareketinin önemli bir kaynağını oluşturduğunu söyler (1964, s. 239). Dikey özgürleşme çoğunlukla efendilerinden uzakta kimi işlerle meşgul olan kölelerin bu işlerden ve ilişkilerinden kazandıkları vasıtasıyla özgürleşmesini anlatır. Bu, Atina'nın sınıflar ve egemenlikler arasında kimi değişimlere sahne olduğunu gösterir niteliktedir. Ancak toplumsal alandaki tek özgürleşme biçimi bu değildir. Hem bu dikey özgürleşmenin gerçekleştiği ekonomik alanlara atıfta bulunan hem de dikey özgürleşme dışında bir özgürleşme olanağını köleler dışındaki ötekilere de yer veren bir başka analiz için Vlassopoulos'un "boş alan" kavramsallaştırmasına göz atmakta fayda var.

Atina, Ege'den, Karadeniz'den, Akdeniz'den ve İtalya'dan şehre doğru hareket eden malların, insanların ve fikirlerin toplandığı özerk bir yapı olarak şehrin gündelik hayatının içerisinde vatandaşların, kölelerin, yabancıların Atinalı olup olmadığının ayırt edilmesi zor mekanlar yaratıyordu ve bu mekânlar "boş alanlara" dönüşmüşlerdi (Vlassopoulos, 2007, s. 33-37). Atina'da alt-sınıfların da özgür olmaları, köle ile özgürün yaptıkları iş arasında bir fark bulunmayışı, ticaretin yoğun yaşandığı bir şehir oluşu; özgür ile kölenin arasındaki farkları muğlaklaştıran bir boş alan yaratmıştır ve köleler bu boş alanı aktif bir şekilde kullanarak hem kölelikleri hem de özgürlükleri üzerinden müzakerelere girişmişlerdir (Vlassopoulos, 2007, s. 50-51; Vlassopoulos, 2009; Vlassopoulos, 2011). Örneğin, Vlassopoulos *agora*'nın boş alanına iki anlam yükler: (1) *Agora*, özgürlerin dolaşımıyla aynı anda bu alanda yoğun bir şekilde bulunan yabancıların, kölelerin ve kadınların varlığıyla iştigal olmuş ve bu meşguliyetler süresince kimin vatandaş olduğuna dair bir muğlaklık yaratmıştır. Dolayısıyla vatandaşların ayrıcalıklarına vatandaş olmadan ulaşılabilen bir boş alana dönüşmüştür. (2) *Agora*'nın var ettiği boş alan, Atinalı politikacıların fakir işçilerle, zanaatkarlarla, dükkan sahipleriyle, köylülerle sürekli bir şekilde karşılaşmalarıyla gündelik hayatının önemli bir kısmını işlerine ayıran bu kesimin siyasete dahil oluşunu da belirlemiştir (2007, s. 41-45). Bir yandan vatandaş olmayanlar vatandaşmışçasına boş alanda dolanabilmiş, işlerini görebilmiş, konuşabilmişlerdir. Öte yandan ise *polis*'teki katılım hakkını, boş zamanı olmaması sebebiyle kullanamayan vatandaşların yönetime dahil oluşuna alan açılmıştır.

⁵ Bluestone, N. H. (1988). Why Women Cannot Rule: Sexism in Plato Scholarship. *Philosophy of the Social Sciences*, 18 (1), 41-60.

Peki, kölelerin dikey özgürleşmeleri ya da boş alanlar koşullara bağlı mıydı? Özneler bu özgürleşmelere kendileri olarak girebiliyorlar mıydı? Toplumsal cinsiyet üzerinden toplumların yargılarının temeline yönelik bir eleştiride, bu sorunsallaştırmaya yönelik bir benzerliğe ulaşılabilir: Toplum, içinde barındırdığı özneleri yargılar ve öznelerin toplum içerisindeki özgür dolaşımını, onların “normal” olarak kabul edilmeleriyle mümkün kılar. Yani özgürce dolaşan özneler, toplumun bir uzantısı olarak var sayılıyorlardır; kendileri görünmez kılınırken toplumun onlara donattığı özellikleri görünür kınılıyordu. Transseksüel bedeninin dışlandığı bu cinsiyetler ötesi bedenini normaller rejimi, kölelerin özgürleşmesini andırır. Köle, onu köle kılan şeylerin tümünden “arınarak” özgürleşecektir.

Eleutheria'nın burada biricik bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Deleuze ve Guattari, hediyeinin bir karşılıklılık ilkesini var etmesinin, hediye ile alakadar olan her iki öznenin de “dönüşüm”üne yol açtığını söyler. Böylece hediye, alan ile veren arasında dönüştürücü bir etkiye sahip olur. Bu etki hediyeinin geri dönmesine yönelik, öylesine kendisine dönük bir ekonomi yaratır ki artık özneler de hediyeinin etrafındadırlar (Moore, 2011, s. 32-72). Nietzsche'nin kara vicdanı da hediyelerin etrafında şekillenen bu öznelere benzer. Nietzsche, kara vicdan ile borcun asla mükemmel olamayacak olan öznenin sürekli bir şekilde kendisini aşağı, hor gördüğü bir düzene ve dolayısıyla Tanrı'nın karşısında kölelere, serflere dönüşecek bir suçluluğa dönüştüğünü söyler (Morrisson, 2018). Egemenliğin genişlemesi yalnızca müzakere, kıstas, kurtuluş gibi yollarla gerçekleştiğinde bu özgürlüğü hediyeler rejiminin içinde tutar. Boş alanların görece özgürleştirici içeriği, kadınlar ve köleliği egemene borçlu kaldıkları bir bağlılıkta etkiler. Solon reformlarında borç ile köleleşmeden azade olan Atina'nın düşük sınıfları, borç karşılığı olmaya dönüşmekten kurtulmuşlardı ancak bu dönüşüm, şehir-devletin egemenliği merkeze alan kurulu düzenine yönelik bir değişimi içermiyordu; bu sebeple kölelerin, kadınların egemenlikle ilişkileri onunla müzakere eden ama borç olmaktan kurtulamayan bir yapıya sıkışmış gibidir. Köleler, kölelik üzerinden değil özgürlük üzerinden bir pazarlık yaptıkça hediyeler rejimine bağlanaduran bir müzakere ağına dahil oluyorlardı. Dönemin çelişkilerine yorum yapabilmek için anakronik müdahaleler yaptığımı farkındayım ancak bu müdahaleler olmadan kölelerin konumlarının *eleutheria* ile ilişkisinin incelenmesinin olanaksız olacağını düşünüyorum. Yaptığım anakronik müdahalelerin tarihsel bir bedene bürünmüş hali olarak Apollodoros'a bakmak yerinde olacaktır.

Yunanlılık, MÖ 5 ve 4. yüzyılda üniter bir siyasi örgütlenmenin üyesi olmaktan çok barbarlığın anti-tezi olarak ortak dile, dine ve sosyal alışkanlıklara yönelik bir tanımlamaydı (Walbank, Finley'den aktaran Cartledge, 1988, s. 33). Bu sebeple, vatandaşın nasıl davranacağına dair yükümlülükler içeriyordu. Deene, Atina'nın özellikle merkezindeki bulanıklaşmanın şehrin süren düzeni için gerekli olduğunu ve bu boş alanın da Atina'nın yararına kabul edildiğini söylerken sonradan vatandaş kılınanların, köklerinden uzaklaşıp kimliklerini kaybetmeleriyle vatandaş olduklarına değinir (2011). Bulanık alan, kabul ettiğini değiştirerek bu kabulü önerir. MÖ 4. yüzyılın ilk yarısında Apollodoros, efendilerinden uzakta çalışan ve çalıştıkları işteki becerileriyle özgürlüklerine kavuşan kölelerin bir örneği olarak kendisini babasının tüm alışkanlarından uzaklaştıracak ve kimliklerin bulanıklaştırmasındaki belirsizlikten azade olmak için Atinalı elitlerin alışkanlıklarının tamamını sahiplenecektir (Deene, 2011, s. 173-174). Apollodoros

böylece ortak dilde, dinde ve sosyal alışkanlıklarda eriyen bir özne olur. Kölenin bilincini ikiye bölüp, üstün olana inandırıldığı ırkın alışkanlıklarıyla bir doğruluklar sistemi oluşturması ve bu sebeple kendi varlığına, tarihine, ilişkilerine yabancılaşması tarihin ilerisinde de kendisine örnekler bulacaktır (Fanon, 2016, s. 33-60, 137-174). Deene ve Vlassopoulos'daki boş / bulanık alanlara aktif olarak dahil olan kölenin özgürlüğüne, *eleutheria*'daki "halkın içerisinde doğal olarak gelişme", "insanın kendi doğasına uygun bir şekilde büyümesi" anlamları iştirak edecektir ve böylece bulanık alana dahil oluş, reddiyenin dönüştürmesini var edecektir. Müzakerelerin sonucu yine rollerle, alışkanlıklarla kuşatılmıştır ki burada *eleutheria*'nın tanımlayıcı gücünün önemi büyüktür. Köleler kimi zaman vatandaşların yükümlülükleri ve haklarıyla kuşanıyorlardı elbette ancak bu sürece yoğun bir şekilde yasal, toplumsal denetimler de eşlik ediyordu ve kölenin özgürlüğü özgül bir şekilde tam-özgür-ol(a)mayana dair bir sürece dönüşüyordu (Zelnick-Abramovitz, 2009). *Eleutheria*'nın son bir kullanım alanı daha mevcuttur. Antik Yunan'da *eleutheria*, aynı zamanda *polis*'lerin özgürlüğü/bağımsızlığı anlamına da kavuşmuştur. Kavramın bu ifadesi de daraltmalara uğrayacak ve kendi egemen ilişkisini yaratacaktır.

4.2 *Polis*'in Bekâsı: Egemenin Tanımladığı Özgürlük

Sloterdijk'e göre Platon'dan beri süregelen bir şekilde devletlerin vatandaşlarını eğitime, ıslah etme görevlerine sürekli atıfta bulunulur ve Antik Yunan'dan hümanizme kadar uzanan tarihsellikte de sürekli bir şekilde insanı kendi doğasındaki canavardan kurtaracak olan düşüncenin objelerine yüce bir anlam atfedilir (2009). Antik Yunan'da bu objenin yüce nesnelere; *polis*'ler, onların yasaları ve egemenlikleriydi. *Eleutheria* yalnızca insanlar için değil bu yüce nesnelere olan şehirler için de tanımlayıcı bir kavramdı. *Eleutheria* şehirlerin yasa koyabilme egemenliklerini belirtiyordu ve tam da bu nedenle insanlar arasındaki sıradüzenin hak farklarını *polis*'ler arasında var ediyordu. Bunların birbirleriyle ilişkileri ise koşutsuzluk üzerine kuruluydu. Koşutsuzluk şu anlama gelir: Janik, Antik Yunan'da halkın iyiliği ile vatandaşın özgürlüğü arasında bir fark görülmediğinden söz eder, *polis*'lerin özgürlüğünün kaynağı da burada temellenir yani *polis* kendi içerisinde öylesine doğru bir yönetimdir ki bu doğruluğu, onun dışarıya yönelik özgürlüğünün de kaynağı olur (Janik, 2003). *Polis* özgür kılarak özgür kalacaktır, bu özgürlüğün içeriği de vatandaş ile *polis* arasındaki koşutsuzluktur. *Polis* sosyal, coğrafi, ekonomik, politik yanlarının yanı sıra kolektivist bir şekilde tüm tabakalara yayılmış ve bu vasıta ile derinden paylaşılan ve yükümlenen idealler, değerler ağıdır (Sylvester, 1999, s. 4). Bu sebeple *eleutheria*'nın kişisel ve politik anlamı arasında bir fark görülemeyecektir, özgür birinin hakları ve görevleri aynı anda vardır, özgür insan toplumun parçasıdır (Janik, 2003, s. 11-12).

Bu *polis*'in iç işleyişinde kendisini kısıtlayan bir özgürlük tanımı mıdır? Örneğin, özgür bir *polis*'in görevi diğer *polis*leri özgürleştirmek olabilir mi? Kendi özgür düzeniyle dışarıya bakan Atina ne görecektir? *Eleutheria*'ya verilen tanımlı değer "çelişkisiz" olanı ve "koşutsuz" olanı var ettiği bir sonuç tam da bu bakışa tabiidir. Çünkü bir *polis*'in bu özgürlüğe verdiği koşutsuz tanımı aslında özgürlüğü de belirler; özgür olanların özgür kılması anlamına gelecek *polis*'ler arası bir koşula sebep olur. Perslerin *eleutheria* kavramına etkisine benzer bir etki, bu

sebeple Peloponnesos Savaşlarında ortaya çıkar. Peloponnesos Savaşları'nda savaşın tarafları, Atina liderliğindeki *symmakhia*'ya (yani askeri ittifaka) bağlı *polis*'ler ile Sparta liderliğindeki *symmakhia*'ya bağlı *polis*'lerdi ve bu savaş *hēgemōn polis*ler olan Atina ile Sparta'nın Perslere karşı gelişen *eleutheria*'nın yerine *autonomia*'yı öne sürmelerine dönüşecek bir iktidar mücadelesinin sahnesiydi (Küçükler, 2019, s. 722-736). Atina'nın diğer *polis*lere müdahalesinde *eleutheria polis*'ler arasındaki ilişkide bir kez daha özgürlüğün tanımını dönüştürecek ve ideal düzeni simgelemesine rağmen tüm *polis*'lerce paylaşılmayacak; sonuç olarak *eleutheria* sadece egemen olana ait olacaktır. Sears, buna örnek olarak Atina'nın diğer *polis*lerin egemenliğine müdahale etmesine Sparta'nın cevabını verir. Sparta, *eunoia* kavramı ile özgür olmayanları özgürleştiren *polis*'e dönüşür. Atina'nın tarafında olan *polis*'ler *eunoia*'ya göre kölelerdir ve Sparta bu *polis*'leri fethederek onları Sparta'nın egemenliğini paylaşan özgür *polis*'ler yapacaktır. Böylece özgürlüğe zorlayan egemen, bir karar verici olur. Ancak hem Atina'nın hem de Sparta'nın birbirlerine karşı olmalarına rağmen paylaştıkları özgürlük her ikisinin de özgürlük üzerinde karar verici olmaları ve dolayısıyla aslında özgür tek *polis* olmalarıdır (Sears, 2015). Böylece Atina ve Sparta için *eleutheria*'dan söz edilirken diğer *polis*'ler için *autonomia*'dan söz edilecektir. Başka *polis*lerin yasalarına, yönetim biçimlerine, mücadelelerine karışan bu egemenler için *polis*'lerin *eleutheria* yahut *autonomia* merkezinde kuruluyor olmasıyla müdahaleleri arasında bir çelişki yoktur. Çünkü Janik'in şehrin içindeki *eleutheria* ile şehrin dışındaki *eleutheria*'yı var eden yani özgür vatandaşı ile özgürleşen *polis*'i arasındaki irtibat bu çelişkiyi aştıtır: Özgür egemenler olan Atina ile Sparta'nın müdahaleleri kendi iç özgürlüklerinin – ki her iki şehir-devlet de demokrasiyi yahut aristokrasiyi dostlarına dayatıyorlardı – var ettiği tanım onları dış özgürlüklerin koruyucusu kılar. *Eleutheria*'daki “halk” bu sebeple önemli bir vurgudur. Atina ve Sparta dışındaki şehirlerin özgürlüklerinin *eleutheria*'dan *autonomia*'ya geçmeleri onları bu halk'ın dışına iter gibidir; artık özgür değil azadelerdir. Böylece vatandaşın köle karşısındaki egemenliğine atıfta bulunan *eleutheria* egemen olan *polis*'lerin ayrılığına da atıfta bulunacaktır. *Eleutheria*, ayrımlarla yüklü içeriğiyle böyle bir ilişki düzenini kendinde içeren bir kavram olarak yeni bir egemenlikte böylece yankılanacaktır.

5. Sonuç

Sonuç olarak *eleutheria*'nın ancak soykütüksel bir incelemeyle kavranabileceğinden söz edilebilir. Bu makalede *eleutheria*'nın aynı anda anlam, bağlam ve yorum temelli bir incelemeyle tabii tutulmasının nedeni de temelde budur. Böylece *eleutheria*'ya kök veren etimolojik geçmişle aynı anda ona müdahale eden felsefi içerikler ve onu şekillendiren toplumsal koşullar da değerlendirmeye dahil edilebilmiştir. *Eleutheria* tümüyle ekonomik, felsefi ya da hukuki bir kavram olarak görülmemiş; onun *nomos*, *sophia*, *telos* ile ne tür bilgi ve varlık ilişkileri kurduğuna da aynı anda bakılmıştır. Böylece bir ilk tanım olarak *eleutheria*'nın egemenliğe dair bir özgürlük tanımı olduğuna ulaşılmıştır.

Antik Yunanda, özellikle de Atina'da egemenliğin, tüm yaşamı biçimlendiren kurucu bir öge olması *eleutheria*'yı da Antik Çağ'da yaşamın kurucu bir ögesine dönüştürür. *Eleutheria* ile

kadınlarla kölelerin ve düşünürlerle köylülerin kurduğu farklı ilişkiler bu nedenle kritik olur. Özgürlüğün derinleşme ve genişleme pratiklerinin sınırları, egemen olanların da sınırlarıdır. *Otium, liberty, freedom* gibi tarihin sonraki özgürlük tanımlarını idrak edebilmek, bunlardaki özellikle ekonomik irtibatın ne tür gizlemeler var ettiğini karşılaştırmalara tabii tutabilmek için *eleutheria*'yı düzenleyici bir konuma getiren de onun egemenlikle bu iç içe halidir. Burada kritik olan *eleutheria*'nın Antik Çağ'da tükenmemiş bir özgürlük tanımı olmasıdır. Özgürlüğün yer yer aşırı ekonomik içeriği, özgürlüğü tanımlayan düşünürlerin ve yasa koyucuların gücü, modern özgürlüğe de sirayet etmiştir. *Freedom* ile *eleutheria* arasındaki bağ temelde egemenin sınırlanmasına yönelik bir süreklilik olarak da okunabilir. Özgürlüklerin dışlayıcı içeriklerinin ve tanınma politikalarının uzun süreli eylemlilikleri olmadan cinsiyet, emek, etnisite, ırk üzerinden bölünen özgürlüklerin kökü, bu nedenle Antik Çağ'da ve onun miras bıraktığı bilgi-varlık hiyerarşisinde bulunabilir. Literatürde oldukça kısıtlı şekilde bulunan temel çelişki bu tarihler arası irtibata yapılan vurgudaki zayıflıktır. Bu nedenle *eleutheria*'yla ilgili tanımı, daha geniş bir şekilde ikinci kez tanımlamak zorundayız: *Eleutheria*, egemenliğin sınırlı bir şekilde hiyerarşik dağıtımına dayalıydı ve kendisinden sonra gelen özgürlük tanımlarının önemli bir kısmı için dışlayıcı bir özgürlük temeli var etti. *Eleutheria*'yı demokratikleştirici bir özgürlük olarak tanımlayan iki çalışmada da bu görülebilir.

Özgürleşen yurttaş-köylü de bulanık alanların katkıcıları tarım-dışı-üretim sınıfları da *eleutheria*'nın "biz"ine seslenen öznelerdi ve bu sebeple şartlı özgürlüklerin üreticileri oldular. Wood'un yurttaş-köylünün borçsuzluğu vatandaşlar arasında bir eşitlemeye dönüşse de vatandaş-ol(a)manın konumuna etki etmez haldeydi. Vlassopoulos'un boş alanı ise reddettiği özneleri ancak *polis*'in süregelen bekası için hoş görüyordu ancak bu boş alanın bir eşitleştirme aracına dönüştüğü söylenemez. Sonuç olarak her iki özgürleşme de derin bir şekilde dışlayıcıydı.

Borges'in "*Shakespeare'in Belleği*" öyküsünde Shakespeare biyografisi yazacak olan kahramanın bilinci bölünür ve Shakespeare'in anıları yavaş yavaş kahramanın bilincine akar. Bundan dolayı tarihin en iyi (oto)biyografisini yazacağı için sevilen kahraman, zamanla korkmaya başlar çünkü Shakespeare'in belleği bilincini öylesine deşmeye başlar ki kendisi olmayı unutmaya başlar (2014, s. 134-145). "Olmak ya da olmamak"ın melezliği reddeden seçeresinin dökümü böylece Borges'te yankılanır. *Eleutheria*'nın da henüz bir kelime olarak kendi içerisinde doğal gelişim ve halka ait olmak anlamlarıyla var ettiği özgürlük, hem öze hem de güre bağlayan bir iç-dış ikiliği içeriyordu. İnsanın ya köle ya da özgür olduğu bir Antik Yunan ikiliğinde *eleutheria*'nın özgürlüğünün içerdiği şartlar Yunanlı, erkek, vatandaş olmak üzerine kuruluydu ki bu üç kimlik birbirini doğrulayan, var eden, sürdüren bir düzleme kavuşuyordu. Apollodoros'un özgürlüğünün onun köklerine mal olmasının sebebi de bu birbirlerini doğrulayan kimliklerden birinin eksikliğinin doğrudan doğruya hiçlik anlamına gelmesiydi. Apollodoros, tıpkı Borges'in kahramanı gibi ya hafızasından vazgeçecek ve Yunanlı olmanın alışkanlıklarına bürünecekti ya da köle kalacaktı. Apollodoros'un örneğinde özgürleşenlerin yitirdiği hafıza köleler hakkında oldukça kısıtlı bilgiyi tarihe aktaran seçiciliktir. Hafıza, içine alan havza ile aynı kökten gelerek "saklanan" şeyi de vurgular. Mirhady, Atina'nın davalarındaki işkenceyi incelerken mahkemenin ancak belirli durumlarda işkenceyi kaydettiğini söyler, işkence lüzumlu olmadığına kaydedilmeyecek

bir araçtır (1996). Maduniyet çalışmalarının gösterdiği üzere “kaydetmeme” bir egemenlik yöntemidir. Sloterdijk’in hümanizme yönelttiği o belirleyicilik eleştirisi de burada önemlidir. Atina ve Sparta *eleutheria*’yı nadideleştirdiler ve kendilerine ait kıldılar çünkü Antik Yunan’ın egemenlik ilişkileri üzerine kurulu ve kölelik ile özgürlüğü doğallaştıran yapısı, egemen olanın egemenliğinde yinelenen böylesi bir dayatmanın çağıydı. Böylece tıpkı lüzumsuz olduğu için kaydedilmeyen işkenceler gibi lüzumsuz olduğu için *eleutheria* ile ilişkisi kurulmayan ve buna itirazları kaydedilmeyen bir uzam var edildi. Atinalılık tarihe ulaşacak yegane özgürlük olarak kılındı. *Eleutheria* daha en başında bir düşmanın, ötekinin karşısında ortaya çıktığı için bir karar anına ait oldu. Bu sebeple *eleutheria*, düşman ve öteki ile sınırlandırılmış bir özgürlük tarifidir, kendisine seslenmedikçe yok olacak bir yankıdır. Bu sebeple neyin yeşereceğine karar veren bir bahar gibi ancak onu buyuran sesin buyurganlığına, kara vicdanına, teşhirine cemre düşürür.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2004). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Albanidis, E., & Evangelia, V. (2008). The eleutheria (liberation games) of Plataea in Ancient Greece. *Studies in Physical Culture & Tourism*, 15, 49-52. <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/71406/edition/86749> adresinden alındı.
- Aristoteles. (1985). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Aristoteles. (1997). *Nikomakhos’a etik*. (S. Babür, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Balme, M. (1984). Attitudes to work and leisure in Ancient Greece. *Greece and Rome*, 31(2), 140-152. doi:10.1017/S001.738.3500028515
- Borges, J. L. (2014). *Dantevari denemeler – Shakespeare’in belleği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2005). *İktidarın psikik yaşamı: Tabiyet üzerine teoriler*. (F. Tütüncü, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cartledge, P. A. (1988). Serfdom in Classical Greece. L. Archer (ed.), *Slavery and Other Forms of Unfree Labour* içinde (s. 33-41). New York: Routledge.
- Cassin, E. A. (2014). Eleutheria. J. Lezra, & M. Wood (ed.), *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon* içinde (s. 250-257). Princeton: Princeton University Press.
- Castoriadis, C., & Arato, A. (1978). From Marx to Aristotle, from Aristotle to Us. *Social Research*, 45(4), 667-738.
- Cholbi, M. (2023). *Philosophical approaches to work and labor*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/work-labor> adresinden alındı
- Cuffel, V. (1966). The Classical Greek concept of slavery. *Journal of the History of Ideas*, 27(3), 323-342. doi:10.2307/2708589
- Deene, M. (2011). Naturalized citizens and social mobility in Classical Athens: The case of Apollodorus. *Greece and Rome*, 58(2), 159-175. doi:10.1017/s001.738.3511000039
- Edge, M. (2013). Freedom (eleutheria). R. Bagnall, K. Brodersen, C. B. Champion, A. Erskine ve S. Huebner (ed.), *The Encyclopedia of Ancient History* içinde. Wiley. doi:10.1002/978.144.4338386.wbeah04116
- Edge, M. (2019). Equality for equals. *Polis: The Journal for Ancient Greek and Roman Political Thought*, 36(2), 191-215. doi:10.1163/20512.996.12340207
- Fanon, F. (2016). *Siyah deri beyaz maskeler*. (C. Koytak, Çev.) İstanbul: Encore Yayınları.
- Filonik, J. (2019). “Living as one wishes” in Athens: The (anti-)democratic polemics. *Classical Philology*, 114(1), 1-24. doi:10.1086/701112

- Finley, M. I. (1964). Between slavery and freedom. *Comparative Studies in Society and History*, 6(3), 233-249. doi:10.1017/s001.041.7500002140
- Foucault, M. (2001). *Kelimeler ve şeyler*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Galeano, E. (2014). *Latin Amerika'nın kesik damarları*. (H. Hakmen, & A. Tokatlı, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Hansen, M. H. (2010). Democratic freedom and the concept of freedom in Plato and Aristotle. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50(1), 1-27. <https://grbs.library.duke.edu/article/view/13041> adresinden alındı
- Janik, J. (2003). Eleutheria in Greek literature of 5 b.c, freedom and its limits in the Ancient World. *Electrum*, 9, 11-20.
- Küçüker, S. D. (2019). Thukydides'in tarih'i ekseninde Klasik Hellen polis'lerinin siyasi statüsü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(3), 719-738. doi:10.33630/ausbf.552637
- Kyrtatas, D. J. (2011). Slavery and economy in the Greek world. P. Cartledge, & K. R. Bradley (ed.), *Cambridge World History of Slavery* içinde (Cilt 1, s. 91-111). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CHOL978.052.1840668.007
- Latour, B. (1993). *We have never been modern*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Le Guin, U. K. (2017). *Yerdeniz büyücüsü – Yerdeniz üçlemesi 1*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Mirhady, D. C. (1996). Torture and rhetoric in Athens. *The Journal of Hellenic Studies*, 116, 119–131. doi:doi:10.2307/631959
- Moore, G. (2011). *Politics of the gift: Exchanges in postructuralism*. Edinburgh: Edinburgh University Press. doi:10.3366/edinburgh/978.074.8642021.003.0003
- Morrisson, I. (2018). Nietzsche on guilt: Dependency, debt, and imperfection. *European Journal of Philosophy*(26), 974-990. doi:10.1111/ejop.12317
- Nederman, C. J. (2008). Men at work: Poesis, politics and labor in Aristotle and some Aristotelians. *Analyse & Kritik*, 30(1), 17-31. doi:doi.org/10.1515/auk-2008-0102
- Okyere, M. K. (2017). Asante an outline of labour in Plato's thought. *Journal of Advocacy, Research and Education*, 4(2), 86-95.
- Sears, M. A. (2015). Thucydides, Rousseau, and forced freedom: Brasidas' speech at Acanthus. *Phoenix*, 69(3/4), 242-267. doi:10.7834/phoenix.69.3-4.0242
- Silagadze, A. (2019). Plato on economic foundations of an "ideal state". *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 13(2), 141-145.
- Silver, M. (2006). Slaves versus free hired workers in Ancient Greece. *Historia*, 55(3), 257-263. <https://www.jstor.org/stable/4436815> adresinden alındı.
- Sloterdijk, P. (2009). Rules for the human zoo: A response to the letter on humanism. *Environment and Planning D: Society and Space*, 27(1), 12-28. doi:10.1068/dst3
- Sylvester, C. (1999). The classical idea of leisure: Cultural ideal or class prejudice? *Leisure Sciences*, 21(1), 3-16. doi:10.1080/014.904.099273255
- Timofeeva, O. (2017). Freedom is slavery. *Crisis & Critique*, 4(1), 425-445. <http://crisiscritique.org/2017/march/Oxana%20Timofeeva.pdf> adresinden alındı
- Van Gogh, V. (1885). *The potato eaters [Yağlı Boya]*. Van Gogh Müzesi, Amsterdam, Hollanda. <https://www.vangoghmuseum.nl/en/collection/s0005V1962> adresinden alındı.
- Verboven, K. (2012). Attitudes to work and workers in Classical Greece and Greece and Rome. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geschiedenis*(11), 67-87.

- Vlassopoulos, K. (2007). Free spaces: Identity, experience and democracy in Classical Athens. *The Classical Quarterly*, 57(1), 33-52. doi:10.1017/S0009838807000031
- Vlassopoulos, K. (2009). Slavery, freedom and citizenship in Classical Athens: Beyond a legalistic approach. *European Review of History: Revue Européenne D'histoire*, 16(3), 347-363. doi:10.1080/135.074.80902916852
- Vlassopoulos, K. (2011). Greek slavery: From domination to property and back again. *Journal of Hellenic Studies*, 131, 115-130. doi:10.1017/S007.542.6911000085
- Wedin, T., & Wilén, C. (2020). Ancient equality against modern democracy: resources of critique in Hannah Arendt and Ellen Meiksins Wood. *Distinktion: Journal of Social Theory*, 21(1), 19-45. doi:10.1080/1600910X.2019.165.3347
- Wood, E. M. (2008). *Kapitalizm demokrasiye karşı: Tarihsel maddeciliğin yeniden yorumlanması*. (Ş. Artan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, E. M. (2013). *Yurttaşlardan lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa batı siyasal düşüncesinin toplumsal tarihi*. (O. Köymen, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Woods, S. (1999). Is freedom slavery. *The Iowa Review*, 29(3), 36-45. doi:10.17077/0021-065X.5194
- Zelnick-Abramovitz, R. (2009). Freed slaves, their status and state control in Ancient Greece. *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, 16(3), 303-318. doi:10.1080/135.074.80902916779

Eleutheria as a Revelation that Echoes Dominancy

Haktan KALIR*

If we were to provide an initial definition for *eleutheria*, it would be as follows: *Eleutheria* is a freedom related to sovereignty. However, this definition is insufficient and needs to be expanded. But, before discussing this expansion, it is necessary to examine the studies that define *eleutheria*.

There is a considerable body of literature addressing the concept of *eleutheria*. When examining this literature, it can be divided into approximately six categories. The first category includes dictionary-style studies (Albanidis & Evangelia, 2008; Cassin, 2014), which subject the concept to etymological origin analysis, and consequently provide limited critical interpretations. The second category consists of readings (Cuffel, 1966; Wood, 2013, pp. 68-110) that solely focus on philosophical texts, thus downplaying philosophers' interventions that were essentially misguided and vanished into history (Filonik, 2019; Hansen, 2010; Sylvester, 1999). In the third category, indirect *eleutheria* research (Balme, 1984; Cartledge, 1988; Kyrtatas, 2011) deals with labor-related matters in Ancient Greece but does not make *eleutheria*, which directly determines the freedom of labor, a central focus. The fourth category includes studies (Finley, 1964; Sears, 2015; Silver, 2006) that concern themselves with freedom but either do not mention *eleutheria* at all or treat the concept merely as an Ancient Greek word. The fifth category encompasses a group that either centers on *eleutheria* or employs it as a comparative element for defining freedom in Ancient Greece (Edge, 2013; Janik, 2003; Küçüker, 2019). However, this group tends to narrow their examination to a specific period, which confines *eleutheria* within a limited historical framework, thus underestimating its foundational role in modern democracies. Even the sixth group (Wood, 2008; Wood, 2013), which constitutes studies that establish *eleutheria* as a regulating concept, falls short by disregarding the relationship between slaves and *eleutheria* and how their economic existence made freedom possible (Deene, 2011; Vlassopoulos, 2007; Wedin & Wilén, 2020).

In a significant portion of the groups studying *eleutheria*, two fundamental shortcomings arise: (i) *Eleutheria* is rarely subjected to interdisciplinary readings, resulting in its exclusive examination

* Hacettepe University, Ankara, Türkiye. E-mail: haktan.kalir@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0001-7595-8000

as a philosophical, legal, or economic concept; (ii) *Eleutheria* is often studied as a historical concept, with its critical influence on modern democracies being critically underestimated.

Based on these criticisms, this article puts forth the argument that *eleutheria* can only be comprehended through a genealogical examination. The reason for subjecting *eleutheria* to an examination that encompasses meaning, context, and interpretation simultaneously lies fundamentally in this argument. Thus, the article has managed to include not only the etymological origins that underpin *eleutheria* but also the philosophical content that intervenes in it and the societal conditions that shape it. *Eleutheria* has not been regarded solely as an economic, legal, or philosophical concept; instead, it has been examined in terms of the kinds of epistemological and ontological relationships it establishes with *nomos*, *sophia*, and *telos*. Consequently, as an initial definition, it has been concluded that *eleutheria* represents a concept of freedom concerning sovereignty.

In Ancient Greece, especially in Athens, where sovereignty shaped every aspect of life, *eleutheria* became a foundational element of existence in the ancient world. The different relationships established through *eleutheria* with women, slaves, philosophers, and peasants thus become critical. The boundaries of practices for the deepening and expansion of freedom are also the boundaries of sovereignty. It is the intertwining of *eleutheria* with sovereignty that positions it as a regulatory element, enabling a comparative analysis of later historical definitions of freedom such as *otium*, *liberty*, and *freedom*, and revealing the concealed economic connections within them. What is critical here is that *eleutheria* represents an enduring definition of freedom in the ancient world. Its occasional excessive economic content, the power attributed to the thinkers and lawmakers who defined freedom, has also influenced modern conceptions of freedom. The connection between *freedom* and *eleutheria* can fundamentally be read as a continuity in the limitation of sovereignty. The roots of fragmented freedoms based on ethnicity, gender, labour, and race, without sustained activism and recognition policies, can be found in the hierarchies of knowledge and existence that the ancient world and its legacy have bequeathed. The primary weakness in the literature is the emphasis on the intertemporal connection to *eleutheria*. Therefore, we must redefine our first definition of *eleutheria* in a broader sense: *Eleutheria* was based on a hierarchical distribution of sovereignty and established an exclusionary foundation for many subsequent definitions of freedom. This perspective can also be observed in the two studies that define *eleutheria* as a democratizing form of freedom.

The emancipated citizen-peasant in the *polis* and the non-agricultural production classes in the ambiguous domains challenged the boundaries of *eleutheria*'s definition. However, these challenges never led to a sufficiently destructive overthrow of sovereignty. For instance, Wood's concept of the peasants' freedom from debt turned them into equals among citizens, but it didn't affect the position of those who couldn't become citizens. Vlassopoulos' equalizing "empty space" in Ancient Greece regarded individuals who were not free as equal to those who were free in a very limited space and time frame. However, this space and time were intended for the preservation and benefit of the *polis*, which restricted freedom, and it was never transformative. Consequently,

both forms of emancipation were profoundly exclusionary. *Eleutheria*, right from its inception, was associated with a moment of decision, emerging in response to an adversary or the 'other.' Therefore, *eleutheria* can be described as a freedom definition circumscribed by the boundaries of an adversary or the 'other'; it is an echo that will fade away unless invoked. Here, the root of *eleutheria*'s limited freedom becomes evident. *Eleutheria* originated in a moment of antagonism and otherness, making it a definition of freedom confined by adversaries. It raises the question of whether this limited freedom stemming from *eleutheria* contributed to the antagonistic politics at the core of democracies.